

L23 Lattik, V.
Kus sa oled, Larissa?: Sa
Raamat, 1988. — 240 lk., ill., 16
ISBN 5—450—00090—1

Sahhalini saare ja seal elavate
võtab kirjanik lugeja kaasa ka
võimaluse kättenäidatud radu p
mõeldud ka lisatud fotovalimik.

L 1905020000—396 77—89
901(15)—88

MÕNDA

end elamas sel
bhalinil oleks
n küll...

Vello Lattik

KUS SA OLED, LARISSA?

MAAILM

JA MÕNDA

Серия „Мир и что в нём есть“
Велло Латтик
ГДЕ ТЫ, ЛАРИСА? САХАЛИНСКИЙ ДИ
На эстонском языке. Художник-оформитель Ю. Каарма. Та
раамат". Toimetaja S. Laud. Kunstiline toimetaja K. Haarde. Tel
M. Suvi. Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm.
ИБ № 6290.

Laduda antud 18. 01. 88. Trükkida antud 29. 08. 88. MP
Ofsetpaber nr. 2. Kiri: literaturnaja. Ofsettrükk. T
Tingtrükipoognaid 17,0. Tingvärvitõmmiseid 38,0
60 000. Tellimus nr. 16. H
Kirjastus „Eesti Raamat“ 200090, Tallinn,
trükikoda, 200108, Tallinn

Vello Lattik
**KUS SA OLED,
LARISSA?
SAHALINI
PÄEVIK**

Tallinn
„Eesti Raamat“
1988

Sarja kujundus: Jüri Kaarma
Fotod: Vello Lattik

L 1905020000-396 77-89
901(15)-88

ISBN 5-450-00090-1

© Kirjastus „Eesti Raamat“, 1988

Mida vanemaks ma saan, seda sagedamini igatsen Larissa järele. Kodune Viiratsi läheb siis lausa vastikuks. Ilus Viljandi muutub mul umbseks ja väikeseks, et enam ei jõua elada.

Ära siit! Ära! Larissa juurde!

Ilus oleks meenutada Larissat videvikutundidel Volga deltas, kus elasime kaks telgis ja keetsime lõkkel süüa, ilus oleks meenutada teda Buhhaara kuumal õöl turu kõrval mošetrepil või Arhangelski kargel hommikul väikeses meremeeste kodus. Ilus küll, aga võlts, sest sedasi Larissa mulle ei meenu. Kärstus vaid kasvab päev päevalt ja küsimused Larissale kogunevad. Igatsen tüütut rongilõiginat, igatsen kirbet vagunilõhna. Ära! Ära! Larissa juurde!

Sedasi?

Võib ka sedasi. Ja seegi poleks vale.

Sahhalinile startisin ma juba juunis, kui vihad tegemata jätsin.

Ehk oli see viga? Ehk tulnuks nad ära teha?

Vihategemisel pole midagi ühist kaseokste proosalise lõikamisega, et need pärast kokku siduda ja seda punkti laval enese peksmiseks kasutada.

Vihategemine on rituaal.

Kõigepealt tuleb asutada. Nädal enne jaani või pärast jaani. Tuleb valida koht, kus sobivaid, kaski on. Tuleb varuda nõor ja nuga, passida peale sobiv ilm, tuleb leida mõnus kaaslane: mina lõigun, sina seod. Või vastupidi. Viht peab saama mitte liiga suur, aga ka mitte väike. Vihategemist peab oskama, sest see on niisama pidulik töö kui hauale küünla viimine või kevadine kasemahla laskmine.

Sellest jäin ma tänavu ilma. Mitte vihtadest, vaid rituaalist. Saan ma selle veel tagasi?

Sõit Sahhalinile algas juba juulis, kui perenaised sätivad moosi keetma. Mina sõidan aastaks ära, Ville kutsutakse oktoobris armeesse — milleks naistele see moosilaar? Nii jäidki pohlakorjamata, jäid esimest korda üle mitmekümne aasta, nii jäi tikrimoos tegemata ja sõstraid sai napilt-napilt.

Kes annab mulle selle suve pohlametsa veel kord tagasi?

Sõit Sahhalinile algas augustis, kui seened jäid korjamata.

Seenemetsal pole midagi ühist seente varumisega soolamiseks või marineerimiseks. Seenemets on meeoleu, on pidu. Kuhu minna,

kes saavad kaasa tulla, kas jalanõud on olemas, kas korvipõhjad terved? Kuhu on ometi pistetud see hea seenelkäigunuga? Ja siis minnakse.

Seenesõoja sõidab Sahhalinile, naised seentest ei hooli. Kes annab mulle selle seenemetsa veel tagasi? Miks ma arvan, et Larissa just Sahhalinilt leian? Miks ma loodan, et ta ära tunnen?

Nii see suveke möödus. Oli suvi ja ei olnud ka. Ja tagasi ei saa ma tedagi enam.

„Miks sa ikkagi sinna sõidad?“ küsis Ingo Normet mult Schnelli tiigi ääres, kui ärasõiduni oli jäänud umbes tund.

„Oks ring on täis saanud. Mul pole siin asu. Mul pole sinu midagi teha. Hing tahab korrastamist. Tarvis on järele mõelda.“

Nii see oli. Aga õigem oluks vastata nii:

„Ma olen umbe kasvanud. Tuuled ei puhu must enam läbi. Ilusad sõnad, kaunid sõnad — mehisus, võidurõõm, hardus, armastus — ei jõua enam minuni. Nad on kaotanud tähenduse, nad on latvadeta ja juurteta, sest kitsed sõid ära ladvad ja vesirotid panid kinni juured. Aga nii ei saa kirjutada. Ma pean nad üles leidma.“

Kõik see oleks tõsi. Aga ausam oluks vastata nii:

„Kõige eest tuleb maksta. Seda teavad mitte ainult akadeemikud, seda teab iga koolipoiss, iga perenaine.“

Teekond toob rõõmu, aga ta kulutab ka. Rändaja mitte ainult ei leia, vaid ka kaotab.

Mida? Mis jääb teele mehel, kes kommunismile astub? Või astub tema vaid võidult võidule?

Kes on „homo soveticus“?

Anna andeks, Ingo, et ma sinuga juttu ajades olen mõttes juba seal ja muretsen peavarju pärast. Mind ju ei oota oblasti piiril rahvariides neiud, tikitud linikuga liual vene leib-sool. Ei oota üldse keegi. Kohapealsele juhtkonnale ja sealsetele kirjanikele ei tarvitse üldse korda minna, et külla sõidab Eestimaa mees ja hakkab Larissat otsima. Palju läheks meilegi korda mõni Sahhalini kirjanik, kes sõidab aastaks Eestisse, et siit Larissat leida?

Sahhalinile sõidan rongiga. Miks mitte, kui aega on? Millal veel on, kui mitte praegu?

„Nägemiseni, Ingo! Ole meheks!“

I sõidupäev. 25. september 1984

Moskva—Habarovski reisirong number 184 on teel umbes nädala ja läbib Jaroslavl, Kostroma, Kirovi, Omski, Novosibirski, Krasnojarski, Irkutski, Ulan-Ude, Tšita.

Akende taga ei meenuta küll miski, et sõidame itta. Põllud on sadudest märjad, põhk koristamata.

Kupees oleme esialgu kolmekesi. Nikolai ja Irina abiellusid kunni aega tagasi. Euroopas käidi pulmareisil ja ühtlasi Irina sugulastele nikotaid näitamas. Irina meenutabki näolt-kogult ukrainlannat, Kolja aevastu on pisike, tõmmu, sitke ja vurrukestega. Ju neil tulevad ilusad lapsed, kui pojad emasse ja tütreid isasse lähevad. Nii on Irinake suur ja priske kui vene ahi, aga Kolja sellele veel ei mõtle ja õigesti teeb.

9 märtsil 1890. aastal kirjutas Tšehhov Suvorinile:

„Ma pole veel sõitnud, kuid tänu neile raamatutele, mis ma nüüd vajaduse pärast läbi lugesin, sain teada palju niisugust, mida igauks neljakümne nuudi ähvardusel peaks teadma ja mida ma harimatuse pärast varem ei teadnud.“

Tšehhov sõitis Sahhalinile posthobustega. Saarel oli ta 3 kuud ja 3 päeva.

Mis temal kodus pooleli jäi? Kes jäid teda ootama? Millele ta reisi alustades mõtles? Päris alguses, esimesel päeval?

Mina võin ära olla terve aasta ja mitte midagi ei juhtu: Toim käib koolis edasi, Ville teenib sõjaväes ja koduaiaga saab Riinagi hakkama.

Hea, et see nii on. Halb, et see nii on.

II sõidupäev. 26. september

Küsin vagunisaatjalt, millal me Aasiasse jõuame.

„Varsti. Ära maha maga. Novouralski peatusest 4—5 kilomeetrit edasi on teivasjaam Versina ja kohe selle taga kivitulp.“

„Miks rongi raadio sellest sõnagi ei räägi ja ainult muusikat laseb?“

„Mis sa veel ei taha! Viimati peaksid nad sulle ajalehti ka ette lugema?“

Minu meelest peaksid küll. Päevauudiseid ja sporti vähemalt. Stoppl! Päevauudised algavadki.

Kuni mainitud piiritulbani tegelen totra eestlasliku tühitargutusega, kuidas peaks töötama rongi raadiosõlm: tere hommikust, ilmateade; kus me oleme, palju on maad Moskvani; päevauudised; hommikusöögi korraldus restoranvagunis: mida pakutakse, kas on ruumi; päeva jooksul lühiülevaated linnadest ja maakohtadest, kust mööda sõidame. Aga ju see kõik veel tuleb, küllap pole lihtsalt veel vedama saadud, sõit alles algas.

Euroopa-Aasia piiritulp on valge ja madal. Kui temast mööda sõidame, õhkab priske ja pruun (Suhhumist naasev) mees kõrvalkupeest:

„Põrgusse, see Euroopa! Nüüd on mul tunne, et olen jälle kodus!”

Külal vaguniakna taga piiritulpadest ei hooli ja meenutavad Petserimaad või Pihkva-tagust. Küllap nägi kõik siin üsna samuti välja ka sajandi algul — kui silikaatkatused ja televiisoriantennid välja arvata.

Päeva peale muutub võpsik metsaks. Valitsevad mänd ja kask. Arglikult ilmub lehis. Raudtee ääres kükitavad varesed kui mustad mungad ja jälgivad valvsalt möödatornavaid vaguneid.

Priske ja pruun naaber igavleb. Tal pole kellegagi rääkida, aga hing igatseb suhtlust. Nii ta teebki juttu:

„Need varesed koristavad raudtee ääri ja hoiavad selle puhta. Nad pistavad kõik nahka, mille reisijad või vagunisaatjad akendest välja pilluvad.

Kasahstanis on selle töö peal koerad, ma olen näinud. Sealsed koerad teavad rongide sõiduplaane peast ja kogunevad stepist mitme kilomeetri kauguselt rongi ajaks raudtee äärde toitu saama.”

Kupees käib ehine tubateater. Irina-Nikolai pole veel välja selgitanud perekonna liidrit ehk seda, kumb ikkagi peale jääb. Võitlus on varjatud, ent äge: mossitamised, üksik pisar; siis ootus, kumb sirutab esimesena käe. Leppimise hetkeks lähen ma vaguni koridori aknast välja vahtima. Koridoris aga pajatab Jenissei ääres elav vanamees pruunile naabrile, kuidas ta kodus kala püüab:

„Lähen mööda harujõge üles. Seal on püük keelatud, aga mul pole kaasas ei õnge ega võrku, pole ahingut ega üldse midagi, otsi läbi või röntgeniga. Kalapüük on keelatud, aga kivi jõkke visata ei keela mind ükski seadus. Kalu on seal nii paksult, et kui kiviga virutan, siis paarile kalale ikka pihta saan.

Korjan kalad välja ja hakkan uhhaad keetma. Aga sellel paigal on ka üks viga: ümberringi haiseb koledasti. Jõe ääres elab palju karusid, kes käivad kalu püüdmas: ronivad vette ja kühveldavad kalad kaldale. Pärast korjavad nad kalad hunnikusse ja peidavad okste alla ära. Selliseid hunnikuid on kaldal iga 150 meetri takka ja lõpnud kalad haisevad seal mis hirmus.”

III sõidupäev. 27. september

Oösiti kahutab, päeval paistab päike. Sõidueelne ärevus vajub kuhugi alla. Tunnen, et sõidan, ja tean, et miskit ei saa muuta. Ja järsku märkan, et akna taga on sügis. Kased on kollased, punased kui tuleleek ja kollast lehist näen üldse esimest korda elus. Külal paistavad nüüd justkui jõukamad ja majad suti ke suuremad, aga ikka on tared ümbert lage. Terves külas pole ainsalgi

peret ei puud ega põõsast: ainult hooned ja lage kapsamaa. Miks nad ometi sedasi elavad?

Nii oli ka Astrahani lähedal Volga ääres. Aga seal oli kolmel taval kõrge plankaed ümber ja selle taga puud-põõsad. Külapoes müüdi polüetüleenitorusid ja pumpasid, Volga voolas sealsamas ilmsel tasuta mööda, aga naised kandsid vett jõest kaelkookudega. Kandsid saja-kaheksaja meetri taha. Miks sedasi?

„Kandsid nende vanaemad ja emad, kannavad nemad ka!” seletati postrepiil. Milleks kolmel perel need ropult kõrged plangud?

„Poisikesed tassiks ju puud muidu sedamaid lagedaks.” Tassiks küll, kindlasti tassiks. Eks seal ole samuti: aed saab olla kas kõigil korraga või mitte kellelgi, sest kolm peret küla kohta jääks oma õunadest-marjadest kindlasti ilma. Ei usu ma, et plank poisse peab, olgu ta kui kõrge tahes. Aga tervet küla aeda harima ei pane, tervet küla juba ühe mütsi alla ei korja, ei hakkame midagi tege ma. Vastupidi on lihtsam — koos midagi tegemata jätta. Selleks saab küla kergesti ühe mütsi alla ja nii aedu polegi.

Aga võib-olla ka mitte sellepärast. Ehk on siin mingi muu põhjus, mida ma lihtsalt ei tea?

Päikesepaiste akende taga on ilus küll, aga see pole ikka see õige sügis. Õige sügis on pime ja porine ja tuule lõõtsuda. Sügisel peab maa porine olemagi, kas või tasuks suve ja kevade eest, ja poris on päris pehme astuda, kui kummikud vett peavad. Vihm ladiseb ja pori lirtsu ja siis hõikab sellest hämust midagi üle, midagi kutsub ja lehvitab: punane telliskivikorsten, valge aknaruut või hele pearätt.

Päike on mõnus muidugi. Ja sinine, pilvitu taevast samuti. Aga igaks ajaks oma aeg.

Ajan juttu vagunisaatjaga.

„Tänu jumalale, et nii Moskvasse sõites kui nüüd, tagasiteel, juhtus vagunisse hea rahvas.”

„Milline on hea rahvas? Või teistpidi küsides: milline on halb rahvas?”

„Kõige hullem aeg on varsti tulemas. Kõige hullemad on armeesse kutsutud poisid. Ühest-kahest joodikust vaguni peale saan veel jagu, aga mida ma vaene hing siis teen, kui korraga terve vagun joob, oksendab ja kakleb? Ka seda on ette tulnud.”

„Aga laagritest vabaks saanud rahvas?”

„Neist on enamik rohest madalamad, vaiksed ja viisakad kui kullatükid, et mitte hakata sedamaid tagasi sõitma. Kohtab siiski ka üksikuid uljaspäid, kes jõuavad esimesse suuremasse linna, kukuvad seal jooma ja kaugemale ei pääsegi.”

Avan oma kupees ühiskondlikel alustel rahvaülikooli, kuulajaiks Irina-Nikolai ja pruun naaber. Keegi neist pole Moskvast lääne

poole saanud. Eelmistelt sõitudelt on mul selge, kui halvasti meid tuntakse, sellepärast alustan rahvuslikust liikumisest ja baltisakslastest, et põhjendada väljarändamist. Liikuma ei läinud ju pere ega kaks, vaid 15% rahvastikust. Rännati välja ja saadeti välja küll Türgi piiri äärde, küll Vaikse ookeani kaldale. „Mahtuomad“ aga, kui uskuda Kalju Saaberit, on Siberis tänini au sees. Mis on Mahtu sõda Irina ja Kolja jaoks? Kadalipuga karistati 41 talupoega. Nii vähe?!

Väljasaadetud meestele tulid takka järele, siiasamasse Omski kanti, ka nende naised. Tavalised maanaised, umbkeelsed ja kirjaoskamatud. Tertsiose tütar Liisi sündis teel... Mis olid need talused dekabristide naiste kõrval, mõtleb Irina. Mis olid dekabristide prolad meie naiste kõrval, mõtlen mina.

Baltikum ja Moskvat mu tudengid ei tunne. Aga nad ei tunne ka Siberit.

Omsk. Väljas, akende taga.

„Kas sa Švejki oled lugenud?“ küsin Nikolailt.

„Kes siis Švejki poleks lugenud!“ pahandab tema.

„Omskis on vana võorastemaja, kus Jaroslav Hašek kord elas. All keldris on kooperatiivkauplus, kus müüakse loomaliha, suitsuvorsti, mett ja kuivatatud taigamarju.“

Jaroslav Hašek seisis kui 5. armee juhtiv poliitööline Koltšaki kirstu juures. Jaroslav Hašek toimetas siin üheaegselt saksa-, ungari- ja burjaadi-mongolikeelset ajalehte. Jaroslav Hašek sõitis tagasi kodumaale läbi Eesti Vabariigi, kus tema kinnivõtmise eest oli välja kuulutatud viisakas vaevatasu.

„Te olete siis Omskis käinud?“ küsib Irina.

„Ei, ma pole Omskis käinud.“

„Kust te siis seda kõike teate?“

„Mind huvitab ajalugu.“

„Ajaloos ei kirjutata, et Omskis müüakse poes loomaliha ja suitsuvorsti. Pealegi ei saa see tõsi olla.“

„Sellest ma lugesin ajalehest.“

„Jälle vale! Ajalehed sellistest asjadest ei kirjuta!“

„Tõsi küll, enamasti ei kirjuta. See oli üks vana leht.“

„Nii oleks tulnud öeldagi.“

Tal on õigus: nii oleks tulnud öeldagi.

IV päev. 28. september

Tund enne Krasnojarskit püüan Nikolai juhatamise peale tee äärest pilguga kinni punase metallobeliski kirjaga: yeelahe Obi ja Jenissei vahel.

Imetlen siberi kaski. Nõukogude Liidus kasvab kaski üle 40 liigi,

teatis 4. Need siin vaguniakna taga on küll imelised, ise sorti kaskid, need valged pole mitte ainult tüved ja jämedamad oksad nagu meie omadel, vaid valged on ka peenimad vitsad. Kui neist on vihtu teha, jätkub tüve valget ka vihaokstele. Selle tõttu kasvavad siberi kased välja puhtamad ja pidulikumad. Valget iludust vaadates ei taha mõeldagi sellele, mida kõik tast teha saab — vineeri, suuski ja mööblit.

Kus on meie kaasikud, ah? Kuusk sööb kase välja.

Õppäev tagasi sugenes meie ka neljas reisija, autojuht Aleksandr Krasnojarskist. Ja kupees läks midagi kaotsi. Enam ei kinnita Irina alt oma kätt üles, kus Nikolai raamatut loeb. Enam ei võta Nikolai seda kätt pihku ega tee talle ulatatud tädiaste sõrmedega tsirkust, endal silmad raamatus kinni. Et neid ei oleks kaks jätta ja väikseid hellitusi lubada, meelitan autojuhi vaguni koridori aknast välja vaatama.

Mitte ainult Euroopas, vaid ka Süda-Siberis kisub linlast labidaga maale. Kõigi suuremate ja väiksemate linnade ümber laiub maanduskooperatiivide võõnd, aga Krasnojarski ümber on see eriti lai, paar tundi rongisõitu kindlasti. Ja putka putkas kinni. Putkad nad on, kui võrrelda neid ehitusi meie lossikestega. Küll kisub linlast maale! Ja kuidas nad siia pääsevad, mingit teed, autoteed, ei paista.

Raadio ilmateadetest on meelde jäänud Krasnojarsk kui meie kättemaid paiku. Kapriisne kliima siin ongi, kui Saša juttu kuulata.

„Mul oli enne suvila siinsamas lääne pool linna, aga ma müüsin ta maha. Uue ehtasin ida poole linna, vanast ehk 80 kilomeetrit eemale, aga vahe kliimas on kaks nädalat. Uues aias panen ma kevadel sel ajal juba kartuleid maha, kui siin on alles paks lumi.“

Putkakesed on ehitatud, nagu mõte pähe tuli ja milline materjal just käe alla juhtus. Kolja seletabki, kuidas nemad isaga endale aiamaja ehtasid:

„Aiatööd tehes tahad vahepeal puhata ja veidi istuda.“

Isa ehtas aeda pingi.

Aga süüa tahad ka. Kuidas sa võileiba või teeklaasi ikka polvede vahel hoiad, ehamugav ju.

Isa ehtas pingi ette laua ja teisele poole lauda teise pingi ema jaoks.

Vahel tuleb taevast sagar vihma. Kükivad puu alla või mitte, märjaks saad ikka.

Isa ehtas lauale-pinkidele katuse peale. Nüüd jäi veel neli posti püsti panna, neile lauad ümber lüüa ja putka oli valmis. Tähendab — aiamaja.“

Rongisõit hakkab laabuma. Harjud ära restoranvaguni noorikutega, kes oma vankrikestega vagunist vagunisse sõidavad ja

12

pakuvad kas kaheroalist einet või keefirit, piima, šokolaadi, keedetud mune ja tont teab mida veel. Mul lõpeb otsa omasuitsutatud seasink, mis kodust kaasas ja mille üle minu noorpaar küllalt imestada ei jõua: "kui seda on nii lihtne teha ja välja tuleb nii maitsév produkt, miks see siis meil kombeks pole? Ei tea, Nikolai, ei tea. Aga ahju joonised ja suitsutamise tehnoloogia sa said, tee proovi."

Rongi raadio on ooper omaette. Kümnes kord kahetsen neid miljoneid reisijaid aastast, kes ei kuule sõnagi Siberi linnade või looduse kohta, kust rong möödub, ning peavad selle asemel juba Moskvast alates kolm korda päevas kuulama sümpaatset mehehäält avaldamas armastust tütarlapsele korterist number 45. Küllap on see kenä plika, see korterist number 45, ja küllap sa saad ta lõpuks kätte, enamik poisse saab oma plika lõpuks kätte, aga mis sa sellest ometi nii tihti kõõrutad!

Kupee elab oma elu. Harjume. Vennastume. Jagame veendumusi ja mälestusi. Kolja mälestused on enamasti pärit hiljutisest sõduripoisielust:

"Ma tahtsin küll piirivalvesse, sest on ikkagi auasi kaitsta oma kodumaa piire, ja alguses lubati ka, pärast sattusin siiski langevarjuriks. Aga polnud viga, ka see oli kuulus ja vanade traditsioonidega väeosa."

Ma ei kahtle, et Kolja oli suurepärane sõdur.

Moskvast alates on sõidetud 4513 kilomeetrit. Jälle tuleb kell tund aega ette lükata.

V sõidupäev. 29. september

Kui tõele näkku vaadata, on pikal rongisõidul ka halbu külgi. Ka neid, mil pole tegemist olmega.

Mul pole midagi moskvalaste vastu ega jahimeeste vastu ega koerte vastu. Hagijad on eriti sümpaatsed penid. Aga juba Moskva äärelinnas tõsteti kaks kena kutsut pärast lühikest energilist skandaali kupeest välja ja järgmised neli päeva reisisid nad rongi koridoris. Ega nad hammustanud ega haukunud ja kaks moskvalasest jahimeest käisid hoolega neid pissitamas, aga ikkagi tundus, et koridor pole koerte koht.

Eile, kui nad neljakeši väljusid, sain äru oma ülekohtusest hoiakust nende sõbralike lontkõrvade suhtes. Sest meie kolmas peni, polkovnikuproua valge mops, hakkas haukuma. Ma muidugi teadsin, et vagunis on kolmaski peni, sest teda viidi pissile süles, aga seni oli ta vait püsinud. Kui suured koerad läinud, kuulutas ta julgelt ja uhkelt: mina olen peremees majas. Noorele emale,

13

kes polkovnikule märkuse tegi, vastas proua polkovnik tõsioludele vastavalt, et selle lapsed ei lärma sugugi vähem.

Sülelapsi on vagunis kaks, umbes kahe ja pooleseid kaks ja viidi vanemaid nii pool tosinat. Laps on laps, laps tahab joosta ja mängida. Kus mujal sa rongis ikka joosta saad kui vaguni koridoris? Ja sülelaps on sülelaps, tuleb mähkmeid pesta, see võtab vaeva ja aega. Muidugi võiks mammad mähkmeid pesta ka muul ajal kui hommikusel tipptunnil, muidugi võiks vagunisaatja avada ka teise WC, mida ta kasutab isikliku külmkapina, aga noorel emal on lapsega nii palju hoolt, ta on oma jõnglase üle nii uhke, et võõrast muret talle kuidagi hinge ei mahu. Sellest sigineb sõnelusi, mis kostavad meie kupeesse ka läbi kinnise ukse. Aga mitte see ei ole määrav pikal teekonnal, vaid sügisene Siber ja tänane maiuspala — Baikali järv.

Onneks sõidab rong mööda Baikali äärt päeval. Esimene mulje: kaljud, tunnel, leekivkollased lehised. Ja veepiiril asula eterniitkatused, televiisoriantennid, lagunenud tarad, porised teed. Muidugi pole see Rocca al Mare, pole vabaõhumuuseum, aga vastuolu looduse ülevuse ja inimkätega loodu vahel on siiski masendav.

"Siin on päikesepaistelisi päevi rohkem kui Jaltas või prantslaste kuulsas kuurordis Nizzas. Kolmsada päikeselist päeva aastast," selgitab Irinale.

"Kas selle järvega mõni legend ka on seotud?" Irina armastab legende. Neid, mida giidid turistidele räägivad.

"Evangi legend pajatab vägilasest Baikalist ja tema kaunitarist tütrest Angarast.

Vägilase Baikali tüdart kaitsevad nii head haldjad kui kohutavad vetevaimud. Kord kohtas Angara mehiseid noormeeste Jennisid ja noored armusid. Vana Baikali seisis kui raud nende liidule vastu. Tütar, nagu tütreid ikka, pidas armastust isa hooletult kallimaks ja pani ühel pimedal ööl isakodust plehku. Ägedaloomuline Baikal raevutses metsikult, kui tütre põgenemist märkas, ja saatis vetevaimud sõnakuulmatult tagasi tooma. Aga Angara pääses kollide käest, neil tuli tühjade kätega tagasi pöörduda. Võimukas Baikal rebis kaldaahelikust kalju ja paiskas selle põgenejale järele. Angara kiirustas kärsitult ikka põhja poole, kus teda ootas mehine Jennis. Nüüd voolavad nad juba aastatuhandeid koos, Jennis ja tema lisajõgi Angara. Kivi lebab tänapäevani seal, kuhu ta vägilase käest kukkus."

Enne mingit asulat rong korraks peatub. Kolja kargab asemelt maha, haarab laualt tühja pudeli ja lippab välja. Järv on tõepoolest siinsamas, vaguniaknast käega katsuda. Irina jõuab vaid karjutada "Ära minel! Ei lasel!", kui mees on kadunud. Ei ole ta ainus, veehankijaid kargab välja igast vagunist. Aga Irinat see ei lohuta. Irina tõnnib ja tõnnib seni, kuni rong liikuma nõksatab. Nüüd

kargab noorik püsti ja tormab kui tuulispask koridori: rong sõidab ja Koljat pole! Irina tuiskab vagunisaatja juurde ja kriiskab, kuidas tohtis rong ära sõita ilma tema meheta. Skandaali haripunktil ilmub sündmuskohale peasüüdlane — naabervagunist. Tal on rõõmus nägu ees ja käes pudel Baikali selget vett. Järgnev kuuludub läbi kinnise kupeeukse selgesti ka vaguni koridori. Siis saabub vaikus, mossitamine ja lõpuks ilus leppimine.

Selgub, et päevitunud naaber kõrvalkupeest on endine veduri-juht, praegune masinist-instruktor. Usaldan talle, et tahaksin minna vedurile ja rääkida meestega, kes meid seda pikka maad sõidutavad. Ja selgub, et asjad pole hoopiski nii. Raudtee on üle võtnud postijaamade põlise traditsiooni: järjekordne uus meeskond (masinist + abi) sõidab näiteks Irkutskist 250—300 kilomeetrit itta, ronib seal vedurilt maha ja läheb puhkeruumi uut rongi ootama, et see Irkutskisse tagasi toimetada. Ja nii edasi-tagasi pendeldades kogu nende tööelu möödubki.

„Miks üks meeskond, näiteks neli vahetust, rongi Moskvast Habarovskini välja ei vii?“ küsin vist rumalalt.

„Aga sellepärast, et nad ei juhi mitte kruusakoormaga isekallutajat, vaid rongi. Siin peab masinist oma teelõigul teadma mitte ainult iga tõusu ja langust, iga pöörakut ja tunnelit, vaid ka iga kivi ja kändu mõlemal pool teed.“

„Kas teil endal avariisid on ette tulnud?“

„Avariid ei ole, aga inimese ajasin alla küll. See oli keskealine purjus mees, kes pööraku tagant välja ilmus ja rongile vastu astus. Kiirus oli küllalt suur ja mees lähedal, jõudsin ainult istmelt püsti karata ja märgata, kuidas ta viimasel hetkel käänao ette tõstis. Järgmisel hetkel olid aknad mehe ajusid täis.“

Pärast pikka Viiratsis passimist igatsesin vagunilõhnu ja paiku, mida ma veel ei tunne, võõraid linnu, huvitavaid inimesi. Mulle veel avastamata Venemaad.

Täna, viiendal reisipäeval kujutlen, kuidas lõhnavad tasapisi küpsev sink koduses suitsuahjus, lõkketuli või jasmiinipöösas õueväravas.

Lõhnade asemel imetlen noore mehe naist.

„Teie leppimise puhul ootab meid Ulan-Udes puhkpilliorkester ja vaksaliülem ise soovib teile õnne.“

Kolja mõtleb veidi ja vastab ilma naljata:

„Ei oota meid Ulan-Udes keegi. Ei oota Moskvast ega Musta mere ääres. Ainuke koht, kus meid maailmas oodatakse, on meie kodu Habarovsk.“

VI sõidupäev. 30. september

Lund maas veel pole, aga hommikuti katab loikusid kirmetis. Kased on paljad kui nõia luuad, nende asemel punetavad-kolletavad lehised. Valgete-valgete kaskede taustal lõõmavad lehised kui revolutsiooni leegid.

Harjutakse kõigega. Läbi akna külasid vaadates ma enam ei tühista endalt, miks nii paljud tared on lääbakil või miks pererahvas põõsaid ei istuta. Üha enam tundub see kibekiirelt kuhugi tormav ja akende taha kaduv Siberi küla nii ajutine, nii kokkuklopsitud, justkui ei tasukski siin ehitada midagi ka peremehe moodi, ilusti, püsivalt, lastele. Mina olen juba harjunud ja küllap on ammu harjunud nemad seal akende taga: nii on ikka elatud. Elatud hahlt ja ajutiselt nende lõõmavate revolutsioonilaulude tules, mis jõuavad tarre teleantenni kaudu või lihtsalt läbi akna — sügiseste lehistena.

Eks ta ole. Elage, nagu oskate ja tahate. Mina mõtlen parem Larissale. Meie bussisõidule läbi sügisese hommikuhämaruse Tallust Tallinna, tema käed minu pihkudes ja pea minu õlal. Mõtlen kolamisele Toompeal ja vanalinnas, Kadriorus ja Pirital. Kunstinäitusel käimisele. Larissa arvamusel Tallinnast:

„Tallinn tundus mulle mängulinnana mingist näidendist või filmist. Tundus sedavõrd dekoratiivne, et iga nurga tagant oletasin leidvat kulisside peidust ka ehtsat, tõelist linna. Hiljem, palju hiljem jõudis minuni, et see hall kivi ongi tõeline kivi, et päikeseloojang Pirital ei olegi trikk külaliste jaoks. Kloostri varemed, merre loojuv päike ja dekoratiivsed tornid — see ongi päris Tallinn.“

„Aga kunstinäitus?“

„Kunstinäitus? Meeles on ainult Valerian Loigi „Vana kunstnik“. Ainult see tervelt näituselt. Kõik muu on meelest kadunud. Selles maalis oli meesalge sedavõrd materialiseerunud, et ma ei mõistnudki, mis mulle, naisele, sedavõrd mõjub — kas kujutatu või kunstnik.“

See on minevik. See on tulevik.

Kombeks on üles lugeda, millised raamatud reisile kaasa võetakse. Miks peaksin minagi selle kauni kombe peale käega lööma? Niisiis:

- 1) Gustav Ernesaks „Kutse“, „Laine tõuseb“;
- 2) Aili Aarelaid, Ea Jansen „Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval“;
- 3) Arnošt Lustig „Hingepalve Katarzyna Horowitzi eest“;
- 4) Toivo Makk „Sahhalin — kild idaservast“;
- 5) Erich Loit „Muusikainstrumendid ja orkestrid“;
- 6) Peter Weiss „Juurdlus“;

- 7) G. Gor ja V. Leškevitš „Sahhalin“;
 8) Saint-Exupéry „Õine lend“;
 9) R. Joost „Viljandi“ (vene keeles, kinkimiseks).

Jah, usun neid kõiki vaja minevat.

Sahhalini raamatu jaoks materjali kogumise kõrvalt üritan ma ka romaani kirjutada. Seda kõike umbes aasta jooksul. Või täpselt — selle aja jooksul, mis ma Sahhalinil vastu pean.

Noorpaar ärkab. Nagu ikka läheme Koljaga koridori, kuni Irina säeb ja soputab. Säeb ennast ja soputab aset, et seal päeval istuda sünniks.

Sõidetud on 6382 kilomeetrit. Kolja loendab kilomeetreid minu sega, nagu ootaks õnn Habarovskis. Tegelikult on õnn siin ja praegu, aga ülehommene Habarovskis võib juba otsas olla. Pisike poiss ei saa sellest aru. Eks ta vara olekski.

Kolja ei saa asjast aru ja on mõtetega juba tööl, raudteel. Nagu ma mõistan, koostab ta ronge ja alguses oli poisil tegu, et ennast maksma panna. Kolja pikkadest juttudest teadsin, et ta meister armastab napsitada. Peale selle tahab meister, et tast lugu peetaks.

„Meister ütles mulle, et kutsugu ma teda mitte lihtsalt Aleksandriks, vaid Aleksandr Nikolajevitšiks. Aru sai, et ma isanime ei ütelnud kiusu pärast. Mina vaatasin talle silma ja vastasin:

„Ärge lootkegi, ei kutsu, kuigi olete minust vanem ja ametikoha järgi minu ülemus. Te pole seda ära teeninud. Mina pole kordagi joobnult tööle ilmunud, aga teil on praegugi lõhnad juures. Tööd te ei tunne ja alluvate tööd organiseerida ei oska — mille eest teid austada, mille eest teid isanimega kutsuda?“

Aga mina kutsun teda ka vaid Nikolaiks või Koljaks. Küllap ta ütles Moskvast ka isanime, aga selle unustasin ma kauniti kohe ära.

On, millest õppida. Sahhalini jaoks. Isanimed peavad jääma meelde.

VII sõidupäev. 1. oktoober

Kohaliku aja järgi kella kümneks on sõidetud 7420 kilomeetrit. Mis mina neist loen, mul pole ju kuhugi kiiret?

Kas telegramm, mille ma Moskvast saatsin, jõudis ikka Sahhalini kirjanike organisatsiooni juhile Ivan Beloussovile ilusti kätte? Kas ta ikka pani mulle hotellis koiku kinni, nagu ma palusin? Sest pidu hakkab lõppema, homme jõuame Habarovskisse ja sealt lennukiga Sahhalinile on kirbuhüpe, poolteist tundi.

Raudtee ääres pole palgimetsa ollagi. Juba ma tean, et jämedamad puud raiuti siit välja ja kasvama jäi midagi võsa meenutavat.

Päris raudtee äärest on see võsagi käsu kohaselt maha raiutud. Raudtee äär peab olema puhas. Vaja seda puitu kellelegi pole ja siinsamas ta mädaneb, nagu jalalt kukkus. Ja raiuti kindlasti talvel paksu lumega, sest tüükad on mehe kannikate kõrgusel. Nii vähemalt paistab aknast.

Võta näpust! Siin need raiujad ongi! Vatikuuend seljas ja vildid jalas, käes lühikese varrega kiinid, toksivad nad ahelikus edasi liikudes võsa maha täpselt nii kõrgelt, et mugav oleks lüüa, et kummarduda ei tuleks. Nüüd uudistavad nad rongi, sigaretid hambus ja näod naerul. Miks mitte naerda ja rõõmus olla, kui töö ei riku konti ega sega suitsu tegemast. Küllap ka teenib rohkem.

Sellisele parajale tüükale kasvavad madalad kõrvalharud. Ideaalsemat võtet tõelise padriku kujundamiseks välja ei mõtle, sest raiutud võsa jääb siiasamasse risti-rästi vedelema. Aga neisse rõõmsatesse meestesse see nähtavasti ei puutu. Moonakas homsele päevale ei mõtle.

Sõit närbutab ja vinnutab. Eestit ja Moskvat enam ei mäletagi, nagu poleks neid kunagi olnudki. Mõtted ja fantaasia kiduvad, jääb käesolev hetk ja tont teab mille tuim ootus.

Jälle röögib koridoris imik. Miks nad ometi peavad neid põnne vedama tuhandete kilomeetrite taha? See peab olema küll lausa karjув vajadus.

Astun koridori ja saan sümpaatse noore naisega jutule. Küsin, mis sellise maimukesega reisima sunnib?

„Laps koju jätta ja üksi sõita? Kelle hoolde? Mis te nüüd! See ei tule kõne allagi! Laps peab olema ema kädel, ema hoole all. Kui ma usaldan lapse ükskõik kellele ja lapsega midagi juhtub, ei annaks mees seda mulle surmatunnini andeks. Raske on rongis nii väikesega tõepoolest, aga pole midagi parata — laps peab olema ema juures!“

„Ja kui see saladus pole, mis põhjusel te üldse reisite? Kas kolite Kaug-Itta elama?“

„Mis te nüüd, me oleme põlised siberlased ja sõidame tagasi koju. Käisime Kasahstanis minu tädi õnnitlemas pensionile mineku puhul.“

Eks ta ole.

„Mis on vabadus?“ küsis Larissa ja vastas ise: „Minu jaoks on see rong. Ma istun ja vaatan aknast välja. Kui mul on taskus raamat, siis olen ma vaba, siis tekib mul valikuvõimalus — kas lugeda või aknast välja vaadata. Olen vaba ka siis, kui ma raamatut ei avagi, sest mul on võimalus seda teha. Ilma raamatuta jääb mul üle ainult aknast välja vaadata, ainult kaasa sõita ja sellisel juhul pole vabadusest juttugi.“

Minu silmis on see noor ema pesuehtne kretiin. Minu meelest

oli tal vabadus sõita või mitte sõita, laps kaasa võtta või kellegi hoolde jätta. Tema enda meelest polnud tal valida midagi. Sõita tuli, laps kaasa võtta tuli. Aga või ma ise targem olen! Mina ise teadsin küll, et tuleb sõita, et sellest pääsu ei ole; kõigi teiste arvates oli mul võimalusi ja vabadust otsata.

Homme jõuame Habarovskisse!

VIII sõidupäev. 2. oktoober

Kohaliku aja järgi (vahe Moskva ajaga 7 tundi) on kell 8.45. Sõidetud on 8503 kilomeetrit. Kohvrid on minul ja naabritel pakitud, sõita jääb viimane tund.

Ma ei taha päralt jõuda!

Kuhu ma ronin seal võõras linnas oma kahe päratu kohvriga? Kaua tuleb mul oodata lennukit ja kõigepealt lennukipiletit?

Irinal-Koljal on kõik lihtne. Karske ja range Nikolai saab varsti mingiks ülemaks ja muutub veelgi nõudlikumaks. Irina sünnitab lapse või kaks, võtab tosin kilosid juurde ja kakukesest saab naine kui puhas nauding oma sitke Kolja kõrvale. Küllap nad elavad rõõmsalt ja jõukalt.

Kolja teeb juttu:

„Kuidas teile Siber meeldis?“

Kuidas teile meeldis meie imekaunis Tallinn? Kui ausalt öelda, siis meenus mulle mõnigi kord kellegi Ostap Benderi klassikaline hinnang Kaukaasia mägede kohta, aga viisakas inimene sedasi ei vasta.

„Väga ilus reis oli. Eriti nüüd, sügisel.“

Ega seegi vale ole. Siber oli ilus tõesti, kui loodust silmas pidada.

„Ja palju tänu seltskonna eest! Palju ilusaid, terveid lapsi ja kõike muud head, mida Siber pakub!“

Nii pikal reisil oleneb naabritest väga palju. Paremaid teekaaslast kui see pulmareisil paarike poleks osanud välja ka mõelda.

„Aitäh ka teile. Kui Habarovskisse juhtute, astuge tingimata sisse!“

„Aitäh, aitäh! Nägemiseni, nägemiseni!“

4. oktoober. Šahhalin

Mul on katus pea kohal, on vesi kraanis, on oma voodi. Kogu see jõukus on veel kella neljani, kella kuuteistkümnene, tõesti minu päralt. Siis öeldakse mulle, tohin ma siia partei oblastikomitee ühikasse jääda ka eelolevaks ööks või mitte.

Nii elangi.

„Kui te mu välja tõstate, kuhu ma lähen? Hotellid on täis,“ küsib administraatorilt.

„See, et teid siia ööbima võeti, on ime. Seda tegi lookord valvekorrapidaja oma heast südamest. Mina näiteks poleks teid võtnud. Sellised võõrad pole meile ette nähtud.“

Arvatavasti ei ole küll. Ja ega ma Tallinnaski pääseks ööbima mingi ametkonna ühikasse.

„Kus ma siis ööbima pean, kui te mu välja tõstate?“

„See on teie mure, mitte minu oma. Minge raudteejaama.“

Sel heal inimesel on õigus: see on minu mure, mitte tema oma. Ta võiks mu ka igaks juhuks välja tõsta, aga ei tõsta. Ta jätab mu elama sellesse seitsme koikuga tuppa just nii kauaks, kuni see on võimalik. Objektiivselt võttes pean ma talle tänulik olema.

„Ma mõistan teid. Ja palju tänu.“

Ta arvab, et ma olen irooniline. Tegelikult ma pole.

„Ei ole millegi eest tänada!“

5. oktoober, reede

Mind ei visatud tänavale.

Ehk ei visata ka täna õhtul. Tegelikult anti mulle lootust, et enne esmaspäeva ei juhtu midagi; nädalalõpuks neile uusi inimesi ei tule. Kui, siis esmaspäeval. Hea seegi.

Kuhu minna võõras linnas, et rahvast tundma õppida? Klassikaline vastus kõlaks: turule, sauna või surnuaeda. Kindlasti käin läbi needki kohad, aga täna sean sammud oblasti koduloomuuseumi.

Hoone on imponentne, üks poolest tosinast, mis jäi maha jaapanlastelt.

Muidu on muuseum nagu teisedki samalaadsed. Rikkalikult kajastatud ja huvitav on saare avastamise ning uurimise lugu, rohket pildimaterjali leidub Tšehhovi külaskäigu kohta. Lõbus on lugeda kirjaniku ankeedivastust küsimusele: „kirjaoskaja, kirjaoskamatu, haritud?“ Õige vastus alla kriipsutada, nagu nõutav tänapäevalgi kõikvõimalikes testides. Testin minagi: mida Tšehhov vastas? Sulgege hetkeks televiisorid, kohe teatan õige vastuse — kirjanik kriipsutas alla „kirjaoskamatu“.

Tänapäeva ekspositsioon on igas koduloomuuseumis millegi pärast igav ja tuim. Töötatakse, ületatakse plaane, võetakse vastu medaleid, peetakse paraade. Pole probleeme, pole muresid, kõik on kaunis ja sile. Nii ka siin. Kirjutan maha paar arvu viimaselt rahvaloendusest.

Elanikke on oblastis 654 000, neist

81,7% venelased,

6,1% ukrainlased,
5,7% korealased,
0,3% nihhid (2100 hinge)

Veel uurin anemeid Sahhalini suure enda kohta. Pikkus põhjast lõunasse 948 kilomeetrit. Kõige lühem koht 160 kilomeetrit, kõige kitsam 27 kilomeetrit. Saare lõunatipp asub ühel lauskraadil Odessaga. Sealt tipast jääb Jaapani kuuluva Hokkaido saareni 40 kilomeetrit.

Õhtul longin kinno. Linastub „Julma romanss“. Film raputab mu läbi, aga enne ma temast ei kirjuta, kui lähen homme ja vaatam. Täna aga juhtas kinos minu jaoks ebatavaline lugu.

Saaris kustub elekter. O. Lase kottipunk ei põle ka uste kohal olevad ävariilambid.

Hetk vaikust. Siis algab vilekontsert, äge, üksmeelne ja lühike. Seejärel jälle vaikus. Siis kostavad siit sealt üksikud repliigid ja naerutantsused. Tsemestis algas ühtne tükud, suudatakse sigarette. Hüüd saali keskelt „Aga kinos on suitsutamise keelatud!“ kutsus esile üldise naeru. Saal mobiliseerub.

Ette, ekraani ja esimese rea vahele, ilmub miilits ja valgustab taskulambiga ühte suitsutajatest. Vahetatakse paar lauset, noormees tõuseb ja läheb minutsaga kaasa. Teised sigaretid kustuvad. Vaikus. Nüüd hüüab minu naaber, kes ringvaate maha laskus.

„Tahate, ma räägin anekdoodi?“

„Eks sa räägi!“ vastatakse lõbusalt. Miilits on läinud ja pimedus jälle absoluutne, justkui enne maailma loomist.

„Mööda Nilust ujub krokodill. Ei, kaks krokodilli. Korraga nad näevad enda ees puuksal ahvi.“

„Peaks järele küsima, on ta isane või emane,“ arvab üks krokodill. Kas te olete seda kuulnud?“

„Oleme, oleme,“ vastab paar mehefäält. Saal vaikib, naaber aga jätkab:

„Siis ma räägin teise!“ Ta keel on märgatavalt pehme, hääli aga kande ja tugev. Noore mehe bariton.

„Aabram sai uue korteri, toppis selle mööblit täis ja kutsus teised juudid soolaleivale. Ega siin meie hulgas juute pole? Siis ma edasi ei räägi!“

„Ei ole! Lase edasi!“

„Aabram näitab külalistele: see on saal, see söögituba, see on minu tuba ja siin magab Saara.“

„Miks sinu ja Saara toa vahel on terve korter,“ pärivad külalised. „Kas sa Saarat vahel oma kõrvale ei tahagi?“

„Kui tähan, siis ma vilistan.“

„Ja Saara kuuleb vile nii kaugele ära?“

„Ärge seilepärast muretsege,“ vastab Aabram. „Saara käib õhtuti iga veerand tunni takka kontrollimas, kas ma vilistanud ei ole.““

Naer saalis. Hõre aplaus. Naaber satub hoogu.

„Kas ma räägin veel?“

Nüüd aga süttib elekter ja naaber jääb vaik. Kui lõigatud. Ja ega teda enam tarvis polekski, sest saal pimineb taas ja film jätkub.

Oleks selline stseen võimalik ka meil? Et keegi võtab kätte ja hakkab ootajate aega viitma? Või neid segama? Leid. K meil see mees? Lastaks tal rääkida?

Kes oskab, vastaku.

6. oktoober, laupäev

Ma põle Ostrovski „Kaasavaratut“ lugenud, mina vaatan ja usun Nikita Mihhalkovi, vaatan ja usun „Julma romanssi“.

Kas filmi-Larissa on midagi ühist tänapäeva provintsimeeliga? Ühega neist, kes igal suvel tunglevad teatrikoolidesse, 25 kandidaati ühele kohale, kes on valmis maksma mis tahes hinda, et „rabada endale tükike elu pidupoolet“?

Ei, ei ole. Tänapäeva Larissad on teistsugused.

Nikita Mihhalkovi filmi Larissa ei soovi end hästi sisse seada, ei soovi end soodsalt maha ärida. Film-Larissa on maksimumist, ta ei igatse midagi rohkemat ega vähemat kui tõeline armastus. Nii vähe. Ja nii palju, et midagi enamast igatseda ei olegi. Ta ei kahetse, kui see tal elu maksab. On see tavalise provintsiipiiga arusaam?

Filmi-Larissa on see Larissa, keda ma leidma tulin. On Venemaa, keda ma aina otsin ja keda ma ilalgi kätte ei saa, kes mu e alati võõraks jääb. Larissa ei ole Vilu Viljandist või Toim Tartust. Larissa on hull, metsik ja uhke nagu mustlasedki, on taltsutamatu, nii oma kõrguses kui madaluses. Larissa on vaba kass, kes perenaise jalgade ümber keerutab, kõhu täis sööb ja täna asemel õue tagasi tükib, et minna ajama oma õiseid kassiasju. Larissa ei tunne ära, see Nikita Mihhalkovi Larissa, oma sõpru ega vaenlasi. Ta ei otsi omakasu ega kauple endaga.

Miks venelased leidsid kauge hingesuguluse prantslastega? Miks nad nii mustlasi armastasid? Miks mustlaste tantsud ja laulud neile nii südamesse läksid?

Larissa tuleb üles otsida! Et ta loeks mulle inglise keeles ette Shakespeare'i sonette. Ainult mulle. Minu toas. Minu voodiservale.

Kõike seda kainemalt sõnastades ütleksin, et mind huvitab (ärritab, intrigeerib) nimetus *homo soveticus*, mida olen juba kohanud ka kirjanduses. Kes ta on, see ajalooliselt uus nähtus, uus kvaliteet — nõukogude inimene? Kuidas ta kujunes? Milliste

raskustega võideldes? Mida õppides, leides? Mida teele maha jättes? Kes on ta?

Kirjanduses on sellele juba vastatud.

HOMO SOVETICUS on:

tööinimene,
kollektiivile aldis inimene,
kodumaale piiritult andunud inimene,
inimene, kes on valmis vastutama,
kõrgete ideaalidega inimene
inimene, valmis kanglasteks,
harmooniliselt arenenud inimene,
inimene, kes on veendunud riigi hoolitsuses tema eest,
sotsiaalselt optimistlik inimene

See loetelu tekitab küsimusi

Kas HS (*homo soveticus*) areneb Nõukogude Liidu kõigis piirkondades välja üheaegselt ja ühesugusena? Näiteks Moskvast ja Sahhalinil? Või on metropolil ja provintsil selles osas mingid erinevused? Millised?

Kas HS-i kujunemisel on oluline rahvus? Kas HS-i mudel Armeenias, kus iga küla selle riigi iidse ajaloo vältel on olnud riigi pealinnaks, kus igal künal on maha peetud otsustav lahing, erineb HS-i mudelist Sahhalinil?

1932. aasta aprillis sõitis igalt poolt üle NSV Liidu Habarovskisse kokku ligi 7000 kommunistlikku noort, et hakata ehitama uut linna Amuuri äärde. Kui jõgi vabanes jääst, saadeti nad teele. Esimesed linnaehitajad astusid laevadelt „Kolumbus“ ja „Komin-tern“ kaldale 10. mail...

Täna on Komsomolskis televisioonistuudio, kõrgkoolid, draamateater, kultuuripaleed ja koguni kaks satelliitlinna Amursk ning Solnetšnoi, on enam kui veerand miljonit elanikku.

Millised te olete, nende 7000 järeltulijad? Mis on nende omäaegsest tulevikuvaimustusest veel alles, veel tänagi märgatav?

Tänapäeva noorus ehitab Siberis Neftejuganski linna. Juba on valmis spordikompleks, koolid, restoranid, olmehooned. Ligikaudu saja tuhande elanikuga linna keskmise elaniku vanus on kakskümmend seitse aastat. Suvel jääb Neftejugansk peaaegu tühjaks, sest noored sõidavad tagasi kodukohtadesse, sõidavad laiali üle kogu NSV Liidu.

Kakskümmend seitse aastat keskmist vanust — see on suurepärane! See on noorte linn, on tuleviku linn, on mõttekaaslaste linn.

Kakskümmend seitse aastat keskmist vanust — see on ohtlik, on terve ujuvate jäämägede ahelik. Põlvkondade järjepidevus kaob ilma vanaemadeta-vanaisadeta, ajaloolisse mällu tekib lünk. Eetiline kaotus on oluline ja vältimatu. Kas hakkavad Olja ja

Kolja neiuks ja noormeheks sirgunuina austama vanaema-vanulast, kui nad kasvasid neid nägemata? Kas on ikka ükskõik, kumb laulis Oljale-Koljale hällilaule, lasteaiatädi või vanaema? Jne. Jne

Sahhalinile sõideti Moskvast ja Leningradist, sõideti Kesk-Venemaalt, Leedust ja Astrahanist. Mida töid moskvalased kaasa mida töid leedukad, milline oli nende „panus“ sellesse ühisesse „taignasse“, millest pidi vormuma „sahhalini iseloom“? Miski, mis sündis tulijate energiast, ent tulenes ka selle saare kaugusest ja eraldatusest, ookeanist tema ümber? Või täpsemalt: kas tänapäeva sahhalinlase juured teda kord toitnud Leningradi, Leedu või Astrahaniga on veel leitavad, märgatavad?

Muidu võinuks ma ka BAM-ile sõita. Aga seal on kõik veel liialt uus, liialt värske, liialt tellinguis. Huumuse teke võtab aastakümneid, uute suhete kujunemine tahab aega. Sahhalinil on seda jätkunud parasjagu. Segavad mõjud naabrite näol on puudunud. See on ääremaa ja praeb „omas rasvas“.

Aega seetmiseks ja selginemiseks on olnud. Mis on tulemus? Mis on leitud? Mis on teele maha jäetud?

7. oktoober, pühapäev

Istun voodiserval ja lehitsen kohalikku reklaamilehte. Õnne-soove.

Niina Nilovnale soovitakse sünnipäevaks õnne koos hea tervise, pika eluea ja eduga töös. Miks ka mitte. Soovitakse veel õnne isiklikus elus, soovijaiks abikaasa Nikolai ja poeg Igor. Eks ta ole.

Kõike sedasama lausa sõna-sõnalt soovivad naine ja tütar Nikolaile. Uus on mõte, et sünnipäevalast „alati soojendaks meie armastus“. Mis siis ikka.

Galina Romanenkot õnnitlevad juubeli puhul armastav mees, lapsed ja lapselapsed. Ajalehe lugejaile tehakse teatavaks töötus leha juubilari elu õnnelikuks ja muretuks. Mis muud, kui võtan teatavaks. Või peaksin reageerima kuidagi entusiastlikumalt? Näiteks uhkust tundma.

Voodinaaber, toakaaslane, tuleb ka linnast tagasi. Saame jutule, sulame lahti. Nikolai Ignatjevits on tootmisjuht Kuriilidelt, hariduselt insener, venelane. Küsin naabrilt, kas tema tuttavate või alluvate hulgas omab rahvus mingit tähtsust.

„Mul on umbes nelikümmend perekonda, kellega ma läbi käin, ja perede rahvus ei ole isegi jutuks tulnud, see oleks nagu osafamine, isegi solvav. Minu kõige parem sõber, kellega ma koos kalal käin, on valgevenelane, aga et ta venelane pole, seda ei märka mitte millestki.“

„Kelle käes on perekondas tahi, kott?“
 „Ma tean ainult ühte juhtu, ühe perekonda oma tutvuskonnast, kus naine tuleb ja küsib mehelt
 „Kuule, anna viis rubla!“
 „Milleks?“
 „Toidu ostmiseks.“
 „Aga sa juba said söögi raha.“
 „Ma kulutasin ära, pois on seda ja teist, naised ostavad.“
 „Ei anna, ära küsigi.“
 Mehed kuulavad seda juttu ja murestavad, sest muudu on alati nemed see pool, kes naisele annab raha, peab
 „Aga segarahvusest perekonnast?“
 „Seal tuleb vahel küll ette, et mees ja naine teineteisest aru ei saa. Meil töötab tornauksepõltsas tatarlane, tööd tunneb nästi, on kõrge kvalifikatsiooniga ja väliseltki esinduslik pikk rõbus poiss. Ta on mingi keetud mees, mille me muudugi Ahikuks ümber pannud. Sel Ahikul on vene naine. Mees aga on kasvanud tatari kombi kohaselt, kas naine peab kuulama mehe sõna. Ükski vene naine seda enata välja ei kanta, et mees pöörulab rusikaga lauale ja nõuab sõnakuulmist. Ta on aga päev majas ja sellepärast nad tal ka laskidki. Kus saame pärast poisstega Ahikut, et kuitas siis mees on saanud naine ja enam ei ole. Kas sa ei võimeldada naise meele, nagu kõik elavad Ahik vastas. „Mina just mehe meele elangi, ainult teie olete kui oinakari, oma naiste tuhvli all.“
 Oli veel teine juhtum — tüli rahvustikul pinnal. Mul on naine rahvakohtu kaasistuja, tema rääkis ühest paarist, kes kohtusse lahutama tuli. Mees oli Baltikumist, naine ei tea täpselt, kes nime, meil on ju üks „pribaltika“ kõrk, naine aga venelanna. Mees töötas autojuhina, teenis head palka ja vana ei joonud — meil üsna haruldane nähtus. Abielus olid nad olnud viis aastat, suurem laps neljane, väiksem alla aasta.
 Mees tahtnud autot osta. Laenasid mehe vanematele viis tuhat ja naise vanematelt viis tuhat. Ostsid „Niva“. Autost aga tulid algasidki. Mees räägib, et ta teenib ju hästi, tarvis on raha korjata ja vanematele võlg tagasi maksta. Naine vastab kõik vanemad aitavad oma lapsi, see ongi nende kohus ja tagasimaksmiseks ei jää raha lihtsalt majapidamisest üle. Hiljem selgus, et naine oli piilaja, kes tööpoolest elas palgast palka. Mees hakkas ise raha korjama, et võlad ära maksta ja andis naisele raha vähem. Naine muudugi tegi skandaali ja viimaks leidis autost üles 700 rubla, mis mees oli kõrvaile pannud. Leidis üles, kõndis poodi ja jättis need 700 rubla sinna. Nüüd lõi mees rusika lauale, et sellise ebamoraalse naise ja piilajaga tema ei ela, et võlg on võõra oma ja kui naine seda ei mõista, siis neil ühist elu pole. Oli mees

mid eestlane, lätlane või leedulane, seda ma küll ei tea, aga lühidalt läksid.“

Neli tundi hiljem, hilisõhtul

Päeval kirjutasin oblasti raamatukogus maha, palju leidsin (vene keeles) eesti autorite kirjandust.

Eesti kirjandus asub kataloogis evenkide ja jukagiiride vahel. Kena koht mu meelest

Kes seal on?

Bornhöhe, palju-palju Vildet, Kitzberg, Kreutzwaldi „Valitud kirjad“, Koidula, Lav, Peterson-Särgava, palju Tammsaaret, Alve, Angervaks, Barbarus, Baturin, kahte Beekmanit kokku 22 raamatut, Vaarandi, Vaidlo, Vallak, Valton, Vaher, Vetemaa, Vint, Väli, Gross, Ilus, Kaalep, Kaal, Kallas, Kaugver, Kiik, üheksa nimetust Krossi, kaheksa nimetust Krustenit, üksteist nimetust Kuusbergi, Kärner, Laht, Leberecht, Lehtmet, Liives, Viivi Luik, Maasik, Meri, Merilaas, Metsanurk, kaks nimetust Romuald Minnat, Männik, Niit, Nurme, Panso, Parve, Parijõgi, Peegel, üheksa nimetust Prometit, Pukk, Rannamaa, Rannap, kaheksa nimetust Rannetit ja Mart Rauda, Eno Raud, Paul-Erik Rummo, Paul Rummo, Runnel, Rängel, Ants Saar, Veera Saar, Saat, Semper, Sergo, Siig, Sikemäe, üksteist nimetust Sirget, kakskümmend nimetust Smuuli, Sütiste, Talvest, Tomberg, Toom, Tooming, Traat, mõlemad Tuulikud, kaks nimetust Unti, neliteist nimetust Hinti ja August Jakobsoni. Pluss kogumikud.

Minu meelest on seda Sahhalini jaoks hämmastavalt palju. Üskumatult palju. Oleme tublid poisid!

Loomulikult küsisin laenutajalt:

„Kuidas teil eesti kirjandus läheb?“

Aktsent jääb aktsendiks, seda kotti ei peida — ja kena naine varjab tõtt. Kõige lihtsamalt, õlakehitusega.

„Noh, aga ikkagi? Kas nõudmine on elav?“

„Elav küll ei ole.“

„Aga täpsemalt?“

„Vahel keegi ikka midagi võtab ka!“ Laenutajal läks kohe nagu rõõmsamaks, kui sai öelda midagi meeldivat.

Ole tänatud, hea inimene! Ronkem ma sind ei piina

Sudaööl

Peamine on enesehaletsust mitte kallaie lasta. Et oh mind vaest ja õnnetut, kellele muudkui lüga tehakse.

Sellele, miks Eestist kirju pole, näen ainult kahte põhjust: nad on kas kirjutamata või mõne uudishimuliku laual. Ja sellel saksal pole kirjete.

Ole tänatud, kolleeg Luts, oma Jorh Aadnieli Moskva-sõidu eest. Ma pole üldse põgeneja tüüp, sest põgeneda pole mitte kellelgi mitte kuhugi. Aga Jorh Aadniel on siiski toeks.

Enne voodisse ronimist keeran vend inseneri külili. Ta ise lubas: siis ta ehk nii jubedalt ei norska.

8. oktoober, esmaspäev

Põhimõtteliselt saan ma lüüa, paika või organisatsiooni suhtuda just nii, kuidas tema minusse suhtub. Nagu küla mulle, nii mina külale, silm silma, vorst vorsti vastu. Sest me kõik oleme inimesed ja ilma emotsioonideta ei saa meist labi keegi. Kõige enne anna mulle süüa, sest enne tuleb lobl, siis moraal.

Targad laused? Kahjuks laenatud. Lemmit ja Bertolt Brechtilt.

Tegelikkus tundub tana karm. Ära vastab. Mundugi ka see, et ma jäne ei tea, magan ma jaaguise oo suu või raudteejaamas. Aga see pole peamine. Vastab see, et ma kellelegi korda ei lähe. Määratlematus. Pole tarvis rahvarades nende ega soola-leiba, pole tarvis parimaid hotele, tarvis on lihtsaid, inimlike kontakte. Ja siin ei saa mind mitte keegi aidata peale minu enda.

Miks, kurat, sa alailma mingi abi peate mõtled? Mis sa vingud? Mis sul häda on?

Ega olegi.

Hommikupoolikul kolasin mööda äärelinna. Ühes põiktänavas lammutati igivana jaapanlaste aegset eramut. Täpsemalt sõrest kate kleebitud kartongmaja. Kuidas nad küll sellistes elasid? Kuidas neil külm ei olnud? Kuidas need põlema ei süttinud? Küsin seda korealasest vanamehelt, kes vaatab maja mahakiskumist kui muik Pugatšova kontserti: noh, oled Pugatšova jah, aga näita nüüd mulle ka, kas sa ikka laulda oskad...

"Kas tulekahjusid oli palju?"

"Vähe oli, mäletan ise. Harva põles. Aga kui põlema läks, põles maha terve kvartal."

"Miks siis harva põles? Sellised karbid põlevad ju nagu küünal."

"Kui maja põlema läks, pidi peremees majja jääma, selline oli seadus või komme. Kui ta ei jäänud, kui ta hakkas kuuma kartma ja tänavale tuli, võtsid naabrid ta kinni ja viskasid tulle tagasi."

"Julm komme."

"Hea komme. Ühest majast põles maha terve kvartal. Tuletõrjet ei olnud. Vett ei olnud. See oli ainus viis hoida, et ei põleks."

Veidi eemal on jäätmaa täis kõikvõimalikke romantilisi hütte, hertsikuid. Kes tahaks filmida Rio de Janeiro aguleid, ta nägud näitab „Vremja“, leiaks sun suurepärase võttepaiga. Iga mees on ehitanud, kuhu ta on tahtnud, kuidas on tahtnud ja millel on tahtnud, sellepärast puuduvad tänavad ja jalgrajad, puudub gasugune loogika. Kuuride (putkade, osmikute) vahel ja korral kerkib siin-seal mingitelt mullahunnikutelt korstnaid. On need keldrid? Puskarivabrikud? Varjendid?

Keldrid. Ühte sellist parajasti ehitatakse. Soovin jõudu, jään kiibitsema. Mees teeb suitsu. Aruka näoga keskeas mees. Saame jutule.

"Ega ma edasi teha saagi, pean ootama, kuni naine tuleb." Mehel on vundamendist pool valatud, pool laotud ja osa hoopis tegemata.

"Viis minutit tagasi olin all augus saalongit tegemas, kui kuulsin haali. Ronisin kohe august välja ja nägin, et kolm prussi, millest pidid laetalad saama, on jõutud pihta panna. Vaatasin umbruskonnas vähe ringi, aga kedagi ei näinud. Kui augu juurde tagasi jõudsin, oli kadunud kolm tahvli vineeri. Enne ma enam alla ei roni, kui naine tuleb, muidu lassitakse laemuld ka minema."

Keldri mõõtmed on silma järgi 2x2,5.

"Kas väikeseks ei jää?"

"Aitab minu kaheksale kotile kartulile ja kapsastele-porganditele küll. Hädaga tuleb kelder ehitada, suures majas pole ju kusagil kohta, kus köögivilja hoida."

"Kas talvel keldrit tühjaks ei tehta?"

"Naabrimees räägib, et temal tehti. Ma olen elektrik, toon oma tugevad akud ja panen nende peale üles sireeni. Luugi teen ka nii tugeva, et kangiga lahti ei kanguta. Kui keegi ikka murdma hakkab, pistab sireen mõirgama, see ehk peletab minema."

"Ehitamiseks luba on?"

"Ei tea milleks? See on vaba maa, meie maa, mitte mõisniku oma. Ise näete, et igaüks, kes viitsib, ehitab, mida tahab ja kuhu tahab."

Eks ta ole.

Õhtupoolikul käisin peatänavas gastronoomis kohvi joomas.

Poes on kümme lauale. Seisjatele. Kohvitass maksab 10 kopikat, vorstivõileib 11 kopikat. Rüüpan oma tulipalavat jooki kõrvuti noorepoolse abielupaariga. Laua juurde ilmub pätiont onkel ja küsib naabritelt, sellelt noorpaarilt:

"Andke 20 kopikat!"

"Milleks sulle 20 kopikat?" küsib mees asjalikult.

"Et kohvi juua."

"Miks sa oma palga eest kohvi ei joo?" küsib naaber niisama vaiksest ja asjalikult kui ennegi.

- „Ma ei käi praegu töö!”
- „Kui jälle tööle lähed, hakkad ka jälle kohvi jooma!” teeb naaber jutule lõpu.
- M.s sai edasi?
- Vanamees kõneldis poest vältja, silmad häbi täis? Vale!
- Vanamees küsis oma 20 kopikat naaberlauast, sai kätte ja kõneldis peeti ostma? Vale!
- Vanamees sai järgmises lauas lõepoolest kopikad kätte, astus kassa juurde, sai seejärel mõni di kaks tassit kohvi ja tuli meile lauda neid jooma.
- Mis siis nüüd?
- Vanamees poetas noorpaarile mingi kahjurõõmsa repliigi? Vale.
- Vanamees näitas oma olekuga vaikselt, et saite, ma joon ikkagi kohvi? Vale.
- Noorpaar või selle tugevam pool poetas vanamehele mingi repliigi? Vale.
- Noorpaar tõmbus vaikides vanamehest eemale, demonstree- rimaks oma üleolekut? Vale
- Vanamees jõi kohvi, noorpaar legeles oma probleemidega ja temeteist „ei märganud”, nagu olnuks tegelasteks inglise kõrgaadel.
- Aga mida mina siis ootasin?

Kell 22.40, enne uinumust

Kõrvalvoodis on uus mees, sõjaväelane, laevakomandör. Mees pole purjus, aga mitte ka esimeses värskusastmes. Nagu Bulgakovi romaanis lõhe.

Võtnud mees on jutukas.

„Mu naine oli kümme aastat õpetaja, sel aastal võtsin ta koolist ära. Ta andis matemaatikat ja füüsikat. Enam ei saanud elu sedasi edasi kesta, juba hakkasid tekkima tülid. Mina tulen õhtul töölt koju, närviline ja murelik, et tao või pead vastu seinale, ja tema tuleb õhtu õhtu kõrval koju, silmad pisarais. Mida head sest tulla saigi? Perekonnas peab ikka üks normaalne inimene olema.”

Ei, vodkat ma ei taha. Tema trimbaku rahumeeli.

„Õpetajaamet on see viimane, räägitagu-kirjutatagu mida tahes.”

Ei, ma pole karsklane ega taha teda solvata, aga ma tulin just ravilt. Seda võib, jah, venelastele julgelt öelda, siis sind ei peeta uhkeks ja enam ei pakuta ka.

„Igaüks, kes vähegi viitsib, võib õpetajat sõimata karistust kartmata, inspektorist alates ja õpilasega lõpetades. Naine pani poisile veerandiks kane välja, direktor parandas selle kolmeks.

Kumb on halb ja kumb on hea? Üldine keskharidus on tühja printsiip, aga mitte nii, nagu seda meil rakendatakse, et keskkoolis kaib seegi kontingent, kelle koht oleks kutsekoolis. Nädal tagasi kirjutas üks madrus mulle seletuskirja. Ma ei räägi stiilist või muust selletaolisest, aga jämedate kirjavigade tõttu oli see vaevu loetav. Ja ometi oli poissi paberite järgi keskkooli lõpetanud, teisi mulle ei saadetagi. Ma ju tean, et poissi istuma jätta ei tohtinud, tööle saata ei tohtinud ja õpetaja tüdines ära, loobus tunnis temaga jandamast. Säästis aega neile, kes veel õppida tahavad. Poisile pandi kolmed välja teda kordagi küsimata. Vahel tegi minu naine ka nii

Nüüd on naine kodus ja võib edasi elada. Enam meil tülisid pole.”

Ehk lõpevad homme minugi hülpimised? Ei taha enam. Lähem oelaks. Hakkan ainult halba nägema, muutun väikeseks ja kiuslikuks.

Saaks homme ükskord selgust!

9. oktoober 84

Loen „Nõukogude Sahhalini”. Lugu räägib Korsakovi linna konservitehase, sealsest suhtumisest brigaadilisse töövormi.

Ühingu „Teadus” töötajad koos tehase lektoritega korraldasid kohapeal sotsioloogilise uurimise, kuidas ITT ja töölised brigaaditöösse suhtuvad. Tulemused: 43,5% küsitletud töolistest ja 15% insener-tehnilistest töötajatest ei mõistnud päris täpselt, mida brigaaditöövõtt endast kujutab või mida konkreetset see neile annab. Samal ajal kiitsid 81% insener-tehnilistest töötajatest ja peaaegu 67% töolistest meetodi heaks ja olid valmis seda rakendada.

Toredad poisid küll! Ise aru ei saa, millest jutt käib, aga poolt olen sellegipoolest!

Kas ma nüüd jäängi ajalehti lugema ja toanaabrite jutte noppima?

Tuleb tööle minna. Sinna, kus inimestel on aega minuga rääkida. Näiteks — haiglasse sanitariks. Või kalapoodi laadijaks. Või ükskõik kuhu, kus ma saan olla inimeste hulgas. Aga tööleminekuks on tarvis sissekirjutust, kas või ajutist.

Teiselt poolt — siia, oblastikomitee intrisse, trehvab kokkuseid mehi ja sin kuuleb sääraseid jutte, mida kalapoest ei maksa loota. Kas või tänane, alles „soe” jutt Vladimiriga Šikotani saarelt.

„Kalakombinaadis teenivad noored mehed 700 rubla kuus. Kui on tööd. Muidu veidi vähem. Kuidas nad elavad? Elanikke on saarel 7000 ringis, kõik omavahel nägupidi tuttavad. Raudteed pole, trolli pole, bussiliinegi pole. Mida nad rahaga teevad? Mitte

midagi panevad intressi peale või löövad läbi. Neile on suur sündmus juba Sahhalimilegi sõit, et siit midagi moodsamat kaasa osta. Ja palj. ainult paistab suurt, sest raha kulub palju: kartul maksab meil 8 rubla kilo, tomat 8. Suvel midugi, värskelt. Ja juuakse palju. Poiss tahab oma tüdrukut vaatama ja võtab kaasa šampanja või kaks nina nina enesestmõistetavalt, nagu meie oma nooruses kostitasime pikasid lunnaadiga.

„Hoiakassasse korjatakse raha midagi selleks, et kord koju mandritele tagasi sõita?“

„Vaevalt küll. Paljusid ei oota maadil enam keegi. Vanemad surevad ära, sõpradel kujuneb välja oma elu ja nendega kokku saades pole öieti maestki rääkida.“

„Aga linn ise? Sünnilinn? Tema tanavad ja majad?“

„Minu sünnilinn on Lipetsk, tormiliselt arenev tööstuslinn. Revolutsiooneelsetega võrreldes on Lipetsk kasvanud 20 korda. Ka see kvartal, kus mina sündisin, on maha lõhutatud ja uued majad asemele ehitatud. Kano „Majak“, kus ma tüdrukutega käisin, põles maha. Tõsi küll, tema asemele ehitati uus kino, aga see pole enam see: puhvet on viies kohas ja pole enam neid nurgataguseid, kus poistega sai ventilatsioonivõrke juures näppe soendatud ja suitsu tehtud.“

„Kas ei muutu selles minime, kedet pole vanu sõpru ega sünnilinnu, selle taime samaseks, keda venelased väga kauniti nimetavad „perekatil pole“?“

„Mulle tundub, et tänapäeval elavad inimesed kõigis meie maa linnades täpselt ühe mustri järgi: tegid tööl oma tunnid täis, kõnni koju, söö kõht täis ja istu teleka ette. Seda nii sünnilinnas, kus elasid su vanaisa-vanaema, kui ka siin, Sahhalinil. Kas sellisel juhul ongi nii tähtis, millises linnas nimelt inimene elab?“

„Kui pole mälestusi, pole ajalugu. Kui pole ajalugu, pole juuri ega kultuuri.“

„Miks sedasi? Ajalugu on ainult osa kultuurist. Vene talupoeg, kes elas viiendat põlve oma esisade hütis, ei osanud lugeda ega arvutada. Oli see siis kultuur? Aga meie saarele tuli tööle 20-aastane neiu, kes nüüd on Vene NFSV teeneline kunstitegelane. Meie Pugatšova külla ei sõida, kõik tuleb teha endal ja nende inimestega, kes on käepärast. Uskuge, kõige muu kõrval töötab meil keskkooli baasil isegi rahvateater. Kas see pole kultuur?“

„Kultuuri üks tahke on ka töökultuur.“

„Senega pole lood kiita. Minu käest küsis mees preemiat ainult selle eest, et ta karmelt tööle tuli. Oleks minul võimu, ma korjaksin kõik need joodikud ja loodrid kusagile kasvatuslaagrisse, et nad töötavat inimest vähemalt ei segaks. Aeg selleks on ammu küps.“

11. oktoober, neljapäev

A. Aarelaiu ja E. Janseni raamat „Rahva kultuurieest minevikus ja tänapäeval“ kipub juba kummitama. Ma ei tohi seda lihtsalt lugeda.

See on hea raamat. Aga ta hakkab segama, sest sellest, mis on kultuur, saan ma aru teisiti kui autorid.

Mida NEMAD SEAL, veel kaugemal kui Viljandi või Tallinn, mida nemad seal raja taga mõtleavad, mida näevad silmade ees, kui nad kirjutavad KODU-EESTI?

Kas kodus kured kogunevad juba parvedesse? Või juba lendavad louna poole, „kus Egiptimaa“?

Saeveskis pidi juhtuma midagi väga olulist, kui raam seisma vajutati. Kõrge ülemuse ja veel kõrgema ülemuse puhul raami seisma ei pandud. Kui aga tagumine mees nägi kureparve, vajutati raami kohe vait ja kõik see mees kogunes kuuriuksele lahkujaid-tulijaid pilguga saatma. Käsi silmi varjamas vaatasime taevasse, vaatasime kurgede kolmnurka, kuulasime kurgede hääli ja elasime nende elu, olime üsna vait.

Sellest olen siin ilma. Sellest on kõik ilma, kes võõrsile elama kipuvad. Ma ei taha öelda, et igauks meist peab oma nurgakesse, oma pessa jääma, aga minema teadku, millega ta maksab.

Ma teadsin, et olen ilma vihtadest ja pohladeist ja seentest. Siin ma õppisin teadma, et olen ilma ka Eestimaalt lahkuvatest kurgedest. Siin Sahhalinil sain ma teada, kui tähtsad need kured mulle on.

12. oktoober, reede

Harjus arvatud, et oktoobrikuus sündinud lapsed on hästi krapsid ja suure töövõimega. Kolletamispäeval, 14. oktoobril peetud jahipidusid. Küttidele jagatud teenetemärke, kõrvetatud karukaskalt ennustati tulevikku ja taoti lokulauda.

Keda tapan ja taon mina? Ja mille eest?

13. oktoober

Raskused.

On see ainult käre külm või ka naabervoodis magava naise mimese ropult haisevad jalad?

Raskused.

On see ainult nälg ja vitamiinipuudus või ka toanaabri jube norskamine õhtust hommikuni, nii et hetkekski unuda ei saa?

Olen ikka üks mõlakas, et ma teda üles ei aja oma jalgu puhtaks pesema, see vesi on meil ju olemas!

16. oktoober 84

Arkasin nagu eilegi akna tagant kostva kolina peale. Tean küll, et see on vana naine, kes otsib prügikastist pudeleid, kuid tõusen ikka ja lähen akna juurde. On ju sama naine, otsib jah prügikastist pudeleid.

Eile püüdsin enda omad tagasi poodi anda. Ei läinud korda. Korja, mutike, korja! Ka minu omi.

Täna veendun tuhande esimest korda: ei lohi inimestest hävasti arvata, ei tohi neid kahtlustada vastutöötamises, umbusaldada. Kõik on lihtsam.

Kirjanike Liidu kohalik funktsionäär Ivan Beloussov tuli tööpoolest mandrilt tagasi alles eile.

Pedagoogilise Instituudi rektor, kellest oleneb, saan ma omaette toa või mitte, on tööpoolest alles mandril ja tema asetäitja ei otsusta senjoorita väiksematki küsimust.

Mingit pahatahtlikkust pole. Ka supervalvsust mitte. Ära tee ennast nii tähtsaks!

17. oktoober 84

Täna on „Mayfloweri“ päev. Hurraa!

Täna ma leidsin oma kolonisti.

Muidugi otsisin ma TEDA, kunagiste sunnitööluste järeletulijate esimesest päevast peate. Kui piltlikult öelda, siis meest „Mayflowerilt“. Kuidas kirjutada Sahhalinist ilma temata?

Siin ta on. On see vähene, on see piisake ookeanist, mida see mees endas kannab. Tema rikkusest. Läbielatust.

Ivan Ivanovitš Samoilov on nii põline sahhalinlane, kui üldse oia annab, on sunnitööle saadetu poeg.

I äks üheksa-aastaselt jaapanlaste kivimurdu tööle, olnud järje pannu madrus, puurmeister, motorist, geodeet ja veel kümnes ametis, nende hulgas oblasti geograafiaühingu teaduslik sekretär ja oblasti põllumajandusvalitsuse pearaamatupidaja.

„Kus kästi, seal töötasingi.“

Praegu, pensionipõlves, on ta kinos, „Komsomolets“ katlakütja Katlarumis me juttu ajasimegi.

„Isast? Isa töötas Tuulas relvatehases ja süütas seal lae. Aastat ma täpselt ei tea, kusagil läinud sajandi seitsmekümendatel aastatel. Taat saadeti Sahhalinile sunnitööle, aga Odessas enne

taevalesaatmist kargas ta ära. Kõike juhtub siin ilmas, kui mees oled. Taat jõudis Kaukaasiasse, abiellus seal armeenia naisega, perekonda sündis kolm last.

Siis isa reedeti. Ta ei teadnudki, miks või kes. Kui ta oli ireleerima tuldi, lõi ta ühe pristavitest sepahaamriga surnuks, aga kinni püüti ta ikka ja sepast sai sunnitöölise, et ta ei põigegi. Varsti jõudis ema talle suu Sahhalinile oma kolme lapsega järele. Sel ajal olid naised veel niisugused.“

Mahtra sõjas vastuhakanutele sõitsid ka naised Siberisse järele. Või on sellised kanged naised ainult kangetel meestel?

„Mina sündisin juba siin. Üldse olnud emal vist 17 last, paris täpselt ma küll ei teagi, sest paljud surid noorelt. Mina mäletan, et meid oli 8.“

1905. aastal muudeti isa sunnitöö asumiseks. 1908. aastal tuli ka vanaisa Tuulast siia, poja perekonda elama, sest vanaema oli ära surnud.

Saate aru, milles on asi? Teile võin ma seda kõike rääkida ja loodetavasti te usute ka, aga dokumentide põhjal oli isa mitte politiline, vaid kriminaalkurjategija. Pristavi tapmine oli kriminaalkuritegu, kuigi istus ta ju ikkagi relvalao süütamise eest. Nüüd on aga keerukas ja tülikas hakata kõike seda üles soojendama, pealegi on palju ununenud. 1932. aastal isa suri, olin kahekümneaastane ega olnud märganud temalt kõike nagu vaja järele murda.

Vanaisa surma ma mäletan hästi. Istusime laua taga ja sõime arbuusi. Äkki ema küsib: vanaisa, miks teil käed värisevad? Me kõik rääkisime vanaisaga muidugi mõista „teie“. Vanaisa vastas:

„Sul, lollil, taguots väriseb!“ Tõusis püsti, suur ja tugev vanamees, silistas vuntse ja prantsatas pikali. Sedasi minu silme all ta surigi.“

„Kas olete oma eluga rahul?“

„Kuidas mitte rahul olla, kui ma olen elanud nii huvitavat elu? Leidke siit mees, kes oleks maailmas minust rohkem näinud! Sõdisin Moskva alt Berliini välja, olen näinud kodasõda ja lahinguid jaapanlastega. Ja mul on ju terve poeg!“

„Mis mõttes — terve?“

„Siin arste ei olnud ja palju lapsi läks vara hauda. Sellest on Sahhalinil vanasõna: üks poeg pole poeg, kaks poega on pool poega, aga kolm poega on terve poeg. Kolm poega mul ongi, kõik tublid, töökad mehed. Sellepärast võin ma südamest öelda, et elan hästi ja rikkalt, paremini kui Rockefeller. Mul on 10 lapselast ja hulk lapselapselapsi (neid tuleb aina juurde). Naisega olen koos elanud üksmeelselt ja õnnelikult üle viiekümne aasta... annaks jumal igale mehele sellise naise, nagu ma endale sain!“

Pealtkäia on mees n. kolmekummene. Heas tootumuses, aga mitte priske. Priitidega. Enesekindel. Ennast hindav. Ja kaval. Mina tean, et Ivan on ka raamatu kirjutanud, loo Sahhalini revolutsioonisündmustest (alkikirjaga „Kolm venda“. Raamat ilmus 100 000-lises tiraažis ja on ammulinna läbi müüdud. Tean ma ühtteist muudki.

Nii me seal keldris kavaldasime, kuni ma ausalt üles tunnis-
tasin, mida ma tean ja mida mitte. Seega kirjandus?

„Kirjutama hakkasin kapats eas. Asi sai alguse sellest, et kirjutasin Moskvasse stsenaariumide võistlusele filmistsenaariumi süüsetest revolutsioonisündmustest. Minust täpsemini ei tea ju keegi. Aga juba isa maksis katvsemaid revolutsionaäre. Stsenaarium soovitati mu kirjutamiseks ja välja anda raamatuna. Ma ma teingi. Praegu aga olen einast kirjutamisse nü-
sisse mässinud, et võin olla söömata-joomata (viina võtnud pole ma kunagi), aga kirjutamata mitte päevagi.“

„Kuidas on olnud arvustused?“

„Retsensioone olen saanud palju,“ enamik kiitvad, aga kõige-
kõrgem on mulle ühe koolitüdruku kiri Archangelski oblastist. Ta
täna raamatust eest ja palus kirjas. „Saate mulle, palun, kas või
peotäis liiva sellelt kohalt ookeanikaldal, kus lasti maha meie
võitlejad.“

Kas saab kirjanikule olla tema töö eest veel suuremat tasu?
Minu arvates küll mitte.“

Meenutasin muuseumi seinalt loetut:

„Sannitöö Sahhalinil oli kõige õudsem mitte ainult Venemaal,
vaid kogu maailmas.“

Põgenemiselt tabatud vang aheldati igaveseks ajaks käru külge,
n. l. lega ta vedas süüli või liiva. Koos karuga õiendas ta oma
vajadusi, koos karuga neitis taiste kõrvale nariservale magama
nii, nagu ahel lubas. Kärust vabastas ainult surm.

„Teie isa pani Odessas pühku. On see midagi tavalist seal
Odessa sadamas?“

„Sunnitööliste vedu Sahhalinile kais tol ajal tapiga läbi Siberi
või Odessast laevaga ümber India. Siberis veel mõni põgenes,
laevalt ei keegi. Isa põgeneski mitte laevalt, kus nad kõik olid
raudadesse needitud, vaid Odessa türmist, ja see oli esimene
juhtum maailma loomisest saadik, et sealsest türmist keegi
põgenes.“

„Vanaisa surmast oli juttu. Kuidas isa suri?“

„Kodusõja päevil valiti isa revolutsioonikomiteesse. Ta oli ehtne,
tõeline kommunist, temasuguseid on tänapäeval üksikuid. Ta elas
mitte seenda, vaid teiste inimeste jaoks. Sedasi ta hukkuski,
püüdes teist meest uppumissurmast päästa. Minul, tookord kahe-
kümneaastasel noormehel, paluti isa haual midagi öelda. Ma

õnndugi nõustusin. Astusin haua pätsisse ja püüdsin midagi öelda
ga nutt tuli peale ja sellega olid mu jutud räägitud.

Ja on ikkagi piinavalt kahju, et ma oma isalt enne tema
armu nii vähe märkasin järele pärida.“

„Kas filmistsenaarium oli tõepoolest teie esimene kirjatöö?
Kas te nooruses värssse ei kirjutanud?“

„Loomulikult kirjutasin! Kes siis kurameerimise aja-
ga kirjuta? Aga siis tuli sõda vahele. Sõdisin Valgevenemaal ja
leedus, võtsin osa Kaunase ja Riia vabastamisest. Riias olime
oma väeosaga tervelt kaks tundi. Lahingujärgses vaikes Riias
see oli lausa puhkus.“

„Riia on ilus linn. Aga mis värssidest sai?“

„Värssidega oli lõpp. Pärast sõda lugesin ühe kohaliku autori
raamatut Sahhalini ajaloost, mis oli kirjutatud fakte vassides.
Mõtlesin reageerida avaliku kirjaga, aga naine soovitas: pane
need sündmused ise paberile, sinust täpsemini ei tea neid keegi.
Nii ma teingi. Järgnevast ma juba rääkisin.“

„Ivan Ivanovitš, andke andeks selline rumal küsimus: mida te
teeksite, mida te Sahhalinil muudaksite, kui see oleks teie teha?“

„Ma võtaksin kõik Sahhalini korealased kinni, asutaksin rahva-
tribunali ja selle kaudu alles näitaksin neile! Jaapanlaste ajal
olid ju kõik korealased ülevaatajad ja kupjad, kes vene inimesi
kurnasid ja peksid. Ja pole neile jäänud tänase päevani muud
jumalat kui raha. Rubla eest müüsid nad maha jumala ja tsaari,
rubla eest müüsid nad maha ka meid.“

18 oktoober, neljapäev

Kes oskab, olgu ilma, aga mina ilma koduste kirjadeta ei
saa. Kirjadeta kodu-Eestist, perekonnalt ja mujalt.

„Elan kriisis ja nii halvasti kui ei kunagi varem. Olen pettunud
kõigis ja kõiges. Ma ei saa seda kirjas selgitada, aga asi puutub
minu suhteid A-ga. Loodan siit kas või vahest lohutust ja kaas-
tunnet.“

Mõnigi kord tundub mulle, et minust võinuks pastor saada.
Nii palju on pihtijaid, nii vähe on kuulajaid. Neid, kes vähemalt
suu kinni peavad. See, et ma ei lobise, et mind võib usaldada
ja vahel ehk nõugi saada, on kuidagi äratuntav. Heldeke, mis-
asju oma ligimeste eraelust ma olen pidanud kuulma! Ja siis
mõtled vahel — ehk polekski paha, kui ise ka saaks kord kõik
südamele ära rääkida. Teen lahti uue kirja.

„Vahel harva tunned end ka inimesena. Siis, kui keegi suvatsen
sind endaga kaasa võtta, et sa ühe õhtugi võiksid olla taie
õigushik napp elu malelaua. Selle eest andestame teile kõik, oh

meid isegi ja tobedaid. Kui kerge on meiesugustele rõõmu teha ja kui harva seda vutsitakse."

■ Otse ja lihtsalt välja öeldes: kui palju on neid neljakümnendates aastates mehi, kes viitsivad (julgevad, riskivad) autosse telgvisata ja võõra daamiga mere äärde sõita? Selliseid mehi on katastroofiliselt vähe ja igal uuel eluaasta lisandumisega jääb veelgi vähemaks. Ei riskita. Ei viitsita.

"Üksik küps naine on mangus ülearune malend. Tema ei löö ja teda ei lööda. Abielunaised hoiduvad sinust kõrvale ja nende mehekesed vaatavad kodurahu huvides ka siis sinust mööda, kui sa neile tegelikult meeldid.

"Minul on küll vastik tunne, et ma ei sobi enam kellegi kõrvale, et mulle paslikud mehed on maailmast otsa saanud. Kuni oled noor, kuulud sa mängu juurde. Aga kõik see kaob, niipea kui teatud vanusepiir on ületatud."

Nii on ta tõepoolest. Ja "mangust väljas" närtsinud naise tunneb lausa lõhnast ära. Midagi ei saa tagasi — ei sõitmata jäänud sõite, ei suudlemata jäänud suudlusi, ei seksimata jäänud seksi. Kutsed ei korda. Mis õigel ajal tehtud ei saa, jääbki tegemata.

Ja lõpetuseks mõni helge lause

"Kuidas seal Pariisist lõuna pool ka kliima käitub?"

Odessaga on Južno-Sahhalinsk kuuldavasti ühel laiuskraadil. Aga et Pariisist lõuna pool? Akki ongi?

"Loodetavasti oled suutnud ennast seal juba sisse seada, eks siis kirjata, mis ja kuidas."

"Suutnud" on täpne sõna. Ei, ma ei ole veel suutnud. Aga küll ma suudan, kuhu ma pääsen!

19. oktoober, reede

Käisin saunas. Jälle on sees inimese tunne. Sabatada tuli umbes tund aega, viht maksis viiskümmend kopikat, saunapilet kolmkümmend.

Minu ajutine peavari, oblastikomitee ühikas, on mõeldud kõikvõimalikele kursustastele partei, nõukogude ja ametiühingu liinis. Ja satub siia muudki rahvast.

Täna saan köögis jutule Moskvast pärit noore mehega. Või täpsemalt — tema saab jutule minuga. Pealinlane teenib julgeolekus, loodab varsti majoriks saada. Mind aga torgib ta vestlema poliitikast. Poetab repliigi, poetab teise ja küsib avala naeratusega.

"Aga mida selle kohta seltsimehed kirjanikud mõtlevad? Huvitav oleks teada."

Kust võin mina aimata, mida mõtleb selle kohta Kirjanike

Liidu 8000 liiget? Või see pool (kolmandik?) neist, kes toetuvad kirjanikud on. Tragi mundrimees ise arvab küll lihtsalt ego sellest saladust.

"Kui meil oleks korraga kaks Andropovit — saate aru küll, mida ma mõtlen —, saaks ehk korra majja tagasi."

Küllap on see sarvik ise, mis mind vastama sunnib:

"Kui meil oleks korraga kolm Andropovit — saate aru küll, mida ma mõtlen —, oleks see juba väike Stalin."

Sellega on vestlusel poliitikast kaas peal.

Korrus allpool on üks korter valvuriruumiks. Seal saab elektripludil vett keeta, oma köögis meil selline lõu puudub. Suuremas toas on seal ka televiisor, kus õhtuti hoolega "Vremjat" ja vanu filme vaadatakse.

Saun lobisema kena noorikuga, kelle kohta venelased ütlesid "pod sorok". Ilus naine, vist ukrainlanna. Selgub, et ta mees on jälle merel.

"Kas selline elu ära ei väsita, kui mees aina merel ja merel ja peremured naise vedada?"

"Harjumine võttis aega küll, aga nüüd olen esimest aastat vanaema ja kired hakkavad jahtuma."

"Kas mees maal tööd ei saaks?"

"Ega ma teda siia palju tahagi! Juhtus kord selline lugu, et mees sai kätte kaks puhkust korraga ja jäi pooleks aastaks koju. Kaks kuud läksid kui lennates, pidu aina peo otsa. Aga viiendal kuul hakkasin salaja päevi lugema, millal ta jälle laevale läheb ja elu harjunud rütmi tagasi saab. Talle endale ei tahtnud ma seda midagi mõista anda. Aga hiljem tuli kogemata välja, et umbes samal ajal kui mina hakanud ka tema salaja päev lugema — millal laevale tagasi saab."

Linnas käisin raamatupoes otsimas kohalike kirjanike raamatuid. Valik oli napimast napim. Küsin fotoalbumeid, brošüüre, postkaarte kas Sahhalini oblasti või Južno-Sahhalinski kohta. Pole. Miks pole? Uurime!

Hilisõhtul joome vaikselt ja viisakalt minu uue toanaabriga ara pudeli viina. Tutvume. Ajame juttu. Mees on insener, töötab saare põhjaosas. Nimi Nikolai Ignatjevits Burov.

"Elasin ja töötasin insenerina Volgogradis. Elul polnud vigagi, kuni saime uue, kolmetoalise korteri. Pidasime naisega aru, et igapäevase elu ja kahe tütre kõrvalt ei jõua me korterisse mõõlit kuni surmalaupäevani sisse osta. Nii ma ennast siia kolmeks aastaks värvata lasingi, naine ja tütrede kaasal."

Kui siia tulime, läks vanem tütar seitsmendasse klassi. Lepingu lõpul oli ta jõudnud kümnendasse ja palus, et me veel üheks aastaks jääksime, ta olla klassikaaslastega sõbrunenud ja ei taha kooli mujat lõpetada. Noh, jäimegi veel aastaks suu. Tütar aga

sa Vladivostokis instituudi ja teatrite sesteemide juhtimise erialal. Ühiseamas kohi ei jäänud, tal tunni minna erakorterisse, see aga maksab minimum 30 rubla kuus ja raha ette. Vladivostok on kalarite ja meremeeste linn. Neil aga, kui raha on, siis on, ja ette maksavad nad heameelega, et ei kaotaks raha ka otsa saada. Meil kajanes teatrit tüdrukute tüdrukud, sest kõrvaltoas peeti pidusid, ja tui otsida, mis kogu ettemaksu aga keegi sulle tagasi ei anna. Ka todu poos on Vladivostok kallis linn ja rudes tuleb seal hasti katta, et peeti rivas seal raha kokku ei noia. Ühesonaga tütre koostanud Vladivostokis laks mulle ri kallis, et Volgogradi tagasöödus ei saanud juttugi olla. Meie perele on kallid ka puhkusei kogu kuu mandril m kolme aastat takka. Viimane kord kaasa neigakesi, onne Musta mere ääres ja Moskvast... Lendu läks kaheksa tuhat, võib öelda, et „Ziguli“. Ja nida me õieti saime selle rida eest? Noh, rietust-jalandusid var sine küd kaasa ka, paremaid hilpe toovad kõik sealt, aga põhituselt kalus rida, piletille ja tui. Sin oled aastast aastasse puuviljast ilma, seal siis ostadki arbuusi ka juhul, kui ta veel kaab rubla kilo maksab. Ostad sellepärast, et kui ta hakkab kaaskümmend kopikat kilo m koma, oled sa ammumulma Sahhalini tagasi.

Nüüd lõpetab tütar, vanem tütar, kevadel instituudi, noorem aga keskkooli ja tahab arstiks õppida. Seda saab teha ka meil Volgogradis. Põhikooli iselt võiksime tuiud koju tagasi sõita, aga noorem tütre koolitamine kungi korter on olemas, ei tule samuti odav. Volgogradi peradele me seda kulgivord toetada ei suudaks. On veel teinegi „aga“ kes on 15 aastat Põhjas ära töötanud, saab 5 aastat varem pensionile. Mul on 10 aastat olnud Vagris teko vaba, et ei ole kaval praegu tagasi sõita, vaid tuleb aastat 5 veel siin vastu pidada.

„Kuidas on lood selle Volgogradi korteri mööbliga?“

„Mööbel on vahepeal ni palju kallimaks läinud, et kõrvalepandud rahast, mille me mõtlesime terve korteri sisustamiseks, jätkub praegu ainult lühele toale. Lahendab ka mööbliraha tuleb kõrvale panna ja ega sin rohkem üte ei jäägi. Tulebki välja, et 15-aastase siinse töö eest suutsime tütreid ära koolitada ja mööblit osta. Tagasi aga sõidame niisama tühjade taskutega, nagu nad olid siia tulles.“

20. oktoober ja laupäev

Virisemine pole mulle minu meelest omane, aga täna on süda täis ja lausa sõiman. Keda? Argpükse ja saamatuid. Aga enk oleks õigem rõomustada? Jänes pole ju loomult arg,

et lihtsalt puuduvad võimalused vastu hakata. Hädagi pole. Et tui ära. Voimetus kakelda teeb araks.

Oblastikomitee osakonnajuhataja heistab minu ja Ivan Belousovi kuuldes Pedagoogilise Instituudi rektori asetäitjale. Rektor on mandril ja tuleb pärast pühi.

Vastab asemik, prorektor rektori kohustes.

Oblastikomitee seltsimehe jutt on asjalik. Luureandmete põhjal olevat instituudi internaadis momendil paar vaba tuba ja üks festimaa mees lausa hädas. Loomulikult on lõplik otsustaja rektor, ta ehk saaks selle asja kas või ajutiselt lahendada? Vastu tuleb energiline ja katkematu kiirkõne, mis kostab ka kolme meetri kaugusele. Aupaklik ja vabandav. Osakonnajuhataja sulab telefoni peoga ja ütleb meile piinlikult naeratades.

„Ma tean teda, ega ta ei anna! Küll on ära mehel raske elada — paha on meile ära öelda ja hirm rektorilt sõimata saada.“

Katkematu jutt torust ei lõpe. Helistaja ei vaevu vabandusi ja augustusi kuulama, vaid varjab jälle toru peoga ja naeratab meie poole justkui mõistmist otsides. Mina aga mõtlen öelalt — kui varblane kord kulliks pandi, siis ei maksa veel oodata, et ta hakkaks kanu röövima. Ju on selline lammas millekski kasulik, muudu teda seal ei peetaks.

Oblastimehe kannatus katkeb. Järsult raiub ta vada läbi ja viskab toru hargile. Sel hetkel soovin südamest, et see põldhiirest prorektor täna öösel hommikuni sõba silmale ei saaks.

Otsus?

„Aga niipalju võin ma oma autoriteediga küll lubada, et teid ühiselamust välja ei tõsteta. Kui seal pole ruumi, leiame teile toa hotellis.“

Kah midagi Jumalaga, raudteejaam! Jumalaga, valjavalatud toolid. Muudugi olin ma nii loll ka, et käisin sea konta valmis vaatamas. Nüüd jäävad need naljad ära. Saur tanu sellegi eest!

Olen ma seni ainult aega raisanud ja peavarju otsinud? No ei ole küll.

Oskan vist paremini küsida kui sina tulles. Aga ogesti küsimine on juba pool vastust.

Miks te siin elate? Mis teid siia tõi? Mis teid siin kinni hoiab? Kas kavatsete siin surra ja siia maetud saada? Kas teie lapsed jäävad saarele?

Mida te elult ootate? Millised kaasatoodud elu- ja tööharjumused alles jäid, mis kadusid? Mida õppisite juurde saare traditsioonidest?

On midagi niisugust üldse olemas nagu Sahhalini traditsioonid, Sahhalini iseloom? Kui jah, siis millised nad on? Mille poolest erinevad näiteks Moskva omadest?

Jälle pöördun tõde otsima Aili Aarelaiu ja Ea Janseni brošüü-

rist „Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval“. Nende arvates on kultuur rahva ideekapital, on inimeste teadmised ja oskused, käitumisnormid ja -traditsioonid, muusika, headusideaalid, uskumused ja veendumused. Mitte meie loomingulised andid, koorid ja orkestrid, mitte meie kõrgetasemeline tarbekunst või losin rahvakunstnikku. Mitte ka meie teadus. Mitte lausa kattuvalt, aga peaaegu niisama saan täna sõnast „kultuur“ aru minagi.

Teen põhimõttelise otsuse: siinset teaduselu ma uurima ei hakka. Kui näiteks Eesti teaduse saab toepoolset kalite lehte lüüa rahvuslik teadus ja osa ülemaaletest, siis peaks see olema võimalik ka siin. Küllap ma ei oska seda meest üles leida, kes kohalikest teadlastest annab panuse ka ülemaaletesse teadusesse, küllap ei tunne tihti kolleegidki teda ära. Nii sagavale mul ujuda ei maksa, pealegi täiesti tundmatus vees. Rahvuslikust teadusest on siin samuti raske rääkida. Seega, teadus kui kultuurinähtus jääb kõrvale. Ei oska, ei suuda ja pole vist mõtet ka.

21. oktoober, pühapäev

Hommikul lugesin kohalikust lehest, kuidas siia tehti looduskaitseala. Kuriilidele. Tahaks need mehed üles leida ja nende endiga rääkida.

Visiti kohaliku kunstniku Anatoli Ni juurde on alles märkmikus. Kirjutan ta nüüd lahti.

Kunstnike Liidu liikmeid on oblastis neli. Neist kaks, grusiin Givi Mantgava ja Anatoli Ni, Vene NSV teenelised kunstnikud. Anatoli on minuealne pisike korealane. Juttu ajame oblasti kunstitöökoha ruumis. Meie sovhoosikunstnikel on tööruumid igatahes paremad.

„Õigupoolest armastan ma materjalina kivi, aga oma ateljeed mul pole, ateljeed pole meist neljast mitte kellelgi, ja selleparast puudub lihtsalt kont, kus kiviskulptuuri teha. Skulptuuridega on ka siis igavene jama, kui nad sul valmis on, kivi on ju kole raske. Siit oma töid mandrile näitusele saata saab ju ainult lennukiga, aga kes vatsis seal nendega õendada? Graniidist kaevurikuju sain siin lennukile sokutada ja Vladivostokini saata, aga seal jäi ta ikka näitusesaali ukse taha, ei saadavat saali v.a., olevat jiga raske. Hädaga tuli tehnikat vahetada ja hakata tegema taotud vaske, seda on lihtsam transportida.“

Näitustele saatmisel pole eksponaadi kaal muidugi ainus mure, raske on ka töid tagasi saada. Kuue aasta eest korraldati näitus „Sõnised teed“. Saatsin sinna sotsialistliku töö kangelase, tuntud kaluri, nivhi Poitan Tšaika portree vases, ega ole seda siamaani

saanud. Teine, kohaliku teenelise arsti portree on kadunud juba aastast.

Praegu suudan ma teha 1—2 tööd aastas, peamiselt portreid. Rohkemaks ei jää leivatöö kõrvalt aega. Ja pole ju tingimusi ka, näe ise, kuidas me siin elame.“

Miks ma ei näe. Näen küll.

„Mida „leivatöö“ tähendab?“

„Kõikvõimalike tellimuste täitmist, alustades seinalehealustega ja lõpetades graniidist hauaplaatidega. Oled kord kunstnik pead kõike oskama.“

Kätt ja silma mehel on. Ei teenelise nimetust anta uisapäisa. Aga realiseerimata siin need võimed jäävadki.

„Minu juures on ka enne eestlasi külas käinud, mäletan nimegi kunstnik Aili Vint oma sõbrannaga. Nad ostsid suure keta, aga värske, ilma soolamata. Kala ähvardas raisku minna ja nad tulid abi saama. Ma lõikasin keta lahti, soolasin ära ja küllap jõudis kala ilusti Eestisse. Tervitage neid, kui koju jõuate.“

Siin need tervitused siis on. Hiljavõitu, aga ikkagi.

22. oktoober, esmaspäev

Olehomme saab kuu kodust ära oldud.

Hommikul sain postkontorist 4 kirja.

Kirjasaladus on püha. Aga on see ka saladus?

„Kandle Otil on 10. novembril sünnipäev ja ta tahab, et me teda ajalehes õnnitleksime. Me vist ei tee seda, kuigi võiks.“

Saadan siit Otile terviseid. Otile, kes ilmselt veidi ka kõrvalabi (nõu?) vajab. Ja kes minult seda lubamatult vähe on saanud. Miks ma loodan ei tea kellele, miks ma ise õlga alla ei pannud, et Ott kartulikeldrist välja pääseks? Ja pääseks elektrivalgust kasutama. Seal kartulikeldris tal elektrit ju ei ole. Seal, kus ta senimaani elab.

9. november 84

Täna kolisin! Hommikul. Aitas kohalik poeet Denissov, südamlük Siberi poiss. Aga temast hiljem. Nüüd pihin. Või venelase kombel öeldes: hing on tarvis vanast kõntsast puhtaks kraapida.

Ehk ongi tarvis?

Ma pole mingi pirtsutav printsess, kes ei lepi vähema kui „Viru“ hotelliga. Minu soovid on talupoja omad: oma tuba, oma luba, kahe kasuka vahel magada ja kord päevas kõht täis süüa. Vastutasuks tahan ma maalida uinuvat kaunitari kogu tema aus ja ilus. Kiita

ta niigekaala ja põskede puna, kõrvambude külkestavust ja kumerat
muusa. Aga märgata ei uadki, mis tal seal on — paksu tagumikku
ja karvaseid jalgu. Kui nad karvased on. Lühidalt: näha seda, mis
on lähedalolevale nii omane, nii igapäevane, et seda enam ei märka.

Oma tuba, lauda ja koikut oodates nägin ma ainult karvaseid
jalgu, nagu tige inimene ikka. Hakkasid nad minna Južnõi (nagu
teda sin kutsutakse) meenutades mina mulle Smicroopolit; tas on
nii sama laia joont, on suursugusust ja niisama palju päikest. Veel
ei ole ma seda hinnangut küll paberile poleks saanud.

Saagu suu puhtaks veel ühest patust. Nüüd, kui katus pea
kohal, võin ja pean ma kirjutama ka vaprast eesti naisest siin
Sahhalinil, Heljo Tuisust, keda nii lästi ja ilusti kutsis Toivo Makk.

Heljo Tuisu kodus teed juuts veebruarit nädalast öhtut. Kui
tuli peale lausa ülesaamatu tahtmine jälle kord eesti keelt kuulda,
jälle kord eesti keeles kõnelda, viisid jalad mu iseenesest Heljo
ukse taha.

Aga vahetevahel ma põrnitsesin teda. Oma südames, nagu
eestlasele kohane. Põrnitsesin siis, kui ootamine raudteejaamas
lausa õhus rippus ja kui kallid kaasmatkajad seda teades mitte
ei pakkunud, et öö-kaks võib ta mulle ühe tundi anda. Ei olnud
temast pakkujat, ei olnud minust palujat.

Nüüd on seegi välja öendat. Maha igasugane põrnitsamine,
hoian keha, meel on vab!

Vahepeal, kümme päeva, kirjutasin romaani. Olin Võhmas,
tapsin signi. Haises surma, vere ja sõda järele. Tapsin ja nülgin
ja tegi vorsti umbes viiskümmend lehekülge. Kuni ära väsisin.

Nüüd tunnen tänavaid jälle tuult ja jälle naen värve. Vastu-
tulijad on armsad. Järgnev oleneb ainult minust endast. Mis on
siin maailmas veel ilusam teada kui see?

Minu kodu on nüüd pedagoogilise instituudi III ühikas, mate-
maatikute-füüsikute oma Täpsemalt: V korrus, X sektsioon, tuba 49.
Sektsioon tähendab omaette viietoast korterit, ukseid koridori,
koridori lõpus üks. Veel kuuluvad komplekti kook koos pludiga,
pesuruum WC-ga ja duširuum, mis on umbes. Olgu!

Toas on laud ja ase ja selline väike voodikapp, nagu neid näeb
haiglates, ja tool ja seinakapp. Pöngel on ka seal. Terse tooli
kauplesin komandandilt kohe juurde.

Aken on vastu hommikut. Aknast paistab pedagoogilise instituudi
üks ots ja kaugemal-kõrgemal sopsad.

Oluline detail: voodi põhi pole välja-veninud. Voodi reformpõhi
on tipp-topp.

Jälle tuleb ostma hakata. Nüüd on mul Moskva-kogemused
Osta tuleb ainult seda, millest tõesti läbi ei saa, sest kõik jääb
siia maha, jääb kingiks headele inimestele.

M. Lieta mees läbi ei saa?

Teekann. Klaasid ja lusikad. Mitmuses. Mulle tulevad külastused
Pann. Pott. Moskvast ostsin poti luga pisikese. Panni saanul
Tarvis on taldrikuid. Kui mitu? Milliseid?
Lihalauda.

Pitse. Suuremaid. Ju tuleb tarvis.

Toiduainetest tuleb varuda kartuleid ja kuivaineid — makarone,
hst, püülijahu.

Pudel toiduõli. Pakk margariini. Kilo-paar sibulaid. Porgandeid.
Porgandiriiv.

Maitseaineid. Kust neid saab? Pipart, loorberilehti — kõike, mis
ette trehvab.

Nõusid saagu pigem üks enam kui üks vähem. Klaase samuti.

Veel on tarvis pappkasti paberkorviks. Non, selle le'ab mola
iga tšigant.

Kuradile! Elame veel!

10. november 84

Južno-Sahhalinski linna, oblasti suurima linna ja keskuse
(170 000 elanikku) süda on loomulikult Lenin. Skulptuuri autor on
oma mees, kes pisut varavõitu hakkas mõoksa atradeks taguma.
Asjatundjate arvates olevat sinne Lenin Vutšetitši üks paremaid
lõid.

Lenin vaatab esindushoonele. Küllap on see oblasti täitevkomitee,
peab minema ja sildilt kontrollima. Vaatab üle majade paistvatele
opkadele. Sopsad on kuldseid ja punaseid, sest lehised nende
kolvadel alles langetavad okkaid.

Lenini selja taha jäävad nooruke park ja raudteejaam. Kui
osta jaamaesisel ja vaadata Lenini poole, jääb vasemale rau-
teelaste kultuurimaja (kino), oblastikomitee hotell (mida partei
kõik enda vedada ei võta!) ja kesksidekontor, parema e aga
bussijaam. Oblastikeskuse bussijaam meenutab suuresel ja kogu
Viljandi oma. Vahe on selles, et sin peavad reisijad pileteid
ostma tuule käes — hoonel puudub neljas sein. Ja piletit ostes
esitama passi — ikkagi puritsoon. Paremat kätt edasi, Lenini
tänava nurgal, on üks segane ja mõnus pood: 'all toidukaubad
ja alkohol, teisel korrusel ka potid pannid ja lauanõud.

Poti ostmise on peen töö. Kõigun ja kahtlen kui kingi valdes,
kui oleks ostanud malmpoti kasuks. Pott on ilus, selline rohe-
ja roõmus. Ostan! Kodu meil malmpotte pole, siin on hea harjutada.
Ostan.

Komandant ütles, et laualamp on ette nähtud, aga seda anda
pole. Kas plikamalt luiskas? Kui luiskas, siis luiskas, lampi on
tarvis, lamp tuleb ka osta. Ostan.

Nu seda kraamikest koganeb Viim esimese kotitae koju ja laotan
woodile laiali. Mida veel on kindlasti tarvis? Soodat taldrikute
pesemiseks. Konservherneid. Teed muidugi. Seda gruusia oma
number 36. Viskan koti oale, ges ja marsin kaubandusdžunglisse.
Natuks rasi pead kodas ikka ohuud. Makaronid muidugi. Teed
võtan 5 pakki, seda kulub ma ei pea.

Ostmine on mõnis tegevus. Ist see kohklemise ja vahumise
ja otsustamise protsess. Ostmine kui selline, mitte voidurõõm,
ei näe, mida ma sain, küll vedas!

Aknast paistavad turismibaas „Mägiõhk“ ja suusahüppemagi.
Talvel võin ma, teoreetiliselt aru pe koduaknast vaadata, kuidas
nad seal kargavad. Tugeva pikksilmaga näeks ehk tõepoolest.

Köögi aken on teisele poole maja. Suagi paistavad sopkad
eenalt kätte. Kohe akna all on raudtee ja sorteeritakse ümarpuitu.
Tüvesid. Metsa.

Need seal all sirutasid alles mõne päeva või nädala eest
omi latvu päikese poole. Nüüd, ilma latvadeta ja okseta, on nad
samavõrd ühte nagu kui alasti ja ilma peadeta mehed. Hilbud
jäid metsa, pead jäid metsa, küllap mädanema, kes neid sun
põletab, tööjõuna ju kallid. M. H. on tõugu enam lokehaavast ja
nagu on teel. Metsas sead nad roovide, vend toetas venda, sin
kantsid neid kummaliseks, mis ei luba raudteelt varastada.
Varsti kisaase vend vemaast. L. H. ei ootavad haljad saad.
Pärast seda puuavat maale hing raudama, mõne looma vor
tame sisse. L. H. on taag ka nendel telustel. Oigupoolest tuleks
alati, kui tänaval sõidab auto pikatüveliste koormaga, samuti
netkeks peatuda samuti korraks pea paljastada, nagu matuserongi
kohates. L. H. sõidavad seal mööda meie isad ja emad, ladvaotsad
esfält, toksimas?

Tahaks naabritega tutvust teha, aga kedagi pole. Minu naaber
olevat erivägede ohvitser sümpaatne noormees. Ka alles sisse
kolnud. Seda teadis komandant.

Miks ma kirju ei saa? Kas pühad lõid posti segi?

11. november, pühapäev

Ikka ja jälle piinab mind mõte, et tehtud on vähe, et ma
raiskan end tühjale-tähjale, et peaks ja saaks rohkem.

Ka tulemas on teada. Annan oma kronule pitsa, sunnin teda
galopeerima, aga muidagi ei mõika. Ta ei võta galoppi üleski,
vaid laseb oma laiska traavi, nagu kronud muiste ja mullu.

Vägisi ei saa.

Tean seda vägagi hästi, aga see ei aita. Rahutus piitsutab
takka. Ometi — kuhu ja milleks? Aega on, võta tempo maha,

kuub kõrge, kõik on ees!

Esimesed intrimuljed?

Nimelt esimesed, sest Moskva e loe. See jutt on demot
lumisele korrusele, neist sõitsime liftiga mööda ja alla. Lifti
peatepunkt oligi all lifti uksele. Sun on tadengid, ande
all, korval, seina taga. Või mis tudengid! Tüdrukud.

Kõigepealt toonist. Foon on Eestist. On kokku loetud a
lhtedest, sest ise pole ma intris elanud, pole kohe oopav, ja

Küllap on Eesti intrielul mitmeid haid külgi, kindlasti
Mund hirmutasid halvad küljed, nagu nad kajastasid leheveergne
koik ajalehte ei jõua, seda tean ka anamuilma, ja na o o o o o
muidugi, et tegelikkus on kirjapandust veelgi hullem.

Seega — Eesti intrid. Kaasasolevale perfokaardile on kleebitud
laused EPA intrite kohta. Laused ajaleheartiklist.

„Kui ülespoole jõuame, siis ei tea enam, mille üle kõigepealt
kaevata. Pikad usteread: mõni kaetud mustade jälgedega, mõni
auke täis täksitud, paljudel piit ripakil.“

„Sellist pilti on ikka, et tuleb inimeste, peksab jalaga tüks
iega ust, siis enam ei jõua ja vajub sinna samasse kullid,“ ütles
uhiselamu vanem.

„Liberaalitsemine tuleb lõpetada eelmisel aastal visat. Vis
numest uhiselamust välja, peaks viskama viiskümmend.“

Ilus sõna see — inimene! Aga ehk saaks täpsemalt? Tudengid
tulevast tootmisjuhti Kominunistlikku noort. Sest intrist välja
viskamine ei tähenda ometi ka komsomolist väljajätmist, kus
sa sellega! Või tähendab ometi?

Aga ehk saaks veel täpsemalt? Inimese asemel? Valja visat
uus viinast. Viis joodikut Huligaani Murgeldat.

Minu ülleksin aguli kombel patti.

Sahhalin pole onneks Eesti, s. anne pedagoogiline intituut pole
onneks EPA ja majanaabrid on valdavalt naissoost.

Peale naabri kõrvaltoast. Peale Igori. Aga see on teema omaette.

Niisiis — esimesed muljed?

Suurepärased!

All valvelauas küsitakse tõepoolest igalt sisenejalt, kelle nagu
võõras, kuhu, kelle juurde ja milleks. Ükski võõras, hoolimata
pagunist, soost või vanusest, ei pääse valvelauast enne mööda, kui
tuleb noorik, kelle juurde tahetakse, ja annab valvuri kätte oma
dokumendi. Selle vahele pistab valvur sedeli selle kohta, kes üles
läks (noormees, ema) ja kui kauaks. Kord on lihtne: see, kellele
küllä mindi, vastutab oma külalise käitumise eest.

Komblusvalve puudub. Pole kellegi asi, mida toas tehakse või
palju juuakse, kuni see ei häiri naabreid. See ongi kogu reeglilik.
Millepärast suudetakse sellest siin ka kinni pidada.

Miks meil ei suudeta?

Kell 23.30

Sin on lihtne eestlane olla ja ole ka

Kõik teavad või arvavad teadvat, miline on õige eestlane ja miline on Eesti. See on mingi bedus! Palju on meil mehi, kes vastaksid kajutispildile eestlasest, paljude on meil sellist Eestit, miline ta teatakse olevat sin?

Eestlane on vusakas ja tark ja tark. Eesti mees on pikk neledapäine džentelmen. Eestis võib vaele kõikjal kord ja orgam seeritus. Ega teil küll ei palju vana e jooda. Teil ju sellist jama ei näe. Midaagi seestugust ei võimank ainult Venemaal. Ja vaene väike eesti mees peab jolhipe, et ne ei nõudmistele vastama või muidu.

On, kahid, head nimesed, kui te omelt teaksite, kui te ometi aimaksite, kui palju on meil rügas, letust ja jama, kus kuidagi Moskva lala seija taha vaaja puped ei...

Ennad, noored eelameelsed eestlased, panevad oma lastele nimesid Michael-Mattias, Carl, Dan, Gomo, Clyde, Deyvid. Või Gili-Elisabeth, Gerlye, Kristomet, Ouis Lvelha... Issand, sa näed ja ei müristal!

Oskar Lutsu majamuuseumi Palamurdi lüsi rüi ära laguneda, et sa ei saata lenuki laagata sead lasta. Jõgeva küliselised ehitajad tehvitastid liibu, hoone tehti korda ühiskondliku aktiiviga.

Tartus Ropka-Tanme kalmistul selgus enne matusetalituse algust, et haud alles kaevamata. Hauakaevaja oli raskelt purjus ja kõndis juurest minema. Õnneks juhtus olema käepärast autoga sugulane, õnneks leiti mehed hauda kaevama matuseliste seast, õnneks naputati välja labidad ja rahkamu pääses puhkama. Kas Sanna nigi selliseid lugusid jahtab? Ei tea, ei tea. Aga meie oleme mingist nädisvabariigist veel õige kaugel, kuigi me kodas, töö ja puhkehetkel oleme valmis kõiki õpetama.

12. november

Pedagoogiline instituut on oblasti ainukene kõrgkool. Tõst küll, võimlemisõpetajaid ja treenereid siin välja ei õpetata. Tulevasi joonistamisõpetajaid samuti mitte. Need õpetajad tuleb importida mandrilt nagu ka arstid, agronoomid, zootehnikud, ehitajad ja tuhat muud ametimeest. Instituudi peahoone meenutab tüüpprojekt järgi ehitatud tehnikumihoonet ja ruumipuudus on suur. Ära on kasutatud rajutiste vaheseintega kamorkaaks muudetud koridoride otsad, ära on kasutatud viimne kui nurgake. Ajan juttu instituudi rektoriga.

„Oiete oblasti ainus kõrgkool, kas saate oblastist kogu kooli õpetajate paremiku endale?“

„Kaugel sellest. Vladivostok ja Novosibirsk korraldavad meil traditsiooniliselt 9-ndate ja 10-ndate klasside õpilaste anneolnu laade. Neist võetakse elavalt osa, paremik selektsioon... võetakse seepeale minema. Mitte ainult matemaatikate ja keemiat, vaid ka näiteks bioloogiat õppima Moskva ja Leningradi kõrgkoolide prestizh on teadagi kõrge ja kõige targemad pühad... ümna pääseda. See käib tutarlaste kohta, sest poistest olend... unkuuni ilma. Milline poiss ihkaks õpetaja kutset?“

„Manner votab, manner annab?“

„Õpilasi kippus ta meile pakkuma küll. Need, kes enam kusi... omijale sisse ei saanud, tükisid meile õnne proovima. Ega nad ju halvasti õppinudki, aga sellistest pole kasu saavad meil, k... kätte, töötavad heal juhul aastakese ära ja leiavad vasaka põhj... jalga lasta. Nüüd me lõpetasime mandirahva koostamise...“

„Mil moel?“

„Väga lihtsalt: meil on süski püritsoon. Kui me keeldume mandirahvast vastu võtmast, siis neile püritsooni läba lütsa ei anta ja nad ei pääse konkureerima, ei pääse konalikke va ja torjuma.“

„Mulgimaal, seal on hea elada!“

Kõikjal ilus loodus, viljakandev maa...“

Igal pühapäeva õhtul sõidab Viljandi bussijaamast kuus spetsiaalbusi, ekspressi, Tartusse. Sõidab veel minugi Toini õppima Tartu pisipedasse.

Igal esmaspäeva varahommikul on esimene „Mulgi ekspress“, Viljandi—Tallinna rong, juba Viljandis üsna tulvil. Noored sõidavad Tallinna õppima.

Ekspressid viivad ja viivad. Palja toovad nad mulke tagas... Vaene Mulgimaa, vaene Sahhalin!

„Suurem osa tudengeid on tüdrukud... Kuidas nad mehele saavad, kui otse küsida? Kas peigmehi ikka jätkub?“

„Erilist muret pole olnud. Enamik meil õppivaid neidusid lahendab selle probleemi ära juba instituudis ja kipub tahtma omaette tuba. Peigmeeste reserv on sõjaväelased ja meremehed.“

Instituut annab õpetajatele kutse enamasti kahel paralleelsel erialal, sest maakoolid on väikesed: bioloogia-keemia, matemaatika füüsika, ajalugu — inglise keel.

„Kas Sahhalin ei vajaks ülikooli?“

„Minugi meelest oleks ülikool vahemalt esialgu amuõige... dus. Lisanduksid majandusteadlased, juristid, kehakult... ajapikku kindlasti ka põllumajanduserialad. Ikka ja jälle tuleb selle probleemi üles oblasti juhtkonna ees. Meie vastus... pole ruume ja ka õppejõude.“

Oblastikomitee näeb muidugi kaugemale. Oblastikomitee... vaelelda. Oblastikomitee näeb seni kaugemale, kuni juhuks saab...“

mees, kes veel kaugemale näeb ja ülikoolile aluse paneb, nagu kunagi Karl XII, hoolimata hoonetest või millestki muust

„Kõrghariduse feminiseerumisest oli juba juttu...”

„Neli viendikku tudengitest on neiud. Või noored naised, kuidas soovite. Alklassides on naisõpetaja ehk omal kohalgi, aga keskkoolis üksinda küll mitte: meesteta keskkool on minu jaoks sama mis isata perekond. Häda on veel selles, et paljud meil lõpetanud noormehed ei jää ametisse pidama või ei jõuagi üldse kooli, sest meie lõpetanud värbavad administratiiv- ja nõukogude organid, firmadest kõnelemata.”

„Kuidas on Sahhalinil lood õpetaja elukutse prestiižiga?”

„Küllap samuti kui kõikjal mujalgi. Õpetaja elukutse prestiiž on madal, see on fakt. Ei kuule ju õpetajad ega arstid kuude kaupa head sõna, noomitusi sajab neile kaela aga päevast päeva. Läheb õpetaja koolist ära, läheb millisele muule tööle tahes, hakkab kohe kiita saama, sest ta on harjunud töötama kohusetundlikult, südametunnistusega.”

„Miks amet maha jäetakse?”

„Õpetajalt tahetakse mitut nalika, tahetakse hoopis midagi muud ja enam kui insenerilt või geoloogilt. Metsamees või arst naeraks selle inimese lihtsalt välja, kes nõuaks tal justkui kohustuslikus korras tohutut hulka ühiskonnatööd, pioneerilaagritega alustades ja rahvamalevaga lõpetades. Õpetajalt aga nõutakse. Enamasti just neist ülemäärastest nõudmistest ära väsitaksegi. Mitte koolist, mitte õpilastest.”

Selle jutu peale ei mõista midagi kosta. Jah, kõik on nii. Halvasti. Miks te siis midagi ei muuda, ei leevenda, midagi ette ei võta? Teie siin — käskijad. Korjan märkmed kokku. Kõrvaltoast kostab jälle kiljumist ja vaikselt tiniseb kitarr. Raudne mees! Väsimatu mees! Kuidas ta nad alt valvelauast läbi toob?

Kõht on tühi. Kui selle intervjuu paberile saan, peab midagi hamba alla vaatama, kuigi nii hilja õhtul polevat tervislik süüa.

Olgu. Edasi. Viimane leht.

„Üliõpilased ja teater. Üliõpilane ja isetegevus?”

„Teatriga on instituudil suhted jahedad. Ma ise ka ei tea, miks. Ka isetegevusega pole lood kiita, kuigi laulame ja tantsime. Lühidalt — tase esialgu veel puudub.”

Kõrvaltoas käib uks. Teen õige asja kööki ja vaatan: on Igoril töepoolest jälle uus noorik või mõni pruugituist?

Rektoriga on jutt aetud, aitab! Nüüd peavad tunded ka oma osa saama

13. november, teisipäev

Tulin jälle Heljo Tuisu poolt.

Kes eestlastest on sinu käinud? Toivo Makk, Tartu linn... Mina. Eesti ajalehti saab ta juhuslikult. „Loomingut” kaks viimast aastat tellida ei saa, enne luges küll.

Tütar õpib Pärnus, elab vanaema juures, hakkab kooli lõpetama.

„Minu ees seisis valik, kelleks oma laps kasvatada — eestlannaks või venelannaks. Muidugi on siin üksi vaene elada, muidugi igatsen ma tütre järele, muidugi jääb sellest väheks, et ma igal aastal puhkuse Pärnus veedan ja seega kusagile mujale polegi saanud. Aga sinnes ümbruses, vene koolis ja vene lastega sõbranedes fast õiget eestlannat ikka poleks tulnud, kellel eesti keel ja meel üle kõige. Et ta isa on rahvuselt venelane, pole seejuures tähtiski. Et rahvas ja tema vaim püsima jääksid, peab tema esindajaid olema koos mingi minimaalne arv, vähemalt koolitais lapsi.”

Meenutan Peeter Ernitsa sulest loetut. Mida on vaja, et hundid teatud paikkonnas püsima jääksid „Omal saarel”, nagu kirjutas Ernits.

Hunte peab olema vähemalt 600. Iga täiskasvanud hundi kohta peab tulema vähemalt 20 km² jahimaad. Ja siis elab hundisugu edasi, muidu nad surevad selles paikkonnas välja.

Inimene kui oma rahva esindaja on hapram. Ilus muidugi, kui kolhoosi nimi kauges Krimmis kõlab „Rahvaste Sõprus”, ilus seegi, et seal on veel Novoestonka asula, aga Adolf on abielus ukrainlanna Valentinaga atandusbrigaadist, traktorist Albert Sepa naine on venelanna, venelasel Saõginil on eestlannast naine ja üldse sõlmatakse rohkesti segaabielusid. Las käia, kui see on armastus! Aga anname endale seejuures siiski kainelt aru, mida toob selline rahvaste sõprus kaasa suurrahvale ja mida võõrsile parasatud rahvakillule. Heljo Tuisk vaatas tõele silma ja tegi oma valiku. Sai valik õige või vale, see jääb ema otsustada.

„Milline oleks kohalik omapära? Mida tasuks meil siit otsida, mida kusagil mujal ei leia?”

„Halb spetsialist suu ei sõida, ta ei looda siin leida pelme, maandumiskohta, kui kodumail tekkis konflikt. Need, kes lootavad inimeslega, ideoloogiatöötajad, on küll mõnigi kord kergevõru rahvas. Sõidavad sinna kõvad „pealinna poisid”, löövad meid vee sogaseks ja kaovad jälle, aga meil tuleb selles sogas naltat edasi otsida.”

„Üks näide.”

„Näide on kurb. Või naljakas — kuidas võtta.

Meil on tööliste koosolek. Arutame, kuidas asi läheb. Olen

võtab inimene ülevalt. Tema ülesanne on linnuke, tema peab portfelli saama meie kollektiivi kõrgendatud kohustused. Lolle ja lollust ei nae ma esimest korda ja hankult aitab jumal suu kinni hoida, aga tol korral oli ma ärritatud ja jumal jättis mu maha. Tõstsin käe ja küsisin:

„Millega võrreldes me need kohustused kõrgemad võtame? Me ei tea ja veel plaanigi.“

„Kui ei tea, saate teada. Võtke kõrgemad võrreldes möödunud aasta täitmisega. Näiteks 10%.“

„Aga kui plaan tuleb 20% kõrgem? Siis me kohustuse täidame, aga plaan ei täida? Mis kõrgendatud kohustus see on?“

„Võtke siis kõrgem võrreldes plaaniga!“

Nüüd ärkasid ka töölised, koosolek läks kaest ära ja kõrgendatud kohustused jäid võtmata.“

„Ja järgmisel päeval kutsuti seltsimees Tuisk „sinna kuhu vaja“ peapesule kõrgendatud kohustuste võtmise üldrahvaliku ürituse läbikukutamise eest?“

„Muidugi kutsuti. Noh, siis sellised asjad ei olegi Sahhalini omapärast. Seal sadas mulle pähe igasugu sõnu, mida rikas vene keel ainult võimaldab, rumalad, jähkud ja ebaõiglasid. Tinarasketest sõnadest, mis mulle kaela riputati, ei tasu raakidagi.“

„Kas selline kohustuste võtmine on kordunud?“

„Ei, ei ole. Aga selle kõrval, nende lolluste kõrval, millega ma päev-päevalt kokku puutun, oli see kõik kõõmes...“

Meie firma otsib naftat. Ümardatult rääkides puurime aastas 5 auku ja kulutame 13 miljonit rubla. Loomulikult on meil ka plaan. Plaan väljendub ühes arvus. Millises?“

„Leitud naftas muidugi.“

„Vale puha, ütles õpetaja Laur! Nurka ma teid täna ei pane. Meie plaan on puuritud meetrid. Meetrite ja plaanitamise, seega ka preemiate eest vastutab peainsener. Peageoloog see olen mina — on tema alluv, kes ainult koperdab jalus ja segab tootmist. Sest minu töö tähendab puurimise seiskamist ja proovide võtmist.“

„Ja kui naftat leitakse?“

„Nafta leidmise eest on ette nähtud preemia 100 rubla, aga enamasti satub plaanitäitmine, kvartaliplaan, sel juhul ohtu. Plaanitäitmise korral saame preemiat 40%, muna kusagil 600 rubla, nafta leidmise eest 500 rubla vähem. Nii me otsimegi.“

„Aga kas niisugust nippi pole võimalik välja nuputada, et plaan saab puuritud ja nafta leitud? Siis ei tuleks nafta leidmist omast taskust kinni maksta.“

„On olemas selline nipp. Kui me viiest august kaks puurime plaanitäitmise huvides nimme seal, kas 95-protsendilise lõenäosusega naftat ei ole, aga puurida on kergem ja plaan tuleb, siis

elle raisatud viie miljoni arvel lubatakse mul ülejäänud kolmest august, kus meetreid ei tule, siiski ka naftat otsida.“

Ilusa „nippi“ leidsid, kas pole?

14. november, kolmapäev

Kodus tõusis päike täna kell 9.13 ja loojus 16.57. Ei tea, kuidas on lugu päikesega siin, aga mina tõusen-langen küll hooluga. Mõtlen emotsioone.

Muidugi pole See peamine. Kindlasti on See madal ja alata, iga juba mõnda nädalat sigineb sellele päikesest õnnistatud saarele ilusaid naisi lausa kapaga juurde. Juba on ilus iga kolmas või neljas, tee mis tahad.

Kalender kalendriks, peamine süüdlane on Igor.

Igor elab kõrvaltoas. Igor on moskvalane, on aasta-kaks alla kolmekümne, on meeldiva käitumisega, nägus ja labitatud. Votaks kuhjaga juba sellestki, aga Igor tinistab kitarri, tal on palju raha ja võimalus saadaprodukte kusagilt mujalt kui poest. Näiteks sellist vorsti, mida ma isegi Moskvas nägin vaid võilebide Kirjanike Keskmajas ja Suures Teatris. Kerge purjusolek Igorile sobib. Kuidas näeb välja või käitub täiesti kaine Igor, seda ma veel ei tea.

Nädalaga on kõrvaltoast läbi käinud selline arv naisi ja noori, kuid, et jätkuks jalgpallimeeskonnaks. Igal õhtul jäi keegi hommikuni. Millegipärast on Igoril sadistlik komme õhtuti minna toa uksele delikaatselt koputada ja paluda mind tassile kohvi. Ljuba, Tatjana jne soovivat minuga tutvuda. Loomulikult ta vabandab lühitamise pärast, kuid jutt olevat tõepoolest vaid viiest minutist ja, teades baltlaste viisakust, lootvat ta...

Noh, lähen! Muidugi on see enesepiinamine, muidugi tean juba minnes, et pärast, kui läbi õhukese seinaga olulisem läbi kostab, lähen ma just sellepärast nii närvi, et ma seda naist nägin, et ma oskan teda ette kujutada, aga ma lähen ikka, lähen õhtu õhtu kõrval.

Tänane Ljubake peab erandina vastu teist õhtut järjest; kas sellepärast, et Igor on rohkem purjus kui muidu ja ei märku teda välja vahetada?

Mulle veel? Tänan, aitab. Miks ei kärise taevast, miks ei lõhene maa, miks ei löö välg seda Igorit maha, et imekannus Ljuba mulle jääks?!

„Igor, oled sa mu sõber või ei?“

„Kas sa tahad mind solvata? Muidugi olen. Milles on küsimus?“

„Sina naudid siin armastust õhtu läbi ja muu kõrvaltoas“

laksutagil üksi hambaid kui hunt. Õige sõber sedasi ei käitu.

„Õigus! Ljuba! Sul ju sõbratar on?”

Ljuba on suur ja loid blondiin ilusa ja ahne näoga. Ja ka parajalt purjus.

„On. Ta nimi on Nadežda.”

„Väga hea. Kutsu ta siia.”

„Igorikene, täna ma ei saa.”

„Ljuba, selline käitumine mulle ei meeldi! Mis see tähendab — ei saa?”

„Igorikene, ma kutsun ta homme. Ei, homme ma ka ei saa. Lepime kokku, et ülehommel, reedel, te tulete meie poole.”

„Olgu pealegi siis reedel. Milleks see Nadja on?”

„Lõbus. Ta muudkui naerab.”

Hea seegi. Jätan hüvasti.

Kas hakkame tunde lugema?

15. november, neljapäev

Lõppude lõpuks on kunstidest tähtsam meile siiski filmikunst.

Kui nii, siis nii. Mida saabuludane hindab ja vaatab? Leian kätte oblasti kinoasjanduse tippjuhi A. Gontšarovi. Saame kenasti jutule, aga kirs on see, milleks filmid kogusid moodunud aastal kõige enam vaatajaid, sm. Gontšarov vastata ei oska.

„Meilt sellist arvepidamist ei nõuta.”

Kui ei, siis ei, pole minu asi hinnata, on see hea või halb.

„Aga kvartalilandid on olemas, kui lahate, lööge ise kokku.”

Tahan küll.

Ja ei võtagi teab mis aega, kui mul on käes arvud, mida tippjuhil ei ole. Ei saa ta neid minugi käest, nii õel olen ma küll.

Kodumaistest filmidest on pikalt teistest ees „Spordiloto 82” — 192 800 vaatajat. Oblasti vähem kui 800 000 hinge kohta igatahes hiigelarv. Teisel kohal on „Juhtum kvadraadis 36—80” 143 300 vaatajaga ja kolmandal kohal „Abielus poissmees” 132 200 vaatajaga. Seevastu „Ema Maria” kogus vaid 16 400 huvitatut.

Kapmaade filmid jäid kodumaistele selgelt alla. Kolm kõige enam vaadatut: kaheseerialine „Sinu armastus” (76 100 vaatajat), „Araabia seiklused” (viissada vaatajat vähem) ja kohe nende kannul „Inspektor-tõlplane”. Kuulsat „Ihnust” näidati pool aastat 3400 vaatajale. „Ilusid ahhkeda” kogus pool aastaga 4400 külastust. Aitab arvudest, ajame juttu.

„Minä ise kui repertuaarikomisjoni esimees vaatan iga nädal viit filmi. Komisjoni otsustada on filmi ideoloogiline ja finantsiline külg. Kui ideoloogia on oluline, kutsume me ühiskondlikule läbi-

matusele oma aktiivi, kuhu kuuluvad töölise parteisekretarid, pedagoogid või tudengid, olenevalt filmi sisust. Aktiiv teeb omal kohtadel filmile reklaami. Kui filmi hea tase on ette teada, palume labivaatusele ka oblasti- või rajoonikomitee töötajaid, et nad oma kanaleid pidi soovitaksid seda filmi võimalikult paljudel vaadata.

„Miks ülepea veel nii palju kinos käiakse?”

„Meie suur külastatavus on tingitud sellest, et puudub konkurents — noortel ega ka täiskasvanuil lihtsalt pole kuhugi minna. Meilgi on külastatavus langenud seoses isiklike autode ostmisega ja TV arenguga. Baltikumis on noortekohvikud, spordiklubi elavam ja sellepärast valik, kuhu õhtul minna, suurem. Sinu jaoks inimesed veelgi rohkem kinos, aga kinosid on lihtsalt vähe. Filmikunst on populaarne mitte ainult meil, vaid ka Magadanis ja Kamšatkal, üldse Kaug-Idas. Võib öelda, et inimesed armastavad kinos käia.

TV on muidugi konkurent, aga ka abiline, sest reklaam TV vahendusel on väga efektiivne. Ometi langeb külastatavus pisut haaval, sest üha enam inimesi istub õhtul teleka ette. Sellal kui TV näitas ligi paarkümmend seeriat „Igaviku kutset”, oli kinos rahvast hõredalt.”

„Aga kordusfilmide näitamine?”

„See käib soovide alusel. Kui meile sellised avaldused laekuvad, siis näitame 1—2 seanssi vastavat filmi uuesti.”

Praegu aga on õhtu ja alles neljapäev. Kui loeks midagi? Ei viitsi. Läheks kinno? Hiljavõitu. Ei tea, kus Igor on, miks ta koju pole ilmunud?

Kas ma tembutan? Tembutan küll. Mõtlen selle Nadežda peale? Mõtlen küll. Kes ta on? Kuidas ta välja näeb?

Küll võib üks mees loll olla!

17. november, laupäev

Esialgu eilest.

Olgu, nailun! ütles kord lohe Gorönõtš. Läksin minagi sinna, kus näitutakse. Tuli täna selline tuju ja kord tulnuks see kõik ette võtta. Perekonbüroosse.

Andmed saan ametnikult.

Aastas abiellub oblastikeskuses ca 1500 paari, seda reedeti ja laupäeviti. Paarile planeeritakse 15 minutit. Abiellujad saavad spetspoest aegsasti osta jalatsid ja riided, ka sõrmused; tellitud fotograafi ja osta väljaspool järjekorda lilled.

Orkestrit bürool ei ole. Et tseremoonia siin toimuks, tuleb oodata umbkaudu paar kuud. Abielusormuse kandmine on üldlevinud, neid vahetab enamik paare.

„Kas eri rahvusiist loetellud on sagedased?“

„Väga sagedased. Kõrva noormehed abietluvad väga hea meeleaga vene neid, dega, vastupidist kohtab harvem. Meie tüdrukud on üldse kõrges hinnas teistest rahvustest noormeeste hulgas.“

„Kuidas korelased pulma peavad?“

„Korealaste on kombeks kõrges oma vanemate sõna kuulata. Vanemad määravad peenapeev, vanemad otsustavad, kes tuleb pulma kutsuda ja nenna ka teeksavad. Külalisi on neil alati palju, paarisaja ringis.“

„Ja vene pulmad?“

„On hoopis tagasihoidlikumad.“

„On teil naigega erilisi tavalisi või kombeid?“

„Vaevalt küll. Registreeritud samuti mu mandril.“

Ruumid on ilusad. Suhteliselt vabad omadele jäävad nad alati nii kujunduselt kui suuruselt.

„Kas siin abielude sõlmimise jamaes annab end kuidagi tunda ka abielujate rahvas?“

„Müükombe see võimalik oleks? Oled sa venelane, ukrainlane või korelane, ühtemoodi lõpetad sa vene kooli, ühtemoodi on su kodune keel, vene keel ja ühtemoodi vaatad sa neidsamu telessaateid — mis rahvast, traditsiooni või omapära sin enam? Meie ajal on rahvuse määramine juba suuresti formaalne toiming.“

Vaatan pruuti ja imestan. Poisil pole viigagi, miks ta küll sellise kos's, kui iga teine tüdruk tänaval on kenam? Varjatud väärtused? Millised? Aga kust mina tean!

Enne kojuminekut tuleb saunast läbi astada ja võitu varuks osta. Poeks radehoidja-tädi frajees õpetanad, ei ma oma aruga okeks talbanud, et tänased on vaimased, et enam neid müügil ei tule.

Nii moodus nimmik. Mis ma veel tein? Õigus läksin sisse kirju vaatama.

Tänaval müüdi loosipileteid. Rublaseid müüja on mulle juba tuttav. Naga ikka, ajame juttu. Ta nime pole ma kusunud ega hakkagi küsima, veel vähem passib vanalt naiselt küsida vanust, aga see ümbisikulisus ei sega meid vestlemast.

„Kas mõni on ikka auto ka võitnud?“

Ihm on päikeseline, tänavatel roogitakse lund. Külma? Ehk niis viis kraadi.

„Nüüdsama, kolm minutit tagasi võitis üks kõvasti purjus mees 013-ne.“ Teised ostjad kuulavad me juttu pealt. Rahvas jalutab, teeb sisseoste. On laupäev oblastikeskuse peatänaval.

„Joodikuid veab alati!“ kadestab keskealine naine.

„Ega ta piletit ära ei kaota?“ kardab teine.

„Kuhu poole ta läks?“ uurib millegipärast kolmas, kena ja kuldhambagga blondiin.

„Kas tahate järelle minna?“ seda ei kasi mina. Minu ümber hoopis muud.

„Kas keegi veel on auto võitnud?“

„Eelmise oli üks pensionar, kes ainult selleks vee, too, k... et loosipileteid osta. Alati mängis ta kogu palga maha. Vanamees tahtis kangesti autot võita ja ostis pileteid ikka p... 100 tükki korraga. Ostis korra, teise ja kolmanda, ostis neljandat viendat ja kuuendat korda, autot ei kusagi, aga järelle ka jätnud.“

„See teeb ju 1200 rubla mahavisatud raha!“

„Ei tee. Minu kogemuste kohaselt on igas pakis umbes 80 tükki, sest võite, nii sai ta midagi ikka tagasi ka. Vanamees jättis ja jätnud, ostis seitsmes kord 200-rublase paki ja võitis autot. Mina ütlen talle — on teil ikka õnne. Aga tema vastab — mis õnne, visadus on see, mis sihile viib.“

Midagi ma õnnemüüjast ikka tean ka. Seda, et ta on sõjaveteran, ja seda, et ta on ise ka hasartne naine.

„Ma olen kogu elu elanud hasardiga!“

Seda ei oelnud ta eile, vaid kord varem, kui me kaks vestlesime. Suis rääkis ta muudki:

„Nadal tagasi jäi mul kolmsada piletit üle ja ma võtsin need muudugi koju kaasa. Kuhu neid hilja õhtul ikka panna? Mees juba tunneb mind ja tahtis kiusatuse kohe minu käest ära võtta. Ma ei andnud, vaid ütlesin pole tarvis, seekord pean ma vastu, kord peab inimene targaks ka saama. Mees uskus mind ja läks magama, mina jain kööki suitsetama ja tegin esimesed kümme lahti. Heitsin asemele, aga und ei tule. Tõusin püsti ja tegin veel kümme lahti. Magasin veidi ja muudkui tõusin jälle uut kümme et avama. Muudugi olid mul hommikuks kõik 300 lahti nokitsetud.“

„Midagi te ikka võitsite ka?“

„Võitsin? Võitsin küll, kaheksakümmend rubla. Aga ülejäänud 20 pidin omast taskust kinni maksma.“

Kaitsku jumal mind sellise naise eest! Või hoopis vastupidi?

Laupäevaõhtul

Olgu, mida ma keerutan! Niisiis — Nadežda. Algas sujus nagu ikka. pudelite ja šokolaadi ostmise, takso ootamine, oma maja otsimine. Sõitsime ju kümme-kümne kilomeetri kaugusele, kui ka Igor polnud varem käinud.

Nadja oli tuba, köök ja esik. Kõik väga puhas, silmatorkavalt puhas. Ja pehme, tahaks lisada. Pehme pesake. Kas vaipadest teinud? Laiast voodist?

Nadja. Keskmist kasvu, brünett, tatarlannat meenutav. Või

Ühe kolmekümne, alla neljakümne. Sellest juttu ei tulnud ja täpsemalt öelda ei oska. Meid oodates olid Ljuba-Nadežda konjaki pudeliga juba lõpule jõudmas.

Tutvusime. Ühesime tooste. Siis läksid Igor ja Ljuba minema Oligi kõik.

18. november, pühapäev

Istun jälle oblasti raamatukogus; tunnen rõõmu päikesest ja Eestimaa saadetud ajalehtedest. Igatsen kordamööda koju, Moskvasse ja tatarlanna manu.

Oma liigutustelt meenutas ta kassi ja häbematuselt turuvarblast. Nii ometi ei küsita härradelt, kes uksest sisse astuvad:

„Teil midagi joodavat on kaasas, meil hakkab pudel tühjaks saama?“ Võhivõõrastelt härradelt pealegi.

Ah, muidugi ol nad jänest püksist! Kartsin, et niipea kui Igor oma jätunud Ljuba-ga kaob, koputab varsti uksele kamp purjus ookeanmadrusteid ja toimetab mu ukse taha kui keravälgu. Muidugi oli oma linnas ka selles küla tötter, et jätsin oma tuppa laiale venelase se karp, kes aadressiga, kuhu läksin. Kull võib üks mees loll olla!

Igor-Ljuba kadusid. Mõttlesin mulatitari peale, kellega Mihkel jänni jäi. Nadežda ei mõelnud üldse. Minu peale vähemalt mitte. Ta ajas puusi seljast ja selle all polnud üldse midagi, pani keerlema plaadi Anna Germani lauludega, sidus teksapükste peale kireva mustlasrätti ja hakkas iseendale tantsima. Mitte mulle. Nimelt endale. See oli rituaal peegli ees. Siis märkas ta mind ja küsis:

„Kulle, kas sa võtad mu Eestisse kaasa? Ma oskan hästi keeta, ma olen truu ja puhas.“

„Mul on juba naine.“

„Jäta maha! Ma olen noorem ja ilusam, kas pole? See on hea, et sa sõrmust kannad, see on aus. Kas jätab ta maha? Ma olen ka voodis väga hea, kõik kiidavad.“

Ta valas veel ja jõi veel ja tantsis veel. Aknale ei koputanud keegi ja enam ma seda ei kartnudki.

Paar. tunni pärast ärkas sellest, et tundsin end üksi olevat. Nagin läbi praakil ukse Nadjat köögis plindri ees suitsetamas. Ta istus madalal taburetil ja puhus suitsu korstnalõõri. Selle pärast toas suitsulõhna polnudki.

„Ah, sina! Miks sa tõusid?“

Nadežda põsed olid nutust märjad. Ta ei püüdnudki neid kuivaks pühkida.

„Kas mina sind kuidagi solvasin?“

„Sina oled mõnus. Nii et naiseks sa mind ei võta?“

„Ei.“

„Kuule, ma tahan ometi nii vähe. Tahan hommikul mehe üles toole äratada ja talle süüa teha. Tahan õhtul teda töölt oodata ja iga kahe minuti takka kella vaadata, millal ta ükskord tuleb. Tahan temaga koos sauna minna. Tahan, et see, kes enne pestud rüü, teist all ootaks, all fuajeēs, et pärast koos koju minna, minna tema käevangus. Ja õngi kõik. Ütle, Vello, on seda nii palju tahetud?“

„Ei.“

„Miks ma siis seda ei saa? Miks sel neetud saarel iga teine naine üksik on? Ja ometi olen ma puhas ja töökas naine.“

Käsi südamele, Nadežda, sa oled hea naine. Ja mina olen selles köögis midagi tottrat, juhuslikku, ülearust. Nagu soolasilk rosoljes, kui poest pole heeringat saada.

Nadežda rääkis vähemalt tunni, pea minu põlvedel. Keegi polnud viitsinud teda ära kuulata.

Tegelikult pole ta ei Nadežda, kolmkümmend kaheksa aastat vana ega venelanna, nagu seisab passis. Ehk mitte ka tatarlanna, kuigi seda kinnitab nägu.

Ta on leitud laps. Sõjajärgne. Käis käest kätte, nimetu, nääpsuke. Sattus lastekodusse. Seal mõlles direktor talle omast peast välja kõik eluks vajaliku: nime ja eesnime ja rahvuse ja sünnipäeva. Nii ta elab senini, ilma et tal aimu oleks, mis oli ta ema nimi või kus ta sündis. Meest pole, perekonda pole, last pole. Lapsed on. Tööl. Lastesõimes.

Ei olnudki enam seda varblast, kes konjakit limpsides jultunult-kelmikalt aina kordas „Mis te räägite?“. Ma ei olnud poosi läbi näinud.

Õhtul kodus

Kui mul oleks hing, siis ma ütleksin, et ta valutab.

Viimast korda kirjutan Nadeždast.

Sinna tagasi ma ei lähe.

Just sellele, kes lepib piskuga, ei tohi raasukeši loopida. Lastekodu lapsi ei tohi palukestega toita, ei tohi neid kord kuus pühapäeval kutsuda pannkooke sööma. Nad kiinduvad, nad hakkavad lootma enamat ja neil on õigus. Ei tohi äratada soove, mida sa täita ei suuda, täita ei tahagi.

Mis on minu ja Nadežda vahe? Täna ja siin?

Ka mina olen üks. Rohkem üks kui tema: mul pole tööd, pole töökaaslast. Ja ometi erineb kui öö ja päev.

Muidugi-muidugi, perekonna pärast. Mul on ja temal ei ole

Aga praegu ma mõtlen muust. Mõtlen sellele, mida ma mäletan. Mul on Tartus kalmistu, kus puhkavad mu isa-ema ja nad elavad minus edasi. Mul on Lembitu ja „Sakala“ ja isaisa maja Tartus Lubja tänavas, mis sõj. ajal põles, aga nad kõik elavad minus edasi. Nad kõik on alles. Vaese väikese Nadjaga võrreldes olen ma lausa miljonär.

Virisev miljonär. Vigisev ja hädaldav miljonär. Aga see varblane laulab ja rõõmustab lapsi. Laulsib ja nutab enda kodus valja ning laulab jälle. Laste südamed rõõmustavad teda nähes. Kelle südant rõõmustan mina?

19. november, esmaspäeva varahommik

Seina tagant kostab muusikat ja vaikset neiuhäält. Ootan, et valgeks läheks.

Keegi longib kööki. Või pesema. Ukskõik.

Sorin kaasavõetud pabereid, mõtlen „Mayflowerile“.

„Mayflower“ oli laev, millega esimesed kolonistid purjetasid 1620. aasta sügisel Southamptonist Uus-Inglismaale. Laeva lasti kaalus 180 tonni, pardal 100 (või 102) inimest. Provincetowni sadamas kirjutas 41 kolonisti alla kuulsale „Mayfloweri lepingule“ ja saatis väikese grupi mehi asunduse jaoks paika valima. See grupp maandus 11. detsembril Plymouthis. (Uue kalendri järgi 22. detsembril.) 1894. aastal asutasid „Mayfloweri“ reisijate otsesed järeltulijad ühingu, et säilitada mälestust oma esilisadest, nende inestähendusi, nende ajalugu ja kõiki nii neid endid kui nende järeltulijaid puudutavaid fakte. Iga kolme aasta järel peetakse Plymouthis ühingu kongress.

Küll tahaks kord sellele kongressile pääseda või neid maerjale uurida, et selgeks saada, mis kurat nad sinna Uus-Inglismaale ronisid? Oli neil „vanal heal Inglismaal“ elu tõesti nii hapu, et tuli minna? Aga seegi pole peamine. Mind huvitab muu: kas sõideti kodu rajama, et sinna jääda ja seal surra? Või purjetati teenima, et pärast Londoni lähedal jõuka mehena eluõhtut veeta?

Siia kodu rajama ei tulda. Enamasti mitte. Valdavalt mitte. Vahesed kavatsevad siin surra. Kuigi vanade arv on järsult kasvanud. Veel kümme aastat tagasi polevat vanureid üldse nähtud. Aga sellest hiljem arvudes.

„Mayflower“ purjetab edasi. Siin. Siia. Sest sellel purjekal, sümboliseerib muidugi, seilasid Sahhalinile mehed, kes Kunaširi saarele looduskaitseala asutasid.

Kõigil on võimalus!

Enne uue, alles paberil eksisteeriva looduskaitseala direktoriks määramist töötas bioloogiateaduste kandidaat Igor Lvov Moskvast.

Vene NFSV Ministrite Nõukogu juures asuva Looduskaitse ja loomajanduse Peavalitsuse laborijuhatajana. Kui talle pakuti uut ametit Kuriilidel, nõustus mees sedamaid ja hakkas paberit korda ajama. Mitte isiklikke, vaid looduskaitseala omi. Sebumine kestis 4 kuud, selle aja jooksul ta aina üritas ka Kunaširi saarele, aga pabereid oli palju, aega vähe ja oma uutesse valdustesse mees kohe ei jõudnudki.

Tähtis oli kaader. See tuli leida Moskvast. Pakkujaid oli palju, iga direktor valis vaid vanu tuttavaid, järeleproovitud grenadereid.

Ja lõpuks ometi — Kunaširi saar, udune nagu alati. Sedavõrd udune, et ei paista isegi vulkaanide „Tjatja“ ja „Kunašir“ tipud. Sel ajal kui tulnukad paigutati ajutisse staapi, kahte kitsukesse lippa, ja selgitati ööbimisvõimalusi, kostsid eemalt püssipaugud. Looduskaitsealal käis edukas kevadjahi!?

„Kuidas siis nii? Looduskaitseala moodustati juba veebruaris“ — imestas moskvalane.

„Pole peremeest, pole korda. Noh, nüüd on peremehed kohal ja panevad korra majja...“

Kord on tore asi, aga looduskaitseala paikneb kahel eraldi maatükil, saare põhjatipus ja lõunatipus, kokku ei vähem ega rohkem kui 65 365 hektarit. Nende keskel tegutseb sovhoos „Dalnõi“. Looduskaitseala piiridesse kuuluvad ka kaks saart Demina ja Oskolki, aga paati neile sõitmiseks polnud. Polnud ülepea midagi ei autot, ei peavarju, ei kortereid, laboritest kõnelemata. Olid vaid direktor ja tema kohvrid. Ja vanad traditsioonid, sest „siin on alati jahti peetud, siin on alati kala püütud ja teid, moskvalasi, pole siia keegi kutsunud...“.

Aga millestki tuli alustada. Igale hektarile püssimeest vaevusse ei pane ja kust neid võtta? Tuli alustada teisiti. Tuli koos kohaliku aktiiviga hakata inimestele selgitama „uut korda“. Seda, miks enne tohtis ja nüüd ei tohi. Kutsuti kokku koosolekud. Selgitati. Kuulati ära hallide habemetega taatide sõim.

„Kas ma nüüd pean värske kala järele rajoonikeskusesse sõitma, kui ookean vahib aknast sisse? Kas nüüd ei tohi enam metspartit ka lasta? Alles jõudsite siia ja hakkate oma korda looma! Ei lähe läbi! Parema kaduge siit heaga rutem kui muidu võin...“ Nii tutvusid saare ja saarlastega ka uue direktori kaastöötajad asetäitja teadusliku töö alal Aleksandr Grigorov ja noorem teaduslik töötaja Jevgeni Grigorjev.

Nii alustati.

„Mayfloweri“ meestel oli raskem!

Kas oli?

Möödus kolm kuud. Looduskaitseala direktor ja ta kolm kaastöötajat loodud jüngrit suutsid luua head sidemed rajooni (s. o. kantsleri) partei- ja täitevkomiteega, organiseerunud jahti- ja kalameestega.

kooliõpnapistega. Varsti saadakse kätte auto, poolpidune, aga liikub. Lepiti kokku, et järgmisel aastal läheb lahti ehitus. Saarel ja pidamata sügisjaht...

Siin on paras koht meenutada Peeter Ernitsa artiklit Aserbaidžaanis asuvast S. M. Kirovi nimelisest Kõzõl-Agatsi Rukhikust Looduskaitsealast. See looduskaitseala moodustati kümneid aastaid tagasi, aga röövpüüdjad püüavad tänini vääriskalu ja kütid lasevad linde mitte öösel salaja, vaid avahkult ja jultunult päise päeval. Ju on kalade hind Bakuu turul nii kõrge või on mehed nii vägevad, et tõkestajale rahumeeli vastatakse:

„Läsen siin, linde juba kümneid aastaid ega ole märganud, et neid oleks vähemaks jäänud. Ja kui neid põhja pool jääbki, suviti vähemaks, siis meisse see ei puutu.“

Lühidalt: vennalikus Aserbaidžaanis on „uus kord“ looduskaitsealal kolmekümne aastaga kehtestamata, Kunaširil saadi traditsioonilisest sügisjahist jagu kolme kuuga...

Edasi? Edasi läheme tagasi „Mayfloweri“ manu. Sest ühel neil päeval tuleb kindlasti keegi, kes küsib, mis oli selle laeva nimi, millel saabusid Kunaširile pioneerid-looduskaitstjad, saabus Igor Lvov oma kaaslasega. Ja siis pole vastajat. Sest ka siin oblastikeskuses peaaegu pole mõtet küsida, kes oli selle tolle ettevõtte esimene direktor, kes esimene kuulus kapten, kes esimene linnapea. Ajalugu hävib. Kes korjama peaks, istub tihtipeale ise kohvil, on ise mureja.

Midagi siiski säilib. Vahel on see kultuurilugu.

20. november, teisipäev

Ei ole tahtnud ega ka suutnud seni midagi kirjutada oma suhetest kohalike kirjanikega. Situatsioon on segasevõitu, isegi kirju. Või mis kirju: mõndagi võib sõnastada vägagi lihtsalt. Tipp on elegantselt reserveeritud ja ettevaatlik. Ta ei aita ega sega ka. Ei sega mul lihtrahvaga, s. o. „kirjanike massidega“, sõbrunemast ega käimast lugejatega kohtumas. Aga sellest homme. Või üle homme. Olen käinud kirjanike kodudes, orienteerun selle kitsa šeltskonna omavahelistes suhetes, olen kursis kuulujuttudega.

Kirjaks teeb olukorra kõrgepealt mu enda staatus. Kes ma olen? Kõlaline? Külas mi kaua ei olda. Kolleeg? Seda muidugi. Aga mis kolleegki ma olen, kui minu kirjasautekkust tõendab ainult punane pilet: ta on kirjanik jah. Kõike, mida ma räägin, tuleb neil võtta hea usu peale. Nad võtavadki. Aga igal neist kujuneb muidugi välja oma arvamus.

Kõigepealt on neil raske mõista, et elu, mida nad elavad, see saar ja see linn, võib ülepea anda ainet pikemale raamatule

aga see Jaapan ole! Või Chicago oma urgastega. Molest on midagi kirjutada? Mille kohta koguda materjali terve aasta, tule juulil se appi!

Ega seda mulle lausa suhu öelda. Aga niisugune hoiak kummaliselt. Eriti siis, kui sõidame lugejatega kohtuma — naaberlinnadesse Holmskisse või Korsakovi, kuhugi kolhoosi-sovhoosi.

Kohtumistel kasutan juhust kutsujatega juttu ajada. Küsida. Täna kirjutan märkmikust välja ühe pisut pikema vestluse H. kesk-kooli direktori Valentina Andrejevnaaga.

„Kas on vahet Astrahanist ja Arhangelskist pärit lapsel?“

„See, kust laps pärit on, kas Moskvast, Siberist või Ukrainast, talle mõju ei avalda. Ka teised lapsed ei osuta sellele mingil viisil, kust uus laps tulnud on. Erinevust, mis tuleneb erinevast elukohast, pole ma märganud ka vanemate juures.“

„Aga rahvuslikud erinevused? Annavad need ennast tunda?“

„Vahel on need tunda, vahel mitte; mõnede laste juures märkab neid, teiste juures mitte. Ukraina lapsed on tihti lõbusad, elurõõmsad. Korealased on küsimus omaette. Kooliõpikutel seda ei märka, korealaste erinevust nimelt, aga kooliväliselt hoiavad nad ühte ja mõnikord teevad muret.“

„On siin korea õppekeelega kooli?“

„Ei ole. Ja seljust õppeainet nagu korea keel ka mitte. Koolid neil varem olid, üks neist — 9. keskkool — oli meie naaberkool. Vene keelt rääkisid sealsed õpilased halvasti, lastevanematega suhtlesime tõlgi abil. Nüüd neid kooli pole.“

„Aga teised rahvused?“

„Kui meil on 1000 lapsest 15 mõnest teisest rahvusest, on see lihtsalt paberlik formaalsus. Meie kool on selles mõttes ühtne nõukogude pere, lapse rahvus pole teistele lastele mingiks probleemiks. Kuigi ta seda erinevust ise muidugi teab.“

„Kas on juba formeerumas „Sahhalini iseloom“?“

„Ehk ongi. Vastuvõtlikkus, teadus, rahvuslike joonte puudumine, valmisolek töötada nii põhjas kui lõunas, u. d. s. m. e. l. vastutav, huvidering, pole seotud kuuldiga.“

„Miks koolide arv kahaneb?“

„Väikesed koolid suletakse, ehitatakse suuri. Minu meelest pole see õige tee. Sõnadega väikest last ei kasvata, laps peab kasvama kodus. Internaat ei kasvata kõlblust ega armastust looduse vastu.“

Kõige parem oleks koolis 300-400 last. Tootmises on 10-15 nimesse peale brigadir või meister, sõjaväes seersant, koolis aga üks õpetaja 40 lapse kohta. Õige oleks 20 last igal õpetajal, nagu meid suunab ka koolireform.“

Valmistun tänades lahkuma, kui Valentina Andrejevna jätkab:

„Õigupoolest tahaksin ma veel midagi lisada meie korealaste

kohta, sest see on mõnigi kord valus probleem. Ma ütlesin, et ukrainlasi elab Sahhalinil rohkem kui korealasi, aga mingil ukrainlase natsionalismi poolel on kindel ega tule. Korealastega on aga teisiti. Osa vanemat polükogude elab suudama kodakondsuseta, pidades seda endale kasulikuks. Loomameelselt arvavad nad, et kui nad pole Nõukogude Liidu kodanikud, siis meie seadused nende kohta ei kehti. Kõige sagedamini rikuvad nad seadust, harides lubatust rohkem maad. Kohalik võim vaatas sellele läbi sõrmede, kuni toimusid traagilised sündmused. Ühe meie naaberkooli õpetasid, 12 last ja õpetaja, sõitsid liinist välja matkama. Kuigi metsa ääres teadsid nad toad ja oitsvaid moone. Lapsed põlvnõu aalga varem murega, et nad ei saaks ja kõik tormasid õist noppimisele. Metsast aga tulva ja vihma sisse korealane ja hakkas lapsi söömama. Kui lapsed kord ei saanud, laskis moonivalja valvur ühe lapse maha ja teine va. Mees võeti hiljem muidugi kinni ja ta sai oma karistuse. Tema süü oli häbitud, kuidas sai suks võimalikuks, et peale selle mure moonivalja olemasolust ei teadnud, et see oli hõõrunud hoolikamalt kontrollima, kui suks ei ole, et ta ei ole ja mida nad kasvatavad. Muistap see on sellest, mis on ja suu-seal tõi kontrolli esne uusi hõõrumisi. See on muidugi ainult üks kild põhilisel lojalsete korealaste käitumisest.

21. november

Olen visalt ja järjekindlalt püüdnud sellest mitte kirjutada, aga ma koostan ühegi ei mõista.

Eks ole kindel, et talu na ja naaber naa, on tõde, tarkus ja need on meie elu alused, rahu poolel ja loil on naaber, mitte mina.

Ni algan praeguse lugejatega kohtumistest sinu Sahhalinil. Sest "ma saan aru, et sa" tana olin 21 sellisel kohtumisel. Lugejatega, kes peavad mind algi kuulnud ega lugenud ainsatki minu enda "Võidu" ja koeta, kas pole? Kuidas need asjad sedasi käivad?

Eestis on kirjanduslik kohtumine enamasti sündmus, rituaal. Kõik on ka teistsuguseid kogemusi, mis salata. Olustveres ma aines vastasid vastumustele, ku sealsamas korval hakati vaikselt pime proovida. Seda antakse sündsalt märku, et oled vaid garneeringu eest lantsupidu. Aga need on erandid.

Pärmi kaulaja on maarahvas, kõige paremini korraldatakse neid suuast sama seismisi raamatukogudes ja kirjandusklubides. Aga sealgi tuntakse habematut vähe huvi sinu raamatute või tegevuste vastu. Nest peaaegu ei raagita. Ei huvita toodang, huvitab tootja. Kes sa oled? Kenasti ja tragilt küsitakse sul

vest-püksid seljast maha ja uudistatakse, mis on nende all. Justkui püüaksid senaatoriks saada ja seisaksid potentsiaalsete vaenlastes: raamatud raamatuteks, aga mida sa ise mõtled, kes sa ise selline oled?

Sahhalinil on kõik teisiti.

Siin ei käi kirjanik ilalgi kohtumas üksi. See pole kombeks, see pole rentaal. Käiakse grupiviisiliselt, kolmekesi (harva) neljakesi (enamasti), viiekesi (harvem). Toon näite ühelt kohtumiselt.

Nüüd seakasvatavussõhvoo "Lennik Tee". Meid on vii. Meid ei oodatud Selgub, et sadasime kukile nalval ajal, sest just-just algab parteikoosolek. Kes kurat selle kohtumise kokku leppis?!

Asjad muidugi lähenevad. Kui kirjanikud kord talid, tuleb nad vastu võtta. Paar kontorituba kamandatakse naistest tühjaks, kondorist nabitakse kinni ja toimetatakse punanurka veel pool losinat raamatusõpra ja kohtumine algab.

"Noh, kui teid on rohkem kui meid, siis võib pihta hakata," teeb otsa lahti meie grupijuht, kohalik prosaist Anatoli Tobaljak. Tema ülesanne ongi sõna anda ja esinejat lühidalt tutvustada. Ka sedasi saab kohtumise kirja.

Luuletajad loevad värsse. Seekord on kaasas Boriss Repin, elegantne sõjaveteran, tark ja kaval, on kaasas musta habemega Denissov, laraõlgne ja mehine Siberi karu, on kaasas prink ja energiline ukrainlanna Natalja Kapustjuk, kes pole veel Kirjanike Liidu liige. Ja mina.

Igale esinejale antakse aega 5—8 minutit. Igal pool. Ka siin kohtutakse lõunavaheajal või suisa töö ajast ja rohkem kui 10 minutit kokku aega ei anta.

Millest mina neil kohtumistel räägin?

Oo, see on peenike teema!

Kõigepealt kudan oblasti raamatukogu ja sealset valikut eesti autoreist. Soovitan minna, võtta ja lugeda. Suis annan nõu, kuidas teha: Unti, Runnelit, Valtonit, Traati. Loen ette samast oblast raamatukogust laenatud tõlkevalimikust 1—2 Runneli luuletust. Või loeb need minu eest ette sõber Denissov. Kuidan, et Runnel on meie bard.

Seejarel asun Eestit kutma Tallinna vanalinna Tartu linnas. Kõnelen sellest, kuidas meist sai NSV Lodu osa, kuidas võitlesime teises maailmasõjas. Kümme korda olen vastanud küsimusele, kas on tosi, et teil ei armastata venelasi? Vastan reipalt.

"Ausalt öeldes on küll!"

Noutus Püülik vaikus. Võtan kriidi ja joonistan tänuvõtte, selle äärde talid ristkülikud ja tõmban taladest teed postmarkidele, suurele teele.

„Need on talud. Meie ei ela külades, vaid taludes. Ja taludest välja viib vaid üks tee — maanteele. Talu juurest teise taluni, nagu näete, teed ei vii, sest me ei armasta naabreid. Me ei armasta omi töökaaslasi, ei armasta lätlasti ja väga sageli ei armasta iseendiki — miks me siis tingimata just venelasi peaksime armastama?”

Midagi haakub. Midagi jõuab parale.

„Meil ei küsita: kas sa loomil armastad? Talumees, kes kasvatas sigu, ei küsinud endalt, kas ta neid kärssninasid armastab. Aga ta ravis ja toitis neid, ta hoolitses nende eest. Iialgi ei pekstud loomil. Koer tohtis talus alnult esikäpad uksepakule tõsta. Üks viis kooki, kook oli täis toidulõhna ja koer näljane, sest teda ei nuumatud, aga loom teadis oma koha. Mitte nii, nagu tänapäeval, kus krantsist saab perekonna toitu. Ülepea tähendab „armastus“ eesti ja vene keeles veidi erinevaid asju. Mulle tundub, et teil on see sõna devalveerinud.

Seega — kas ma armastan venelasi? Ei, ei armasta. Ma armastan oma naist, lapsi ja kodu. Teid saan saalis ma hinda ja austan. Seda pole sugugi vihe ühe eestlase meelest.”

Kui räägin meie tänapäeva maaelust ja külades valitsevasi pruudipõuast, leidub alati keegi, kes hõikab üle saali: pidage meeles, noorikud! Kurss Eestimaa!

Ülepea — ega mul suurt valgustada tule. Kõik teavad minutagi suurepäraselt, milline ideaalne organiseeritus, kord ja puhtus meil valitsevad. Teavad veel paremini, et eestlased on eranditult head kasvatusega, yllsabad hääselt. Mul endal jääb üle ainult veidigi seda müt väita. See muut anekdootist Eestimaa pole muudugi lokaalne nähtus, vaid paraku üleliiduline.

Tagasi linna sõidame sovhoosi bussis koos äsjaste kuulajatega. Nagu ikka, teen juttu. Palun, et nad räägiks oma sovhoosist.

Sealiha plaaniline omahind on 2,8 rubla. Tegelik omahind üle 3 rubla kilo. Raskused? Objektiivsed, subjektiivsed ja lausa totrused. Millised totrused? Palun väga!

Kaubastu ladudes suhkur märgub, Nuputati seda ja teist, aga midagi tugevat ei võeldud, kui et suhkur uputati ookeani.

„Leninlik Tee“ kauples märja suhkru endale — pörsaste jaoks. Riikliku hinnaga. Sest pörsastele on suhkrut tarvis ja loomakasvatusele seda ei eraldata.

Noh, anti. Natuke aega said pörsad oma suhkrunormi kätte ja riik suhkru eest raha tagasi, aga ruttu keelati see ära. Suhkur on mõeldud inimestideks ja selle loomadele söötmine on keelatud. Nüüd rändab margunud suhkur jälle ookeani ja kõik on rahul.

Lugejate ees esinemised annavad mulle võimaluse suhelda auditooriumidega, kuhu ma muidu mingil kombel ligi ei pääseks.

annavad võimaluse kuulajatele küsimusi esitada ja nende vastused kuulda.

Kutsekool. Järg on minu käes. Küsin lastelt.

„Kes teist käis möödunud pühapäeval vaatamas klubi „Gratso“ moodsa tantsu võistlusi?”

Tõuseb üksik käekene.

Küsin veel:

„Kes teist oskab valssi tantsida?”

Tõuseb 5 kätt 50-st. Lapsed lahkuvad. Kohalikud kirjanikud küsivad minult:

„Aga mitu protsenti Eesti lastest oleks viimase küsimuse peale kätt tõstnud?”

Ma ei oska vastata. Nii ütlenki:

„Oletan, et ehk pooled. Aga ega ma täpselt ei tea.”

Kohalik kirjanik hakkab arutlema:

„Aga tõepoolest, milleks nad peaksidki oskama valssi tantsida? Mina näiteks ka ei oska. Ja seda ju ei tantsita mitte kusagil.”

Tal on õigus. Aga ma pakun sellegipoolest:

„Tahate, ma õpetan? Valssi ja tangot ja foksi ja sambat? Kolme põhisammu igast tantsust?”

„Milleks? Mis me sellega peale hakkame?”

Neil on õigus. Sõhhalinil on see liigne luksus.

„Aga kui sa satud turismireisil banketile ja sind palub valsile vetlev prantslanna — mida sa siis peale hakkad?”

Mind vaadatakse leebe naeratusega: kus leidis ka probleemi!

„Ütlen lihtsalt — ma ei tantsi.”

Eks ta ole. Siin on täiesti ülearune oskus vasaku käega kahvli kasutada või muid lihtsamaid lauakombeid tunda, on ülearune püüda daami enne uksest sisse lasta, sest enamasti mõistetakse sind valesti, on ülearune palju muudki. Ja nendest oskustest võimetest ei tunta mingit puudust. Nii, nagu mina ei tunne puudust oskusest süüa praetud lambapead sedasi, nagu on kombeks Kasahstanis. Ma ei tantsi!

Süda sai kergemaks. Ots on lahti. Peamise juurde — ega see haltuura pole — ma niisiis ei jõudnudki?

24. november, laupäev

Noh, käisin. Ja mis siis? Kelle asi see on!

Vähemalt sai ta südame jälle puhtaks rääkida. Ja ei olnud üks.

Me ei joonud. Konjakit. Jõime kohvi. Sidruniga. Nadežda istus tugitoolis käsipõsakil, mina ka. Meeter eemal.

Ta hakkas pihtima

„Lastekodus olid head kasvatajad, nad töötasid südame ja

hüügega. Aga enamik neist olid muserdatud inimesed, sõdurilehed. Raug-Itta sattunud üks siit, teine sealt. Kõik nad vajasisid ja otsisid armastust. Mehe lõhnagi, nagu nad ütlesid. Mida oli neil meile pakkuda?

Mulle öeldakse, me elavat erakordsel ajal. See on tõepoolest erakordne aeg meie Armastuse Saarel. Aeg, kus mehed ei ihka enameteid, ei maju ehitada, ei perekonda, ei mugavat kodu. Aeg, mil kõigi meeste ideaaliks on omale teha ühiselamus. Ühiselamus, kus kolm korda kauss vahetatakse voodipesu, kus ei tarvitse osta mööblit ja kus sinna omad on ainult kaks kohvrit voodi all. Enamat ei tahetagi. Nii ma saan aru sellel erakordsel ajal väikset viisireedasi. Nii, nagu te seegi mu nime päevast päeva ja aastast aastasse.

Igat inimest on kaks kodu. Vanemate kodu ja enda loodud. Minul on ainult korter. Tuba, köök ja esik. Niisama hea korter kui iga teinegi. Ja mis saama hakkab?

Minu peetakse tatari, ma olen aga tatarlanna ma olen, kui ma ei mõista sõnagi tatarlaste keelt. Peale selle olen ma venelanna. Mis veneranna ma olen selle eest?

Mõt en vähe rääkinud, kes oli mu isa, mis oli ta nimi? Mis rahvusest ma olen?

Vaatasime teineteist ja ütlesime, et me oleme järelikult järelikult järelikult. Ma ei talgu üld, kus ühelt. Nii loodud on meid ja vaprust.

"Ärgu arvake, et me oleme NATO-s, et meil on võime võidelda. Meie teame ühepoolset desarmeerimist. Ome, maale ome, kellel on töö ja talupoegade võime me suudame kaitseda, kui paljud meid ei püüa pöörata ei tuleks."

25. november, pühapäev

Loen Rein Ristlaane artiklit:

"Praegu on Eesti NSV Kirjanike Liidul 174, Kunstnike Liidul 486, Teatriühingul 1196, Kinoliidul 120, Heliloojate Liidul 85, Arhitektide Liidul 327 liiget. Ja seda meie üpris väikese, miljoniise ranva kohtal" (SV. 21. 09. 1984.)

Kui vägevi Sahhalinil on 10 kirjanikku, 4 kunstnikku ja 1 helilooja. Mitu korda me neist kultuursemad oleme? Kümme korda? Kaksikümme korda?

Oieks need asjad nii lihtsalt mõõdetavad!

Aga kuidas siis kultuuri mõõta? Mis võtta etaloniks, mõõdu puuks? Kohvikukultuur, tantsukultuur, rõivastumiskultuur, kodu kultuur, küljaarikultuur, kalmistukultuur, töökultuur?

Kas tasub piimakuse vaatevinklist mõõta mära ja kitse, kuigi piima annavad mõlemad?

Igor kõrvaltoas tinistab vaikselt kitarri. Videvikus kõlab meenasti. Ta seekordne daam kõhib palju. Kõhib ja kõhib lõunast nati. Miks ta ennast ei ravi?

Sain kodunt ajakirja TMK oktoobrinumbri. Loen, kriipsutan alla ja kirjutan maha:

"Tänapäeva süvamuusika on lõplikult läbi raiunud sidemed maailajaga, muutudes suletud esteetiliseks süsteemiks, mille keelt mõistavad vähesed väljavalitud." Seda kirjutab Igor Garšnek. Kes mõistab, õelgu kirjanduse kohta täpsemalt. Ve.d. edpool.

"Sõnakunst õigustab end veel suuremas üksildumises. Vähehaalt kolab see uhkeid." Kõlab küll. Aga eks peamine olegi aade kolatav deklaratatsioon. Või kuidas?

Näidet kohtame lehekülgedel edasi.

"Psüühilise ruumi all mõistame seda osa kultuurist ja inimestest (psüühilisest reaalsusest), mida konkreetne inimene on võimeline lahti kodeerima ja kus ta on võimeline kasutama intellekti."

Kui haritud me oleme! Mida see eesti keeles tähendaks? Soitav porgussel! Sest Igor tinistab ikka veel kitarri, linn akende taga autab tuled, daam kõhib ja täna on ometi kadripäev.

Kadripäeval ei tohi teha Peale lammaste pügamise. Aga neid mul pügada pole. Ka loomi ega linde ei tohtinud lasta, muidu ei pidanud püss enam märki tabama. Hei, Igor, täna on talukeeld! Varsti, kui ta uksele koputab ja palub luua maale sellele kõhijale tutvustada, võin hoiatuse suuliselt üle anda.

On mardipäev udune ja segane, tuleb paks talv.

Kui talvel kõrvad sügelevad, lähed sulale.

Kui kukk talvel päeva ajal laulab, siis teine päev toob uut ilma.

Kust siin see kukk võtta? Kes üles laulaks ja ilma ennustaks! Pole mul kukke.

Sooh, Igor koputab. Tuleb minna.

27. november

See, et sa koju kipud, et sa väsinud ja tüdinud oled, on ainult su enda asi. Nagu seegi, et jälle pean mina meie ühis peldikut koristama, sest esimesse tuppa kolinud tüdrukud ega Igor pole seda teinud ja nii ka edasi elada ei saa.

Väsin ehk sellepärast, et enda tagant aega varastan ja ka romaani kirjutan? Täpsemalt — tema kirjutab mind.

28. november, pärastlõuna

Loen raamatukogus järele kolmlikke ajalehti:

Majaenitaskombinaat on mures kaadri pärast. Igal aastal lahkub kuni 500 inimest, enamik noori. Muidugi varvatakse uued sajad asendele, need töötavad mõne kuu ja panevad omakorda plehku. Abi otsitakse vabriku juurde loodud õmblusateljeest ja sellestki et kombinatist armeesse suudetavaile noormeestele pistetakse pihku 400 rubla koos palvega: "teenid ära, tule tagasi! Võt vastu — palve koos rahaga. Ihk on seegi abinõu? Milles on tegelikult häda, miks sedasi nunnusjalu nunnema tormatakse, seda ma loost teada ei saa. Ehk ei tea nad seda isegi?"

Reportaaž „Ja ka selle noormehe eest“.

Kaugel-kaugel või hoopiski mitte nii väga kaugel 1945. aastal võiceldi neil kallastel jaapani militaaridega. Noormees Pjotr Iljitšov kordas Sumš. saa el. Mat. ... kangelastegu ja suri. Kaatraler. „Vezuysk“ meesand. ... aastapäeva tänuks võtta noormene elupäev. 28. alaliseks lükamiseks. Et tööt. takse brigaad vusluseit, on nad k. ungeasel täidetud kaks vusaastakuormi nagu ta töökaast. ... Pjotri palk, päris korralik palk, kantakse üle rahafond.

Lühike artikkel Nevešai Lami.

K. itaurimajas austati sõjaveterane. Etalal meenutati sõdurilestkesid. Meesteta, armastust. ...

Anton.aa Timofejevna Larmov. ... üles seitse last. Ne. ... said õpetajad, nagu on p. d. ... nende emagi.

Sõdurilest? Mitte ei tule meelde. Et lesta neid kunagi oleks meenutatud. Austat. d. Luuletatud. ... osagi nerst nappidest eadistest, mida veteranid kasutavad.

A. tap. Lahen sööma.

Kui on sellel Armastuse S. ... päikest! Parke pole nagu meil kodus. Kus ta hingis? ... just oma napid tunnid tase. ... ta daks peremehi. ... S. ... loõskab ta suisest. ... taevast. ... tuse tunde k. ... ei rõõmustagi. ... on harunud. Parke ... N. ... see peabki olema, on ju sügis, ... aastaatg. ... kuidas lahate.

Oigel ajal käisin ... Võt ... või hiljem poleks ma Teda ... Me poleks ... aarde sööma, poleks ... utide.

Leningradlanna Milise abikaseg. ... öeldi! Seal sündinud. ... kolmekümneaastas. ... blokaadi üle elanud.

„Milal viimat. Leningradis kaitsit.“

„Pärast blokaadi oli tõrge tagasi minna. suur. kartsin kõikjal näha laipu. Oli mingi hirm. Alles kolmkümmend aastat pärast blokaadi võtsin südame rindu ja käisin seal jälle ära.“

Vestluskaaslane sõitis raamatukoguhoidjana ujuvhaasile. ... on raamatupoe müüja. Sahhalinil juba aastat 30. ... tus tahtvat arvutamist.

„Kuidas Leningrad meeldis? Mis on muutunud?“

„Lühidalt öeldes — vastumeelset kohtas palju. Enne sõda oli ... linnalinn elanik teiste hulgas kui aristokraat. Endist ... et ja uhkust ma seal ei näinud.“

„Kas lähete sinna tagasi?“

„Läheks, kui oleks kuhü või kelle juurde minna. Minul pole ... ega teist.“

29. november, neljapäev

Holmsk on sadamalinn. Milleski meenutab ta Gagrat: vasemal ... meri, paremal mäed, nende vahel tänav või kaks. ... on. ... Must meri ja Kaukasus, sin. Ohhota meri ja sopkade. ... kaukasusele maju ehitama ei roni, sopkade merepoolsed k. ... on t. ... elitatud kull. Suuruselt, elanike arvult, on Holmsk võrre ... armuga. Aga sellega kogu sarnasus ka lõpeb.

Seekord tuleb meil kahe päeva jooksul kohtuda ... ga. ... kollektiivis. ... eh tajad, õmblejad, kalurid, kool. ... lapsed.

Holmski hotell on uus ja ... ja külm k. ... mind. ... Avarti. Suust tulev hingeõhk on selgesti nähtav. Maja ... teie pool on soe, aga umber paigutada pole meid võimalik. Jah, me nõistame, ... kirjanikud jne, aga ruuma ei ole. Teise teki? Kolmanda teie? Saate. Garanteerime.

Laheme alla sooma. Seljataga on pingulav päev, viis es. ... nennist ridamisi.

Haltuura?

Miks ma aina sedasi raotlen? M.ks ma kahtlen, kas kaev. ... millega me sun kaupleme, ikka kõ bab mundriks? Ega ma en. ... kahtle ka.

Joome hotellis restoranis külmarohtu ja ... kate pe. ... head ja odavat kafa. Lauas on poeet Denissoy, kes kunagi ... saada otsustada, kuidas ka. ... hõlma a t oma naise ju. ... le tagasi minna, on kohalik bard, autojuhust luuletaja, mehise o. ... ega sümpaatne noorsand, on järjekindlalt elegantne ja ... t. ... (sümpaatses mõttes) sõjaveteran Boriss Petrov ts Repin, o. ... m. ... Mitte kui külaline, mitte kui tulnukas ei tea kust, vaid ... o. ... gushik meeskonnaluge, kes soodab ja rändab põhis.

Haltuura? Jäta virin!

Me loeme luulet pooleli olevates majades, ehitusplatsidel. Me loeme luulet õmblejate töölaudade vahel ja miilitsa puuaukude

ja sövhoosi, sigala puhketoas. Hoopis nadimas puhketoas muides kui meie sigalate omad, kus sellele vaatamata mitte iialgi luuletaja suust luule ei kõla.

Aga restorānis käib tants, igaüks iseendaga. Kes tahab, võib ka paaris tantsida, keeldu ei ole. Tuleb meiegi lauda tellimus. Kohalikku bardit mehist luuletajat, kutsus tantsule keegi naisolevuse. Kenake naisolevuse, aga parajalt purjus.

„Kas sa ei näe, et ma ajan juttu?”

Noormees kutsujat ei tunne.

„Kui sa tantsida ei taha, tule korraks üles. Tule neljandale korrusele, tuba 417. Meie pool maja on soe. Tule, sa ei kahetse!”

Bard lööb käega:

„Kas sa ei näe, et ma ajan meestega juttu,” kordab ta tüdinult. See kõlab nii, nagu oleks talt õiget nega küsitud. Noorik orienteerub ümber. Ta on üsna kenakene:

„Tule siis sina.” See oli mulle „tuba 417.” Raputan pead. Bard vaatab mind ja küsib daumilt:

„Miks sa meid segad? Vaata endale mõni teine. Näed, kui palju sin mehi on.”

Sellega, nagu öeldakse, intsident ammendub.

Minule isiklikult on need ringsõidud ja kollektiivides esinemised kuula väärt. Kui võimalused õppida, küsida, näha, kontakteeruda.

Koolides küsin:

„Nimetage mõni eestlane, keda te teate?”

Hetk kõhklust. Siis aga kostavad rõõmsad hääled:

„Jaak Joala! Anne Veski!”

See on kõikjal nii. Nema kaks ongi Eesti. Alguses nimetasin meie heliloojaid, kirjanikke, koorijuhate, sportlasi. Vastuseks oli vaikus. Keres on unustatud. Pikkuasi kuulsus Sahhalinile välja ei jõudnud. Varsti loobusin. See tundus heade inimeste lollitamisena. Või mida ma isegi teaksin-vastaks, kui mulle esitaks samu küsimusi turkmeen või tadžikk? Nii jätsingi Jaan Krossi rahule ja küsin re.palt: kas te Anne Veski olete midagi kuulnud? Jaat. vastab auditoorium üksmeelselt, ja mina rõõmustan koos nendega.

„Aga kõik see on üldine jutt.”

Täna esinesime ka tööstuskoolis, kust tulevad madrused ja laevaremondilukksepad. Õpivad siin need poisid, kes keskkooli ei pääsenud. Raske kontingent — hoiatatakse meid õpetajate toas. Koridoris näen seda isegi. Näen, kuidas meistrid oma karjakest sakutavad ja vargsi võmme jagavad. Kui me siseneme, siis auditoorium, kaks õppegruppi, alles sumiseb ja tõukleb.

Tõuseb Boriss Petrovitš Repin, meie torpeedo, sõjaveteran, vaatab saali (klassi) poole ja sumin vaikib. Ja vaikseks jääb

kogu jutu jooksul. Kui mõni tohman üritabki sosistada, khatatatakse talle mitmelt poolt (sosinat) peale.

Repin (hiljem): „Mul pole veel iialgi auditooriumiga taskuni olnud. Halba auditooriumi ma üldse ei tunnista, on vaid halvad esinejad, kes ei suuda end maksma panna. Mind on alati kuulatud.” On küll. Ja tema takka ka meid teisi.

Millest ta siis räägib, see elegantne luuletaja, see range sõja veteran? Ei millestki ebatavalisest. Oma sõjateest. Ja ainult. Sekka mõned luuletused samal teemal. Ongi kogu saladus.

„Me läksime, 3000 noorukit, kõigil seljas vintpüss, millest ükski meist veel kordagi elus lasknud polnud. Väljas oli 20° külma ja ööbida tuli sealsamas, stepis. Magasime lumel, 20 minutit und ja 10 minutit tantsimist, et käed-jalad ära ei külmaks. Sealsamas kuuvalgel tantsisid kõik 3000 meest, et siis jälle 20 minutit magada. Keegi ei jõudnud tantsu kontrollida, aga kellel käed-jalad külmanud olid ja kes enam edasi ei suutnud marssida, see lasti hommikul ajatribunali otsusel maha kui kahjur. Sellised olid sõjaaja seadused, midagi ei olnud parata. Ja nii ma läksin tapma fritse, kes olid juba vallutanud kogu Euroopa. Neil oli kaadriarmee, hästi välja õpetatud ja automaatidega relvastatud. Meile sisendati mitte surm pole hirmus, vaid see, kui sa koos endaga ei suuda nihtegi sakslast hauda kaasa võtta.

Nüüd, kohtudes kindralitega, küsin ma neilt, kaua peab vastu praegune polk lagedas stepis ja sellise külma. Mulle vastatakse: neli tundi. Pärast seda on kõik külmunud. Aga meie tantsisime ja marssisime ja lõime fritsud meie steppidest kus kurat.”

Lõpetab Repin enamasti nii:

„Miks ma neid sõjaõudusi kirjeldan? Ainult selleks, et te mõistaksite — sõda on koletu, on loomuvastane. Mida saame meie teha, et teda võimalikult kaugemale edasi lükata? Ainult üht paremini õppida, paremini töötada sellel kohal, kuhu saatus meid on paisanud, paremini täita meie humanseid Nõukogude seadusi. Teha kõik selleks, et meie kodumaa oleks tugevam. Siis nad ehk ei julge peale hakata, siis nad ehk ei julge meid veel täna-homme rünnata.”

Viljandist Vändrasse sõites mõtled siledal asfaldil tahtmatult, et siinsamas, tolleaegsel kruusateel, on sõitnud ka Johann Köler, Carl Robert Jakobson, Joosep Kapp, Artur Kapp, Mart Saar. Sõitnud talureel mööda sõnnikulõhnalist lund.

Kas tuleb kord aeg, kus keegi otsib Boriss Petrovitš Repini jälgi? Siin ta esines, selles toas magas, selles korteris kirjutas oma värsid. Kas ka siin jõutakse nimetahvliteni, kortermuuseumideni? Millal?

30. november, reede

Kõju tahaks. Paariks tunnikski. Ära närisitab.
Aga ei saa.

1. detsember

Konalik (nüüd juba kohalik) lüpsja, sotsialistliku töö kangelan Maria Labtsuk kirjutab, et Kaluga oblastis, kus tema sündis, kasvas, nimetati maad toitjaks. Kohe nagu võorastav lugedagi. Ja jääb meelde. Sest meil Vihatsi on põld ikka ainult töökoht. Mees ja masin sõidavad põllule mitte sellepärast, et nõuab muld või lookene taeva all, vaid täitma brigadiiri käsku. Nimelt sellele põllule, nimelt sellele tööle.

Kevadel küsisin traktorist Paulilt, kas saaksin ka kusagilt vaokese kurgimaad.

„Ma võin sulle anda kust tahad ja palju tahad, ma kade mees ei ole,“ naeris Paul. „Mina need Vihatsi maad ju harin. Nagu sa tead, kuulub maa sellele, kes teda harib, nii et võta aga!“

Ei ole see Pauli põld. Paul ainult töötab siin. Täna sunnib homme teises brigaadis või sovhoosis. Kündmine on töö. On lihtsalt üks töö, mis tuleb ära teha, on töö nagu iga teinegi.

Mulda hävitada on imelihtne. Asfaldiga võib mulla katta mõne hetke jooksul. Veel visatakse haual lahkunule kolm peotäit mulda järele. Kui kaua veel?

Aga maanäljas eestlane pole veel kadunud. Igal kevadel ostan ma turult kane rubla eest tippisibulad ja panen aeda maha. Ma ronin ja kastan ja väetan ja koristan saagi. Need sibulad, oma saagi, saaksin ma poest kuue rubla eest, aga asi pole võidetud, kokkuhoitud neljas rublas, nii on ilusas töös. Mul on aiamaa, mul onpeenrad, mul on koht, kus tohib kaevata. Veel enam — koht, kus ma tohin mõelda. Oma peaga. Kus ma ei pea auma, ei pea sõna kuulama, ei pea käske täitma. Igatseb ka poeg kunagi oma aeda? Ei tea.

An, et maad kutsuti vanasti toitjaks? Mida kõike inimene küll lugedes teada ei saa!

Pühapäev, 2. detsember 1984

Ikka ja jälle lappan Aili Aarelau ja Ea Janseni raamatut. „Rahva kultuuriaktiivsuse üks avalausvormiks, millel polnud hoopiski nii pikka ettevalmistusaega kui kooli või trükisõna levikul, olid muhtusel sajandi kujunenud mitmesugused seltsid ja organisatsioonid. Eeskujud saksa ja baltisaksa kultuuris muidugi leidis

› Ometi olid kindla põhikirjaga uusaegsed seltsid hoopis teistsugised. Seltsidki olid infoedastamiskohtadeks, tähtsam aga oli nende sotsiaalpsühholoogiline mõju: ühiste mõtete ja ühiste huvide vahetajana said seltsid, mislaadi nad ka polnud, oma liikmete armu- ja väärtushoiakute, käitumisnormide vormijaiks.“ Allpool on kirjas, millest jutt: laulukoorid, karskusseltsid, pritsimeeste seltsid, haridusseltsid, põllumeeste seltsid, kirjameeste selts.

Miks peaks asjad tänapäeval teisiti olema? Nimed on muutunud, mündrid vahetatud, seltsielu toimib ikka. Ka kirjandusklubis „Ballada“. Vormiliselt on „Ballada“ oblasti raamatuühingu organ. Kus ka tegelikult, sellele paugupeali ei vastagi.

Seekordne kirjandusõhtu korraldati raudteelaste klubi kinos saalis. Reklaam praktiliselt puudus ja ikkagi kogunes kokku üle paarisaja inimese. Hämmastavalt palju sellise asjaajamise kohta.

Õhtu avab noor naine. Selgub, et „üritus“ pühendatakse sõja- ja veteranidele. „Meil on külas veteranid Mihhail Andrejevits Komarov ja Vassili Pavlovits Koljutsenko,“ kuuleme poodiumilt. Mehed istuvad saalis, esimeses reas. Nad palutakse lavale.

Jutuotsa teeb lahti Mihhail Komarov. Muidugi räägib veteran oma sõjateest, aga jutu vahele põimib paroole, ärgitamaks õhtu juhti paluma, et külaline loeks ette oma värsse. Luuletused kuulnud sündmuste kohta inimesid äsja kohalikus lehes, küllap on mehed neid kaasas veelgi, küllap ta nende pärast siia tuligi. Kihelust on tunda kümnendasse rittagi, aga noore naiseni seal poodiumil paroolid ei jõua. Palve jääb esitamata, värsid ette lugemata ja veteran istub toolile tagasi. Jälle on ta lihtsalt üks vana ja väsinud mees.

Tõuseb Vassili Pavlovits, rind vasemal-paremal medaleid täis. Ka tema nagu Komarovki alustas sõjateed Leningradi kaitses.

„Leningradi kirjanike organisatsioon andis linna kaitsma terve laskurühma, 35 meest. Nende hulgas oli ka Daniil Granin.“

Miks ma sellest midagi ei tea?

„Halva, kuritegelikult halva ettevalmistuse selleks sõjaks me maksime kinni rohke verrega. Kõrgem ohvitserkond oli maha tapetud, ühte Leningradi kaitsvat polku juhtis veterinaararst, teisi eilsed leitnandid, verinoored poisid. Mis kvalifitseeritud juhtimisest sai sel puhul rääkida! Aga õpetada kodumaa-armastust polnud meile vaja — lahingust võis lahkuda ainult see haavatu, kes ei jõudnud enam relva tõsta.“

Boriss Petrovitš Repin kordab lugejatega kohtumisel ikka ja jälle: ka meie sõdureid sõid täid, ka meie ei tahtnud surra. Veteran lillekorvi tagant jätkab:

„Te näete enda ees inimest, kel on palju vedanud. Vene noor meestest, kes sündisid aastatel 1921–1924, jäi igast sajast ellu ainult kolm. Ja mina olen üks neist kolmest.“

Jälle ei teadnud.

„Minu isiklik sõjakäik Läände, ma ei häbene seda kujukat väljendit, lõppes Berliini lähiste. Anti käsk, et Berliini vallutab Zukov, meid aga paisati appi ülestõusnud Prahale. Enne ärasõitu Tšennoslovakkiasse valati autod-tankid kütust täis, jalaväele aga anti luba kasutada NZ-d, puutumatut tagavara. Tegelikult oli sõja ajal see NZ ülimalt udune mõiste — kui meile NZ antigi, sõi mõistlik sõdur, alati nälgine, selle keresse poole tunni jooksul söimasid ohvitserid takkajärele kui palju tahes. Surm varitses sind ju igal sammul ja olnuks lausa lotter poole tunni pärast tühi kõhuga surma saada, endal puutumatut NZ ranitsas.“

Saa, on hiirvaikne, veteran hoiab suuli peos.

„Parem hoiame praegu sellega uue sõja ära, et pingutame püksirihma ega söö kõhtu puumi, mille eest tuleks uues sõjas jälle rohke verrega maksta. Või mis te arvate?“

„Õigel! Õigel!“ Vastajaid on kümnekond

„Õnneks on sellest õigesti aru saanud ka need mehed, kes praegu riiki juhivad.“

On küll

Selle veterani otsin ma üles, Tark mees, kes poole ütle mata jättis. Kui ma teda välja ei mõlle

Tund hiljem

Vahepeal käisin Igoril külas. Ta kõhija ei kõhi enam. Kõhija on prillidega psühholoog Kilevist, suur kasv ja kena kehaga, rii 34±2 aastat vana. Mis ajas üksiku naise nii kaugele, maailma äärde, mihised õnnetused või äpardused?

Psühholoog on rahulik, aga ajab närviiseks

Mida leiab teaduste kandidaat meie Igoris? Mis psühholoog see on, mis tark naine see on, kes meie sõpra poole tunniga läbi ei näe? Küllap on Igor tubli sõjaväelane, miks mitte, aga tobedama maneeriga naistekütti pole minu silmad enne näinud. Või mis — kütti! Igor ei küti, teda kütitakse. Igor ainult kollektsiooneerib. Mitte kütti, vaid statistik. Arvenumetnik. Aga jumal nendega!

„Balladas“ kuulsin, et neist on välja kasvanud omaette haru, fantastikasõprade klubi. Kuulasin maad, millega Šahhalini fantastikasõbrad ka tegelevad

Konak info paudub, „toitutakse“ keskajakirjandusest. UFO d ei huvita. Kohalikud nõiad? On siin siis selliseid? Seda küsitakse minult. Mina muidugi ei mõista vastata. Tulge, meid kuulama, kutsutakse. Millega te siis ikkagi tegelete, küsin vastu. Ulmekirjanduse propageerimisega. Püüame selles žanris ise ka kirjutada, aga see on keeruline, pole avaldamisvõimalust. Soovin jõudu tööle.

Kas ka fantastikasõbrad suudavad olla „käitumisnormide ja väärtushinnangute vormijaiks“? Ei tea. Kahtlane.

Esmaspäev, 3. detsember

Hommik. Külma ja sinine. Kollane päike ei tõuse mitte mustavale mändide vahelt keset hõbedasi-varje, vaid selgest sinisest taevast. Pole sooje pruune tüvesid kahel pool kitsukest metsateed, pole vajadust tagasi jalutada ja ei olegi kuhugi jalutada. Pole tahtmist mõelda mässavale ookeanile ja hukkuvale purjekale vanade meistrite maalidel, pole ülepea retroisu.

Nädal algas, päev algas. Köögis ajab solgipang jälle üle. See tuleb välja viia. Tuleb tujukased maha suruda ja kirjutada. Milleks muidu ma siia tikkusin?

6. detsembril on nigulapäev. Rannamaadel peeti Nigulat mere-meeste kaitsjaks. Küllap toodi talle ka ohvrit? Kulda, noori tüdrukuid, musti kikkaid? Minul pole ei kulda, pliksid ega muud vara. On piiritsoonis elamise luba, potid-pannid ja kaks kohvrit. Kõike läheb endal vaja, Nigulakene, pikk talv alles ees.

Nii. Ja nüüd lähen turu peale. Täpsemalt — turu vastast olleputkast olut jooma.

Turg on siin suur. Turuhoonega. Kaubaputkadega. Kaetud ja katmata (mõtlen katust) lettidega.

Turgu valitseb korealane. Tema määrab ka hinna. Soolase hinna. Klaas kuremarju. (150-grammine klaas) maksab rubla. Kui kalliks pead, ära osta!

Turu vastas üle tänava on „selline“ klaasist putka, milliseid meil kutsutakse akvaariumiks. Putka on avar, pinda jätkub. Joojaid jätkub ka. Mulle meeldib see putka oma emelaua pärast. Kui poes vorsti pole, siis siit saab ikka. Vitruvius on õunad ja kolme liiki suitsukala, kahte liiki vinnutatud kala ja ülepea on valik rikkalik.

Teine sinne väärtus on seltskond. Ostad oma kannud ja vinnutatud navaaga ära, lükkad eelmise künde kalajäänused veldi koomale ja sead end mõnusalt seisma. Sinu kõrvale selle pisikese ümariku marmorlaua juurde mahub veel õllesõber või kaks. Rüüpad ollekest, näpid kala peale ja jutt sigineb märkamatu. Seekordne ollekaaslane on meremees saare põhjatipu Ohha linnast.

„Veel 10 000 korjan täis, siis jätkub kuhugi Musta mere ääres väikese majakese ostmiseks. Sealt võtan ka naise. Tahaks vähemult vanaduses elada magusat elu sellesama sinise mere ääres, kus ma kord sündisin.“

Sümpaatne soov. Ohtlik soov. Ametlikud andmed mul puuduvad, aga kuulu (ja enesetunde) järgi olevat õhu hapnikusisaldus Šahha

...1.2% väiksem kui mandril. See vastavat hapnikuhulgale 2000 meetri kõrgusel merepinnaest (kas või sealsamas sinise mere ääres). Siinse hapnikuvaegusega harjuvat inimene poole aastaga, vastupidine protsess olevat keerulisem ja tervisele ohtlikum.

Lauda ilmub kolmas mees. Temagi on Ohhast, nagu hiljem selgub. Treener. Alguses kuulab ta meie juttu vaikselt pealt, varsti aga lööb rõõmsalt kaasa. Miks ku mitte. Kõik on omad.

„Sün on enamik ajutised inimesed. Meil Ohhas, kus elab 40 000 inimest, tunnen ma inimest, kes elab Sahhalinis 1937. aastast, kes pole selle aja sees kodu maha kaanud ja kes peab ikka ennast ajutiseks. Ja n... .. Južnõis. Alles viimastel aastatel on mõni... .. sulle vastu tulla ka vanu inimesi. Ikka korjatakse... .. et jatkaks majaks või kooperativekorteriks kuskil... .. Musta mere ääres. Selline ajutise elamise lühike... .. ja spetsialistidel ning toon kaasa palju... .. mõttevõime kolmeks aastaks, vaevalt aastaks... .. kauem sin ei ela, aga pärast midagi võtavad... .. pealekauba. Sina sõidavad mandril tüügi... .. ega mõista, miks nad meie on adele... .. lihtsam me ei ole ja naised on... .. hapnikuvaeguses, tulnud kad mitte.“

Hapnikuvaeguse probleemid... .. teatavaks. Muide, ma juba... .. juttu teha on ebavõimalik, nagu... .. jätta ka justkui nadi.

Juttu algatava mere... .. tagasi.

„Raha... .. Meile saadeti toole... .. See kuulatas kohe et tema töötab sinu naja... .. ja rahva mandril tagasi kui öeldud väik... .. napalja tööd, kui vähegi sai, andis... .. ja ohtutunõudeks koristajakoha. Muidugi... .. kes nägid teda porandades pesemas, porine ka... .. ärge näijatage, mis arst see on, see ju korralik... .. näeb isegi meil... .. harva.“

Teisipäev, 4. detsember

Nikolai Fjodorovič Rjabkin tuli laevastikku Isamaasoja päevil. Oli kätja, võttis osa dessandist Korea vabastamiseks.

Pärast sõda sai Rjabkinist kalur. Õppis, sai paguneid juurde kasvas kuulsaks kapteniks. 1984. aasta töö eest anti N. F. Rjabkinile ülelindaline riiklik preemia. Mees kinkis selle raha rahufondile. Seda loen sinisest lehest. Otsin meest. Ei leia.

Vidu rubla see preemia on? Ei tea. Aga ju pole väike raha kindlasti mitte.

Miks ta selle ära kinkis? Ja edasi puhteestlaskult: kas tal oli raha juba nii palju, et juurde polnud vaja?

Totter loogika? Totter. Aga kas ma just nii ei mõtle?

Asja on tarvis urgitseda. Kesknädala pärast lõunai sead sammutid... .. riigipanka ja palun seletust. Ole tänatud, mu Kirjanike liidu liikmepilet, ole tänatud, NLKP oblastikomitee seltsimees, kes lubas alati endale viidata: kui raskusi tuleb, siis õelge julgeti... .. on kooskõlastatud. Palju on veel... ..

Lurim dokumente, ajan pangarahvaga juttu. Kes maksavad, kuhu maksavad, miks maksavad.

Natunov, Vladimir Nikolajevitš, maksis 200 rubla. Keegi... .. G. Solovjova Rahu prospektilt majast 99 korterist 15... .. rubla. Keegi Gvozdeva maksab iga kuu 10 rubla... .. Aadress? Ei tea, annetus on anonüümne. Nimikirjad on pikad, summad erinevad. Üks maksjategruppe nimetab end „us... .. baptistid“ ja annetab 130 rubla. Saarel pole... .. tootav... .. rikut, kus nad koos peaksid käima? Korteri... .. keelab... ..

Veel loen: Buškarjova, Dekabrina Mihhailovna, maksab... .. iga kuu 15 rubla.“

„See on ju meie töötaja, meie majast!“

Dekabrina Mihhailovna kutsutakse juhataja juurde. Mida... .. elgub. Sõja ajal oli Dekabrina rindel meditsiinimõde. Seda... .. rühakesel, mõnekuulisel perioodil, kui sin lahinguid peeti. Põhilise... .. sõjapäevist töötas traktoril. Käis koos teiste... .. kullast kulla rindele saatmiseks sooje hilpe korjamas.

Aga ikkagi need igakuused 15 rubla? Kust see mõte?

„Ma ei oska rääkida, ma oskan ainult tunda. Mul on... .. et ma... .. vahitseks rahu.“

Mida kindlalt on kahe suurrügi jõudude pariteet, seda... .. on rahu. Tahad rahu... .. relvastu. Selline on elu loogika. Mida... .. meie relvastusele lisaks Dekabrina Mihhailovna 180 rub... .. vastas? Automaadi? Munnipilduja?

Üks kuluartikkel selle aruka, minust küllap rohkem näinud... .. hõlilpäise naise kuueelarves on RAHU. Ta maksab RAHU... .. omast taskust. Ta usub tõepoolest, et RAHU ka sellest sõltub. Et meiegi suudame selles mängus kaasa mängida, et me ei olegi ainult statistid. On see nõmedus? Või ülim tarkus?

Lamp laual on töökorras, tagavarapirn seinakapi riulil, kõht on täis, ja tuline tee termoses. Kõrvalnaaber ei kääksuta makka, Igor on ula peale läinud, ja paberit piisab.

Tuleb kirjutada, tahad või mitte

Näis: käisime jälle lugejatega kohtumas. Kaasas olid Aleksandr Smirnov, minu sinne parim sõber, kaasas oli sõber Denissov, kes ikka veel pole naise juurde tagasi läinud, kaasas oli Boriss Petrovitš. Sõber Aleksandr pole kirjastik vaid bard. Ta leivatöö on neid kohtumisi kokku leppida, korraldada

Vahametalli vastuvõtupunktil kuuldas meid kaheksa meest, meist kuus enam-vähem kained. Kuni need kaheksa kokku otsiti, istusin mina kontoris ja korjasin infot

Ametnik räägib: meil on kaks plaani eksporti ja endale. Eksportiks Jaapanisse läheb parim kaup Seda nõuab leping. Ülejäänud veame mandrile ja sulatame ise metalliks.

Mis jaapanlastele ei kõlba, jääb endale

Miks on muna just ovaalne ja mitte ümmargune, ah? Miks peost lahtilastud kivi maha kukub ja taevasse ei tõuse, ah? Aga ei tasu, ei tasu targutada! Inetu tegevus veel pealegi.

Pärast kohtumist 2:1 (8:4) teeme tagasiteel kohviku ees peatuse. Hammas on verel, ei saa pidama, kohe ajab targutama:

„Meie muudkui esineme. Aga melle ei esine keegi. Eestis kohtuvad kirjanikuga vabariigi juhtivtöötajad ja teadlased, selgitavad ideoloogiat ja majandusprobleeme... Miks see siin kombeks pole?”

Sahhalini mehed vahetavad pilke

„Vaevalt see meil läbi lööks,” arvab Denissov. „Meil on ju enamik luuletajaid. Neil aga arvude vastu huvi pole ja sedasi kui sina nad kohtumistelt infot ka ei otsi. Ja küsidagi poleks neilt juhtidelt midagi: mis tulema peab, tuleb ikkagi, ole vaid mees ja võta vastu. Või mida sa üldse küsidki, kui asja kohe sugugi ei tunne? Või kui kogu aeg pead kartma, et kohe-kohe keegi põrutab: mida sa, vaenlane, ürgitsed.”

Boriss Petrovitš jätab hüvasti. Meie astume korraks kohvikusse jalgu puhkama. Tugev ja laiaõlgne Denissov, silmad mustad ja vilkad kui oraval, selgitab mulle Sahhalini elu:

„Siinne inimene ei ole kopkakol. Oma esimesel Sahhalini-aastal hukusin ma kuid mõõda sopkasid, seljakott seljas ja tasku tühi. Koputas õhtul milisele uksele tahes ja sulle antakse õömaja. Enamasti küsitakse passi näha, et kes sa selline oled, aga vahel ei küsita sedagi. Hommikul saad teed ja midagi kõhtu. Keegi ligset ei päri. Kui juba siinkandis ringi käid — ju sul siis vaja on. Kus sa mandril midagi taolist enam kohtad?”

Kui kord kohvikus ollakse, tuleb midagi tellida ka. Noh, tellime

natuke. Otsa sai. Tellime veel ja juba rohkem, et ettekuulutatut mitte nii tihti tülitada.

Aleksandr on pisike ja sitke, alati valmis kõiksugu tempudeks. Lhk on siinsete kirjanike huumorimeelega just sellepärast midagi lahti, et Aleksandr kogu maagi endale sai? Kui Aleksandr midagi räägib, saab kuulaja pool etamust sellest, kuidas ta räägib. Kirjutades läheb see pool muidugi kaduma, jääb sinnasamma kohviku seinte vahele.

„Mul kodus viina pole, meil ei jooda, aga aknal seisab selline valge viina pudel, kus on sees kümmekond punase pipra kaun. Pärast seismist on see pipraviin punane ja nii viha, et teda võib pruukida vaid väikeste lonksukeste kaupa.

Kord esmaspäeva hommikul sajab uksest sisse Volodja Denissov, hullusti pohmellis, ja küsib peaparandust. Haigele sõbrale rohtu anda on venelastel püha seadus. Tooni aknalt NZ, punase pudeli, ja kalkan paraja portsu. Volodja vaatab mulle etteheitvalt otsa, pumpab enda õhku täis kui kummielevandi ja küsib vaikselt:

„Ütle, Saša, kas mina olen sulle sedasi viina kalkanud?”

Mis tõsi, see tõsi — ega ei ole küll. Volodja juba klaasi poolikuks ei jäta. Seletan talle, et pipar on sees, et rohkem ei tohi valada. Tema ei usu. Kalkan talle siis pool klaasi ja pigistan silmad kinni. Kui silmad jälle lahti teen, näen, et Volodja on hingetu, nagu ta muidugi olema pidigi, aga valab suuri ja selgeid lapsepisaraid. Panen silmad uuesti kinni, sest ma ei suuda neid pisaraid vaadata. Mõõdub päris kaua aega, enne kui kuulen Volodja küsimust:

„Kas sa tahtsid mind ära tappa?”

Seepeale teen silmad jälle lahti. Oli see kõik ikka nii, Volodja? Ega ma midagi vahele ei jätanud?”

„Kõik oli täpselt nii, Saša!”

Joome pokaalid tühjaks ja kõnnime iga mees oma koju. Aleksandr koju, Volodja selle hea naise juurde, kellega ta elab, ja mina siia nunnakloostri, oma tuppa number 49.

6. detsember, neljapäev

Käisin uudistamas kultuuri. See on raske töö

Mis on kultuur? Mis on kultuuritus?

Mis on rahvakunst? Mis ei ole rahvakunst?

Esivanemad panid nimesid. Puudele ja põõsastele, lindudele ja loomadele. Taludele, valdadele, linnustele. On nimesid kultuuri osas?

Esivanemad pühitsesid tõnisepäeva ja mihklipäeva ja madise päeva ja jüripäeva, jaanipäevast kõnelemata. Oli see kultuuri osas?

Kas see, kuidas kosjas käiakse või kätt palutakse, kuulub

pulmi peetakse või maetakse, kas see on kultuuri osa? Või sünnipäevade pidamine? Või metsikul käimine?

Kas suhted on kultuuri osa? Suhted — mina ja maailm; mina ja vanemad; mina ja kool; mina ja sugulased; mina ja mu kalmistul puhkavad esivanemad, mina ja töö; mina ja meie armee?

Järgnev jutt sai aetud kitsukeses kabinetis kahe sümpaatse daamiga, keeledele kultuur on elukutse. Pisut vanem daam Larissa Viktorovna Zemtsova jutab oblasti Rahvaloomingu Maja. Noorem daam Raissa Samoilovna Gorohhova on oblasti kunstimuuseumi peavarahoidja. Muuseumi ehitamine pole. On maja, on selle maja restaureerimisprojekt ja on loomuliku paari kolme aasta pärast oma katuse alla saadakse.

Nagu viisakas, alustan lüdamast-andamast: kiidan kaunist loodust ja häid inimesi. Loodus on alati salgamatult ja inimesed valdavalt tõesti head. Siis veereb jutt kultuurile. Eks siin ole üks paabel ja kokteil, rahvas koldes sõnanud tuhandete kilomeetrite tagant, igal kaasas omad tõekspidamused. Kuidas sellest siis üks Sahhalini rahvakunst välja sõelutakse?

„Tõepoolest — rahvas on kokku sõlunud erinevatest kohtadest ja sellepärast siin rahvakunsti selle sõna traditsioonilises tähenduses viljelda ei saagi. See määrab ka meie töö eesmargi. Selleks saab olla ainult ühtne, nõukogulik kunst enamusrahvuse, vene rahvuse baasil.“

Eks ta nii just olegi.

„Mingit märgatavat jälge ükski vähemusrahvus, näiteks leedulased või eestlased, Sahhalini kultuuritraditsiooni jätnud ei ole ja loomulikult ei saagi jätta. Nende kultuurist eraldi, omaette, saame siin niisama vähe rääkida kui armeenia või usbeki omast. Asi on selles, et leedulased, eestlased või usbekid assimileeruvad meie oludes paratamatult ja kiiresti.“

Küllap on see tõepoolest paratamatu. Küllaltki suur grupp Rootsist elavaid eestlasi on samuti raskustes oma identifikatsiooni säilitamisega, mis siis veel kõnelda peotäiest leedukaist-eestlasist Sahhalinil.

Raissa Samoilovna on lausa kaunitar. Ukrainlanna? Ongi! See selgab sedamaid, kui ta rääkima hakkab:

„Minu vanaisa ajal kõlasid meie kodus ukraina laulud. Mina aga olen kõik unustanud, mitte ainult laulud, vaid ka kombed, peale vareenikute küpsetamise. Ma olin kaheksa-aastane, kui 1948 aastal siia sattusin. Nüüd olen juba nii harjunud, et lapse põlvemäestused Ukraina tunduvad loodud või kuulnud muinasjuttudena. Kodus Ukrainas käidi koos, peeti pidusid. Sunnetel ukrainlastel midagi seesugust kombeks ei ole, elatakse vene traditsioonide järgi.“

Ukrainlaste tunng vene kombestiku ja keele poole on mind

mina hämmastanud. Milleks peaks lapsed ukraina keelt õppima, kui vene kool on kasulikum? Milleks panna lapsele ukraina nime, kui vene nimed on ilusamad?

Rahvaloomingu Maja ja rahvusgrupid?

„Isetegevuses on meil rahvusgrupid eelistatud nagu eksotika, mitte allasurutud olukorras. Tulge ja tehke, ukseid on valla! Meil on tegutsenud ukraina ja mordva folkloorigrupid. Nad laulsid ja tantsisid ning me saatsime neid rõõmsalt igale poole esinema. Kui mõni väiksem rahvusgrupp tuleb pakkuma omakeelset laulu või rahvatantsu, võtame nad alati hea meele vastu, laseme esinema. Aga ise me selliseid grupe organiseerida ei suuda juba keelebarjääri tõttu ja milleks ka? Enese alalhoidmine ja püsijäämine on iga rahvusgrupi enda asi, meie töö on adata, teid lavale pääseda.“

Kuldsed sõnad, targad sõnad. Hülgepoeg Vigrit täis puhuda nende ülesanne ei ole. Kes jalgadel seisab, saab publiku.

„Meie töös päritolu geograafiat ei märka. Meie jaoks on kõik võrdsed nõukogude inimesed, olgu nad pärit kust tahes. Sellepärast ma Sahhalini armastangi, et siin igasugused kolklikud eelarvamused puuduvad.“

„Milline on Sahhalini iseloom? On midagi sellist üldse olemas?“

„Ehk ongi. Sahhalinlane on helde. Halva ilmaga võivad öömaja küsida igast tarest. Ise ma seda küll veel järele proovinud pole. Sahhalinlane olevat laia joonega. Ei tea, võib-olla ongi. Mina igatahes oma saart armastan.“

Imenoor ja imekaunis Raissa vastab samale küsimusele. Selle naise pass küll valetab.

„Ma õppisin Moskvas kunstiinstituudis. Mittestatsionaarselt. Kui õppejõud juhtus märkama, kust ma pärit olen, pani ta püüski kõrvale, jäi mind silmitsema ja läks lahti jutuks. Õppejõud suuri, ärkas inimene. Vahel ka — mees. Huvi meie eluolu vastu oli Moskvas ülielav, neil endil pole aga oma Moskva-elust midagi rääkida. Ju peab meil siin midagi sellist olema, mida me ise ei märka, aga mis võõrast tõmbab.“

„Rääkige siinsest kunstielust. Teie tööst.“

„Meil on kunstikool, õhtune, kus lapsed käivad 3 õhtut nädalas. Olin seal 10 aastat õpetaja. Meie eesmärk on anda lastele esteetilis-kasvatust, mitte neist kunstnikke teha, ometi õpib meie lõpetajaid mandri kunstikoolides nüüd juba kümnete kaupa.“

Oma õpilast Jura Ostapenko polnud ma näinud kümme aastat. Ta õppis mandril arhitektuuri. Möödunud maidemonstratsiooni ajal tuli ta, ise selline suur ja tugev, minu juurde ja küsis, kas ma teda veel mäletan. Vestlesime mõne minuti ja siis ta ütles.

„Ainuke, mida ma oma noorusest mäletan, Raissa Samoilovna, ongi kunstikooli tunnid.“

Ainult sellise lause põhjal tasub õpetaja olla. See kinnitab, et tootatud pole asjata."

"Kunsti siin kusagil ei müüda ega näidata?"

"Paberil on kunstiteoseid peab loodud ja mina tema peavarajaja. Hoone on kapiteelidega, seadustame kokku fonde. Saavad olema osakonnad klassika, uude rahvaste kunsti ja kohalike autorite tööd, põhiliselt loomakse revolutsioonijärgsed. Fondi aluseks saab koduloo lauseannid, mis antakse üle meile. Eksponeerima hakkame mitte ainult maalikunsti, vaid ka graafikat, skulptuuri jne."

"On teil „Uku“ tüüpi koondist?" Seletan, mis „Uku“ on.

"Ei, midagi sellelaadist meil pole. See on seadust, sest inimesed on omandanud ühtsed harjumused, ühte kultuuri ja rahvushilge-geograafilised erinevused on kadunud."

"Mõni arv isetegevusest?" Seda küsin Larissa Viktorovnal.

"Meh pole arvud nii suured kui teil, aga 60 000 isetegevuslast on meilgi. Enamik koolinoored. Täpsed arvud puuduvad, sest koolide kohta teid pole. Kõige rohkem 30000 on koorid ja orkestreid. Järgnevad tantsijad ja pahapärased muusikud. Muusikaorkestreid on kogu Kaug-Idas ainult üks, koolid on kolme kollektiivi nime kannab 61 kollektiivi."

"Kas klassikalisi tantsu õpitakse? Volsse, tangot?"

"Pidudel neid ei tantsita. Siin käisid lätlased, üks tuntud paar, viisid läbi seminare. Tegutseb ansambel „Gratsia“. Ja see ongi kõik."

17. detsember, esmaspäev

Kirjutasin romaani. Kümme päeva oli jälle mu ümber vere, sita ja surma lõhn, nagu tookord Vahma tapamajas. Sellest saab romaani viimane kolmandik. Keskpäik on valmis, algus puudub hoopis.

Hommikul, nagu esmaspäeviti ikka, käisin saunas. Esmaspäev on tore saunapäev: rahvast vähe, kiiret ei kuhugi. Traditsioonilised esmaspäeviti pesijad suhtlevad omavahel, kui mõnes perekubis. Pakutakse vastastikku õlut ja kala, taagitakse uudiseid ja anekdoote.

Täna hommikul jäin pisut hiljemaks, ukse taha kogunes saba. Mitte just pikk, nii tosin meest. Küsisin kombekalt, kes vutane, ja lippasin koju vihta tooma, kolm minutit sinna, kolm tagasi. Selie, kes on eelviimane, jätsin küsimata; kuigi nii on siin kombeks. Jätsin küsimata sellepärast, et küsida trepist üles kahe mehe taga ja jään seisma nende järele. Nemad nagid mind, mina neid, ja oluiks tobe eelviimaselt küsida, kas ta on eelviimane.

Lippasin trepist üles tagasi, viht kaenlas. Järjekord oli vahepeal

kasvanud. Hakkasin otsima meest, kelle taga ma seisin. Otsinud ega leidnud. Järjekorras teda ei olnudki. Küllap oli ümber muutunud. Küll aga toetas õlaga sõna sitke pensionär, kellega koos ta oli trepist üles tulnud. See eelviimane. Palusin siis teda:

"Ma seisin teie taga. Käisin korra kodust läbi. Tõendage, et ma siin seisin."

"Ei, minu taga oli teine mees. See, kes ara läks."

"Mina olin tema taga."

"Sellest ei tea ma midagi. Kelle taga te seisite, sellelt ka küsige."

"Kui me koos tulime, olite teie eelviimane."

"Kas te küsisite minult, kes on eelviimane?"

"Ei küsinud." Kui tõbilt see kõlas! Nagu algkooli eksami Vanamees võttis mul turjast kinni kui paatandist teinud kassina, ja lörkas minna selle pahanduse sisse. Järjekorras seisjad, seni ükskõiksed, häälestusid minu vastu. Mehhanism hakkas tööle. Üks löbus paksuke tähendas:

"Tema taga seisin mina ja teid ma pole näinud."

Mehel on õigus. Me pole tõepoolest teineteist näinud. Seisjad vaikides järjekorra lõppu. Kalgi näoga sitke pensionär pidas millegipärast vajalikuks panna mulle veel üks mats:

"Saunal on omad seadused ja kord on siin raudne."

Maaslamajat ei löödavat?

Vastan viisakalt: "Täna teid. Pean meeles."

"Ei ole länu vääril!"

Eesti jonn ja eesti süda, kes teid suudaks lahutada! Sitke vanamees pingutas üle. Nu zajats, pagadi! Mõistan minagi seadusemees elada.

Juhtus mis pidi juhtuma, läks sauna! Esimene parta, esimesed saunalised tulevad välja lausa hulgi ja järjekord sulab mõne minutilise olematuks. Pensionäril, minu sõbral, on kaenlas paberisse mähitud viht. Tore on, tore on, aga täna jääb sul vihtlemata. Nüüd ma siis tean, kuidas sulle tagasi teha. Pean sõpra vargast silmas. Sitke vana meenutab vedurijuhti vanalt soevedarilt. Ta peaaegu meeldib mulle, aga see ei loe. Oma õpetuse saad sa kätte!

Kohmitsen riidehoius täpselt nuppalju, et ta enne mind lavale jõuab. Nii, siin sa mul oledki! Viiratsis pole ma mingi meister-vihtleja, aga siinsed mõõdud on teised, siin pole ma meest kohanud, kes mu lavalt alla vihtleks.

Saunal on sauna seadused. Üks neist seadustest on selline: kes vihelda tahab, peab vihelda saama. Kõige kõvem vihtleja tellibki leili. Kel kuum on, mingu alla. Ja pidagu moka maas.

Maksab tugevama mehe õigus.

Tellin leili juurde. Seda keeratakse, mitte ei visata. Kes tellib, peab saama, ka see on sauna seadus.

"Aitab!" keelab sitke vedurijuht.

"Pane juurde!" käsin mina; kes tellib, see saab. Kuni ma üles
jään, katseb mind sauna õigus: kel kuum on, kobigu alla

Vedarijalt ei mõista, mis toimub. Tal on inimlik soov vihelda

"Pane kliri!" käsutab ta harjumuslikult.

"Las tuleb!" kämandan mina.

"Sa ei vihtle ju!" ütleb range mees lapsikult.

"Mis ma siin külmas ikka vihtlen," vastan nipsakalt ja panen
viha tööle. Moepärast ja loult. Käib alles esimene raund, võhma
tuleb hoida

"No, vaata sa mul!" ähvardab sõber ja kaob pesuruumi, mina
varsti tema järel. Nüüd tean juba kindlalt: täna ma tal viheda
ei lase.

Pesuruumis läseb pensionär kibuvett täis, piilub mind ja lipsab
avaruumi tagasi. Mina järele ja kohe kraani kallale, sest sedapuhku
oleme ruumis kahekesi.

"Aitab! Siin on riigi saun!" uriseb ta mulle tagedalt ja ronib
lavale.

"Saunal on sauna seadus ja see seadus on karm! Kui sa kuuma
kardad, ära sauna tiku, käi kodus vannis!"

Sõber ronib alla, vannub kolmekordseid ja kaob. Kaob hoopiski
ka pesuruumist. Kui ma veldi aja pärast riideruumi kukan, ajab
ta seal jattu, teeb suitsu ja ootab rahulikult, millal ma sest
mängust tüdinen. Mees ei taipu ikka veel, et ta vastas on vimmakas
eestlane. Möödub tund. Pool teisestki. Pärast ei tea mitmendal
katset vihelda jätab ta pesematagi, vannub alla maa koos taevaga ja
kaob ust paugutades. Nüüd panen minagi riidesse.

Olin ma loll? Olin muidugi. Aga mulle oli seda vaja. Siin,
kus ma aina viisakas ja kena ja kõikumõistev pean olema, kus ma
pean kaaluma-möödma igat sõna, kulus üks loll jonn mulle kas või
tervise pärast otsatult ära.

18. detsembri õhtul

Vaatasin teatris "Vassa Železnovat". Peale minu oli saalis veel
46 inimest. Tühjad olid seega 553 kohta.

Kuu-kaks tagasi ma imestasin sellise külalastatavuse üle. Nüüd
olen harjunud ja mis kõige kummalisem, seda tükkki mängivad
nad vahemalt keskmisel Moskva saunal kui mitte veelgi paremini.

Aga teatrilt teine kord. Täna sain oodata toas ja oma laua taga
on mul meeles mitte lavastus, vaid kodutee. Aitasin koju ühe purjus
naise

Niisiis — kodutee. Linnas on kõnniteed lumest puhtad, mina
aga võikan narka majadevahelist jalgrada pidi. Kõvaks tambitud
teeke on kammalisel kombel ümbritsevast lumest kõrgem kui

ihvena seljauim, lumi kahel pool jalgrada aga ulatub hargivalt
Juba eemalt näen, et keegi ongi sellelt rootsult lumme potsatunud
ja saa enam püsti. Jõuan lähemale. Näen — naine, jonn
urde — purjus naine.

"Kas abi on tarvis?"

"Saan ise hakkama!" Ära tiku ligi! Naine on keskealane, kore
likult riides

Kui ise, siis ise. Astun minema. Ja kohe kuulen selja tagant
palvet

"Aidake palun mind püsti!"

Aitan. Kerge töö see pole: naise jalg ei kannu põrmugi ja
rajake on kitsas.

"Kas te elate kaugel? Ma aitan teid koju." Umbruses ta
orienteerub ja keelgi pole pehme, aga jalg ei taha sõna kuulata
Sampanja? Küllap vist

"Pole tarvis! Saan ise hakkama!" Hääl on tõre.

Kui ei taha, pole vaja. Head õhtut ja meeldivaid unenägusid.
Ege mul tarvis sinuga jannata. Vaevalt kümnekond sammu astu-
nud, kuulen jälle abipalvet. Muidugi on ta jälle küll. Kodu-Eestis
oleksin minema kõndinud, et mis sa eputad ja mängid loll! Siin
oleksin tagasi. Tuisin ta püsti, klopsisin ta otsa peale, võtsin
tal kõvasti kaenla alt kinni ja hakkasin tipa-tapa astuma. Kõrge
paar kadus ta veel mu kõrvalt hange, aga kord lõpeb ka kõige
pikem tee.

Aitasin naise teisele korrusele. Trepikoda oli valge. Valkides
osutas ta uksele ja andis mulle võtme. Avasin ukse, astusime
esikusse. Aitasin tal mantli seljast ja varrega saapad jalast.
Jalad olid külmad ja märjad. Naine käskis mul oodata ja kadus
ukse taha. Riidenagis meesterahva hilpe ei paistnud, põrandal
mehed kosse ka mitte. Nii elamegi? Elame küll, aga kuidas peab
kohaliku piibli reeglite kohaselt käituma Samaaria mees, kelle
funktsioon on täidetud? Juhust kasutama ja vaikselt kaduma?
Noh, ega ma poisike ka pole!

Naine oli vahetanud riided ja sukad. Siin, toauksel, ta ei
paistnudki kuigi purjus. Tavaline, harilik naine, nii kolmekümne
aie ringis.

"Võtke ometi mantel maha. Vabandage, et mul nii koristamat
on. Ja tulge palun tuppa."

Milleks?

"Ma keedan tassid teed."

"Ehk on hiljavõitu?"

Minu kõhklused jätaavad naise üksikõikseks. On alles avang, kalle
ümnenda käiguni läbi uuritud. Ta teab, et ma jään.

"Palju tänu abi eest. Ma ei tea, mida ma ilma teieta oleksin
peale hakanud. Kui te kala tahate, ma võin muretseda, kuigi

nagu näete, ma ei ela rikkalt. Mul on külmkapis tükk punast kala ja poolik pudel valget, ehk teen võileiva ja võtame pitsikese?...

Ongi käes... Asi pole teps mitte minus, nina püsti ajada pole põhjust. Kes tahes siin seisaks, see naine lausuks samu paroole. Ja tal on üsna ükskõik, mis saab edasi. Jään ma siia, siis me lõpetame teki all. Kui ma minema kõnnin, pole ka see mingi kaotus. Otsustama pidin mina.

„Palju tänu, aga mind oodatakse. Head öhtut ja tänu lahke kutse eest!“

Nüüd naine naeratas. Tal oli huumorimeelt.

„Ei, o.e tänu väärt.“

Kaks tundi hiljem

Psühholoog Tanja on ukrainlanna ja venelase segu. Aga see pole tähtis.

Ajame temaga juttu. Sahhalini stillis

„Mis selles Igoris teile meeldis?“

„Huvitav oli.“

„Te ju seksisite ka.“

„Loomulikult. Aga need kolme minutit pole tõesti mingit tähtsust, et sellest pikemalt rääklada.“

„Kas te lootsite Igoriga abielluda?“

„No seda küll mitte! Kui mees ei paku ta mulle ka mingit huvi. Kui abikaasa, mõtlen. Ja ka armukesena pole ta suurt väärt, selleks ta joob liiga palju.“

„Mis temas siis huvitavat oli?“

„Mõndagi. Kolmeks päevaks. Neljandal hakkas ta ennast kordama.“

See on tõsi. Jutte Igori Moskva-korteri soome akendest ja keldris olevast garaazist olen ma kuulnud tüütuseni.

„Kui Igor teid uuesti kutsuks juttu ajama ja voodisse, kas te läheksite?“

„Kui ta mõistaks ilusti kutsuda... Midagi põhimõtteliselt imelikku ma selles igatahes ei näe.“

Olin vist üsna lolli näoga.

„Aga tal on ju peale teie siit läbi käinud terve tosin!“

„Minul pole tosinat olnud, aga üks oli küll.“

„Ega siis teegi aega ei raiska. Kuidas see juhtus?“

Siin tohib ka sedasi küsida. See on selgeks saanud.

„Ühel labrakal. Erakorteris. Jõime ja tantsisime, siis meelitas ta mu magamistuppa ja keeras ukse lukku. Ega ta mulle just meeldinud, aga ta käitus viisakalt ja ma ei tahtnud teda solvata.“

Tanja mõistab, mida ma mõtlen. Ta on siin siiski esimest aastat. Ta vaatab mind ja küsib väikese muigega:

„Teie, näiteks, väga hästi teades, et ma olen kuu aja jooksul maganud nii Igori kui tolle teisega, ei jookse ka minema, kui ma nüüd tule surnuks vajutan, ega ei jookse ju? Nii et ei maku sin peenutseda. Te võtate mu rahulikult sellisena vastu, nagu ma siin praegu olen, piltlikult öeldes, voodisoojalt. Võtate ju?“

Tal pole õigus. Ei võta. Las ma peenutsen pealegi.

19. detsember

Täna käisin ühes kartulikeldris oblastikeskuse peatänaval ja tutvusin sümpaatsete penidega.

„Minge siit, sellest trepist!“ juhatab prügiämbriga eideke. Astun kõheldes trepist alla. Ise seda rada küll leidnud poleks. Turnin mööda kapsatünnist, lükkan lahti keldriukse ja olen pisikeses toas. Toakese ehtasid keldrist Sahhalini koerasõbrad ja siit aetakse juba 14 aastat (ilma telefonita, ilma koristajata, ilma ühegi palgalisela) kõiki oblasti koerteasju. Või on see liiga kohmakas väljend? Aga ametlik nimi — Južno-Sahhalinski Teenistuskoe Klubi sellele pugerikule ka ei passi. Koos käib paarsada huvilist, enam koolilapsed.

Toake on koeri ja lapsi tulvil. Koerad on viisakalt suukorvides ja (pikkade) rihmade otsas. See aga ei sega neid ringi kolamast ja suhtlemast. Seisan ukse kõrval ja ootan ära, kuni mu koodid sümpaatsele äärdeili terjerile ja veel sümpaatsemale kollile enam huvi ei paku. Sääred nuusutatud, jalutavad nad väärikalt minema. Õnneks ma koeri ei karda; koerad saavad sellest alati aru ega püüagi mindeid trikke korraldada.

Toas on ka laud, selle taga istub naine. Naine, kelle jutule saamiseks on saba ja kes midagi kirjutab. Kto pišet, tot hozjain. Kes kirjutab, on ülemus. On isand. On peremees. Ootan. Ajan juttu poiste-plikadega.

• Kust tõukoeri saadakse?

„Mandrit. Moskvast, Vladivostokist — kust juhtub, kust saab. Tellijad panevad soovid kirja, siis sõidab keegi järele. Lennukisõit Moskvasse ja tagasi maksab ise kolmsada rubla ja üle kuue kutsiku korruga kaasa ei too. Pluss kutsika enda hind, pluss muud kulud — kaugus teeb penid kalliks.“

Milleks see kulu ja vaev? Et kord nädalas omavahelisi võistlusi korraldada?

„Aastas on kaks näitust ja kaks võistlust. Väljaõpe on pidev. Nagu grupijagu rahvast kokku koguneb, antakse instruktor ja läheb õppimiseks. Üldkursus maksab 14 rubla (Eestis palju? sada nelikümmend?). See raha ei lähe instruktorile, vaid klubile. Raha

pole merimees, et direktoristaaž on tal lühike ja et enne oli ta partitoori. Aga see ei puutu asjasse. Küll puutub asjasse see, et direktor on kehiv suhtleja ja kohtleb meid kui koolipoisse.

Poistega kohtume raamatukogus. Sellest, kuidas sinna kogunetakse, võib pime näha ja kart kuulda, et distsipliiniga on koolilood tipp-topp.

Mind saadetakse esimesena tulle. 80—90 poissi mitmekesi ühel pingil, vaavad mind igavate, tuimade, vaevatud nägudega. Nad on unised, nad peksid end välja magama. Tunnen, et kuulajad ei naaku, et nad on sinu kokku käsutatud, et kirjanikud ei lähe neile korda. Teen veel 2-3 lemmikvõtet, aga ei saa vastast isegi parterisse. Pea on rüüvatsed, ent tuimad. Vaiksed kullap sellest, et meid ei taha. Aga istub range ja valvas seltsimees, plagi-kult, vedu, appi, ei saa üldse ülem. Seis jääb selge 1:0 võõrus, atee, ead, ead, ead. Puhapäevahommikul mnemo tunnil.

Jargutises kaalu, ta on talle, sekirjanik ja humorist Ljošin, ametilt kohaliku Gilaviti ülemus. Tema sõnamängule ja teravmeelsusele ehitatud lugusid meeldakse teinekord päris laginal. Heheks kostab saalist nõrk kalun. Seis kindlalt 2:0, mõlemad kooli seljavõidud. Mündis mees meie laua taga on rahul: distsipliin püsib ideaalne.

Kolmas matulemineja meie poolt on kohalik poeet ja humorist, vitaalne habemik Jevgeni Lebkov. Aga Zenka teeb kohe vale võtte, mis ta parterisse viib: oma teksti, oma värsside asemel hakkab ta lugema Sukšini. Ja mitte peast, nagu siinmaal kombeks, vaid mingist kogumikust. Poisid kuulavad, vaikivad ja tukastavad. Tehakse prügliseks seegi selg ja seis saab 3:0. Mis siin omeli toimub?

Saadame tulle raskekaallase, pisikese ja kõhetu Aleksandr Smirnovi, Sahhalini kõige mehisema mehe. Sašal on muidugi kaasas kitarr ja ta laulab oma looknumbrid Vössotskist. Poisid on hürvaiksed, igavus ei kao. Viigi sai Saša ehk kätte? Seega 3,5:0,5 tavalise tulime-nägime-võitsime asemel.

Lohutuseks ostame poest pudeli valget viina ja läheme Lebkovi poole koju. Istume, joome teed ja kuulame linte. Vössotski. Rosenberg. Ja veel mitmed bardid, neile tuntud, mulle võõrad: Sekka, õevad mehed luulet. Mitte enda oma, vaid lemmikuid. Ikka veel ei jõua ma ära imestada, kuidas neil nii palju varsse peas püsib. Võiks olla igati meeldiv õhtuke, kui keegi sekka ei poetaks.

„Oma kepidistsipliiniga on nad poisid päris kuivaks pigistanud.“
Või:

„Elurõõmu polnud üheski näos.“
Või:

„Hullemat kohtamist pole veel olnud.“

Me põeme lüüasaamist. Pudel jääbki poolikuks.

25. detsember

Eile põletasin koos Tatjanaga oma kolme küünalt. Kuuseoksa oli ka. Siis koputas uksele Igor. Ta nägi daami, nägi küünlaid ja kaetud lauda. Vaikis. Mõtles veidi. Küsis, mida siin peetakse. Sai teada, mida sun peetakse. Mõtles veel veidi ja kutsus mind mõlemad tutvuma oma külalisega. Muidugi jäime paigale ja külalisteks said nemad. Igor ja tudengist komandant, kes mulle lahkelt lubas, et kui Igor ära kolib, jäävad ta külmkapp ja telekas mulle. Need siis polnudki kroonu vara, vaid sinne?

Päevakohaselt rääkisime piiblist ja saatanast. Rääkisin mina neil polnud piiblist aimugi. Ei Edeni aiast ega maost, ei Juudast ta hõbeseeklitega ega Kainist-Abelist.

„Ärgä vaadake meid nagu lolle,“ protesteeris psühholoog, „küsi kellelt tahes — keegi ei tea. Ja ei peagi teadma, sest seda pole meie õpetatud.“

See oli ilusti öeldud.

Tegelikult on minu lapsed niisama lollid kui nemad. Sest seni veel pole mina neile seda kõike õpetanud.

„Kui külalised said minema saadetud, lehitsesin kodust tulnud ajakirja TMK.“

Tiiu Randviir arvab midagi oma pedagoogitööst Austrias ja ütleb muu hulgas:

„Meie suurimad vaenlased on enesehaletsemine ja argus.“ On küll. Minul ka. Tark naine. Loen veel. Teisalt.

„Et saada fotosid mingi piirkonna kohta kirjutatavale artiklile, sõidab ajakirja „National Geographic“ fotograaf sinna kahel korral kokku kolmeteistkümneks nädalaks. Iga päev teeb ta 5×36 fotot.“

Suudan mina siin nii põhjalik olla?

Ingmar Bergman mõtiskleb.

„Teater peab täitma inimeste elus üht normaalset funktsiooni: ta peab pakkuma neile elamusi, kergekaalulisi või sügavamaid.“

„Teater peab töötama publikule, pigem teha kergeid tükke, kui raskeid tühjale saalile.“

Kas see kehtib/ei kehti ka kirjanduse ja lugeja vahekorra kohta? Kas pole kirjanikuande kohustuslik osa kirjutada huvitavalt, milline ka ei oleks teema, mõte, idee?

Karin Kask:

„Ajalugu on suur astmestik, mida mööda lakkamatult sammub kuningaterodu. Iga aste, iga samm ülespoole kannab mörva, salakavaluse ja reetmise märki. Iga aste viib troonile lähemale. Kuid sellel ajalooastmestikul liikudes pole võimalik peatuda ja viimaselt astmelt on ainult samm kuristikku. Valitsejad vahetuvad. Kuid astmed on ikka needsamad.“

Aga täna on siiski esimene püha.

Jumal, ma usun, et meie kahe vahekorrad on piisavalt selged.
Ei ole motet küsida, usun ma Jahvet või juutidele kingitud
usk. Kes seda õigupoolest usubki?

Aga ma käin kirikus

Ja ma usun, et pulbit tuleb tunda

Ma tunnen põlvust jõulukirikust Tartus või Viljandis. Orel
mängust. Rauvalinngast Juttusest

Tegelikult tunnen ma ennast jumala ees alatuna, ma arvan
kui me hoolikalt uurime nende keeli, mida räägib/oskab vee-
sacakond inimest, kuidas siis tohime põlastada ristiusk? On
need kombad ja traditsioonid toesti vähem väärt kui taimelik või
putukas? Aga taim või putukas on kantud „Punasesse Raamatusse“,
teda kaitstakse.

Kas usk ei vaja kaitset? Ei, mitte usk, vaid kombestik: no-
mus ja otstarbetu.

Need, kes piiblit ei tunne, ei tea, mida nad ei usu. Nad
on paganad.

Mina olen ateist

Täna tunnen ma põlvust jõulukirikust

26. detsember

Täna käisin apteegis nr. 5 ja nägin juttu selle juhataja Irina
Ivanovna Bakalovaga. Ravimtaimedest ja nende korjamisest.

„Sahhalini floora on ravimtaimede poolest rikas, nende ravi-
omadusi uurib meie institut. Sahhalinil kohtab selliseidki ravim-
taimi, mida mandril ei kasva, näiteks meie tuntud „krasnika“
(lillakas linnumarj). Selle marja raviomadused on teaduslikult
veel läbi uurimata ja sellepärast ta ravimtaimede hulka ei kuulu,
aga elanikud kasutavad teda ammunist ning kui tõhusat vererõhu-
alandamise vahendit.“

„Kes teile ravimtaimi korjab?“

„Põhimõtteliselt töötame samade volutega mis apteegid mand-
rilgi. Peame koolides loenguid ja kuulutama õpilaste vahel välja
konkursi „Roheline apteek“. Konkursi võitjad saavad tasuta tuusiku
Artekki või hinnansi kingitusi. Õpilaste kaasatõmbamises on oluline
osa kooli juhtkonnal ja klassijuhatajal, nende entusiasmil. Pooke-
plaaniist täidavad pensionärid. Paraku saavad Sahhalini pensionärid
vist eranditult maksimaalpensiooni, ravimtaimede kokkuostuhinnad
on aga, teate isegi, väga odavad. Korjamisest võtame osa ka ise
ja kasutame õpilasmalevat. Apteekide müügisaalides ripuvad nende
taimede naidiskimbud, mille korjamisaeg on parajasti käes. Muidugi
teeme propagandat ka ajakirjanduses ja televisioonis. Oma plaani
300 kilo, on apteekide süsteem alati täitnud.“

„Milliseid taimi te kokku ostate?“

„Enamasti kõige tavalisemaid ja inimestele tuttavamaid, et
nad korjamisel ei eksiks: pohlalehti, kibuvitsamarju, kummeliõisi,
nõgese- ja sookailu lehti, raudrohtu. Pensionärid, kes neid meid
müüvad, korjavad neid harilikult ka endale, mitte ainult müügi-
Eriti varuvad oma tarbeks ravimtaimi korealased, sest neile on
sünni loodus tuttavam.“

Täna juhatajat. Jätan hüvasti. Astun oblasti raamatukogu
poole ja mõtlen, miks turul on ravimtaimede müük keelatud.
Kas hooletsusest looduse eest (röövkorje), hirmust võhikliku ostu-
müügi ees? Meil ju midagi müüakse? Mingeid juuri ja kasekäsna-
müüakse.

Oblasti raamatukogus olen sümpaatse bibliograafi, tunde-
silmsel Lilla Nikolajevna teeneid ka varem kasutanud. Teangi
juba üht-teist: ta on pärit kusagilt Pjatigorski lähedalt külast,
Sahhalinil elanud 15 aastat. Leian Lilia Nikolajevna abil kätte
raamatu Kaug-Ida ravimtaimedest ja asume seda koos lehitsema.

„Milliseid neist te „näo järgi“ ära tunnete, aga jätate korja-
mata, sest ei tea nende raviomadusi?“ pärin. Lilia Nikolajevnal
pole parajasti kiire ja ekskursioon taimeriiiki läheb lahti: kilpjalg,
põldosi, jugapuu, soovõhk, harilik linnurohi. Lilia Nikolajevna
välgutab musti kaukaasiasilmi.

„Kodus Kaukaasias oli mu vanaemal alati terve sahvri täis
igasuguseid rohukimpe ja juurikaid. Küll ta keetis neist mikstuure,
küll tampis uhmrise pulbriks ja ravis sedasi tervet küla. Mida mina
sellest mäletan? Mitte tuhkagi. Korjan neidsamu marjakesi mida
iga teinegi: jõhvikaid, mustikaid, lillakat linnumarja, sidrun-
väändikut. Ja kõik.“

Kahju, et nii.

Aga kui targad me isegi oleme? Võtame suhteliselt käepärase
takja. Mida mina, sina, meie teame tema raviomadustest? Vaevalt
midagi, kui aus olla. Aga kui järele vaadata? Selgub, et rahva-
meditsiin kasutab (kasutas?) nii takja lehti, seemneid kui juuri.
Takjaõli on juuksekasvu tugevdav ja kiilaspäisusevastane vahend,
aga ka halvasti paranevate haavade rohi. Takjajuurega pesti
kõõmas pead. Takjajuurekeedist hindas rahvas kui higilejavat
vahendit, seda kasutati ka reuma ja podagra puhul. Takjajuure-
salviga raviti põletushaavu ja sammaspoolt.

See on laenatud tarkus. Takjajuuresalv? Kuidas seda salvi saadi,
mis oli teine komponent? Karurasv?

Pole asi ei takjas ega karurasvas. Ei ravimtaimedeski mitte.
Kui üldse milleski, siis eestlase provintsiuhkuses. Nii armas oleks
uskuda, et meie kihelkonnas on kõik parem, pahtam ja värvikam.

Ei ole

29 detsember, südapäev

Tund aega tagasi ütles Tatjana:

„Homme on õppejõudude uusaastaball. Sinna tohib ka külalisi kutsuda. Kas teie lähete ka?“

Muidugi, meie läheme ka. Kuigi teie meid ei kutsu

„Loomulikult.“

„Kui tohib küsida, siis kellega?“

Küside tohib ikka

„Larissaga.“

„Ah Larissaga?“ Sekund hiljem uudishimukalt:

„Kas seile dotsendikesega?“

„Jah, selle dotsendikesega.“

„Seda esimese korruse kateedrist?“

„Jah, sealt esimese korruse kateedrist.“

Küllap olin see järele minna, kes ei tunne kolmikke kurtuaasireegleid. Ehk see olg. Tatjana poolt kutse?

„Mäe seal ikka, olin kaasa!“

„Dekameron“ tuntud kangelane sai suuniseid oma priusalt, kes noopisid e. kavatsenud armastajaid kokku vaa. Kas peaksin mina lolli olema?

Lähem instituuti? Muidugi.

Siin on tõepoolest mingi üks. Parajasti väljub keegi.

„Paltu, kas te saaks te Larissa välja kutsuda?“

„Larissa? Ma vaatan, kas ta on tulnud.“

Minu kõva sagivastusest üles alla noored naised. Tudengid. Rüütel, kes daami ootab, et toeks naha võõraid jalgu. Mina murega astun

Hirtsik tasest välja näolevus. Ta on tühi ja lüüdnud, ta kannab tosaavkat ja viiske, ta öla on marss kuuvarjus Teiva karmikatega, ta on krahvitar.

„Mina olen Larissa. Kas teie kutsusite mind?“

Ühes õukonnas oled rüütel, teie palk on tana kuidagi ekslev. Ja homme meist ei olnud. Selle krahvinna rohelistes silmades on nina ja ohtlik pilk.

„Jah, mina. Homme on õukonnas ball ja mina olen rüütel ilma daamita. Ma peaksin teid luba olla hõlma teie kavaler.“

Oht krahvinna kasagil jäänud. Turu? Gastronoomis? Ei kirjanduslikult „Ballada“. Ta istus viimases reas ja lahkus enne lõpp.

„Hea küll. Ma olen nõus. Puet maksab viis rubla. Kus me kohtume?“

Laskis a. va. jarele ja visuri alla. Haarasin oda tugevasti puku ja kaislesin.

„Vis rubla pole rüüthne kasumus!“

Nii see kohtumine lõppes. Pärast seda andsin viis rubla kappasin võidukalt minema.

Sinine-sinine vana-aasta

Mida me kahekesi tegime sel hilisõhtul kuni varahommikuni. Kahekesi ja tähtedevalgusel.

Kõigepealt laulsin ma oode. Kõige ilusamaid, mida veel teadsin. Saatsin ennast süsimustal klaveril, sõrmitsedes klahve vaid õrnalt õrnalt, kuulatasin Larissa tšellot ja laulsin oodi oodi otsa.

Siis võtsime käest kinni kui lasteaialapsed ja astusime bassolli tärde. Võtsime käest kinni kui lapsed, mingit tadi Mašat ei olnud. Midagi kätelamas või käskimas, ohne ainult meie kaks. Bassolli põhjast peegelduvast valguses kerkis terve mullide müriaad. Bassolliis kihises-vahutas šampanja.

Heitsime veel midagi seljast ja suplesime šampanjas. Laskisime naerda kui lollikesed, rüüpasime, ahmisime õilsat jooki, ujusime, sukeldusime, pritsisime teineteist justkui liivarannas. Siis sinise mere aares. Mustanahalised kelnerid valgetes frakkides, kes meid eemal ootasid, et ulatada supellinaid, küllap unestasid seda madistamist.

Mallal ma sosistasin esimest korda. LARISSA, kus sa oled? Kas juba basseinis või jões, selles mustas ja päratu laias, kus me ujuma laksime? Jõevesi oli must kui kohv ja lõhnas-a. rias kui kohv. Just sus loojus kuu ja kohvimustale jõe langes veetumustem pimedus. Mulle näis, et olen si. kaotanud, haarasin rahutult sinu sinna, aga ei suutnud sind leida. Jah, just seal ja sa, šampuse ja kohvi vahel, ma esimest korda sosistasingi: Larissa, kus sa oled? Seal, selles mustas jões, kui kuu oli loojunud ja öö sünkjasmust, seal vastasid sa esimest korda olen siin, sinu kõrval.

Sus hakkasime tõusma makke ja see ol. ränk teekond. Hapnik nalg kasvas ja kasvas, keha kattus soolase higiga, ka smul, k. smul, ma tahtsin tingimata, et jouaksime tippu kõrvuti, võtsin sü kae ja aitasin tõusta, aga su kasi lisas mulle jõadu, nii c. samim sai veelgi pikem ja ol. aäretalt raske ennast sedasi tagasi hoida, ja sus ma küsisin jälle: kus sa oled, Larissa? S. ., sa olen, kas sa siis ei tunne. vastasid sina ningeldades. Ja siis me olime tipus: kõrvuti koos, väsinud, õnnelikud.

Tipp oli joovastus ja lunastus. Viskusime kõrvuti selili suudale ja kuulatasime kosekohinat kusagil kaugel ja lähedal. Laskisime kotsutatsime kui pöörased ja see ohigi õnn.

Sus tõusid sa maasikaid korjama, neid punetas sinu task. palju, magusaid, lõhnavaid metsmaasikaid. Sa korjastid pöö. . . . ja küünitasid nad mulle haultele üks ja teine, kus j. . . .

Marjad olid magusad ja kuumad, mõtlesin millegipärast piimale, ma ja armastan maasikaid piimaga. Sa ulatasid mulle marju, aga sa pik oli kusagil kangel. Siis küsisin kolmandat korda: kus sa oled, Larissa? Olen sinu kõrval, vastasid sa endist vinst aga ma tundsin, et see pole nii. L. sa oled mõtelega mujal. Kus? Kellega? Seda ma ei teadnud.

Siis. Siis läks akna taga hämaraks. Aken sai kontuurid, ta piks silmad unest puhtaks, ringutas ennast kontide raginal ja muutus jälle aknaks. Akna taga peataval aga alustasid saalimist autod. See oligi kõik mu meelest, kui ma midagi ära ei unustanud.

BALL saatana juures

See oli ilus pidu. Kirjutan sellest kord pikalt-pikalt. Siis, kui kainemaks saan. Kainemaks Larissast ja ballist ja sellest armastuse saarest. Ja veel millest, mida ma täna ei tea, millele ei leia nimegi.

Larissa on korralik, Larissa on täpne ja muidugi jõuame kohale liiga vara. Õukond hilineb ju alati, see ongi hea toon. Jätame ratsud tallipoiste hoolde. Võtame ligirutanud lakeilt peekrid, teeme pisikese dringi ja astume kannuste kõlinal peosaali uudistama saabuvald rüütlid ja daame.

Meist vasemal vestleb praksuva ja suitseva tõrviku valgusel vapper röövel ja salakütt Rinaldo Rinaldini võluva kurtisaan Christine Keeleriga. Daam esineb nagu alati pikas mustas kleidis, selle ülijulge dekoltee ei varja kunigi palju. Röövel ja liis? Mis te nüüd, olge ikka! Või Tammsaarelt: mis te siis, tegite, kui te kaks veel kuningas ja narr ei olnud? Siis me olime röövlid ja võitlesime vabaduse eest. Paljugi mis nooruses tehakse... Täna juhib Rinaldo kateedrit ja Christine kasvatab lapsi. Larissa on pisut kohmetu, tutvustaja roll ei sobi talle, aga ikkagi surub kätt isa Goriot'i, Oblomovil ja Manilovil ning patsutan õlale Hundipalu Tiidule. Nüüd ruttab keegi, käsi õieli ja kuuehõlmad lennus, suruma kätt Jonathan Jeremahi Peachumil. Larissa seletust mõõda on ruttav noorsand õpetaja Laur. Mis võiks neid kahle meest siduda?

„Kas Švejk ikka tuleb?“

„Švejk on see prillidega paksuke, ilma mõõga ja kannusteta, aga daam, kellega ta vestleb, ei ole mitte proua Müllerová. Mõtlen — nad ei ela kokku.“

Kutsutakse lauda. Tuleb minna.

Laud on rikkalik kalaroogadest. Kõike muud jätkub ka. Pudeleid samuti.

Tõstetakse ette Vabalt ja sundimatult. Meie tõstame ka. Panen

daamile seda ja teist, soovitan ja ulatan kätte. Märkan, et need jälgitakse. Mille vastu ma eksin?

Niisama sööma ei hakata, toosti ei armasta mitte ainult gruppilased. Kõneleb sir Lancelot ise, kõneleb lühidalt, sõjamehe kombel. Lõpp on tulvil sotsiaalsel optimisml:

„Teen ettepaneku tõsta pokaalid selle nimel, et meie II kategooria õppeasutis saaks I kategooria õigused, koosseisud ja paiguti!“

Ilus toost! Aplaus saab vägev. Jessake, mille eest olasti ainukese kõrgkooli rektor kõik sõdima ei pea! Selle peale kohe ei tulegi. Ja mis kaunis sõna — õppeasutis! Hammusta või viltu kõrvale sakuskaks, midagi hullemat välja ei mõtlegi.

Rüütlid ja daamid kummutavad peekreid, meie muidugi kummutama ka. Tegelikult küll ei kummuta, vaid rüüpame niisama vähehaaval. Rüüpame ja haukame peale. Soolakala on väga maitsev, praad ahvardab ära jahtuda. Pakun daamile sooja toitu. Larissa ei ütle ära. Sööme ja rüüpame peekrist peale, elagu pidu, elagu ball!

Tantsime. Kui seda tegevust nii nimetada. Tantsida ei oska Larissa sugugi. Aga ega teisedki oska ja selle aeroobika, kus igaüks tuleb-läheb ringi, millal tahab, ja teeb seal selliseid liigutusi, nagu tahab, õpib normaalne inimene ära mõne minutiga.

Meeleolu ballil on südamluk. Tuleb-läheb näärivana. Lauldakse. Kaine peaga ja meelsasti. Tantsime veel. Tore pidu on!

„See sinu on siis kõrgeadel, parim seltskond sellel saarel? Inglismaa parimad rüütlid ja daamid?“

Larissani naljad ei jõua. Ega see küll nali olegi.

„Kes on Inglismaa parimad pojad?“ küsib Larissa imestunult.

„See pisike täispuhutud Napoleon? Või meie kodukootud Kaltenbrunner? Või aferist Oskar Lautensack?“

On kodune, on lõbus, aga korvpallur minus, see ammu unustatu, sosistab valvsalt kõrva: jälgi mängu, jälgi mängu, sa teed midagi valesti! Nii ma siis asungi uurima, mida ma võõriti teen.

Nii? Nii.

Kui terve rood kõnnib ühte jalga ja sina kõnnid teist jalga, kes ei pea siis sammu? Siin pole midagi küsidagi! Kui kõik ümarlaur rüütlid, kui kõik kaunid daamid löövad reipalt kahvli taldrikul olevasse lihatükki, tõstavad selle suu juurde ja hammustavad tükist rõõmsalt paraja pala, siis on õukonnal loomulikult õigus ja nemad käivad õiget jalga. Sammu ei pea vastik peerutseja, kes kahvli hoiab vales käes ja liha killukese haaval taldrikul lõigub. Selline ülbitseja, selline ahv tuleks õukonna ballilt vältida, tuleks ukse taha visata, talle tuleks koht kätte näidata. Kas ta tahab ennast meist paremaks pidada? Meie täpselt nii teeksimegi, aga venelane on südamluk, tas pole eestlase komplekse.

„Aga meie sööme lihtsalt, vene moodi!“ võtab Larissa otsad kokku. Aitäh, veetlev ja tark, aitäh, head naabrid!

Bal. kestab, tantsime veel ja ajapikku õnnestub meil aeroobikalt tantsule üle minna. Saame jalad sobima, saame jutud sobima ja ma mõistan üha kindlamalt, et Larissa on TULNUKAS, kes millegipärast (komandöri käsk? ülesanne?) tahab, et teda võetakse kui tavalist naisolevust. Eks ma siis puua võtta, selle vastu pole mul midagi.

Siis saabub kesköö ja muu, millest juba oli juttu.

Kodus on hommikuhämarus, minul siin õhtuvidevik ja seda samal ajahetkel. Mis muutub mu elus teiseks nüüd, mil Larissa leitud?

Täna, vana-aastaõhtul tähendab Eesti mulle küünlasäras kirikut ja orelimängu. Kas ka mu lapselastele? Sest ussi tapetakse, veel üks roomaja peab välja surema kui ülearune, kui kahjulik. Las sureb, paras talle, teda pole isegi „Punases Raamatus“!

1. jaanuar 1985

ELAGU UUS AASTA! ELAGU ARMASTUSE SAAR!

Elagu ka mina ise, kes ma Larissa ära tundsin!

Ei se õhtu veetis Larissa mõistagi oma perekonna rüpes. Minul olid vana-aastaõhtuks järgmised variandid.

1. Minna koos Igoriga restorani viina jooma ja lõhet sööma.
2. Sõita külla Nadjale. Tahad tulla, siis tule, seltskond on väike ja süüa palju – nii ta ütles.
3. Kõndida siinsamas intris esimesele korrusele, tudengite ballile aeroobikat tegema. Igav? Aga kodus midagi sellist ei näe.
4. Olla toas üsna üks ja mõelda põhjalikult järele, mis nüüd edasi saab. Nüüd, kus Larissa leitud.
5. Jalutada kesklinna, suure kuuse alla. Rõõmustada, et olen omainimene. Sest see ma nüüd olen.

Ühe neist variantidest ma yalisingi. Ja õhtut, seda eilset, jään mäletama hauani.

2. jaanuar. Külma

Ma olen siin privilegeeritu. Siin ja seal, mitmel pool. Näiteks teatris.

Ma ei osta enam ammu piletit. See oli nende soov. Mille pearežissööri või direktori, vaid administraatori ja piletikontrolöri oma. Ka üks vaataja annab üsna tühjale saalile midagi juurde. Pealegi olen juba „oma“. „Oi, miks teid nii kaua näha pole olnud?“ küsib piletikontrolör murelikult. Kaua tähendab 3–4 päeva.

Mitmes kord te seda etendust täna vaatategi?“ küsib riidehoidja ja ma püüan meenutada, on see kolmas või neljas. Pärast etenduse lõppu ei püüa ma kuidagi esile kippuda, aga mu lambanahkne kasukas ulatatakse mulle ikkagi kätte üle sabasseisjate peade.

Täna oli eriline teatriskäik, täna ma käisin teatris Larissaga. Kõik ajasid vargsi silmi pärani ja olid nii delikaatsed, et midagi hullu, mina aga demonstreerisin oma Larissat uhkelt nii piletikontrolörile, riidehoidjale kui puhvetipidajale, et nad kohe mõistsid: Larissa on leitud. Need head inimesed naeratasid õnnelikult kui mu korteri puhul, mul oli väga hea meel nende rõõmu üle ja Larissa ei mõistnud midagi. Hea ka, et ei mõistnud.

Privileegid ümbritsevad mind kõikjal. Päeval oblasti raamatukogus ajas Larissa silmad lausa pärani, kui ma tema mantli ja oma kasuka ise tohtisin varna riputada. Sest see on tõepoolest tohutu, ennekuulmatu eesõigus, mis seni oli kuulunud vaid viielekuuele kõige valitumale. Ma mõistan oma tähtsust täiesti ja enamgi veel ning püüan usaldust õigustada.

Et teisele korrusele minna, tuleb võtta valvelauast pääsmik. Iga kord eraldi. Et valvelauas oli järjekord (nagu ikka), sain ma oma pääsmiku perekonnanime ja initsiaalidega kätte sõnatult, väljaspool järjekorda. Asi pole siin kahes minutis, mis mulle sedasi kingitakse, asi on selles, et olen igapäevane külaline, olen oma

Eile ma ei tulnud selle peale, et see privileeg on. Täna sabatavat Larissat oodates, Larissat, kes ometi õukonda kuulub, mõistan ma seda küll.

Tore on olla privilegeeritu, olla oma.

Tund hiljem. Larissaga

„Larissa, ütle mulle, kust sa said endale need tugevad sihvakad jalad?“

„Hommikut, kui laisad veel magavad, käin ma sokkadel jooksmas. Jooksen võidu varesega taeva all, kes lendab sokkalt sokkale, jooksen võidu põhjapõtradega, kes otsivad söömiseks sammalt. Ikk

andsid vares ja põder mu jalgadele sitkuse?"

"Larissa, ütle mulle, kust said sa endale need kasterohelised silmad?"

"Hommikut, kui laisad veel magavad, käin ma sopkadel jooksmas. Kui ma jooksmast ära väsin, kui higi silmadele vajub, pesen ma nad kastega puhtaks. Ehk andis hommikune kaste mu silmadele rohelust?"

"Larissa, ütle mulle, kust said sa endale nii sooja südame?"

"Hommikut, kui laisad veel magavad, käin ma sopkadel jooksmas. Kui taevast särab päike, avan ma talle rinna ja lasen ookeanilt peegelduval päikesel paista otse südamesse. Ehk on ookeanipäike teinud mu südame soojaks?"

Pärts nii sa ju ei vastanud, Larissa. Need vastused lugemus ma su silmadest, su südamest.

Lund sajab. Jälle? Ei, meile.

Täna, Larissa, aga täna ma köögis abi ei vaja. Mida mõistakski Larissa mulgi kapsa nüanssidest. Klaasid võid muidugi ära pesta, aga heeringa lahtilõikamine jäta mulle, mul tuleb see paremini välja.

Lund sajab. Südamega. Lopsakalt.

"Velloke, arvesta sellega, et kell üksteist pean ma kodus olemas. Täna ma siia jääda ei saa!"

Ma tean, kuidas ta hommikul pärast balli koduste poolt läbi võeti.

"Ma olin kindel, et suudan armastada ainult sellist meest, kes tunneb Shakespeare'i, Montaigne'i ja Platonit. Professor Moskva vast, keda ma juba 17 aastat lootusetult ja platooniliselt armastan, vastab sellele tingimusele, sellepärast ma teda armastangi.

Aga nüüd olen ma siin. Shakespeare'i oled sa lugenud üsnagu, Montaigne'ist ja Platonist pole sul aimugi. Ära alaväärtust sovu, eks! Aga sa käitud just nii, nagu Montaigne nõuab, ja see on elus tähtsamt."

Aastalõpul sain Viiratsist kirja. Selles oli ka mõõdamines poetatud küsimus. Umbes sedasi: küllap oled sa Larissa nüüd ära tundnud. Kirjuta õige mulle ka, milline ta sul on.

Vastasin sedamaid: ta on imekaupis kui Tuhkatriinu ja loeb mulle peast ette Shakespeare'i sonette. Muidugi inglise keeles.

"Larissa, tule istu siia. Voodile. Minu kõrvale."

"Oota, ma võtan seeliku ära. See riie kortsus koledasti."

"Võta siis juba pluss ka."

"Arvad? Või võtan kõik?"

Muidugi võttis ta kõik. Järgnev on (peast) tsitaat Rockwell Kenti.

"Aga õhtul võttis ta ült oma rõivad ja libises sooja põdra nahast kotti minu kõrvale. Vaene väike lõdisev jääkülm eskimokes ilalgi minagi üle ei kaevanud." Tubli, mister Kent!

"Larissa, oskad sa mulle peast ette lugeda mõne Shakespeare'i soneti? Inglise keeles!"

"Siin, voodis? Ma proovisin neid pähe õppida, aga ei suutnud Vene keeles ma tean küll mitut. Kas loen sulle?"

Tahan ma praegu Shakespeare'i kuulata, kui kell tiksus nina kiiremini?

"Veidi hiljem. Teine kord."

Sis ta küsis:

"Kas räägin sulle, kuidas ma suütuse kaotasin?"

"Kui tahad, siis räägi."

"See juhtus pooleldi kogemata. Olin siis alles aspirant ja mul oli ühikas omaette tuba. Käisin läbi ühe teise aspirandiga, samuti venelannaga, kelle mees oli sõjaväelane. Sellel mehel muidugi oli sõber, ka õhvitser, Andrei. See sõber kõndis ringi erariietes, sest ta oli tuuker. Peale selle oli ta kirglik kalamees, see Andrei. Ükskord kutsus ta mind, et sõidame kala püüdma, tema muretses kõik vajaliku. Juba järgmisel hommikul ta koputaski uksele. Koputas kell seitse hommikul kui peremees ukse taga, kuigi ma polnud midagi lubanud. See oli 14. augustil 1967. aastal."

Sel ajal olin ma Eesti Raadio korrespondent, kes ootas töökohta Saaremaale.

"Läksime jõeale, seal sõitsime tema mootorpaadis järvele. Püüdsime ahvenaid ja veel mingeid kalu. Sõitsime ühele väikesele saarele, ta keeltis uhhaad. Kõik käis ta käes väga osavalt ja kergelt, mulle meeldib vaadata osavaid käsi. Õhtupoole pani ta üles telgi, ise aga jäime istuma lõkke äärde. Ta ei kippunud mind suudlema ega embama ega muid sellist, ta ei otsinud mingit kontakti ja ma olin talle selle eest väga tänulik. See oli väga ilus õhtu meil seal saarel algusest lõpuni.

Õhtul telgis ta tuli. Ma ei tahtnud teda, aga hakata selle ilusal saarel pärast nii ilusat õhtut sõda pidama, kaklema või karjuma olnuks liiga lapsik. Liiga mage. See oleks kõik ära rikkunud. Ja oma galantsuse eest oli ta tõepoolest ka mingi tänu ära teeninud.

Kõik käis kole kähku. Loomulikult olin ma juba ette pettumuseks valmis ja midagi mõistlikku ma ei lootnudki, aga see oli suksi liig. Hakkasin nutma.

Andrei arvas, et ma nutan taga oma süütust, aga selle eest ma küll ei mõelnud. Mul oli vaid kahju iseendast ja naisterahva õnnetust saatusest selles meeste maailmas."

Miks ta mulle seda raagib? Nii ometi ei tehta.

"Hommikul püüdis ta mulle veel läheneda, aga lumm oli kadunud ja ma ei andnud järele. Mõistagi mu kavalier solvus ja tagasi koju sõitsime vaikides.

Nädal hiljem proovis ta uuesti. Tuli mulle külla kõikide luude

kommete kohaselt: lilled, šokolaad ja konjak. Noh, tuli siis tuli, mõtlesin mina, limpsisin konjakit ega mõistnud isegi, miks ma ta jälle ukse taha kihutasin. Pärast, kui ta veel kord üritas, ütlesin kohe alguses — „ei! Andrei aga oli harjunud võitudega ja lüüasaamistega kohe tülise mitte. Ta vaatas mulle otsa kui Othello Desdemonale, et kas kägistada ära või mitte, ja kähistas lõpuks millegipärast — „Iits! Sellest ei saa ma tänini aru, miks ta nii ütles.“

Kes oli jahimees, kes saak? Kes oli võitja, kes kaotaja? Kõik on saatanlikult vastupidi, laulab Larissa. „Julmast romansist“.

„Sa tahtsid sonetti kuulata? Ma loen.“

„Tantsin. Loe.“

Kaõsaiid on? On. Viina jätkub? Jätkub. Veetlev naine on? On. Mida kurat sa siis veel jama, nulleks sulle sonetid? Ja miks sa nii südant valutad, ah? Selle üle, kes on Jupiter, kes härg? Larissa laulab sonette. Vaikume.

Nüüd seisame kõrvuti ja vaatame aknast välja.

„Ainus, mis serles pikas aastavahetuse pimeduses head on, need on autote tuled. Sellised säravad ja oranžid. Mõnus on kujutleda, et ükskord ühed neist tuledest pööravad sisse ja autost astub välja TEMA.“

Mul on hirm. Ma ei taha kusagil midagi lõhkuda. Ma ei taha lootusi anda. Ma ei taha petta.

„Venuke, kas tead, ma olen ju viimased 17 aastat armunud olnud. Oma kandidaaditöö oponenti. Kui ma ennast praegu päris nästi ei tunne, siis sellepärast, et ma teda reetsin.“

„On ta mõnikord sedasi tulnud? Autotulede särades, konjak diptomaadis, torti näpus?“

Oh sa madal Baltimaa võsu!

„Kus sa sellega! Praegu on ta 74-aastane, akadeemik, professor.“

„Midagi teil ometi oli?“

„Kord, pärast kaitsmist, hoidis ta mõne sekundi mu kätt. See oli kõik. Ma armusin pööraselt, lootusetult.“

„Kas ta teab seda?“

„Loomulikult.“

„M.1 moel?“

„Ma muidugi kirjutasin talle ja seletasin kõik ära.“

„Muidugi. Kas mulle ka?“

Ja anna meile andeks meie võlad, nii nagu meie anname andeks oma võlglastele, ja päästa meid ära kurjast. Ja päästa mind ära kurjast.

Larissale soovin ma ainult head.

Reede, 4. jaanuar

Reede on, aga nädalalõppu pole, sest polnud ju nädalalõppu, töömehe tööpäevalat.

Kõiki ootab ees kaks puhkepäeva, ainult mitte mind. Puhkavad need, kes tööd tegid.

Mida mina siis tegin? Mina valutasin südant.

See ka miski töö!

Ehk see polegi töö, aga väsitab küll hirmsasti.

Kui nii, mis sa siis vigised?

Neljandat öhtut saadan Larissat koju.

Kõnnime mööda peatänavat. „Laste Maailma“ laiad vaateaknad, teenindusmaja hall kõrge blokk, esindushotell „Sahhalin“, teisel pool teed kaubamaja, kust ostsin potid-pannid. Ja ongi Lenin meid ootamas. Või pole sedasi viisakas öelda?

Teel räägin Larissale Sahhalinist. Juba nii mõndagi tean Larissast rohkem. Jutt keerab haagiga Holmski linnakesse poeet Jevgeni Lebkovile. Anna andeks, Zenja, need olid meil omavahelised jutud, aga sa ju teadsid, et tahan teist siin kirjutada, teadsid ju, et mul on varga kõrvad. Nagu sinulgi, nagu sinulgi!

„Ega ma ju täpselt ka tea, miks ta naisest lahku läks, aga üheks põhjuseks oli küll viin. Üheks ja ehk mitte peamiseks. Igatahes lõi Zenja ukse pauguga kinni ja pööras Kuriilidele metsaülemaks. Seal on palgalisand 100%, koos põhipalgaga 500 rubla kuus, elamine ilus. Zenja kutsus ka naist sinna, aga see keeldus. Mitte viina, vaid Kuriilide pärast.“

„Kui sa mind kuhugi Moskva lähedale kutsuksid, siis ma tulekski, aga sinna mitte.“ Sel ajal pakuti Zenjale Puškinosse metsaülema kohta, naine teadis seda, teadis ka mehe keeldumist.“

„Küllap armastus sai otsa.“

„Kellel? Zenjal? Zenja elas naisega koos 25 aastat, kasvatas üles 3 last ja kutsus naist uuesti enda juurde. Naine oli see, kes keeldus.“

„Ja Zenja leidis sedamaid noorema!“

„Jah, uus naine on 18 aastat noorem. Aga mitte see pole tähtis, tähtsad on Zenja sõnad: alles nüüd ma mõistan tõeliselt, mida tähendavad perekonnaõnn ja naine.“

See, mida ma kirjutan, on hall kõrt. Kuhu jäävad Zenja punane nägu ja täishabe ja ta tüse hoog? Kuhu jäävad ta kibestumus Kuriilidest ja Sahhalinist üldse? Kuidas kirjeldada Larissale ta uut naist, brünetti juristi, kes on armastav ja väarikas ja kes ilma alandlik olemata annab kas või külalisele salatit pakkudes mõista, et peremees majas on Zenja.

Küsisin tookord Zenjalt, miks kurat ta siis mandrile tagasi ei lähe, kui teda vargsi sinna kisub.

„Mida ma mandril enam teeksin? Vanu sõpru mul seal pole, sest need on ammu ilma võõraks jäänud. Isegi linnad ja külad on mu Brjanskimaal tundmatusele muutunud, sin aga on kõik teada, tuntad, nii sõbrad kui vaenlased. Pealegi ei oska ma enam kopikat peos kaks korda veeretada, enne kui ta letile viskan, olen siinsete rahadega harjunud.“

Ühel hommikul pärast restoraniõhtut oli sul väga paha olla. Siis sa ajasid mulle peale kui uni, et ma sulle Eestimaale talu ostaksin. See polnud vaevase mehe loht näminutamine ikka samast ja samast, kuni keegi toob õlled, mida ka on kuuldud, see oli mehe jutt, kes otsib kodu. Luuletaja palve, kes keeldub mõistmást, et vana kodu enam ei ole ja uut pole ta Saarel ometi leidnud, et ta seda enam mitte kusagilt leidma ei saagi. Sellepärast ma sulle tookord ei ütelnudki, et meile sa ka enam ei kõlba. Kes talu ostab, peab palju räägama, palju tahtma, palju oskama, palju loobuma. See peab tööd tegema.

Seletan sellest kõigest midagi ka Larissale. Larissa naerab ja lööb käega.

„Ženja on üdini venelane ja selles on kogu lugu. Venelasele ära anna leiba, vaid anna talle võimalus kannatada. Sinul on seda raske mõista. Ära pane pahaks, aga tihti on inimesel, ka kirjanikul, raske mõista isegi oma kaasmaalaste tegusid, mis siis veel kõnelda võõrast rahvusest.“

„Vana mees otsib sõpru. Vana mees otsib kodu. Mida loevad siin rahvus või meridiaan?“

„Tal on perekond. Isegi kaks. Tal on korter uues majas. Mida ta veel otsib?“

„Mehed ja naised pole mitte üksnes nemad ise. Nad on ühtlasi ka see ümbrus, kus nad sündisid, linnakorter ja tänav, kus nad kõndima õppisid, kus jalgrattaga sõitsid, ja mängud, mida mängisid. Nad on osake vanade naiste vadinast uste ees treppidel ja osake isade õhtusest doominomängust, nad on toit, mida nad sõid, on sport, mida nad harrastasid, ja raamatud, mida nad lugesid.“

Ka gastronoom tänavanurgal ja kino naaberkvartalis, ka vaateaknad, pargid ja pingid parkides, ka linnud, nende tulek ja minek, ja aastaaegade vaheldus ja liinibussi number lähimas bussipeatuses. Kui sinu kino lõhutakse maha, kui pargi asemele ehitatakse maja või kui mehed ei tae enam õuedes doominot, on see juba uus linn, on mõraga vaas. Neid asju, mis on meid voolinud, ei saa tundma õppida kunagi järgi. Neid ei saa kinkida ka armastatud nimesele. Neid võib tunda ainult siis, kui ollakse ise osake neist. Ja neid ei saa kellegagi asendada.“

Jälle lööb Larissa käega:

„Venelaste kohta see ei käi. Meie oleme internatsionalistid!“
Kus on Larissa kodu?

Pool tundi hiljem

Kus on MINU kodu?

Totter küsimus. Muidugi Eestimaal.

Kas ma oma autoga mööda Peipsi kallast olen sõitnud, ülevalt alla või alt üles?

Ei ole.

Kas ma oma autoga mööda mereranda olen sõitnud, Läänepiiri äärest Heinastest kuni Narvani välja?

Ei ole.

Kas ma oma autoga vähemalt ümber Võrtsjärve olen sõitnud? Seal ju piirivalve ei sega!

Ei ole, ei ole.

Palamisel ma käinud ei ole, Kurgjale lapsi viinud ei ole, kus me üldse koos käisime? Jõgevestel ja Otepääl ja Leningradis ja Pärnus... Aga Lahemaal lapsed käinud ei ole ja mina pole käinud Matsalus ega Vilsandil, Kihnust-Ruhnust kõnelemata. Ei ole, ei tea, ei ole käinud.

Mida ma siis tegelikult armastan? Kas randu ja metsi ja esivanemate haudu, kas mägesid ja allikaid ja linnu või sõnu? Sest mida rohkemat see Kihnu mulle on, kuni ma teda näinud pole?

Hüva, mul on tahtmine näha ja minna. Jõuab, Lähedane ei jää hiljaks, kauge võib jääda.

Vabandused? Olgu. Aga kuidas vabandavad ennast välja need kallid kaimud imekaunist Viiratsist, kes ühe suve teise järel matavad kapsamaa vagude vahele? Kes aastakümneid pole Viljandi järvele sõudma ega Viljandi lossimägedesse jalutama saanud? Miline on nende Eestimaa, mida nemad õieti armastavad?

Aga Nadja? Nadežda? Mu kodumaa on Nõukogude Liit! Kas saab ka nii olla? Kas peabki nii olema?

5. jaanuar, laupäeva hilisõhtu

Saatsin just Larissa koju. Olen alles külm ja õnnelik. Õnnelik Larissast ja ilusast talveõhtust.

Külm oli? Ikkagi viisteist kraadi. Aga siin ei võeta külma ega talve nii valvsalt kui meil, siin ei ole külm vaenlane. Tema eest ei poeta peitu majadesse, kohvikutesse ega kasukatesse, külma ilma ei suhtuta kui õnnetusse, kui ülekohtusse. Ei! Külm on ilus, külm on tore. Miinus viisteist? See ka mõni külm! Ja rahvas peatänaval jalutab, just nimelt jalutab. Nad ei ole teel bussipeatusse ega gastronoomi, nad ei tule kinost või seltskonnast, nad jalutavad TV näitab „Vremjat“, kohe kohe algab mangufilm, aga nemad jalutavad. Ka tuisuse ilmaga. Ka lumesajus. Tihti koos väikeste lastega.

Ma mõistan, et kirjutan sellest liiga pikalt, aga asi on ka seda väärt. Meiegi Larissaga ei tormanud punktist A punkti B; ühikast tema koju, meiegi jalutasime. Tõsi, meil oli eesmärk, kuhu me lõpuks ka jõudime, aga me ei kinnastanud ega valinud otsemaid tänavaid, meil olid temetelse jaoks ja õhtu jaoks aega.

Päeval müüakse tänaval sooje pirukaid. Need tehakse siinsamas, peatänaval kulinaarkaupluses, ja piruka tee köögist minu kätte on mõnäkümme meetrit. Sellepärast on ta alles nii palav, et kõrvetab näppe. Sellepärast tuleb peale passida, et kuum rasv jopele ei tilguks. Söön, ostan teisegi ja leian, et sel pirukal on kõik head küljed, mis tal olema peavad: ta on suur, maitsev, kuum ja odav. Millised on nende pirukate head omadused, mida meie kulinaarkauplused müüvad?

Kui kulinaaria, siis kulinaaria!

Perekonnaemade varustamisel (minagi kuulan nende hulka) on neil kauplustel meil Viljandis ja Sahhalinil hoopis erinev tähendus. Usun, et poole köögis vajaminevast ei osta Sahhalini perenaine mitte toidupoe, vaid kulinaarkauplusest. Mida neis arvukais kauplustes kõik ei müüda! Kümme sorti kala viit vutsettevalmistatult praetult või paahastatult või salatina või marineeritult. Ruvitud porgand ja puhastatud porgand ja keedetud porgand. Samal kujul punane peet ja salatid — kalaga ja ilma kalata, õliga ja ilma õliga või kõik komponendid eraldi — sega kokku, mis tundub hea. Kanaid ja pardaid — kikkutatud (toored) või küpsetatud. Kõikvõimalikud pinnatooted: koor, kohupärm jne. jne.

K'sin: „Kas kohupärm on hea?“

Vastatakse: „Hapuvõltu.“

Küsin: „Kas kalasalat on tänane?“

Vastatakse: „Ei, eilne.“

Ja edasi samal, lausa uskumatu moel. Keegi ei püüa sind tüsata ega sulle seismajäänud kaupa kaela sokutada. Kuidas ometi siin on osatud asi sedasi korraldada, ah?

Mõni tund tagasi palus Larissa äkitselt:

„Ma olen väsinud, magaksin nii tunnikest pool. Mulle pole palju vaja. Räägi mõnda muinasjuttu, et ma magama jääksin. Räägi mõni nüsugune, mida ma ei tea.“

„Aita, August Jakobson! Ei sa aita... Surm ei võta ka sealt, kus midagi pole.“

„Mul on kodus seitse õunapuud. Neist kuus on minu istutatud, üks aga vana-vana. Nii vana, et kõige vanemad inimesed ka ei mäleta, kes ta sinna istutas. Aga ega ta sellepärast veel suurem o.e kui nooremad, sest vanadusest on ta päris kokku kuivanud, nagu kuivavad kokku eided ja taadid.“

Ma pole mingi osav väetaja ega oska asju nii ajada, et puud igal aastal kannaksid. Õunapuud on täis aasta või kaks ja jäävad

siis korraga puhkama. Puhkavad „Kuldrenett“ ja „Valge kloom“, puhkavad „Tartu roos“ ja „Melba“. Ja alati neil ahtratel aastatel kui kõik teised jõudu koguvad, on vanake üleni õunu täis. Tõepoolest üheaegselt kannab ta häbiväärselt vähe ja ta õunad on hapud, aga siis ta näitab, mida suudab. Korjan ja korjan ühe korvi teise järele ilusaid suuri punaseid õunu, mis seisavad sellised jõululaua ümber. Ütle, Larissa, kuidas ta seda teeb, kes talle märku annab, et nüüd tuleb valmis olla, et nüüd teised ei kannu? Ja kuidas ta kunagi ei eksi?“

Piilun, kas muinasjutt mõjus. Laud liiguvad, suunurgas on naeratus — tühja see tüdruk magab!

„Kas lubad, ma räägin selle oma tütrele edasi?“

„Kingin jutu sulle.“

„Kas sa mõtlesid selle praegu välja?“

„Mõtlesin küll.“

„Mida sa sellega öelda tahtsid, ma vist ei tabanud allteksti ära?“

„Selle pead sa ise ära arvama. Luban arvata kolm korda.“

„Ma mõtlen järele ja teinekord ütlen. Oled nõus?“

„Olen küll.“

Siis saan ka ise teada, mida ma sellega õieti mõtlesin.

„Kas sa homme siis tuleb ja aitad mu tütrele sidemed suuskade külge panna?“

„Tulen küll.“

„Ema lubas küpsetada piruka. See on tema „firmaroog“. Sa pead ennast näitama parimast küljest!“

Homme siis minnakse, mõök vöö! ja tangid taskus, ega ole seal enam tagasivaatamist. Tangid lubas laenata Igor.

6. jaanuar

Sai tehtud siis seegi töö. Hinne? Kolm kõva plussiga kindlasti. *Grand old lady* oli lahke ja jutukas, üheteistkümneaastane musta-silmne piigake vaikne ja salvav. Lapse armukadedus on roomulik, ema tähelepanu jääb talle vähemaks, aga südame ajas täis ikka. Lapsel on vabakasvatus, ta pole eriti harjunud mõtlema, mida teeb, tahab või ütleb; tüdruk on vaimukas. Tõepoolest on. Sellega saab veel päevi näha! Aga suuskadel on sidemed küljes, sõitku terviseks.

Eesti TV-s lasti tihti reklaamfilmikest mehest, kel raamatud üle pea kasvanud. Enne tänast pidulikku lõunasööki ei mõistnud ma sest filmist midagi arvata, sest mingit kujutlust ei tekinud. Nüüd küll. Nüüd nägin oma silmaga, et midagi seesugust on tõepoolest võimalik, ja „see, mida me nägime, ületas kõik meie ootused“.

Toakeses on kušett, sellel magavad Larissa ja tütar. On duvoo

Sellel magab vanaema. On ümmargune laud ja mingidapid. Aga see pole tähtis, see ei torka silma. Silma torkavad raamatud. Täpsemini — trükitud paber, sest sin on ajalehtede virnad ja viitkümmend ilu- ja teaduskirja kaustad väljalõigetega. Nad on tungnud kašetile, lauale ja duvanile, nende lained küünivad kõikjale. Virnad ja hünnikud väga lüüdi, keekuni ja kullap ka upris ülearuseid ajakirju, raamatuid. Ja ikka veel loodab ta, Larissa n. m. l., seda ookeani tühjaks juna, sapoorilabidaga end sellest mäehiiglasest läbi kaevata.

„Kullakene, mu kõige kallim, kust võtad sa selleks aja?“

„Ükskord ma löön kõigele muule kaega ja hakkan pihta naga kord ja kohus!“

Seda-aega ei tule. Püüan seda Larissale selgitada ja kohtan Tšehnovi kolme öde korraga. Ta võtab vastu, mida ma räägin, vanaproua on mulle agaralt toeks ja manab raharaiskamist, Larissa ei vaidle ise ka vastu, aga ometi on raudkindel, et mitte midagi ei muutunud, et nii jääb, sest ta loodab siiski. See on nii ilus! See on Venemaa.

Kodu. Mulle tähendab see kirju ja ajalehti ja lumega kaetud maad, kuhu ma teps mitte ei igatse. See, mida ma novembris tundsin, pole kordunud.

Eesti tähendab veel ühte seost. Juba septembris hakkasin siinse sõjaveteranide ühingu kaudu otsima mehi, kes Eestis sõdinud. Täna kohtasin tänaval vana naist, kellega sügisel ühingu juttu sai aetud. Püüan öelda, et gastronoomi akende ees tundis tema esimesena ära minu. Soovisin head uut aastat, pärisime vastastikku tervise järele ja ma arvasin, et sellest aitab, kui ta korraga küsib.

„Kuidas te oiete kohanenud? Ega teil pole mingeid raskusi või muresid? Kui te ennast mõnikord üksikuna tunnete, siis ärge norutama jääge, tulge meie hulka!“

Seda ei ütelnud Ivan Belousovi, kohalik kirjanike šeff. Nüüd ma küll juba tean, et Ivanilt sellist südamehkkust loota olekski lausa lapsik. Seda ei ütelnud kolleegid kirjanikud, kelle hulgas on häid inimesi — nad lihtsalt ei tulnud selle peale. Seda ütles vana naine, keele tütar, kolmekümneaastane, on kodus neljandat aastat voodihaige.

Mina, kes ma nii armsalt valutan südant oma rahva ja rahvakommete pärast, kes ma olen nii tark ja hea — olen mina kordki elus valutanud südant mõne sõjaveterani pärast? Olen mina püüdnud mõnele neist toeks olla, abi pakkuda? Oi sa palasikk, panik on sulle mõeldagi! Aga ka neid, pole enam kauaks, nad kaovad palju rutem kui kirikutest tuled. Miks ma siis ei kiirusta vüumast võtma, osa saama? Osa saama millestki mis-sagusest, mida ma siamaani pole korralikult läbi mõelnud, mis see päris on.

Esmaspäev, 7. jaanuar

Logelemise aeg on otsas. Jälle istun raamatukogus, ees hünnik kohalikke ajalehti, ja püüan end sisse lugeda sellele tundele päikesepaistelisele saarele, kus elab Larissa.

Otsin lehtedest lugusid teemal: mehed ja meri.

Otsin, leian ja loen. Lood on kirjutatud soravalt. Et nad aru trükiti, on nad nähtavasti ka vajalikud. Aga minu enda seussed muljed, mis on hangitud vestlustest laevastiku ülematega ja mere-meestelt endilt — viimati mainituil nii lugejatega kohtumiste eel-järel kui ka turu vastast õllesaalist —, on ajalehes trükitust tüki teistsugused.

Ajaleht pole mitte ainult kollektiivne propagandist ja agitator, vaid ka kollektiivne organisaator ja ehk see peabki nii olema, et ajaleht laulab MI—FA—SOL ees ja meremehed MI—DO—RI järgi? Pole see minu otsustada ega lahendada, parem panen lehed kõrvale, otsin portfelli märkmiku ja kirjutan maha, mida kõneles mulle kalalaeval töötava mehe abikaasa Veera Mõškina kord Korsakovis. See, mis kirja läheb, pole mitte kogu jutt, sest üksik-ajad jäägu sinna, kus nad on. Ei, nad pole pikantsed ega piinlikud, pigem intiimsed. Jah, just intiimsed.

„Kui ma pole mõnele nädal aega laevale telegrammi saatnud, saadab tema telegrammi minu tädile: kuhu Veera kadus, mis on temaga lahti. Või saadab telegrammi mulle: telli kohe kaugekõne, iniks sa nii kaua vait oled.“ Veera on ilus naine, merel olevast mehest võib aru saada.

„Kas meremehel ja meremehel on vahe ka?“

„Palju baaslaevadel neid meremehi on! Tüürimehed, motoristid, mehhaanikud ja mõned vanemad madrused. Enamik on ju lepingu alusel mandrill siia tulnud kalarappijad. Selline sõitis siia suurt raha teenima kooperatiivkorterit või „Moskvitši“ jaoks ja on hüllem kui mongoli ike. Ookeanist ei tea ta midagi ega tahagi teada, ta ei armasta oma laeva ega kalu, teda huvitab ainult raha. Ja kui püük on vilets ning palk loodetust väiksem, siis ta söimab ja räuskab ja annab lahkumisavalduse, et otsida parem alus.“

„Miks te kaadrit saarelt ei värba?“

„Meil ei jätku ju kortereid tehnikumi lõpetanud poistelegi. Aastate viisi pole noortel meestel muud aadressi kui Meremeeste Kodu, mis siis veel rappijatest rääkida.“

„Palju selline värvatu teenib?“

„Ega ma ametlikke andmeid ju tea, aga kuula järgi poolteist tuhat puhtalt taskusse. Või veidike rohkem. Seda nii keskmiselt.“

„Kui pika aja eest?“

„Ühe reisi eest. Umbes kolme kuu eest.“

„Mida merel peale töö veel tehakse?“

„Kuulatakse linde. Vaadatakse filme. Sõimatakse ülemaid, kuna kala pole ja passida tuleb. Ega panda sõrme ka külge, et oma elu puhtamaks või ilusamaks teha. Ega see minu laev pole! Vastutustundetus on sajaprotsendiline ja üldine: ülemus ju vastutab!”

„Veel viimane küsimus, Veera: kellena teie mees laeval töötab?”

„Tema vastutab selle eest, et püütud kala töödeldud saaks.”

Meremees, kes pole muud kodu kui Meremeeste Kodu koiku, tuleb Korsakovis laevalt maale, istub autobussi või rongi ja on peatselt Južnõis, nagu siinmail oblastikeskust kutsutakse. Kuhu minna? Kus on lõbus, kus kuuleb muusikat, kus saab süüa-juua? Restoranidel on kaunid nimed „Doonau”, „Neptun”. Kaasa on tarvis daame. Mitte ainult lauailuks, mitte ainult tantsitamiseks, kuśagil tuleb ju ka ankrusse heita, kui kõrts kinni pannakse.

Daame leidub. Pole viga, ajame läbi, kui ta just kena pole, kui ta ei oska vestelda, ei oska isegi kuulata — geiša omadused pole ootlised. Ka name kui isiksus, name kui nimeni ei paku enamasti midagi. Daam peab jooma, daam ei tohi pipardada. Sellised on turu, on nõudmise-pakkumise lihtsad seadused.

Ja daame leidub

Stopp, vennas, ära torma!

Siinsed daamid ei lähe restorani kalamehi noolima, rubla taskus. Siinsed daamid ei longi esindajate ümber kundesid jahtimas. Ja mitte sinsete daamide konta ei kirjutatud Soome ajaleht, et nad on Euroopa odavamad — õhtu intamas ainult sukkpükste eest, mis on Soomes vist õllepurgi hinnaga.

Aga siin on veel märkmed, mis said kirja pandud eespool nimetatud õilesaalis kuuldust. Mu lautanaber oli kapteni abi politaalal või midagi selletaolist.

„Laevas on elu avalik: raha, dokumendid ja kõik muu vedeleb, kus ainult juhtub. Mitte keegi ei kardab vargaid, neid lihtsalt ei saa olla, mänguruum on sedavõrd kitsas, kõik tihedalt külge külge kõrval. Ja ikkagi tuleb ka vargaid ette.”

Mäletan, kui oluks see eile, ühte juhtumit. Meestel hakkas kaduma raha, hakkasid kaduma Jaapanist ostetud asjad. Mitte nii, et kogu raha oleks korraga ära võetud, seda mitte, varas varastas raashaaval, kümnekaupa, nii et mehed tihtipeale ise ka kindlad ei olnud, oli neil üldse see kümnekas olnud või mitte. Nii see jänt kestis ja kestis.

Ükskord kutsuti mind alla, seal olevat midagi lahti. Torman trepist alla ja näen illuminaatorit all laual seisab madrus, käed selja taha seotud, silmaalane sume, noor kaelas, noori teise otsa aga on sõlmitud 60 klone vaadike. Illuminaator on juba lahti, juba loetakse positiivset otsust. Haaran noa, loikan vaadikese küljest noori lahti, kohtualune aga jääb endiselt kui oimetu lauale seisma,

nöörijuup kaelas ja käed seotud. Kajutis on peale tema ja minu veel neli meest ja kõik neli vaikivad. Siis tõmbab üks üles lukka mõistetud madrati, selle alt aga tuleb nähtavale kõik see, mis meilt varastatud: Jaapani hilbud ja tehnika ja kümnekad terve ladu, terve pank.

„Omakohut ma ei luba!” ütlen. Mehed aga vaikivad endiselt.

Võtsin varga kaasa, lukustasin ta, kuhu tarvis, et teda kätte ei saadaks, et teda omakohtu käest päästa. Õnneks oli kaldani jäänud 12 tundi sõitu. Selle aja jooksul ma muidugi ei maganud, vaid valvasin ust. Kaldal käis kõik seaduse kohaselt ja poiss sai viis aastat.

Varsti tuli laevandusse kiri. Varast omakohtu eest päästa püüdes, ja teda miilitsa kätte andes ma ei mõelnud sellele, kes on tema vanemad, kes on ta isa ja ema. Poiss aga oli verinoor, 19 aastat kõigest, ja alles oma esimesel reisil. Nüüd kirjutas ta ema laevanduse ülemale.

„Ma andsin teile oma poja, et te tema eest hoolitseksite, et te taast inimese kasvataksite, teie aga panite mu poja istuma.” Nii kirjutas ema, kooliõpetaja kaugest maakoolist, teeneline õpetaja, lugupeetud inimene. Ja mis selgus? Selgus, et poiss oli koolis olles eeskujulik õpilane, komsorg, ei joomud ega suitsetanud, ühesõnaga, musterpoiss. Emal polnud aimugi, et poeg varastada võib. Kui tõi kaasa sellise orkaani, et lase olla. Kõik me saime koosa, et laeval pole loodud õhkkonda, mis vargused ära hoiaks. Aga sellega vedas, et töölt kedagi lahti ei lastud. Lõppkokkuvõttes pääsesime siiski eluga.

Poiss istus kolm aastat ära, sai välja, nägi mind tänaval, astus ligi, pakkus kätt, ütles, et on ümber kasvanud ja tahab vanale laevale tagasi. Inimesed võivad muidugi ümber kasvada, see vasturütm ei vaidle, aga merel selliseid asju ei andestata. Seda ma talle ütlesin ei hakanud, samuti nagu seda, et vaevalt ta enam viisat saab — viisa antakse vaid kord elus nagu tütarlapsele süüitus ja kui see kord kaotatud, pole asemele panna enam midagi.

Vin ajalehed tagasi, vaatam kella. Jõuab. Jõuab veel aili veidi muusikat kuulata. Täna on selline „Vürst Igori” tuju. Aaria polovetside laagris. Kuulan selle veel kord ära ja siis pika sammuga koju. Kartul sai hommikul keedetud, heeringas puhastatud ja koor on kapis. Jääb teevesi tulele panna ja oodata, kuni ta tuleb.

Õhtul aga läheme „Julma romanssi” vaatama, mina kolmandat, tema esimest korda.

Ilus on elada, ah!

Oblasti raamatukogu

Oli meil Larissa aga nägelus? Voi nimetada seda energiliselt väljendatud lahkarvamuseks?

Muidugi ajas ta pada. Aga minagi võtsin suu liiga täis asjadest, mis lõplikult läbi mõtlemata.

Niisiis, kutsusin Larissa keskpäeval, mil tal oli paar tundi vaba aega, raamatukokku — „Vürst Igorit“ kuulama. Seni ta veel ei teadnudki, et raamatukogus on ka muusikaosakond, aga see pole tähtis.

Niisiis, üritame kuulata aariat, et andke, andke mulle vabadus kätte, aga võta näpust — kuuldeklappidil on midagi viga: õnneks leidis kravikeeraja, õnneks oli viga tühine ja jälle olin ma kuldsete kätega meister. Mina, kes ma kodus olen vana saamatus ise. Aga pimedate maal on ka ühe silmaga mees kuningas.

Kuulasime ära selle aaria ja teise ka, selle — kas sa ikka ootad midagi veel?

Pärast kõndisime, käe alt kinni, nagu ikka gastronoomi kohvi jooma ja saiakesi sööma. Teel poetasin ma märkuse:

„Viikingi südant sellel Igoril muidugi ei olnud. Ma ei usu iialgi, et jaarl Rollo oleks ühe naise järele sedasi kõõrutanud ja ohanud, tal oli tähtsamat teha.“

Larissa mu kõrval tõmbus kangeks.

„Röövida ja tappa?“

„Maid vallutada ja kindlusi ehitada.“

„Üks hulkuv hunt oli see Rollo! Miks ta oma Skandinaavias, oma kodus, paigal ei püsinud ja mooda maailma hulkus, mõök käes?“

„Noh, ega Jermak kah ahju taga istunud, mõdukann käeulatuses ja kapsaleem laual. Ka slaavlastele polnud Uuralid mingiks piiriks, muidu ei kõnniks me sinuga praegu siin.“

„Sa ju ei taha, et me tülli lahksime? Sa ju mõistad, et ma pean patrioot olema? Jätame siis selle jutu!“

Sisenesime gastronoomi, ostime kohvi. Vaatan, kuidas Larissa pisikeste lonksukeste haaval joob oma tulist kohvi, ja imestan taas tema liigutusi. Kogu ta olekus, kogu hoiakus on mingi kõhklus, lõpetamatus, kindlusetus. Kutse toe ja kaitse järele: peksa mind, löö mind, ma kannatan kõik välja, ainult ole minugal. Ja ometi peatub selle enesekindlusetus varjus vapra poksija kohkumata vaim: peksa-peksa, kuni sa nõrked, siis aga ajan ma end uuesti sirgu kui kõrkjas pärast tormi, kui bambus, kui pajupöösas. Mitte see ei võida, kes kõvemini lööb, vaid see, kes rohkem hoope talub ja ikka iseendaks jääb.

„Kunstnik Rockwell Kent talvitub oma 9-aastase pojaga Alaskal,

Rebasesaarel, ja raadab seal maad. Ma mäletan peast ainult mõtet, mitte täpset teksti: uut maad luua, teda võsast vabastada on ilus. Ma mõistan uusasunike tundeid, kellele see on meelduma hakkas, metsast ja võpsikust maad teha, võsa põlluks muuta, kirjutab Kent, et nad enam pidama ei saanud, et nad enim midagi muud teha ei tahtnudki, midagi muud meheväärseks ei pidanud.“

Muidugi pole Rollo ja Kentil midagi ühist. Miks ma nad pean seon? Larissa

„On tööroom. On room lapsest ja teadmiseroom ja andmiseroom. On isegi saamiseroom, mitte vähem ehtne ja ilus, muidu poleks kingitustel mõtet. Aga mis room oli Rollo? Kui sa ei tunne roomu, pole mõtet tööd teha ega eladagi.“

„On veel võiduroom. Room kättemaksust. Aga jutt pole sellest. Ma tahtsin õigupoolest rääkida maast. Igori-aegsel Venemaal oli maa veel kõigi ja eikellegi oma. Nagu meil praegu. Rollo-Euroopas oli maa juba omand. Varandus ihaldamiseks. Ma ei tea ega oska paugupealt otsustada, mis on parem, mis halvem. Aga kui maa pole väärtus, kui teda toitjaks ei nimetata, kui teda ei ihaldada endale nagu ilusat neitsit, siis on ta eikellegimaa, mis talt siis hoidagi.“

„Ärme läheme tülli, eks! Jätame siis selle jutu. Sa ju mõistad ometi, et ma pean patrioot olema,“ kordab Larissa.

Aeg saab täis, tuleb minna. Lähen Larissat saatma. Tänaval tulevad meile vastu ta kolleegid. Teretame, seisatame, vahetame mõned laused, Larissa käsi koduselt minu käevangus. Kas ta siis keelepeksu üldse ei karda?

„Ma jooksen nüüd minema,“ pistab ta mulle käe pilku. „Õhtuni siis?“

„Õhtuni-õhtuni!“ Sedasi.

Õigiptuses asunud armeenlaste koloonias tuli ühel tarkpeal pähe tassida kohale terve kotitais Armeenia mulda ja seda peotäite kaup müüma hakata. Isegi puruvaesed võtsid tohutute protsentidega võlgu, sest kes võis ilma jääda peotäiest kodumaa mullast. Nii kirjutab korvpallur Armenak Alatsatšjan.

Aga mul pole kaasas peotäitki. Mitte peotäitki Eestimaa mulda ja kust pidin ma selle võtmagi? Kas oma selle suve köögiviljamaa t, nagu mu aiakest ametlikult nimetatakse? Eestimaa muld on muidugi seegi, seega peaks ta olema püha, aga sellist mõtet ei tulnud pähe.

Aitab! Kodus lasen Larissale eelse juurviljahautise soojaks, ta ei ole peps, ja ostan kala juurde. Veel tunnikest paar ja ta tulebki.

Siis tuleb ta lähemale, veel lähemale ja ma lähen avama ust.

Hea on kahele süüa tulla

Hea on teada, et oodatav tuleb

Hea on vaadata, kuidas ta isiga sööb

Hilpude pesemine? See ka mõni probleem, kui soe vesi ja pulber käepärast! Sülle küll ei tasu naist pidada. Ainult triikimist ma tõepoolest ei sahi: ei oska, ei taha, ei tee. Igavene nuhtlus on see triikimine, aga mööda temast ei pääse.

Kui päris järele mõelda, olen ma kogu oma elu tarku naisi ambusaldanud. Kas ka kartnud? Ei usu. Või mis neist kartagi, kui enamik tarkadest on oma tarkust nii pilgeni täis, et NAISEL peaaegu juumi ei jäägi.

See, mida Larissa maailmakirjandusest teab ja mäletab, on lausa uskumatu. See, kui lolliks ta mind peab, tuleb senistest kogemustest sadade tudengikestega, kelle lugemus on nullilähedane. Ja nii küsibki ta iga kord, kui mingist raamatust juttu tuleb: oled sa seda lugenud? Noh, õnneks ma enamasti olen.

Meie vaidlused. Larissaga vaidlemist ma alles õpin ja tagajärjed on kasinad. Olen ta argumentide vastu jõuetu

„Kuule, mis sa veel räägid, sellest kirjutati niiviisi ajalehes, ma võin selle vä ja otsida.“

Mis ajaleht kirjutab, peab tõsi olema. Et trükitud sõna vahetevanel ei kajasta mitte kogu tõde ja sellega lugejaid... desinformeerib, ei mahu mu targale daamile pähe. Väga varjatult ja otsatult celikaatselt haletseb ta mu rumalust, et ma nii valesti mõelda võin, varjab naeratust ja paneb muile uue, veel vägevama pirni:

„Möödunud kuul käis meil lektor, kes rääkis ka sedasama!“

Ja ongi vaidlus otsas. Kuidas saabki vaidlust jätkata, kui tema poolel on ajaleht ja lektor?

Larissa ei arva noopiski, et ta teab kõike. Palju on veel õppida, lugeda, teada saada, kuulda. Aga mida ta teab, selles ta ei kahtle. See, mida ta teab, ongi just nii, see on tõde. Nendes tõesedest kantlemine on jumalasaalgamine ja viib ainult riiale. Larissa teab, mäletab otsatult palju, millest mul aimugi pole. Aga milleski jääb ta alla iga eesti maanaisele — tal puudub viimase elutark skeptitsism. Kirjutati küll ja mis siis — paber kannatab kõik välja. Rääkis küll ja mis siis — ju tal kästi sedasi rääkida.

Sõnake kallist naabrist.

Purjus Igor oli tüütu, aga elegantne ka. Liialdatud husaarivisakus, mida ta harrastas, andis talle mingi sarmikuse. Ta oli tüütu, aga mitte vastik.

Nüüd püsib Igor kaine ja tast on saanud hall vilksatav hiireke. Vilks kööki, kuni mind seal pole, läbi ukse on see ju kuulda, vilks käimlasse, üks ölg ees ja vabandav naeratus näol: ega mu vilksatased sind ei sega? Alles siis, kui ta mundrikuue selga

pane, saab ta tagasi mingi hoiaku ja oleku, aga seegi pole see pole see...

Purjus Igor oli kaine etem.

Kell on kaksteist saamas

Saatsin just Larissa koju. Tänavail möllab lumetorm. Tuul pillub, lund, sakutab katuseid. Kodus öeldakse sellisel puhul: küll tuiskab, küll marutab! Aga Eestis nii raevukat tuult polegi.

Pätserdan aknakitiga veel kord aknaid, topin täis seni märkamatuks jäänud praod, korraستان märkmeid ja tunnen ennast õnusalts. Sorin ja sorteerin neid lipakaid ja jälle kirun ennast: loll olen, et kohe puhtalt ei kirjuta, nagu grupp seltsimehi, küllap andekamaid või väledamaid. Märkmed laual on tänased väljakirjutused oblasti raamatukogust.

Esimene paralleel tärkas pähe juba lugemissaalis: Sahharini saar ja Vladimir Beekmani kirjeldatud Austraalia. Mitte juhustikult sarnased, vaid lausa vennad on need kaks ja ajalukkugi ilmuvad nad käsikäes.

Tsaarivalitsus muutis vene meremeeste avastatud ja eri rahvusest leadlaste läbiuuritud Sahhalini hiiglasuureks sunnitöövanglaks. Kas laevareis Odessast Sahhalinile oligi lühem ja lihtsam kui Inglismaalt Austraaliasse? Või oli raskemgi?

Južno-Sahhalinski linn asutati nõnda. Möödunud sajandi kaheksakümnen datel aastatel, täpsemalt 1882. aastal, oli asustatud peamiselt saare lõunatipp, kus asus 4 suurt sunnitöölaagrit. Põhja-Sahhalinil elas ainult 18 asunikku ja umbes 175 „ajutiselt vabastatud“. Need olid oma aja täis istunud sunnitöölised, keda ei lubatud saarelt lahkuda ega loetud ka asunikeks, sest neil säilis töökohustuse kohaliku võimu käsu all. Tehtud tööd kontrolliti päevast päeva ja registreeriti vastavas raamatus, ka ei võinud nad vabalt valida endale elukohta.

9. juunil 1881. aastal saabus Korsakovi ringkonda uus ülemus, major Vladimir Jantsevitš. Saabus ta käsuga korraldada uue asula rajamine. Saarel puudusid teed, sunnitöölaagrid asusid lõunatipus. Uus asula pidi saama tugipunktiks põhja poole suunduva tee ääres. Selle tee ääres, mida veel olemas ei olnud. Asula tuli rajada Korsakovist 15—30 versta eemale, sellisesse kohta, mille ümbrus sobib põllutööks, ja talle pidi antama mingi alaline nimi.

Sahhalini lõunaosas oli „vabastatute“ arv kasvanud selleks ajaks juba 900-le. Tsaariametnikud kartsid põhjusega, et endised sunnitöölised, kui neid ei suudeta tööle rakendada, võivad põhjustada ohtlikke rahutusi. Uue asula rajamiseks valiti välja 25 meest. Teada on nende kõigi nimed. Üks kahekümne viiest oli Ivan

Juhna. Sellele nimele tehvates küsisin muidugi — kas eestlane. Hujem see kahtlus kustus. I sindatud oli 17 kubermangu ja Doni kasakate oblast.

Uusasukad pandi paika ürgmetsa Musta jõe kaldale, kus mahavarisenud saja-aastased puud ei lasknud vabalt astuda kahte sammugi. Mehi see ei kohutanud. Et oli augustikuu, pandi kõigepealt tööle kirved ja ehitati valmis barakk. Omaette maja, kuhu seati ette Venemaalt toodud klaasaknad, sai järelevaatajale. Need olid tookordse Vladimirovka ja tänase oblastikeskuse esimesed hooned.

Meeste töökus ja innukus üllatas tsinovnikuidki. Järgmisel suvel suutsid nad kõik valmis ehitada omaette elumaja, tulevase talu aseme, ja harida üles tüki maad. Muidugi edenes majapidamise sisseseadmine ühel ladusamalt, teisel aeglasemalt. Seitse kõige lahtsama käega, kõige töökamat meest, kes majapidamise sisseadmisel teistest ette jõudsid, said valitsuselt hinnalise autasu — naise. Nii ongi kirjas: naised anti kõigepealt neile, kes majapidamises neid kõige enam vajasisid. Teada on naiste nimedki: Anna, Nadežda, Maria... Naisedki olid karistuse ärakandnud ja sundasunnuse jäetud endised sunnitöölised.

Austraalia esimesed eurooplastest asunikud sõitsid merele kapten Arthur Phillipi juhtimisel 11 laevaga. Inglismaalt alustas teekonda 736 vangi, neist jõudis elusalt pärale 717, sealhulgas 192 naist. Uue koloonia asustamisest pidid osa võtma vange valvama saadetud 250 sõdurit ja ohvitseri, neist 28-l kaasas naised-lapsed. Beekman ei kirjuta, kuidas nad elasid, kuidas ehitasid maju, mida sõid. Aga Vladimirovka asunikke tabas häda varsti: 1887. aasta 5. septembril algasid paduvihmad, mis kestsid kolm päeva. Jõgedel tekkis üleujutus, mis viis kaasa talveks varutud heina, kartuli ja vilja. Kas tsaarivahitsus asunikele, mingit abi ka andis, seda muidu nii täpselt peetud dokumentidest ei leia.

Midagi ühist on Austraalia ja Sahhalinil veel. Beekmani raamatu järgi kõlavat Austraalias uhkelt, kui keegi võib tõendada, et ta pärineb sunnitöölisest. Sedasama uhkust olen ma korduvalt täheldanud ka siin. See on lausa kõrgaristokraatia!

Ja lõpuks: miks ma arvan, et Ivan, Juhna ei olnud eestlane? Aga sellepärast, et ta polnud nende esimese seitsme hulgas, kes preemiaks naise said. Kolkapatriotism? Mis siis? Siin jään ma kindlaks!

11. jaanuar, reede

Istun jälle raamatukogu lugemissaalis, aknapoolses reas, oma tavalisel kohal.

Jälle on ka minul töönädal ja töörütmi. Kuulan iga päev 2-3-5 tundi muusikat. Üsna valimatult, enamasti oopereid ja

simfooniaid, eelistades dirigente, keda romaanis vajan. Sest see salaarmastus, romaan, muudkui edeneb, aga sellest ei tohi vist valjusti kõnelda.

Kahju küll, aga muusika minus midagi sügavamat ei pünduta. Ma ei leia teda üles. Ehk ka sellepärast, et ma ei tunne muusika ega mängi pilli ega eralda orkestrit kuulates üksikuid instrumente hääle järgi. Aga ka must mees peab edasi elama ja huvitav on muusika sellegipoolest, huvitav lahti võtta ja vaadata, mis seal sees on, kuidas ta kokku on pandud. Huvitav on kompositsioon, huvitavad on seosed ja liitekohad, montaaž, see töö, mida tehakse „liimipoti ja kääridega“. Kuulad-kuulad ja helilooja mõttelaad tema sidumisevõtled saavad juba tuttavaks, juba võid ennustada, kuidas ta selle motiivi lõpetab ja mis tuleb edasi.

Plaadid on elava muusika kuulamisega võrreldes palju eeliseld. Plaadil saad sa alati mõnda kohta „tagasi võtta“, uuesti kuulata. Kontserdil see võimalus puudub. Grammofon laseb helitugevust reguleerida, kontserdil võid või appi karjuda, ja ikka vajub forte su peale kui Niagara kosk, püüdes sind enda alla mätta ja allutada. Plaati kuulates võid hetkeks pausi teha ja järele mõelda, plaati kuulates ei nihele keegi su paremal (vasakul) käel ja keegi ei krabista selja taga kavalehte.

Tellisin välja värvilised pildialbumid Austraalia kohta ja silmitsen seda maad. Küll on vaev loll olla! Mida ma, keda ma sellelt mandrilt tean, peale sportlaste muidugi? Kas on neil mõni maailmanimega helilooja, skulptor, maali, laulja? Kes oleks see mees, kes mulle kunagi oskaks mõnusalt selgeks teha, milline on Austraalia osa maailmakultuuris?

Milline on Sahhalini kultuuripärand NSV Liidu kultuuri? Õigupoolest on see valesti küsitud. Küsigem nii: kuidas nad ise ta ja homme hindavad seda näputäht, kes neil siiani on? Voi vee lapsemalt. Boriss Repin, Nikola Tarassov või Ženja Lebkov ei alles vagagi elus. Kui nende elu kulgeb nii nagu seni, ka mõnda neist „loo käigus“ laastuks ei lõigata, mis tuulde lendama peab, siis, mitme aasta pärast saavad neist legendid? Mitme aasta pärast avatakse nende kortermuuseumid, mitme aasta pärast kinnitatakse majaseintele tahvlid, et sel ja sel aasta elas ja suri siin lauleja Repin, Boriss Petrovitš, või Kolja Tarassov või Lebkov, vana sänikael. Ženjale pannakse kunagi ehk Inglismaa eeskujul ka mõnda trahlerisse tahvel sellel toolil istus ja kummutas klaas vee vägilane, Brjanski karu, habemik metsamees ja tabli poeet Lebkov. Täna on seda naljakas mõeldagi, aga kõik see tuleb. Tuleb kindlasti. Kultuurikandjad ei kao, nad leitakse üles. Ka siin Sahhalinil. Aga küllap hakatakse sellega siingi pihta liiga hilja.

Eile õhtul käisime Larissaga teatris. Kuuesajal toolil istus sadakond vaatajat. Nagu ikka.

Kaks enelauda jätkavad kauplemist ja ostjad jätkavad ostmist ka pärast kolmandat kella. Saali võib ju tagasi minna millal tahes. Ja kombekalt istutakse just sellele kohale, mis piletil kirjas, segas see teisi vaatajaid või mitte. Laval käib südameste murdmine juba minutit viis, aga neli hilinenud daami marsib kontsaklõbinal tagasi oma kohtadele esimese rea keskel, kus nad istuvad uhkes üksinduses. Ole siis näitleja ja tee sellistele teatrit, mõtlen. Ja mõtlen ühekohtuselt.

Hilinejad ei demonstreeri end, nad ei käitu väljakutsuvalt, nagu võiks olla lugu meil. Nad ei pooseta tõepoolest. Veel enam ühejäänud publiku silmis nad polegi ebaviisakad. Nad ei tee midagi normist erinevat, midagi teistmoodi, kui on üldiselt kombeks. Nad ei tee ka midagi valesti, sest mitte kunagi pole neile mitte keegi öelnud, seletanud, kuidas sellises situatsioonis tuleb käituda. Need head inimesed on absoluutselt süüdimatud ja nende peale vihastamine on ühekohtune.

Millegi pärast meenutas see seik mulle tobedat anekdooti inimsööjast, kes öösel oma palmilehtedest asemel vähkreb-vähkreb ja kuidagi und ei saa.

„Mis sa rabeled, mis sul on?“ küsib inimsööja naine.

„Kõiksugu mõtted tulevad pähe,“ vastab inimsööja. „Milleks ma elan? Olen ma teinud midagi kasulikku? Kas tõepoolest möödub terve mu elu ses neetud džunglis, kus keegi ei oska taskurättigi kasutada?“

Naine vastab: „Ma olen sulle sada korda öelnud, et ära söö õhtueineks intelligente, sest ei tule midagi head. Ja ongi pahandus käes.“

Mõnda kohaliku draamateatri juht.

Draamateatri otsustas Sahhalinski ellu kutsuda ringkonna n/ü nõukogu. Kogu trupp valmistati ette Moskvas kesktööstusbüroo kaudu. Saarele sõitis 23 inimest.

Konapeal selgus näitlejatele ja lavastajatele sedamaid, et jalle oli olnud head tahtmist ja hoogu palju ning etlemõtet vähe. Jälle pidi välja vedama seesama vana usaldusväärne suksuke patriotism ja optimistlik eluhoiak. Teatrile eraldatud hoone oli vana sara, kus paudusid valgustus ja muu teatrilegemiseks elementaarne, paudus elamispind näitlejate jaoks. Oli tõepoolest tarvis suurt enesesalgamist, et kõigest üle olla ja kindlustada teatrile mingi tase. Aga kõigest mõne aja eest, kui uudismaid tehti ja Kustanais korraga 200 sovhoosikeskust ehitati, oli riigil olnud anda selleks 4 (1) autokraanat.

14. detsembril 1930 avati siiski piirivalvurite klubis Aleksandrovkas uus teater, esietendus B. Lavrenjovi „Murrang“. Esimene peanäitejuht oli Jevgeni Vladimirovitš Muratov.

Publikut võta po. nud kerge. Esimestel aastatel toodi iga kuu

välja 6 lavastust, sest iga tükk õnnestus mängida 2-3 korda. Linn oli väike ja rahvas teatriga harjumata. Mängiti Tšehhovi, Gribojedovit, Shakespeare'i, B. Shaw'd, Lope de Vegat, Goldoni. Hiljem kahanes esietenduste arv kuus 1-2-ni.

Aga üldiselt olid need „Mayfloweri“ ajad. Oli vintskeid mehi ja naisi, oli tõepoolest uskumatut tahtmist ja suurt idealismi ja sinilind tõusis, lendu. Teater sai jalad alla. Ehitati ümber teatrihoone, laienes trupi koosseis.

1933. aastal — 65 näitlejat.

1935. aastal — 82 näitlejat. Uskumatu!

Koldid paukusid, et suits kattis lagesid, anti hoope ja voeti neid vastu, aga näitlejad said korterid ja olmeraskused vähenesid. Tasu? Kümne esimese tööaastaga lavastati teatris üle 170 (1) näidendi.

Palju anti väljasõiduetendusi. Reisiti autodel ja hobustel, paatide ja koerterakenditega, esineti 2 korda päevas. Instrueeriti kohalikke näiteringe, juhutati punanurkade kujundamist, riiklike tähtpäevade tähistamist ja aktusi. Teater oli kogu saare kultuurikolle.

Tänased mured? Vestan juttu peanäitejuhi ja asedirektoriga, administraatori ja riidehoidjaga.

Probleeme jätkub kuhjaga. Näitejuhid ei taha kaua vastu pidada, sest tänapäeval on Južno-Sahhalinsk väga halb teatrilinn. Tegelikult on see häda küll tüüpiline Venemaa suurtele piirkondadele, lisatakse. Seda ma tean.

Prooviti seda ja teist. Püüti publikut komöödiatega teatrisse meelitada. Teatri tase langes, publik jäi koju. Või tänavale. Või kinno — ei tea. Häkati koostama luulekavu, üks neist muide Eesti luulest. Kava oli põhimõtteliselt koostatud ja minult paluti konsultatsiooni meie nimede hääldamiseks. Muidugi olin krapsti nõus, aga ei saanud asja ei luulekavast ega meie kohtumisest. Ei tea ma sedagi, milliste luuletajate värssed kavatseti esitada.

Riik lubab pidada 40 näitlejat, 6 kohta on täitmata. Puudub noorus, nii neid kui noormehed. Kulastatavust hoiavad plaanilise 60% piires ainult rohked lastetükid, mis lähevad täismajale. Ehk kasvab siit uus põlvkond teatrisõpru?

Kriitika?

Kriitika on kohalik ja tendentslik. Ilmuvad lood on sageli vaid sisu ümberjutustused, ilma analüüsita. Sedasi arvab ase-direktör. Kohaliku lehte lugedes võib nentida sedasama — teatri ja pressu vahekorrad on sassis. Ühe poole (ajalehe) range nõud likkus ei arvesta teise poole võimalusi ja tegelikku olukorda. Aga kriitikuid-maksimaliste on Maarjamaalgi.

Küll tänaseks! Päike paistab, köht on tühi, hing igatseb. Lähem koju süüa tegema, Larissal läheb täna kauem ja toit peab olema tõhus.

12. jaanuar. Öhtu

Söök on söödud, jook on joodud. Kõrvaltoas mängib vaikselt makk, laual annab valgust küünlal.

„Tahad sa kuulda, kuidas ma tütre sain?“

Pargel teab, kas ikka tahangi. Aga Larissat mu vastus ei huvita, ta algab poolsosinal.

Nüüsi aastakesi hakkas lugema neljakümne poole. Nii vist öeldakse, kui kümme on ette loonud? Oli viimane aeg laps soetada, laps hankida, laps muretseda, laps hakkama seada, kui olla nähvakeelne. Mõeldud tehtud. Lõunas vibides oli Larissat tutvunud väga intelligentse, väga soliidse, endast 15 aastat vanema venestunud grusiiniga, kes elas Moskvast üksi oma kahetoalises korteris. Sellele isandale, tingnimega Givi, Larissa külla põrustaski.

Alguses vedasid asjad villu, sest parajasti oli Givil külas ta armastav ema ja Larissa pandi õõbima elutuppa kušetile.

„Kuidas ta julges tulla ema juurest sinu kõrvale magama? Mustad mehed nii ei tee.“

„Ega ta julgenudki. Aga ta võttis öhtul kaua vanni. Laskis vee jooksmas, solistas seal, ümises laulda, pani siis duši jooksmas, seega hiilis kolmeks minutiks minni juurde.“

Nii see tütar tehti. Oige pea mindi tülli.

Nüüsi — Moskva troll, tiptund. Mitte trüginine, vaid kurat teab mis. Larissa seisab kui pressi vahel, ei saa liigutada käti ega pead, ja tunneb korraka, et selja taga seisja surub oma põialt tema kannikate vahele. Ohuke kleidike ei kaitse midagi, liigutada ennast ei saa, kobaja läheb üha jultunumaks ja pressi lõttu ei saa enam hingatagi, ringipööramisest kõnelemata. See oli esimene vaatus.

Peatus. Pooled sõitjatest väljuvad; läheb kõvasti lahendamaks. Larissa pöörab ringi ja virutab tema selja taga seisvale mehele vastu kõrvu. See oli teine vaatus.

„Mille eest?“ küsib mees üllatunult. Mõistagi äratas nähvakas üldist tähelepanu ja seletust ootab kõgu üksmeelne reisijatekollektiiv. Larissa seletab, mille eest. Talle tehakse ruttu ja põhjalikult selgeks, et mees alles tuli peale ja ei saa kuidagi süüdi olla. Larissa vabandab. Vastu kõrvu saanu ei võta vabandust vastu, vaid pulbitseb kui purskama hakkav vulkaan. Givi seisab eemal, teeb näo, et ta Larissat ei tunne, ja ihkab läbi trollipõranda asfaldi alla lipsata. Larissa ei mõista elegantset Givit, vaid läheb tema juurde lonnutust otsima. Löödud mees taipab, et Larissa pole üks, et tegemist on paarikesega. Et ta raev aina kasvab ja naist ta ometi tüüa ei taha, virutab ta Larissalt saadud kõrvakiilu tagasi malbele Givile. Grusiin kargab just peatunud trollist maha kui

märatsev täkk, silub oma punast pöske ja kähistab läbi hammaste Larissale:

„Unusta mu aadress!“ Näidendi lõpp. Nii see tütar tehti ja nii see isa kadus.

„Kas sa lootsid temaga abielluda?“

„Möödaminnes oli ka sellest juttu, ma kutsusin teda Sahhalile. Siin oleks tal olnud häid võimalusi, aga Moskvast ärakolinutud ei tulnud Givi puhul kõne alla, sellele ei tahtnud ta mõeldagi. Mina jälle ei saanud siit ära kolida. Ema pärast ja töö pärast ja selle pärast, et Kaug-Ida on mu kodu.“

Mis on selles loos erilist? Mitte midagi peale selle, et see on Larissa lugu. Aga tema väärinuks mitte neid kolme minutit duši pahipa saatel, mitte malbet grusiini, vaid midagi hoopis muud — tisedat tervikliku karuküti, habemikku vene vaguast. Sellist, nagu me nägime ballil, kus naised sosinal vadistasid:

„Kuidas Olga Pavlovnal küll vedas! Sõitis Põhja instituudile tudengeid värbama ja leidiski endale mehe. Ja veel millise! Ehtsa, sümpaatse jahimehe. Loll olin, et ma tookord ise sinna ei sõitnud.“

Ikka veel laupäev. Veel kümme minutit. Mis see siis nüüd oli? See paneb jahmatama, ahvatleb kaasa minema. Sildu lõhkuma, riskima.

Hoog ja meeletus. Aga mina targutan ega saa endast välja. Kas siis mina ei suudagi sedasi olla, kõigele käega lüüa: kui läks trumm, mingi pulgad pealegi...

Mina: „Tuleksid sa koos minuga „Mayfloweril“ Metsikusse Läände talu rajama?“

Tema: „Milleks meile Metsik Lääs? Sahhalin on kolm korda suurem kui Belgia, kaks korda suurem kui Šveits ja suurem Austriast — kas meile siis siin ruumi ei jätku? Igal pool vajatakse mehi ja ootab töö. Siin tuleksin ma sinuga kaasa igale poole, kuhu sa ainult kutsud.“

Igale poole, kuhu lubab sul tulla ema, kes toast jalga välja ei tõsta, isegi koridori mitte. Igale poole, kus kuuenda klassi tüdruk ei pea kooli vahetama, sest ta on klassikaaslastesse kiindunud. Ja ikkagi on nii ilus midagi seesugust kuulda.

13. jaanuar

Pühapäeva päikeseline hommik. Täna läheme siis kaheksa suusatama; ei kolmekesi — mina, Larissa ja Jeanne. Hend nühka sellest ei tule.

Veel on vara. Et aega parajaks teha, pesin puhtaks ja riputasin

kuivama nädala pesu, koristasin kööki ja lugesi vanu ajalehti, aga ikka on vara.

Kirjad. Mõningaid neist loen ikka ja jälle. Ville omi armeest. Poisi on tüju langenud. Kirju Tartust, Tallinnast, Moskvast. Seda siin Tartust.

„Teeb lausa viha, milises eelisolukorras on mehed. Meil lauarias kooris naine, kes on lõbus, seltskondlik, musikaalne ja vältimusest kõigist etem. Ta näeb välja 20 aastat noorem ja pole eputiseks muutunud nagu enamik iludusi. Teadagi oli tal palju austajaid ja küllap ka oma romaamikesed, sest ta abielu hakkas viimasel aastatel logisema. Asi lõppes lahutusega. Mees oli naise kõrval täiesti silmapaistmatu, tavalise välimusega, ainsaks plussiks hea paik.

Mees sai endale kohe uue naise, 20 aastat noorema, kellega on juba lapski. Naise ümbert aga kadusid austajad kui nõiaväel. Üks asi on kurameerida abielunaise, kellel pole ohtu oodata, teine asi — vaba naisega, kes, jumal hoidku.

Nii ta on.

„Täna räägiti mulle tõestisündinud lugu. Üks keskeas daam olnud kanges meestevalus ja läinud endale kultuurimajast meest otsima. Leidnudki viisaka ja kaune poisi kui ponksi ja kõik klappinud. Alinasti. Hommikul aga nõudnud kavaler vutkümme rubla. Selline olla tema taks. Nii et *playboy*'d on ka meil olemas, kas nuta või naera.

Natta küll ei tasu.

Tallinna kombeid ma ei tea, aga siin ollakse lihamurede (või kuidas seda viisakamalt öelda?) arutamisega küll palju vabameelsemad kui meil. Häbenetakse vähem, peetakse asju loomulikeks, sellepärast on juba kuuldud mõndagi. Aga *playboy*'dest küll mitte. Tundub, et siin oleksid nad ka mõeldamatud. Kui ikka ihu nõuab, saavad asjad aetud lihtsamalt, loomulikumat.

Ohtu Üks

Saatsin just Larissa koju.

Linnal on viisakas suusastaadion ilusa sopka jalamil. Larissa juurest käis sinna buss, aga jalgsi minna on 30—40 minuti tee. Suusastaadionil laenutatakse üsna odavalt saapaid, suuski ja keppe, sealt saab mäaret, seal on päris rikkalik einelaud.

Larissa oli seal esimest korda. Ka suusatamisvõistlusi nägi ta täna esimest korda. Nuta, Israel!

Nägi, tänagi tänu sellele, et mina ta sinna kaasa tassisin, neile võistlustele. Seal ma sus seletasin, kuidas käib teatesuusatamine ja miks üksiksõitjad korraga välja ei lähe, vaid ükshaaval, miks

suuski enne võistlust märgistatakse ja miks on suusatajad nii kummaliselt riietatud — nagu kosmonaudid, kui tsileerida Larissat. Jälle tuli mul olla see ühe silmaga mees, kes...

Muidu oli tipp-topppäev: ilm parajalt külm, tuul vaikne, pühke traditsiooniliselt terve päev otsa pilvitus taevas ja Jeanne alguses päris meeldiv laps. Kui tal igav hakkas ja ta sõbraanna poole lubas minna, jõudsimme väikeses sõnelemise stiiski ära sõnelda. Minu ei olnud seejuures küll tark ega vaimukas. Kui tütar oli läinud, märkis Larissa asjalikult:

„Ma mitte ei mõista, kumb teist laps on.“

Muidugi on tüdrukul õigus. Iga vaba hetke veedab Larissa minuga, talle jääb ema tähelepanu järjest vähemaks. Ja ma ei saa talle öelda: ava silmad ja vaata, kuidas su ema särab, vanat, kuidas ta õisi välja ajab, kuidas ta ilusamaks ja enesekindlamaks muutub, rõõmusta koos temaga!

14. jaanuar

Täna sain lõpuks jutule sõjaveteraniga, kes tookord raudteelaste klubis kohtumas käis, kes luuletab.

Ta vabandas telefonitsi, et korter on kitsas ja mööbelgi kurnunud — meelsamini kohtuks ta minuga neutraalsel pinnal. Malle sobis see hästi, sest võorastes kodudes tunnengi end alati halvasti, kokkusurutult.

Mihhail Komarovi juttu panin kirja, sedamööda kuidas ta rääkis. Niiõelda — soojalt. Juttu ajasime muidugi oblasti raamatukogus, ühes tühjas toas.

„Teie kodulinn on Leningrad. Palju on siis teie hoiakutes ja harjumustes alles leningradlast?“

„Leningradlased säilitasid kuni sõjani palju vanast kultuursest Peterburist ja revolutsioonilisest Piiterist: linlased olid haritud, viisakad, kultuurijanused. Enamik neist sai sõjas otsa või sattus tööle mujale üle kogu NSV Liidu. Pärast sõda ei tulnud paljud üksikuks jäänud naised enam Leningradi tagasi, vaid jäid paigale, kuhu sõda oli nad paisanud. Nende asemel asustasid linna uued elanikud ümbruskonna küladest, Vologdast ja teistest väikelinnadest. Loomulikult on Leningrad praegugi suur kultuurikeskus, mina aga ennast seal koduselt ei tunne, sest uus linlane on hull, ükskõikne, ebaviisakas.“

„Kas teie enda käitumiskultuur ja taktitunne on parit Leningradist?“

„Olen parteilane juba 45 aastat, komsomoli auge. Ma ei leagi, on mulle taktitunnet ja tähelepanelikkust kaasinimeste vabtu õpetanud partei, polittöötaja amet või Leningradi-päritolu Püüan

hoolega mitte kasutada oma minevikku ja tehtud tööd selleks, et saavutada mingeid eeliseid. Tuleneb see samuti Leningradi-päritolust? Hirgekultuuri väljenduseks pean tagasihoidlikkust, sellepärast on minu kodu ilma igasuguse luksuset. On seegi Leningradi-päritolust?"

"Üha rohkem räägitakse kõlblusest, kõlbelisest inimesest."

"Igakülgsest arenenud, harmoonilise isiksusest on meil veel pikk maa minna. Tõusikud koguvad jõudu ja avaldavad kogu ühiskonnale üha suuremat mõju asjade kultuse kaudu. Ohel pleenim. Moskvast nõuti, et inimene peab olema „sotsialistlikult tsiiviliseeritud“. Mulle oli see põnev termin, põnev ja täpne. Ja eluline. See, mis on täiesti loomulik kodanlikule ühiskonnale, ei tohiks olla niisama enesestmõistetav meil. Aga tihtipeale on. Pluss veel individualism ja printsip „oma sark on ihule lähemal“. Milte kõik pole veel kasvanud meie moraali mõistma, kaugelki mitte kõik, siin on partei tööpõld veel avar. Ja miks mitte ka kirjaniku tööpõld?"

"Mida te teeksite, kui saaksite kaheks tunniks kogu võimutäie oma kätte?"

"Ideaalid on meil head ja õiged, selles pole kahtlust, aga tegelikkuses käime tihti looderdamise ja varguse rada. Tööline varastab materjali ja ehitab endale suvila. Tõsi, tööliste hulgas on alati leidunud nii ausaid inimesi kui vargaid, aga rämpsu ei jää millegipärast vähemaks, kuigi kapitalistlik minevik üha kaigeneb."

Kas pole asi selles, et me teeme liiga oma intelligentidele? Et me ei maksa rahva kõige haritumale, kõige kultuursemale kinile küllalt palka? On ju intelligenti tegelikud, reaalsed vajadused (kas või raamatute ostmiseks, kontsertidel käimiseks, ajalehtede-ajakirjade tellimiseks) enamasti suuremad kui madalama haridusega rahval."

Võimu ma muidugi enda kätte ei võtaks, ku kaheks tunniks mitte, aga isiklikule initsiatiivile tuleks minu meelest anda suurem vabadus, seda just majanduse vallas. Kuidas seda teha, mida ette võtta, selle üle otsustamiseks pole mul küllalt eelteadmisi ega viist ka aega neid enam omandada."

"Kas oskate formuleerida, milline on Sahhalini iseloom?"

"Kes elab siin püsavalt kaua, hakkab seda saart hoidma ja armastama. Küllap etendavad Odessa või Arhangelski elaniku iseloomu kujunemisel oma osa ka looduslikud tingimused, Must või Valge meri. Nii ka siin. See on ju kalurite saar, meri aga nõuab vastupidavust ja visadust. Neid omadusi nõuavad ka Sahhalini tabavad taifuunid."

Kultuurilises mõttes on otsustamine keerukam. Elanikud on korralikult, isegi hästi riides, eriti muidugi naised üldse ja noored

naised eriti. Sisemist kultuuri ei tahaks võrrelda ja hinnata. Mulle tundub ometi, et rahvas on heatahtlik ja vastutulelik. Loomulikult on aga need jooned omased kõigile nõukogude inimestele ja mitte ainult sahhalinlastele."

Sahhalinlased ei tunne end mandrist eraldatuina, kõrvalise ääremaana, neid huvitab sügavalt kogu meie suure maa elu kuni läänepiirini välja. Eesti muidugi kaasa arvatud. Suure maa, maailma mured on ka meie mured ja nende rõõmud meiegi rõõmud, kõike seda me võtame südamesse."

Teame, et Ameerika asustasid ju need eurooplased, kes julgesid üle ookeani purjetada, kel jätkus selleks mehisust ja ettevõtlikkust. Midagi seesugust võib öelda Sahhalinigi kohta. Kodusistuja sin ei satu, ahjutagune jääbki istuma ahju taha. Energiliste, hakkajate inimeste hulka, kes lasevad end siia tööle värvata, satub muidugi muudki, noori ja mitte väga noori, keda kõigepealt huvitab pikk rubla ja üldse mitte meie elu. Need sin kaadaks püsima ei jaa. See olekski kõik, mida ma oskan öelda Sahhalini iseloomu kohta."

15.—16. jaanuar

Selle siin panin kirja öösel, kui uni ära läks.

Stepp. Ääretu ja otsatu.

Päike. Valus ja halastamatu.

Põud. Kisendav ja lõputu.

Sadanud pole juba viis aastat. Juba viis aastat on paljast, maad kõrvetanud ainult halastamatu päike.

Ja kas see tookordnegi oli siis sadu? Kolm minutit lausvihma, seda küll, aga ainult need kolm minutit, mis ei suutnud kõrbenud maast meelitada välja ainsatki rohuliblet. Sest enne seda oli samuti olnud kaks aastat täielikku põuda.

"Käisin Leningradis sugulaste pool külas. Tagasisõidu sättisin sedasi, et jõuaksin õhtupoolikul Moskvasse. Kavatsesin A. A.-le sel ajal helistada, et tal sobiks mind veel külla kutsuda."

Teel, kupees, tutvusin pikka kasvu osseediga, kes oli Leningradis käinud oma pruuti vaatamas. Nagu ta mulle kurtis, ei tulnud sest vaatamisest midagi mõistlikku välja, sest peiu osutus impotentseks.

Moskvast küsis, millised on mu plaanid. Vastasin ausalt, et järgnev ei olene minust, vaid sellest, kuidas A. A. mind kohtleb.

Helistan, A. A. vastab: ajaksin juttu, aga on juba hilja. Ta ei küsi, kus ma kavatsen ööbida."

Osseet ootab, kuni kõne lõpeb. Tema küsib küll, kus ma ööbida kavatsen. Ei kusagil. Siinsamas — vaksalis."

Osseet kutsus ta enda poole. Larissa lähebki. Miks mitte, kui mees on impotentne.

Hommikupoolne öö. Larissa diivanile sigineb osseet. Selgub, et impotentist pole seekord juttugi, aga kiiresti süttiv-kustuv on mees küll.

Lausvihm, need kolm minutit, ei suutnud steppi äratada. Stepp on luge, stepp on elutu. Maa on lõhenenud ja täis kortse nagu aastasane tsuktsi šamaan. Kuumad tuulehood keerutavad naelid tolmutpilvi. Ei lenda lind, ei jookse jänes, ei vilista süstla pistab, et sellest rüpest, sellest üsast, ei saa enam nalgi toista midagi elavat, sedavõrd julmalt on põud suretanud välja kõik juured ja seemned. Maapõu on tühi.

Siis kerkivad pilved ja algab ball. Juba kogunevad kokku ümarlaua rüütlid, juba kõlavad avavalsi helid, juba langevad pilvavale muldale esimesed rasked vihmapiisad kui nentsi pisarad. Ball võtab hoogu, kõlavad toostid, sadu tiheneb. Esialgu valgub kook, mis taevast langeb, kui mutiauku. Aga sadu ei lakka, ta tiheneb ja tiheneb, vihm vilistab, vihm laulab ja lõhnab kui kevadine mets. Taevast on paksud hallid pilved. Tundub lausa uskumatu, et nende paksude hallide pilvede taga on kusagil peidus päike.

„Vaata, kui kauniti lõõmab kuul Nii vägevalt, nagu ta veel jaksab. Justkui minu armastus sinu vastu. Ja vaata, vaata, kuidas armastus mu ilusaks muudab!“

Ta astub peegli ette, valge ja salapärane kui Haapsalu lossidaam. Pilkašpimedas toas, mida valgustab vaid kuu.

„Eks ma ole vastupandamatu? Just nagu peabki välja nägema naine, kes kuulub sulle.“

Ja stepp ärkab ellu. Heldeke! Sada sorti lilli, tuhat sorti taimi. Kus te olite, kuhu te end peitsite, kes teid ometi külvas?! Või õi teid taevast vihm?

Ei-ei, me olime peidus, me olime kangesti peidus. Me olime nii väga peidus, et juba äragi ununes, et leidub ka maailmas muud, kui meie kitsuke peidik. Muld võib vihmata elada, muld võib vihmata aragi harjuda, muld võib trotsima hakata, et põud on looduse loomulik oiek, aga ainult esimese vihmami. Kui taevaluugid lähtuvad, kui vihm kord alla kallab, siis on stepp võimeks ta vastu panema. Ta ei pääse pakkui, ta peab ellu ärkama, ta hõlguib ühe seeliku ja pluusi ning naudib kosutavat vihma. Tarkab lohi, tarkavad lilled ja vaata-vaata imet juba lendab õiet õieks mesilane, juba laulab stepi kohal lind.

„Sa annad mulle tagasi enesekindluse ja ammu-ammu unustatud looduse - ma olen naine! Täna sellele kõnnin ma nüüd tänaval unkoit ja rõõmsalt.“

Ta vihm mõtleb — ma suutsin seda siiski.

СТАЛКА НАЗНАЧЕНИЯ		ВСТАВКА
5123	БЫКОВ	5-00
553	СИНЕГОРСК	5-50
5146	АНИНОВ	-
5142	КОРСАКОВ	6-35
5129	СТАРОДУБСК	6-23
955	СИНЕГОРСК	12-00
5131	СТАРОДУБСК - БЫКОВ	13-30
5144	КОРСАКОВ	18-30
5133	СИНЕГОРСК	18-35
27/501	СТАРОДУБСК - БЫКОВ	18-35

18. jaanuar, reede

Kott hakkab kolm saama. Larissa tuleb viieks.

Mis saan tehtud sa?

Kolm tundi kuulasin Wagnerit. Intervjueerisin oblasti kõige
põlmat ja hüülemat vanemjahikorraidaja Lev Paškovskit. Nagu
e päev, lüppasin möödaminnes muidugi läbi postkontorist. „Nõud-
sont“ luugis ei küsita mult enam ammu nime ega passi. Ajalehti
te kuja ei saanud. Tähendab — saan homme. Poest ostsin
oli, rubla ja 40 kopikat kilo, lõikasin ta lahti ja panin potti
eduma. Varsti tuleb teda pöörama minna. Kõik? Kõik.

Kuulas Sahhalini jahimehed siis elavad?

Prühist küttele, kes riigile nahku varuvad, on 15. Jahihoõajal
ad kätivad, muul ajal varuvad loomadele toitu ja hoolitsevad
õude eest. Nende kohus on ka salaküttele püüda. Ja peenemaid
õubist jahul saata.

Elajaanud palgaline seltskond, meest 40, kannab nime „prom-
rahvuse“. Ole mees ja tõlgi ära! Tööstustööline ei kõlba ja targemini
t mõista. Need mehed ei lase, nad peamiselt püüavad kalu ja
õubist. Kui veele ei pääse, remonditakse võrke ja paate, ülejäänud
jal puitakse. Krabipüügi hooaeg olevat aprillis-mais, juuni lõpul
õubist randa lõheline — gorbuuša. Kogunetakse 6—8-mehelistesse
õugadidesse ja läheb püügiks.

Paneti kirja kutseliste jahimeeste plaani. Aastas tuleb mehel küt-
tele jaguuiselt:

10	15	sooblit, naha hind	60.
10	20	naaritsat	20.—
1	5	punarebast	50.—
1	5	kährikut	60.—

lanesid plaanis pole. Kelle jahiala on järve kaldal, saab
õubist plaani. Jahimehe kuupalk on 80 rubla. Sellele lisandub
õubist 50% (40—60) lisatasu, nagu kõigile sel saarel, pluss 10%
õubist lisatasu iga siin elatud aasta eest, kusjuures staažitasu maksi-
õubist lisatasu on 50%. Sedagi saavad eranditult kõik sanhahnlased.
õubist lisatasu on 100%, seda ka jahimeestel. Varitsuslavade
õubist, söödavarumise või mis tahes muu töö eest makstakse
õubist, nagu meil metsavahtidele. Palgale lisandub ka tasu lastud
õubist eest, keskmiselt 1500 rubla aastas. Siinsetes oludes pole
õubist 350 rubla kuus jumal teab kui kõrge palk, aga vabadus maksab
õubist midagi. Neile 15 palgalisele küttele lisanduvad jahimehed lepingu
õubist, kes hooajal riigile nahku varuvad, praktiliselt samad kindlad
õubist igal aastal. Ka neile antakse igale oma jahipiirkond ja
õubist, palka nad ei saa. Et aga pakkumine ületab nõudmise,
õubist nahtavasti ka sedasi küttida, olgu tasuks sis küttimisrõõm või
õubist käegakatsutavamad

1. himeeste põhiarvamaada on ühinenud vabatahtlikku jahimeeste ja kulameeste seltsi, mis ühendab 20 000 liiget. Sellele arvule lisanduvad sõjaväelased.

Ma nägin filmi, kuidas teil Baltikumis jahimehed sööta varuvad loomadest hooatsevad. Meile on see esialgu veel unistus, ka geograafikumuusika. Sellist jahikultuuri kui teil seal, meil mingi veel pole.

Oi sa palasika, kui see veel tõsi ka oleks! See ilus ja hea, mis me e kohta öeldakse.

„Koeri, enamasti laikasid, ostame Novosibirski kasvatussest. Meil laiad end eriti ei õigusta. Jahimehed varuvad mandrilt koeri ka ise, ostavad kutsikaid ja opetavad välja. Meie talve searvas on väga paks lumi, see teeb jahil koerte kasutamise keerukaks.“

Jahiloomad? Lisaks nimetatutele?

„Põhjapõdra alles tõime sisse, karu on praegu 150-pealine, neil me veel ei küti. Alles tõime saare lõunatippu sisse ka 6 metsiga. Seal on lund õhemalt ja tõutu peaks neile jätkuma.“

Muidegi meenavad mulle kohe Aadu Hunt ja Saaremaa-Muhu- saare seadus. Üritan sellest ka kõnelda, aga kes ise pole veel korveta saanud, see ei mõista tulist plüvi karta.

Koerte asi jäi segaseks.

„Kas teie siis jahimeestest ei nõua, et jahikoeral oleks tõu- tunnus?“

„Miks? Hea koer on see, kes mulle looma üles ajab, olgu ta paberitega või ilma. Selleparast puudub meil ka arvestus ja tunnus, kuigi palju on olnud paberitega tõukoeri või mis tõust. Mul on endal paberitega haggas ja nii 30–40 tõukoera teen veel aga kas paberitega või ilma, pole märganud küsida. On tegemist tõuloomaga või mitte, seda otsustan peeni välimuse järgi, silmaga.“

„Miline on saak?“

„Kõigi jahimeeste kohta kokku umbes 200 000 parti, 2000 janest ja 10 000 neppi. Lastakse ka hanesid ja metsluisid. Muu jaht on juhuslik. Arvestust selge kohta, mida ja kui palju lasti, tegelikult ei peeta.“

„Roovküt d?“

„Aastas võtame 400–500 meest kinni. Igas rajoonis on jahi eest vastutav isik ja sellel on aktiiv. Häda on selles, et kui mõni mees kütib näiteks üle jahipiletis lubatud normi, siis teine kütt, kes seda näeb, eksijast üles andma ei tule.“

Med samuti

„Kuidas on lood karudega?“

„Sahhalini saarel on karusid umbes 2000. Ja neid kasvab iga aastaga juurde. Aastas murravad nad maha üle 100 lehma.

Need, kes on lehma murdnud ja tulevad öösel korjust õgima, laseme maha. Kui karu on korra suure looma liha maitse suhu saanud, muutub ta ohtlikuks. Sellise karu lubame kohalikel jahi- meestel maha lasta nagu bandiidi — kohapeal, kuriteopaigal, ilma mingi loata.“

„Kui mina tahaksin karu lasta? Kas see on võimalik?“

„Miks mitte? Palun väga. Maksate 50 rubla loa eest ja kaita. Aga mitte praegu, talvel, vaid jahihooajal. Nank ja linnajärvad teile.“

„Kas see asi tööpoolest nii lihtsalt käib?“

„Ega meie jahimeeste seas ju karukütte palju polegi. Karabann on lubatud omada ainult rajooni jahijärelevalve ülemal, kõik teised lähevad karujahile harilike kaheraudsetega, on ka inimohvreid olnud. Karu on suski karu, ohtlik ja tugev kiskja.“

„Millised on probleemid?“

„Jahil juuakse. Kes korra vabele jääb, sellele häidatakse n o kollast kaarti, tehakse esimene ja viimane hoiatas. Jääb mees teist korda vabele, võetakse püss käest ja asi ants.“

Mõni sõna karudest veel.

„Veel 3–4 aastat tagasi juhtus väga harva, et karud asulasse tulid või inimestele kallale kippusid. Nüüd tuleb seda ette üha sagedamini. Üks meie endine kütt, kes nüüd soovhoos töötab, tuli pardijahilt. Asulast poolteist kilomeetrit eema juhtus karuga kokku. Mehel oli puss juba lahti võetud ja rippus seljas. Ta läks loomast ringiga mööda ja arvas, et kõik on korras. Igaks juhuks võttis suski püssi õlalt ja hakkas seda padrunitega laadima. Ei tea, kas karule ei meeldinud see püssi laadimise lõgu või ärritas teda miski muu, aga korraga mees tundis, kuidas kiskja tal selja tagant umbert kinni haarab ja hammastega skalp maha kiskuma hakkab. Neil on üldse sihuks komme, koha skand kallale kippuda. Mees rabeles enda kuidagi lahti ja sai kaks paaku loomale sisse lasta. Pärast seda oli kummalgi amalt iseendaga tegemist. Mees nägi kovasti vaeva, et asulasse jõuda, sest haavad jooksid verd, ribid olid murtud ja üks käeluu puru, aga kohale ta jõudis. Pärast lamas kuus kuud haiglas, vaakus elu ja surma vahel, jäi suski ellu ja sai terveks. Karul läks halvemini, too leiti sealt- samast lahingupaigast surnuna.“

„Kas teie ise olete karukütt?“

„Oma Sahhalinil elamise 25 aasta jooksul olen ma lasknud 14 karu, aga talvel üheainsa. Ma olen jahimeeste ülem ja igal koosolekul palun ma mehi: leidke mulle magava karu koobas. Aga mida pole, seda pole. Asi on selles, et neid on väga raske leida. Põhjas on taiga peaaegu läbipääsmatu, paksu lumega eriti, lumi on vähemalt meeter sügav. Pole teid, pole jalgradugi, muudkui võpsikud ja tihnikud. Koer sealt läbi ei sumpu, aga ilma koerata

on lume alla mattunud karukoopa leidmine puhas juhuse asi. Kevadel, kui nad jälle metsas ringi tatsavad, kui pojad on alles väikesed, me neid küttida ei luba."

"Miška on ju sõbralik ja hea."

"Ainult muinasjuttudes. Hiljuti oli ebameeldiv juhtum saare põhjaosas ühe väikese tüdrukuga, koolilapsega. Eks tüdruk vaadanud noolega teiekat ja lagenud muinasjuttudest sedasama: karu on südamlik ja töökas, üks mõnus loom. Tulebki tüdrukule asula servas vastu karu-Miša, astub põnt-põnt nagu telekas. Tüdruk läheb talie näeratades vastu, võtab põlletaskust kompveki ja ulatab Miškale. Karu muidugi ei mõista, mida pika tasi tahab, ja papsab kogu kapaga. Pärast õnnestus arstidel suure vaevaga tüdruku käsi päästa."

Sealsamas asulas märganud üks vanamutt, et tema kartulimaal on karu jäljed. Eideke olnud poolpime ja küürutanud päris maadliigi veenduma, on need ikka karujäljed või mitte. Loom ise aga vaadanud mõni meeter eemalt seda pealt. Naaber näinud oma aknast ka, aga poievat jätgenud hääle ega lugutada, et looma mitte ärritada. Asi on selles, et matt vaetas oma tomateid kaladega, pistis taimi istutades igale laare alla paar halvaks läinud kala. Karu tundis kalalõhna ja tuli asja uurima. Õnneks lõppes tookord kõik õnnelikult."

19. jaanuar 85

Kirjutan romaani, õpin tundma Larissat.

Sekka tsitaat Mati Undilt ("Via regia"):

"Lõppude lõpuks oli see vaid üks põhjamaa pisilinn; endasse suletud ja suurtest muredest väbastatud, ja inimesed ei pruukinud otsustada asjade üle, millest nad ei teadnud, et nad nende üle otsustada võivad."

Praegu peseb Larissa köögis nõusid, mina aga sorin märkmikke ja korjan kokku rindu, mis seni veel ripakil. On see - kõik ka Mati Undiga seotud? Ei tea, ehk ongi.

Miskipärast meenus rahvastust kuulnud juhtum vana traaleriga. Nooruselisele alama loomsa kala püüdnud, aga aastad nõuavad oma ja vanake saadeti rahulikuma elu peale, anti patrullteenistuses kalakaitsespektoritele.

Ükskord juhtunud traaleri kapten märkama röövpüüdjat ja sõitnud lähemale. Tegemist oli võõramaa alusega. Järgnesid katsed kutsuda kala siia peritada: paigud ja valgussignaalid, vastav lipp. Alus ei reageerinud, vaid ruttas neutraalvee poole. Ei olnud selleski

midagi enneolematut ja patrullteenistus võttis tarvitusele abimeel võõra laeva peatamiseks.

Meie territoriaalvetes kala püüdnud laev toodi ühte suurem sadamasse. Kuni asja uuriti, seisid piraat ja tema tabaja kui lüües lähestikku. Tahes või tahtmata tuli võõrastel kokku puutuda meie tegelikkusega. 7. novembril rääkis kohalik töökojale Lennuol. Oktoobrirevolutsioonist, meie elu argipäevast. Kuuldu tundus lastiline ja meest ei usutud.

Päevad möödusid. Traaleri madrused kinkisid võõra laeva ekipaažile pätsi värsket saia. Nende 17-aastane madrus hindus aromaatselt saia selliseks delikatessiks, mida ta eales polnud hammas alla saanud. Harjuti meie suitsudega ja toiduainetega. Kui võõra laeva 74-aastane kokk haigestus, saadeti ta sedamaid haiglasse. Pärast tervenemist küsis elunäinud mees mõistagi, palju tal maksta tuleb. Ei midagi, vastati. Kui kokk seda laeval seletas, ei usutud teda. Paar päeva hiljem oli laeva radistil neeruatakk. Kutsuti välja kirurgi, mees sai valust lahti ja jälle ei võetud raha... Kui võõrastel pulkes alusel tulekahju, olid esimestena kustutamas meie traaleri mehaanik ja puhvetipidaja...

Igapäevane lugu? Küllap vist. Materjal veel üheks haliks artikliks kõlava pealkirjaga "Nõukogude iseloom?". Seda ka. Veel möödunud suvel, enne siiasõitu oluks see minu jaoks tõepoolest tavaline, igavapoolne lugu. Nüüd näen ma asja teiste silmadega. Nad on siin tõepoolest sellised. Selliselt head. Ja annavad ülearu palju andeks.

Keegi kõrgel heiskab lipu. On sel ikka mõtet, küsib eestlane. On see ikka õige tee? Ega me järsku teise teeserva, kraavi teisele kaldale ei satu? Siin on hoiak teine. Me oleme valmis! Mida tuleb teha? Andke ainult teeots kätte ja öelge, kuhu minna! Eestlane usub kõrva rohkem kui silma, usub sõpra rohkem kui seda meest, kes kõnelemise eest raha saab. Järgneva killu märkisin üles, kui käisime meremeestele värse lugemas.

Peruu. Tulipalav keskpäev. Kõik varjulisemad pagad on tants poisikesi, kelle jalge ees maas väike kastike ja kes manguvad igat möödujat, et see laseks saapaid viksida.

"Ja mitte kordagi Peruu viibimise ajal ei näinud ma, et ükski Nõukogude meremees oleks nii madalale laskunud," lõpetab pagad nitega vestluskaaslane uhkelt.

Ma ei mõista.

"Kui madalale?"

"Nii madalale, et ta kingi oleks puhastanud Peruu proletariaatide koog."

Kahtlemata on meie meremeeste sellises klassisolidarsuses midagi ilusat. Nad ei ole neetud logeferjad, kes ei saa ise endal kingi viksitud, nad ei lase puudust kannatavatel lastel end teha

Meie mehe mees valismaal see on teema terviks raamatu-
saryaks Meenõu kord rorg s wittadud juht, jutustajaks kalur Rapla
kandist.

„Aafrikas on mustad harjunud, et meie poisid on helled ja sõbralikud, ja seda kasutatakse kurjalt ära. Igasugused kahtlased „sõbrad“ kleevivad end külge ja on vastikult tüütud. Anna seda ja anna teist ja laht, neist ei saa ei hea, ei kurjaga. Meie, eestlased, passime peale, mullal naaberlaevast, USA omast, mõni madrus kaldale kõnnib, ja hoidsime tema ligi. Jänkid neegritega ei tseremoonitsenud: naks-naks ja paari agaramale vastu ham-
baid ja bande vajus laiali. Sedaviisi saime ka meie linnas rahulikult liikuda.“

20. jaanuar, südaöö

„Tajao“, ledge made of rocks to
prevent erosion

"Aga te ju olete abielus!"

Vastake ruttu, mul on kiire!" Kas olete nõus või ei?

Draamateatri lava. Punktvalgus kahele stiilsele kõrge seljatoega toolile. Kõik püüdnud leida rekvisiitide hulgas ka selliseid. Toolidel kõrvuti istuma ja teha laenatud frakis ja laenatud õhtukleidis. Kõlab pidev kõrge õnnitlus, lausuvad teatri peanäitejuht ja instituudi

„See oleks ilus küll, aga te olete juba abielus“

21. jaanuar 1985

„See ongi õnn, kui sind oodatakse ja tuntakse sinu nägemisest heameelt. Minul kui halvasti kontakteerunud naisel on sel isegi tuttavaid õige vähe ja seeparast ma ei imesta, et mõnigi ei jona ega jõua minu poole. Ega see pole parem, kui tallakse pih kohusetunde pärast, istutakse oma kohustushik tunnike ära ja räägitakse lühjast-tahjast. Selleks et mehe e meelelahutuseks...
Kas mu aastakäik vanaks jääma ja sobin partneriks enk aini li sellele, kes näeb mu näojoonte tagant neid varasema'd. Ma on kaks noorpõlve tuttavat, mõniasat meest, kes ilma kokk rääkimata kutsuvad mind ühtemoodi... tütarlaps. Kutsuvad selte pärast, et nad seda tütarlast vee, maletavad, ja mu e meele mõelda, et ma nende sumis veel tõepoolest tütarlaps olen. Nii talpan ka seda, miks üks 95-aastane naine ütles: igav on ni vanaks elada, et kõik su kaasaegsed on mulla all.“

23. jaanuar, kolmapäev

Holmskis lugejatega kohtumas kaes olin sealse kalapüügi-laevastiku (10 000 meest laevade) tootmisosakonna juhataja Vladimir Bojarski jutul.

Piinlik oli nii hõivatud mehe aega raisata. Sedasi tundsin end pika jatuajamise alguses. Pärast see tunne kadus. Vladimir Bojarski ei olnud lugupidav mitte minu tagasihoidliku isiku vastu, ta pidas Lugu Kirjanikust ja Eestist, mis on, korda oppisin ta juttu kuulates austama Organisatorit. See oligi vajakas pinnas pikaks vestluseks.

Algasin nagu ikka mis mareks? Muresid võib müüagi, neid jätkub. Küll suuri, küll väiksemaid. Neid kohe andis kirja panna.

"Mure number üks või ka mitte number üks on vastutus toodangu eest. Ehk täpsemalt kas algab ja kus lõpeb kaluri vastutus kala eest? Kes peab teha seisma selle eest, et kaluri puutud kala jõuaks ostja kätte kvaliteetse, kas kalur, raudtee või kaupmees? Nii ta minult küsiski — kes?"

"Muidugi olin targu vaia.

Kalur püüab kala võrka ja muudab ta müügikõlblikuks: soolab, suutsetab, kuimutab, paneb purki või toosi. Seejärel laaditakse kala vagunitesse ning algab 10 000 kilomeetri pikk ja 40 päeva kestev reis tarbijani. Üraaite taha. Erinevalt töödeldud kalale on külmutusvagunitest ette nähtud erinev režiim ja kõrvalekalded sellest, tohivad olla, vaid muudatuse. Kes vastutab selle eest, et kala saadakse püsiks kala just nii külmas, nagu talle on tarvilik, kas raudtee?"

Ei, kalur.

Vagunid veerevad sihtkohta, kala veetakse külmuhoonesse. Kes vastutab selle eest, et sealgi oleks temperatuur nõuetekohane ja et sülitustingimustest peetaks kinni? Kas kaupmees?"

Ei, kalur.

"Kord sõitsin ise kohale, kuigi see pole minu rida, lahendama telegrammi teel mulle saabunud pretensiooni. Laos näen, et ivassi heeringa tünnid on külili ja soolvesi valgunud tünni ühele küljele või hoopis välja. Nad ei teadnud oodata, et ma esimese lennukiga kohale porutan, ega jõudnud asju korda seada. Seekord ja mitte ainult seekord oli mul tunne, et realiseerijad tahavad madalamat sordis se tunda nimele ja selleks, et hinda alla lasta. Kala pole to poodis, on a ostu, aga ninda e-maara ju meie.

Arb. rzažieeskirjades nähakse ette, et kauba vastuvõttnu peab tegema kõik temast oleneva kauba kvaliteedi säilitamiseks. Seda aga ei tehta. Kala pannakse külmuhoonesse ja keegi ei vastuta, on tal soolvesi peal või mitte.

Või võtame raudteetranspordi. Sellesama ivassi heeringa tempe-

ratuur tohib külmutusvagunis kõikuda ainult kolme kraadi piires. Miinus kuuest kuni miinus üheksani. Vagunitel aga, millega heeringat ja mitte ainult heeringat veetakse, puuduvad automaatsed temperatuuri reguleerijad, mis neil eeskirjade kohaselt olema peaksid. Küllap oleksid need regulaatorid kellelegi tüliks, kes ei suuda neid korras hoida. Meie aga ei suuda pidada igas rongis oma esindajat ja sellepärast ei saa me kuidagi kontrollida, millises temperatuuris tegelikult veeti läbi juulikuise leitsaku meie kala.

Pretensioonid aga tulevad ja tulevad. Möödunud aastal saatsime oma esindajad vaidlusi lahendama kolmekümne kaheksasse NSV Lodu linna, vaidlusluse toodangu maksumus oli 3 miljon rubla ringis. Meie 500-miljonilise aastaplaaniga võorelde on see ehk täpe, aga häirib ikka.

Aastat kümme tagasi kehtis kord, et kaup võeti meilt vastu otse merel. Kohale sõitis vastuvõtja, koostas vastava akti ja võttis vastutuse toodangu eest enda peale. Kahjuks see kord muudeti ära ja nüüd vastutame toodangu eest meie kuni Tallinna gastronoomini number 17. On see loogiline? Ei ole!"

"Ega ole jah. Aga need 3 miljonit? Kes oli süüdi?"

"Enamasti leiab meie esindaja pärast kontrollimist, et nõudmine oli põhjendamatu. Koostatakse kahepoolne akt. Mõnikord oleme muidugi ise ka süüdi ja sel juhul võtame juba siin, kohapeal, kõik abinõud tarvitusele, et viga ei korduks."

"Kuidas see üleandmine-vastuvõtmine kaluri meelest peaks käima?"

"Siin kaksipidi arvamust olla ei saa — iga mees jäägu oma liistude juurde. Kaluri ülesanne on kala kinni püüda ja anda talle kaubanduslik nägu, ta üleandmiseks ette valmistada. Kõik muu jäägu teiste meeste ajada, olgu see siis varuja, raudtee, kaubandus või kes tahes.

Teine või esimene suurem mure on kalast lahtisaamine. Püügi-laevadelt kala äraandmine. Meie baaslaevad-tehased töötavad ookeanil ja sajad tonnid aina kogunevad, aga valmistoodangu äraveoks meil endal laevu pole. Uus toodang lastakse vanale selga, kitsastes trümmides teisiti ei saa. Siis tuleo laevuke kui linnuke, korjab meie poolteisest tuhandest tonnist pealmised 500 tonni peale ja kaob. Alumistel aga säilitustähtaeg muudkui tiksuh. Ja trümmi tühjaksvedu ei tule ega tule, kuigi ootame seda kui hingeõnnistust. Püüa sedasi või jäta püüdmeta. Tagatippu selgub, et meil on plaanist mõnikümmend tonni puudu, ja saame Vladivostokist pähe nii kui laksuh. Et 60 miljoni eest kaupa on kuu lõpul laevadel, see ei huvita kedagi — plaani täidab ainult üleantud kaup."

"Kui pikad need säilitusajad on?"

"Enamasti 5 kuud. Sellest 3—4 kuud seisab kala tüli meil

trümmides, ära ja nii jääb realiseerimisega koos transpordiga ainult kuu-kaks. Saada või lennukiga."

"Kuidas laevad vastu peavad?"

"1976. aastal saime 5 uut laeva Poolast, Gdanskist. Head laevad, moodurid laevad rikkalikult Lääne-Euroopast ostetud, poolakate poolt. Meil on kuldpaadid tenniskaga varustatud. Ise me selliseid renoveerime, ei saa ja tehased mõistagi neid remondile ei võta: tehastele pole niisuguseid moodsaid seadmeid, importi, eraldatud. Nende heade laevadega on vaeva kui palju."

"Rahvast jätkub?"

"Tähtselt jätkub, suvel on puudus. Kui oma rahvas mandriile puhkama sõidab."

Korteritega on lugu vilets. Mõnedki meie Astrahani, Hersoni või Kaaningrabi merekoolidest saadetud poisid jääksid ehk pidama, kui oleks korter anda. Aga ei ole. Aastas saame juurde 50–60 korterit — see kaob kui tilk kerisele.

Hädadest võiks hommikuni rääkida ja ikka jääks juttu üle. Remonditenas seadmetega ei tegele. Nema panevad laeva liikuma, aga kas ta ka kalu töötleb, see pole nende asi. Tulebki välja asurane olukord: saame laeva justkui remondist kätte, aga enne kui ta merele pääsen, tuleb taile oma remondibrigaad peale panna ja tehnoloogilised seadmed tööle seada. Aeg jookseb ja palju üks seisupaev maksab, seda ei paindu keel ütlemagi."

"Viimane küsimus: miks pole apteekides kalamaksaõli?"

"Vastan. Seda tootes peame palju juurde maksma. Ta hind on meil odav, et igal kaptenil on kaugelt tulusam leida sadamas väike rike ja puljong, millest õli saaks, parem üle parda lasta. Ei tasu ära."

Tänasin. Lubasin kõigest just nii kirjutada, nagu ta rääkis. Avaldasin veendumust, et enne, kui kalamaksaõli tootmine tasuvaks muudetakse, kasvab meil kindlasti üles terve põlvkond uusi rängjalgseid poisse-tüdrukuid. Tootmisjuht arvas samuti. Lahkusime seega üksmeelselt ja sõpradena.

24. jaanuar

Kui Tasuja oma salgaga jahinguväljale jõudis, oli kõik juba otsustatud. Mis jäi sel peotäiel üle, muud kui kangelaslikult surra?

"Meil tuleb surra, mehed!" hüüdis Tasuja. Või midagi sellele lähedast, mul pole raamatut kaasas.

"Sureme surmates!"

Eesti kirjanduses on see minu mäletamist mööda ainuke episood niisugusest fataalsest surmaminekust. Meile pole see omane, vene-

lasele küll. Isamaa eest, Stalini eest! Ja mindi tääkldega laskuda vastu, kui käsk nõudis. Juba siis, kui diviise kamandasid leitnandid, eilsed rühmakomandörid, polkovnikupagunid õlgadel, sest kõrgema juhtkonna oli Stalin reeturite ja rahvavaenlaste pähe maha tappa lasknud. Isamaa eest! Stalini eest! Nii õppisid eilsed leitnandid diviise kamandama, aga need olid juba uued diviisid, reservist tulnud, sest esimesed olid õppimise hinnaks magama pändud.

Asi pole selles ja mitte sellest ei tahtnud ma kirjutada. Mitte sellest, vaid oblasti raamatukogust ja selle direktriisist. Kui ma oma tigidust välja ei kirjuta, kui ma tigidusest lahti ei saa, on mul siin raske elada. Siin, nende ülemääraselt heade inimeste hulgas.

Keegi võtab Larissalt raha laenuks ja lubab juba homme tagasi maksta. Kas ta maksab ka? Loomulikult mitte. See, kes laenas, ja see, kes laenu võttis, saavad neutraalsel pinnal kokku ja laenu saaja ei mõtlegi vabandada, et tagasimaks venib. Ta ei tule midagi sellist pähegi. Milleks ka, sest palgapäeval maksab ta tööpoolest tagasi. Ja laenu andja ei solvu. Ta ei tee numbrit sellestki, kui varsti jälle tullakse, käsi õieli — anna homseni... Larissa annab aga jälle. Kuidas sa ei aita hädas olevat inimest, kui sa teda aidata saad! Mina sellisele teine kord enam ei laenata.

Aga ka sellest ei kavatsenud ma kirjutada, vaid oma tööpostist, oblasti raamatukogust.

Niisiis: raamatukogu asutati 1947. aastal. Fond alustamiseks on pärit mandrilt — Moskva Lenini-nimisest raamatukogust, Saltõkov-Štšedrini-nimisest raamatukogust ja mujalt. Seda rääkis mulle üliavalvas direktriis, kelle nimi jäägu nimetamata.

"Milline on teie kõige vanem raamat?"

"Sellele ei oskagi vastata. Need alguses saadud raamatud on meil alles hunnikus nurgas, kataloogid nende kohta veel puuduvad ja ma ei oska kuidagi öelda, milline on kõige vanem ja kõige haruldasem raamat, mis meile üle anti. Selle fondi läbitöötamine seisab ees."

Loodan endamisi, et ehk järgmise neljakümne aasta jooksul saab tehtud seegi vägitöö. Uue direktoriga ehk rutemgi.

"Millised on teie raamatukogu suhted välisriikidega? Kas te saate ka kirjandust saate?"

"Ainult Moskva vahendusel. Otsesidemed meil puuduvad ja ostudeks valuuta samuti."

"Ja viimane küsimus: kas teil puudel on?"

"On küll. Üks eksemplar. Piiblit me muidugi mõista ei laenuta, ka kohapealseks lugemiseks mitte."

"Ka üliõpilastele mitte?"

"Iseenesest mõista. Piibli laenutamine on rangelt keelatud. Vahel harva oleme erandi teinud mõnele instituudi õppejõule."

Totrust ei künta ega külvata, ta kasvab ise!

Galina Nikolajevna on üks neid vastutulelikke raamatukogu-töötajaid, kelle abi ma tihti kasutan.

„Olen elanud siin 10 aastat, Primorjes ka 10. Korter Moskvast on muidugi alles, broneeritud, sest mees kui lendur on siia suunatud. Holmsk ja Korsakov? Ei, kummaski pole ma käinud. Ei ole asja olnud.“

Loodus on siin ilus tõepoolest, aga sügavamalt juurduda ma ei kavatse. Sahlalinil minevik või ajalugu? Milleks? Me elame siin, ajutiselt. Mees jääb vne aasta pärast pensionile ja siis me kolime Moskvasse tagasi.“

Heldeke — 25 aastat vabatahtlikku asumist ja ajutist elu. Kas seda palju ei ole?

„Kumb on peremees majas, kas mees või teie?“

„Kelle käes on raha, see on isand.“

„Kelle käes siis raha on?“

„Muidugi mõista minu käes. Meie osakonnas on 10 naist ja kõigis kümnes perekonnas on raha naise käes. Riiu korteril saamisel võidakse order anda nii mehe kui naise nimel, aga praktikas tuleb vä ja, et alati on order naise nimel. Naine korraldab, et laps saaks lasteaeda, ja naine valib kooli, kus laps pärast õppima hakkab, naine ostab mööbli ja ajab joonde remondi. See on jü endastmõistetav. Mehed on laisad ega kõlba millekski, neid huvitavad vaid ajaleht ja televisioon. Ja mehed on sellise elustiiliga rahulgi, sest nii on neil mugavam. Kui mehed klappida tahavad, saavad nad naisest pika lunimise peale oma kolmeka või viieka kätte ja see ongi neil kogu rõõm saadud palgast.“

Siinne mees autoraha ei korja ja suvilat ei ehita, välismaa reiside kre vaigistavad maha sõidud mandrile. Raha võtab naise käest. Kuidas saaks mees oma vaba aja aetusest kasu ja illusoorseltki hoida või jälle karta võtta? Ainult ühe moel. Üksi elades. Nii jääb teinud pak talle, et otsustab ta ise, kuhu see kulutada. Sellepärast ongi ihaldusväärtus mitte, toega suvila ega korter, vaid omaette tuba korralikus ühes naises. Seal pole vaja mööblit osta, seal vahetatakse kolm korda kuus pesu ja seal ei jalgi kombiustvalve, minine naine hommikul su uksest välja jalutab. Mis võiks olla parem, mis annaks mehele veel rohkem vabadust?

„Galina Nikolajevna, öelge paari, kas teie või teie kolleegid teavad, kes oli Pedagoogilise Instituudi esimene rektor. Kes projekteeris teatrihoone? Kes oli peamüüja, kes voeti vastu linna geneeraalipiaan?“

„Mina küll ei tea ja vaevalt teisedki naised on selle vastu huvi tundnud — siin ju kõik ajutised.“

Mina olen ka ajutine. Veel üks ajutine teiste hulgas.

Olgu, näitun, ütles lohe Goronõtš. Tuleb minna tuppa nr. 49.

kus ka kolm korda kuus puhas pesu antakse, ja hankida sünnitegema.

Dixi et animam levavi.

Reede, 25. jaanuar

Pesin pesu. Pesin toaporanda puhtaks. Üle 2-3 radala, ühe öeldagi. Poest sain ilusa tüki sealihha, loikasin selle lahti ja ap. tervu veidi soola peale. Nagu ikka. Ülepea on ma sealikapi soõgi nimele alati toidupoolist vähemalt nädalaks: kalakonserve ja toiduhernest ja lihapoolist, makaronidest-rasist kartulist konserve.

Lõen paar nädalat vanast ajalehest takkajärele, millele on eestis detsembrikuu ilm. Olnud külmem kui tavaliselt, esinevad tuskusid. Võib-olla. Minul on sinise kliima kohta öelda vähe. Lühiline on suur kõikumine öiste ja päevaste temperatuuride vahel. Oli öösel külmakraade kas 17, 20 või 22 (viimati nimetatut on sun juba palju), siis keskpäeval näitab kraadiklaas ikka —10° kanti.

Teine iseärasus on päike. Nii palju päikest kui siin, pole olnud Eestis ühelgi talvel. Rünkpilved praegu puuduvad, päike lõõmab kas selgest taevast või on taevas päris hall. Ei võ jaa, must või valge, kukk või kana.

Kukk või kana, eestlane või mitte-eestlane. Kes on mitte-eestlane? Oskaks kõietantsijagi siin otsustada?

Korsakovi lastemuusikakoolis õpetab puhkpille pesueht (?) eesti mees. Juhtus paraku nii, et konservatooriumi lõpetas ta Alma Aas. Edasi paiskas elu muusiku hoopis siia, Kang-ltta. Naine on veel, te tütreid eesti keelt sõnagi ei mõista, side sünnimaaga praktiliselt puudub. Tütred pole seal käinudki.

On see eesti mees? Kukk või kana, noor või vana? Must ja valge vahel on hall, täku ja mara vahel on raura, kuke ja kana vahel pole midagi. Mis on eestlase ja venelase vahel? Kas selline pooleldi venestunud muusik? Kuidas seal öeldigi n. ja tähendab Hecuba mulle või mida tähendan mina Hecuba, e?

Ei ole see ainuke näide.

Moneroni saare majakas sai uue ülema. Selleks pandi mees nimega Vitautas Gljaudelis.

Saar on väike: kolm peret majakat teenindamas ja viis meteoro loogi. Erinev alluvus on mõnigi kord tekitanud ametkondlikke barjääre isegi nii kitsastes konservikarpides nagu Moneroni saar. Siin elatakse ühise perena.

Vitautas oli enne laeval pootsman, sõitis merd 12 aastat. Kaldal tööd otsima sundis tervis. Saarel seadis ta ennast ühele põhilikult sisse. Vanemad olid kvalitasid, et sagada. Saarel toitu köögivilja ja kartul saarel ei kasva. Peib. v. v. v.

Leikas ja ennäe kasvas tõesti. Ainukest tomateid korjati esimesel aastal. Giljaukse aastast enam kui kumme pangetäit. Kohalik ajaleht küdab pootsmanit:

„Kõigest on näha, et mees seab end baltlase põhjalikkusega ettenägelikkusega sisse kogu eluks, et ta ei tunne ennast saarel ajutisena. Kahjuks kohtab nusugust suhtumist nii majakavantide kui meteoroloogide juures sellistes eraldatud paikades harva. Seejuures pole mees veel neljakümnenegi.“

Vitautasel on naine Raissa Semjonovna. Ma ei tea, on neil ka lapsi. Külap on, tõenäoliselt on. Kukk või kana, noor või vana kes on Vitautase lapsed? Rahvuselt, mõtlen.

Ja mõelda pole jällegi midagi. Veel üks küd on lahti löödud. Veel üks oks on kaugele ujunud. Oma ema, emapuu juurde, kust ta kõrg lahti murdas. Taie ta tagasi, kui küllaline lüü, kaekorval ilusad, tookad lapsed. Lapsed, kes leedu keelt usutavasti sügugi ei mõista, kellele Kaunas või Vilnius tähendavad just nusama palju kui Riia või Tallinn — ilusad Baltikumi linnad puha.

Võib-olla ma liialdan. Heljo Tuisk saatis tütre Parnusse. Ja on see üldse nii tähtis? Üks muusik, üks pootsman... Palju jääb neid BAM-i äärde, teistele suurehitustele või Moskvasse!

Ega ma neid taga nutagi, asi pole selles. Mees peab teadma, mida ta tahab ja mis talle hea on. Ma tahan ainult, et asju nimetataks õigete nimedega, seega ka venestumist venestumiseks. Eestlaste venestus kas või Peterburis tuhandete kaupade, aga Eesti ja ta rahvas on jäänud püsima.

Veidi enne keskööd

Larissa, kas sa veel mäletad meie esimest kohtumist aasta-kaks pärast sõda? Päts leiba Tartu turul maksis 70 rubla, minu ema teenis kuni 250. Sa oled kaltsudes ja kriimuline ja kotiga. Sa tahtsid leiba, et vaa see kuhugi. Pihkva kanti. Mille eest? Mis võis see olla, mida sa oleksid saanud vastu anda kahe pätsiga leiva eest, et need õnnelikult kotti suruda ja jumal teab mis kombel kodusse ja tagasi jõuda? Tookord mul leiba sulle anda ei olnud, aga ma ei teinud su patse, ma ei mõistanud sind, ma lasksin sul ranidik armu. Sel ajal, neil aastatel maksis seegi juba midagi.

Teist korda nägin ma sind Leningradi turul. Tartu Supilinnas aapidajad panu kokku sõiduraha ja soitsid kaubitsema. Leib ei olnud enam probleem, aga leivakõrvane küll, ka selline, mis peentral kasvab. Sa tahtid ja vaatasid mind oma roheliste nõia-silmadega ja ma oskasin juba rehkendada, mida kõike muud saanuks sa osta nende kopikate eest, mis sa mulle redisekimbu tasuks pihku pistsid. Oleksin tahtnud nad sulle kinkida, oleksin nad

ulle kinkinudki, aga mitte mina ei kaevanud m... Ma ei saanud ära kinkida võõrast tööd, sina aga ei saanud sellest aru ja lahkusid väärikalt kui Pipi Pikksukk, nõelunõela ukakand rõõmsalt välkumas.

Uuesti olime pikemalt koos paadimatkal Volga deltas. Paadid olid päratud kui Peipsi vened, neid tuli endal sõuda ja see nõudis organiseeritust. Matkajuht, tragi poiss, kamandas kogu po... oma karjakese ühte ritta, meid sai inimest nelikümmend, ja pidi järgmise kõne.

„Iga paatkond on tervik. Matka huvides oleks tarvis, et iga paadis oleks vähemalt kolm meest sõudmas, ülejäänud võivad naised olla. Paatkonnad teevad kordamööda sõda kogu laad... sellepärast oleks otstarbekas, kui ühe paatkonna rahvas elaks ka telkides koos. Telgid on kahelised. Meeste käes edeneb telgi panek ja mahavõtmine ladusamalt ja ülepea on see meeste töö, sellepärast oleks tark, kui telkides elaksid segapaarid. Teie... nüüd meestele ettepaneku endale telgikaaslane välja valida, seejärel asume paatkondade koostamisele.“ Pärast selgus, et mina ainsana võtsin habemega nalja tõsiselt.

Muidugi olin ma su enne ära tundnud, aga ma ei näidanud seda välja. Ka sina tegid, nagu sa ei tunneks mind ära, aga mupea kui ma sinu juurde astusin ja sulle silma vaatasin, ei suutnud sa naeratust enam peita. Nüüsi me elasime seal vägeva jõe saarekestel oma telgis ega teinud just suurt välja, et me päris kaks ei ole.

„Telgid tuleb panna ühte ritta!“ kamandas instruktor alguses. „Miks te enda oma nii eraldi püsti lõite?“

„Kas sa Eestis oled käinud?“ küsin.

„Noh, olen.“

„Kas sa seal külasid nägid?“

„Noh, ei näinud. Te seal elate taludes.“

„Noh, mina olengi eestlane ega oska külas elada ja see seal papli all on minu ja Larissa talu.“

Miks meie kodu Užgorodist Kurilideni on ajutine, räpakas ja kasimatu? Kui hoolitsetud Austriaga võrrelda, näteks. Se lepa pole võimalik harjuda. Aga Larissa on haaramatu ja parati, tema on peidus tont teab mis; üle tema, läbi tema tormavad kord tuuled, ja sin on ruumi elada. Mis aga kõige tähtsam... Larissa on valutav hing. Sin on ka minul korraka hing, mida ma ka ei teadnud endal üldse olevat. Larissa leidis m... ge...

Ühes väga lugemisvaarses raamatus tegeles üks tüd... tark senaator Varro sellega, et püüdis ühendada... Roomat ja Ida. Varro ei saanudki aru, miks teda... Mina omakorda ei mõista, miks mind tõmbab Larissa juure...

Lombak ikka uuesti ja uuesti, ja Larissa üks kaunemaid naised on see jumalast õnnistatud saat.

Aga jaagu Larissa juurde? Nagu jäi Moneronile A. A. -d, kes ma siis oleksin? Eestlane? Venelane? Intellektualist? Või ei keegi?

Ja ikkagi, ja ometi Larissa õhutab avantüürisunde. Teie oien salaja põlanud vedelaid mehi, kel puudub elujalgu. Teie sis näüd ka ise seluseks muutuma? Harju ajab peale toik, et viimastest võimalik, ole ainult mees ja julge.

Korter ei ole küsimus. Larissal seisavad tühjad kaks toa, piuss köök, seal on ainult raamatuladu. Ja vana kraami õpetab Larissa pakub — võta ja ela, mina ise tulen ainult nii tihti külla sa kutsud. Elukoht ei oleks probleem.

Töö? Seda on siin kuhjaga, ainult vali. Lühivahetusega kahtsin maad, neil leiduks vahetustega tööd, 24 tundi ometi sellest 4—6 tundi und, 3 ööpäeva vaba. Kui vana ei joo peale ei tee, on palk 400 rubla kuus. Teine võimalus on merele minna. Kolm kuud tööd, 1500 rubla tasku ja sellest elad 6 kuud. Tagasihoidlikult, aga elad. Ei, raha ja töö poleks probleem.

Helake, kuidas meie riigis maa ometi on nii lahtine ja täis võimalusi.

27. jaanuar, pühapäeva hommik

Viiratsis on pühapäevanommikused pannkoogid meie perekonna raudsemaid traditsioone. Siin küpsetan ma nad endale ise. Larissa pühapäeval, kui leiduvad pliit ja pann.

Tunnen mingit kosmonauditunnet. Hea küll, ma tean, et tööd, aga ma ei kuulu kuhugi. Šaeveskis saevad mehed paha ilma minuta, keegi müüb poes leiba, keegi juhrib bussi, nälga ma Korsakovi sõidan... kõik kuuluvad kuhugi, kõik on supe. Mind aga pole tarvis, kusagil ei ole auku, mis minuga tantsuks peaks saama. Tuleks kenasti minutagi toime. Ka Eestis on Varatsis.

Ära hulla, ära tembuta, tuleta veel kord meelde, mida ka sulle ütles Tiiu Randviir: meie suurimad vaenlased on enesehaletsus ja argus.

Pea püstil! Ole mees!

Õhtupoolik. Videvik

Larissa peseb köögis nõusid. Nõude pesemine tuleb tal ku lüüa oota juba kenasti välja, sest ta õppis sooda kasutamise selgeks. Sellist kommet ei olevat.

Minu must töö, linnas või kirjanike hulgas räägitakse, sellele ma vilistan," ütleb Larissa. Mis tõsi, see tõsi — vilistab ja vilistab kõvasti ja julgelt.

Minu anda valutab hoopis sellepärast," ütleb Larissa, "ja valutab veel, et ma petan TEDA. Oma A. A.-d, keda olen armastanud aastad järjest."

Nõud — 17 aastat armastust.

Kes ta on?"

Tundud professor Moskvast."

Kord puutusid põgusalt kokku mehe käed ja naise käed. Vana, elanud mees õnnitles noorukest aspiranti kraadi eduka kaitsmise eest. Mehele sellega kõik lõppeski, naist aga tabas kui valgulööök — armastus otsatult, lootusetult. Ainult selle käesurve pärast, sest lühike pikk, selline koletult tähendusrikas kätlemine pidi ometi ohugi välja viima.

Sellelega kõik algas ja ka lõppes. Enam midagi muud ei tulnudki, ei komplimente, ei lubadusi, intiimsustest kõnelemata. Ja ometi põlunud Larissa paljaks aastast aastasse ainult selleks Moskvasse minna, et oma armastatuga kas või kümme minutit kusagil üheskõne kõnelda, teda korrakski näha.

Aga professor? Mees, keda noored ja kaunid kirjanduslikud daamid piirasid lausa grupiviisiliselt? Muide — abielus mees.

Kui Larissa oli jälle kord ainult selleks Moskvasse pööratud, et oma A. A.-d hetkeks näha, tabas professor paraja momendi ja ütles:

Larissa, meil ei tule midagi välja!"

"Ja sina oleksid nõus hakkama tema Moskva haaremi kümnenädalase konkubiiniks?" küsin üllatunult.

Mis kümnendaks! Kui tal oleks haarem ka 900 liignaisega, hakkaksin ma rõõmuga 901-seks!"

Ja ta ei valeta. Vaene väike mina, kes ma pean võitlema vanuga, mida ei võta kuul ega mürk! Vaene väike Larissa, kes peab oma südametunnistust koormama sellise ränga reetmisega! Ja ma pole teps mitte irooniline, siin on sellised probleemid tõised, ehk ka meil ja ma ainult ei tea seda?

28. jaanuari hommik, Selge, sinine taevas

Loen raamatut, mille lasksin sinu järele saata Bengt Danielsson „Õnneliksaar“ Kängesti tahaks siit jupi maha kirjutada.

„Meie naabrin Terri tuli ühel heal päeval idee, et ajab oma maatükil mõne augu kinni ja selleks tori ta käsikäru välja. Nägime teda mitu pretti järjest kartuga aita randa suunduvat, kuhu lained ooid untunud kõige peenemat valget liiva, mida pargi teede katteks kasutada võib. Korraga aga on mees kadunud. Lahemalt uurides seigus muidugi, et ta on oma liiva täis lastitud karu kesel käitänavat vedelema jätnud. Päevad kadusid, kuid karu seis endist viisi samal kohal. Vaatamata sellele et Terri temast vähemasti paar korda päevas mööda käis ja et ta lüklust segas, ei liigutanud tema ega ka keegi teine selleks sõrmegi, et käru sealt ära viia. Alles nädala pärast lõi Terri ühel hommikul ootamatult käed käru külge ja alustas jälle tööd, nagu peakski see nõnda olema. Aita peapea. Milleks rutata? Homme on ka päev!“

Vaatasin veidi aega pealt, kuidas üks mees tara ehitab. Front oli lühike, kaks postivahet.

Ümmargune ristlatt löödi kumera posti külge kahe pika naelaga.

„Lubage, ma saen postidele sälgud sisse, saab ilusam ja tugevam,“ pakkus loil pealtvaataja.

„Käib küll! Mul on pikad naelad.“ Olid pikad naelad tõesti. Mees hakkas lippe lööma, kiibitseja kiibitses edasi. Nagu lipp piliku jahtus, nii ta tarasse toksiti. Ei olnud siin mingit sobitamist, et nad ülalt ühekõrgused saaksid või et lipivahed jääksid ühtelised. Veel kord pakkusin nõu ja abi.

„Näitsevat Käib nii ka!“ vastas mees sõbralikult, sest sahhalinlane on südamlik. AITA PEAPEA. Käib küll!

29. jaanuar, teisipäev

Loen raamatut, mille lasksin sinu järele saata Bengt Danielsson „Õnneliksaar“ Kängesti tahaks siit jupi maha kirjutada. Meie naabrin Terri tuli ühel heal päeval idee, et ajab oma maatükil mõne augu kinni ja selleks tori ta käsikäru välja. Nägime teda mitu pretti järjest kartuga aita randa suunduvat, kuhu lained ooid untunud kõige peenemat valget liiva, mida pargi teede katteks kasutada võib. Korraga aga on mees kadunud. Lahemalt uurides seigus muidugi, et ta on oma liiva täis lastitud karu kesel käitänavat vedelema jätnud. Päevad kadusid, kuid karu seis endist viisi samal kohal. Vaatamata sellele et Terri temast vähemasti paar korda päevas mööda käis ja et ta lüklust segas, ei liigutanud tema ega ka keegi teine selleks sõrmegi, et käru sealt ära viia. Alles nädala pärast lõi Terri ühel hommikul ootamatult käed käru külge ja alustas jälle tööd, nagu peakski see nõnda olema. Aita peapea. Milleks rutata? Homme on ka päev!“

Vaatasin veidi aega pealt, kuidas üks mees tara ehitab. Front oli lühike, kaks postivahet. Ümmargune ristlatt löödi kumera posti külge kahe pika naelaga. „Lubage, ma saen postidele sälgud sisse, saab ilusam ja tugevam,“ pakkus loil pealtvaataja. „Käib küll! Mul on pikad naelad.“ Olid pikad naelad tõesti. Mees hakkas lippe lööma, kiibitseja kiibitses edasi. Nagu lipp piliku jahtus, nii ta tarasse toksiti. Ei olnud siin mingit sobitamist, et nad ülalt ühekõrgused saaksid või et lipivahed jääksid ühtelised. Veel kord pakkusin nõu ja abi.

„Näitsevat Käib nii ka!“ vastas mees sõbralikult, sest sahhalinlane on südamlik. AITA PEAPEA. Käib küll!

Korsakov Sašal kes neid kontumisi eelnevalt kutsuti kutsuti, on tekkunud mingi segadus; meid oodatakse ühel ja samal ajal kahes kohas korraga.

Otsustame oma viiese pundi pooleks teha. Kujuneh välja meid ja mina ja poeet Denissov seame sammud õllevalik sse.

Kohale jõuame pool tunnikest varem. Denissov es. et meid direktori sekretärile. Tehase enda, nagu ta väljast paistab, sekretäri kabineti jargi otsustades küll ei arvaks, et 1917. aasta Petrogradis mingi poore toime pandi. Edaspidi see malje suvetele Sekretär väljub kõigepuhama kabinetist ja kuu.utab:

„Jah, pidi olema mingi esinimine küll. Aga alles kell kolm Seni oodake.“

Denissov lõbusalt:

„Õues on külmavõitu, kus me niikaua oleme?“

„Väljas on ooteruum. Prijomnaja. Seal on teil ruumi küllalt ja soe ka.“

Teeme aja parajaks ületänavakaupluses. Kohtumine algab ette nähtud ajal. Kuulajaiks on toolt ara kutsatud, tulpinud näguvaga tosinakene töolist ja paar kontormaist. Sissejuuatus teeb direktor ise.

„Meile on külla sõitnud... artistid...“

Denissov (vahele):

„Mitte artistid, vaid kirjanikud!“

Pärast sellist algust tuleb meil end õigustada, maksuma panna ja aplaus välja teenida.

Paneme end maksuma. Tülpimus nägudelt kaob.

Saame sooja aplausi. Isegi kontori naistelt

Sõbral Denissovil on sellest väne. Pärast, kui direktor suvatseli meiega kätipidi hüvasti jatta, luskab see kratskimees talle, et ma oleval kirjanik küll, eraelus aga spetsialist ole alal. Direktor olgu valmis, sest „Baltkumi spetsialist“ saadetavat sinu vasti tagasi inimestega vestlema ja olut degusteerima.

Direktor sündis ümber hetkepealt. Mis edasi sai, sellest polks aus kirjutada. Nentigem vaid, et kohtumine jätkus soojas ja sõbralikus õhkkonnas.

Holmsk. Keskkool. Õpetajate tuba. Kohtumise alguseni on aega, silmitsen seintel rippuvaid tabelleid.

Üks kannab pealkirja „Õpilase isiksuse põhiomadused“. Kirjut. u peamised maha.

1. Ühiskondlik teadlikkus

2. Moraalsed omadused.

3. Tahtekindlus.

4. Temperamendi ja psüühika iseärasused.

Ja nii edasi. Teine tabel. Seal on kirjas, millistele üldandmetele õpilase kohta peamiselt tähelepanu pöörata.

1. Elukoht. Vanemate töökoht ja amet.
2. Vanemate kultuurilase. Vanemate suhtumine religiooni
3. Õpilase ajarežim. Millal kasutab vaba aega?
4. Sõbrad

Mimult tultakse küsima, miks ma kirjutan. Seda ei küsita, miks.

Püüan oma huvi seletada. Et mulle tunduvad need tabelid barbaarsed. Schustest aru, etest võiks huvituda meist lõunas asuv „Mits, bisla“ suutmine (või meist idas asuv Luure Keskvahitus, aga see on ka teine teema), mitte aga nõukogude kool. Kas lapse puhul pole koolis süski olemasid muid omaduseid?

„Miks ei?“

„Õppimishuvi. Õppimisvõime. Asend klassi hierarhias: lüder, liider soosik või tõrjutu. Havid. Tulevikuvahetused. Nõrkused. Paljagi mis veel. Ega mina ei ole õpetaja.“

„Täate, neid tabelleid sunniti seirata pole mitte meie välja tootnud. Need on meie ülalt saadetud. Jätkumiseks ja täitmiseks.“

Sõlega on siinmaailgasugune vaidlus sedamööda lõppenud. Edasi vestime lastest.

„Kas lapsel ja lapsel on vane?“

„Intelligentside lapsed ja samuti eesrindlikest töölisperekondadest pärit lapsed peavad kodu mõjul kõrghariduse poole. Ülejäänud see enamasti ei huvita.“

„Kas lapse rahvasel on mingit tähtsust? Või sellel, kust maa-
nurgast ta saama saab sõltub?“

„Mille mingit vahet pole ega saagi olla. Rahvasel või geograafilisel partiidil pole mingit tähtsust. Kõik on saanud ühesuguse kasvatusel, selles peitub meie jõud, kõik on nõukogude lapsed, on saadaval. Ja meil on kooli õpetuste koosseis rahvuslikult väga küll, sest igaüks saab valida endale kaadrit üle kogu NSV Liidu, meie siin kodumaa agast nurgast.“

„Vabandage, kui ma taktitult küsin, aga kas te ise pärast pensionile jääte siin või siinsele mandrile tagasi?“

Mun vestluskaaslane on kooli õppealajuhataja Lidia Afanasjevna, tõhusa tavalise suhtedega naine.

„Ei enam! Kui ma praegugi mandril, puhkekodus, mõne sahalilise eest loon, on saadaval selline tunne, nagu oleksin sugulast kohanud.“

„Kas peate ennast põliseks sahalilaseks?“

„Ei. Põlised on need, kes siin sündivad. Meie suurim häda on selles, et oblastis puuduvad kõrgkoolid. Aastast aastasse kaotame oma noorsoo kõige parema osa, kaotame jäädavalt. See teeb meile muret, mitte moni rumal plakat, mis kontrollide jaoks gaks juhuks seinal ripub.“

„Meil Eestis muretsetakse vahel selle pärast, et kool produtseerib

mitte mehi ja naisi, vaid steriilseid kesksõost olendeid. On see ka meie probleem?“

„Loomulikult! Ma püüdsin sinu sisse viia eriti selge, selge, etikasti, kuid tulemused olid nigelad. Õpetajad ei taha teha, ei tegelda, lapsed häbenevad. Aga tarvis oleks.“

Kell kutsus kohtuma. Kohtume. Oma jutukese lõpul küsin:

„Kus te tahaksite edasi õppida?“ Tegemist on abiturientide esindusklassiga. Vastus on sõbralik, valjuhaälne ja üksmeelne.

„Mandrill!“

Metropol rõõvib kõikjal, metropol kutsus ega anna tagasi kunagi paljud neist, kes Tallinnas Tartus õpetajaks õppinud, soovivad lihtsamaale tööle minna? Midagi on... valtu terves Taani kuningriigis.

Holmski ehitustrust. Jälle teeme aega parajaks, kuni rahvas puhanurka koguneb. Kolleegid kirjanikud teevad saltsu, mina kooserdan mööda maja ja otsin vestluskaaslast. Nagu alati, nagu ikka.

Leiangi. Daam on insener ja veel ilus naine.

„Olen elanud siin 16 aastat. Enam ei suuda (vene keeles kõlab see efektselt, bolše ne magu!) Siin pole ju muud teha kui külla minna või külaks vastu võtta ja alati vahetada neid sama nägusid. Loodan korterivahetusele. Mul oli hea pakkumine. Doletskist. Vahetaja kirjutas ja helistas. Me muidugi tahtsime vahetada kull, aga ei mehest ega minust olnud otsustava sõna tuleja, nii ta leidiski teise variandi. Praegu on meil väljavaated Astrahani, Klaipedasse ja Ždanovi. Astrahanis olen ma elanud, seal on hea puuviljade poolest, aga linn on tatarlasi täis, luga palju on neid, kõikjal. Kas valida süski Ždanov? Selleks et need konad kogu oma silmaga üle vaadata, kulub ainult lennukipiletitele. Me mineme peale rublat 500. Aga muidu oleks vahetamiseks ideaalne aeg: tüdruk käib alles 8 klassis. Mandril jääks tal enne sisseastumiseksameid parasjagu aega kohanemiseks. Siin pole ju muud, valikut kui see õpetajate instituut ja sedasi ka ei taha hõkata elama, et meie siin saarel ja tütar kusagil tuhandete kilomeetrite taga.“

Kutsutakse. Tuleb minna. Jätan daamiga juma.aga. Ja jätan ütlema, et ikka ja alati samad näod võivad ka Moskvast ära tüüdata, Donetskist Ždanovist konelemata.

Mulle endale õpetavad need kohtumised kõigele lisaks või ennekõike tundma kohalikke kirjanikke. Eriti üksikasjalikult muidugi neid, keda parajasti kaasas ei ole. Kuivõrd kõik teavad, et eestlased on diskreetsed ega lobise, kuulen mõnikord lausa üllatavaid detaile. Aga jäägu nad sinna paika. Ogu kas või ühel kord eestlane tööpoolest diskreetne.

31. jaanuar 1985

Toota on kergem kui minna, raamatut kirjutada või kapsast kasvatada lihtsam kui käsikirjast raamat saada või kapsas realiseerida — seda teavad kirjanik ja kärner üsna ühtemoodi.

Sahhalinil on kirjaniku elu topelt raskem kui meil. Mõtlen raamatu väljaandmist.

Oblastis omaette kirjastust pole, seletab mulle „Dalizdati“, Vladivostoki kirjastuse kohalik vanemtoimetaja Vassili Kukuškin. Järgnev jutt ongi aetud sama mehega.

„Aastas saame välja anda 12–13 erinevat nimetust, kogutiraaž on 200 000, maht umbes 100 autoripoognat.“

Kõik see rikkus ainult kümnele kirjanikule? Pole paha, pole paha, pole kohe sugugi paha!

„Te ei saanud minust aru. Võtame näiteks 1983 aasta kirjastusplaani, siis saab olukord selgeks.“

Eks võtame siis pealegi.

1. „Sahhalini oblast arvudes“. Statistikakogumik. 8 poognat.
2. „Meie ajastu rütmid“. Publiitsistikogumik. Autorid on aja-kirjanikud. 5 poognat.
3. „Sahhalini minevik, olevik, tulevik“. Autor on oblastikomitee sekretär A. Kuzin. 10 poognat.
4. „Kohaliku toponüümika kogumik“. Autoriks kohalik filoloogiadoktor. 9 poognat.
5. „Riikliku arhiivi materjalide teatmik“. 6 poognat.

Ja nii edasi.

Ilukirjandus? Loetleme sellegi aastaplaanis on kirjanik M. Finnovi kogu „Kaks jutustust“, 12 poognat, 10 000-lise tiraažiga; kirjanik L. Kuznetsov, romaan „Laguun“, 12 poognat, 10 000-lise tiraažiga ja kirjanik J. Lebkovi poeetilised jutustused „Viies mäeküla“, 3 poognat, 5000-lise tiraažiga. Kaks raamatukest avaldatakse mittekirjanike sariest, kummagi tiraaž 3000 eksemplari. Ilmub järjekordne kogumik (aastaraamat) „Sahhalin“. Ja ongi kõik.

Kogumik „Sahhaun“ meenutab sisult ja väljuselt ehk meie „Loomingut“, ent ta ilmub kehvas kujunduses, kehvemal paberil ja ainult kord aastas (!).

„Aga üldtiraaž 200 000? Kuhu see siis kaob? Loetelu annab ju kokku vaevata veerandi?“

„Väga õige, kõik see annab kokku 60 000. Ülejäänud 140 000 läheb Kuprini raamatute „Kahevõitlus“. Jah, 200 000-st 140 000 Kuprinile. Ja neistki jääb oblastisse ainult 40%. Seletus sellisele kirjastuspolitikale on lihtsamast lihtsam — firma on isemajandav, konanikud autorid oma pisikeste tiraažidega mingit tulu ei too ja Kuprin peab kõik selle kinni maksma. Ka kirjastajate preemiad.

Et selline kirjastuspolitiika kirjanikke teps ei rahulda, ei tarvitata vist öeldagi, sest... sest on olnud ka paremaid aegu. 1. septembril 1958 organiseeriti oblastisse omaette kirjastus, mille võimsus oli 250–300 poognat aastas. Kirjastusel oli viis toimetust. Lubedat avaldamisvõimalused olid mõjuvaks stiimuliks, nii et 1967. aastal loodi oma kirjanike algorganisatsioon. Nüüd on see paraku juba paarkümmend aastat ilus minevik.“

Niipalju kirjastamisest.

Sedasi... Larissa tuleb poole tunni pärast lõunale. Toit on malmipotis soojas: hautatud part kaalikate ja porganditega, juurde loorsalat ning liitriline pudel piima.

Millega need naised küll rahul pole? Toitu soojas hoida ja sööjat oodata on ometi nii mõnus!

2. veebruar, laupäev

Isegi siin mõistan ma oma karusselli liiga kiiresti pöörlema panna.

Tahaksin Sahhalinist puhata. Nädalaks aja maha võtta, et järele mõelda. Miks ma siis seda ei tee?

Tuleb tapamajja tagasi minna. Võhmasse. Ausalt ja avalikult, rind ees. Seni ma käin seal kui vargil, Sahhalini arvelt või kuul.

Laual on pakk dirigente, elulugusid ja memuaare. Millal need konspekteeritud saavad?

Jõuab!

3. veebruar

„Nõukogude Sahhalin“, oblastikomitee häälekandja, kirjutab pikalt-laialt hiljuti doktoriks saanud geoloogist Helios Gnibinenkost.

Mehel ongi tähelepanuväärne elulugu. Töömeheteed alustas ta Kemerovo oblastis raudteetöölisena. Oli vagunite järelvaataja, siis lukksepp. Võtlis vastu, kontrollis ja saatis pikale teele ronge. Siis hakkas õppima. Õppis ja õppis, sai kandidaadiks, nüüd kaitses doktoritöö.

Artiklist saan teada, mida vastne doktor arvab teadusettegemisest ja oma kaastöötajatest, saan kuulda ka arvamusel Kaug-Ida maa põue rikkuste kohta. Kõik see on armas, aga põhilisest, mulle täna kõige olulisemast, ei kuule ma midagi.

On ta varjaag või kavatseb meile jääda? Kui ta on abielus, kas tahab ta naine paiksiks jääda, tahavad nad saada maetud meie surnuaiale, sellele uuele ja ilusale, mida praegu projekteeritakse? Või on Sahhalin doktorile ainult stardipakuks Moskvasse, nagu paljudele, liiga paljudele?

Varjaagide rajatud majandus ega kultuur ei saa olla viljakad, ei saa olla loovad. Varjaagid saavad olla vaid ajutine hädaabinõu. Kas sina, Heinos, Ginn, Jekke, Orel, Sahhalin, patrioot või varjaag?

4. veebruar 1985

Kui nad on mees, ei tugi armah naine vanast mehest, sõjaveteranist, kirjutab? Sõjaveteran Komarov, polittootaja Komarov, maletaja Komarov. Endine leningradlane Komarov. Nagu selle rüüa mehega juttu ajan, nõnda mindagi mees kuulen.

„Sõjast olin selle esimesest kuni viimase päevani. Alustasin floor-kese ohvitserina ümberpööratud Leningradist. Lõpetasin Doo-
aati, Ordeni-medalid? Neid jätkub, loendamise läheks pikale. Aastate demobiliseerimisel? Il järga kapten. Sõdisin ju sõja-
aevastikus.“

Mõni episood Isamaasõjast? On mees üks tõesti ere episood, seda olen kirjeldanud ka ühes luuletuses. Schlüsselburgi ja Leningradi vahel asus Dubrovka küla. Võitlust selle küla pärast juhtis sikrikult marssal Vorosilov. Et rindejuhataja, revolver käes, tõstab madalused rünnakute, et marssal jookseb reameestega kõrvuti vastase kaevakate poole ja röögib hurraa!”, seda tuli vist Isamaa sõjast, ette see annab kord. Meie saime pataljoni komandöriks kōsa kaista armeejuhatajat rinnaaga, aga kuul on pime ja kuidas sa teela jooks, pealt kaitses? Nii panigi keegi poistest marssalile jala taga, et ta kõhula kaas. Kukkub, ajab enda pusti, vannub kolmekoruseid ja otsib suudlast. Meie aga kahekümnekesi, kõik rindejuhataja kaitsjad, se saime talle kuuli kaitsmaks ette ja varjame marssal, lasevad. Vanepea oli tulla meist kaugele ette jõudnud j. Vorosilov õnnestus elis. Lõpuks kult ei nähtunud selline uljus sasse ühestki varavast. Muidugi sai Stalin sellest kõige teada ja juba järgmisel päeval vahetas Vorosilovi rindejuhataja kohal välja Žukov. Žukov oli silmapaistev strateeg, aga Stalini käskides ta inimeludest küll ei hoolinud. On tarvis, tuleb surra! Aga Dubrovka küla all marssali elu päästmise eest sain Punatähe ordeni.

Sõjatee Eestis? See algas Narva tagant. Kuulusin erigruppi, mille ülesanne oli tõkestada parafiks loomata jäänud või metsadesse peitu jäänud frantsude põgenemine mere kaudu, merele. Soitsime kohi armee saarel, alles matmata taipadega ääristatud teedel. Mõni episood? Meeles on ka üks, see, kuidas ma Kihnu saarel taastasime nõukogude võimu.

Vaejuhatas ei teadnud, millane on olukord saarel, kas seal on fiske, fiske, sest gasugune side puudus. Moodustati grupp sõjast ohvitserist asja uurima. Mene anti torpeedokaater, kaatri

laha seati randumiseks kaluripaati ja läks sõiduks. Kui saime püssikuuli tabamiskaugusele jõudis, lasti meie pintl. Põrutasime vastu, istusime kaluripaati ja sõitsime randa. Võtsime ahelikku ja ründasime kolmekesi majakat, aga see osutus tühjaks. Laskja oli põgenenud. Et juba hämardus, süütsime loki ja sättisime end kordamööda magama.

Hommikul otsisime üles kohaliku kooliõpetaja. Teadsime, et saarel oli ta olnud külanõukogu esimees, tema nime ma ei mäleta, kooliõpetaja organiseeris kohalikest meestest ja vanematest õpilastest rühma, kes saare läbi otsis. Enne seda keelasime sõjapaatidel mis tahes väljasõidu Võõraid, sõjapõgenikke, kogume 10 minnese ringis. Järeleparandisel selgus, et üks neist oli teinud kilt varbaja Rootsis, teised sõjast hirmutatud mandrelan kuld. Need viatsime mandrile tagasi, kooliõpetajale aga ütlesin, et sa oled muud kohalik võim, see on minu käsk. Iga saare mehe olid, nii et mõnemehelise bandiidisalgaga vastu nad kaitsitud ei olnud. Sedasi sai saarel nõukogude võim kolme mehe poolt taaskohtestatud, ilma et automaate või käsigranaate oleks vaja läinud. Kes näe pilita tühistas, seda me muidugi otsima ei hakanud.

Sahhalin?

1964. aastani elas Leningradis, enne demobiliseerimist teenisin sõjalaevastikus siinsetes veles, töötasin Komsomolskis. Mulle hakkasid meeldima siinsed inimesed, nende töökus ja va. misolek taluda raskust nii kaua, kui on tarvis. Parast errujäämist kirjutasin oma oblastikomiteesse: „on neil mulle tööd anda? Vastati: sootke Holmskisse, hakkate tööle ekspeditsiooni li. ema asetäitjana. Tootasin selles ametis ja hiljem sõitsin polittootajana merd. Saarel, kaval maal, olen 1972. aastast.

Mida ma taga igatsen? Noorust muidugi. Kanetsen seda, et arstid ja aastad mind enam merele ei luba.“

6. veebruar

Oblastikeskuse kõige suuremad, kõige esinduslik mad, voga kaunimad hooned (kui esinduskino ja draamateater välja arvata) on selle või teise nimega kontorid. Ühte neist ilusaist siinsetest majadest sead sammud, et otsida üles V. V. Paramoškin, olis komitee lektor. Vestluskaaslasel osatub heas vormis mees parima aastais. Oma olekult ja jutult, meenutab ta pigem intelligentsi endast lugupidavat, kõrge kvalifikatsiooniga töölst ku. sa. et nimest laua tagant.

„Saar saareks ja kaugused kaugusteks, aga meie töö on saul organiseeritud tapsell n. n. nagu igalpool mujalgi. Tehtakse v. n. me välja järeleproovitud seitsimeheline k. n. tolli.“

Lektorid saame sageli „Teaduse“ kaudu, tõmbame endale nende parimad. Seega oleks „Teadus“ justkui I aste ja meie II aste, kõrgem pilotaaž.“

„Kui suur osa loengute kogumahust langeb kultuurile?“

„Mis see kultuur on, kus ta algab ja kus ta lõpeb? Meie lektorid loevad teemasid nõukogu elulaadist, kunstist, kehakultuurist ja ateismist. Kas see on kultuur? Palju kasutame pedagoogilise instituudi õppejõude, kes on ette valmistanud loengud kirjan-
dusest, samuti ideoloogilisest vaadlusest. Loengu „Usk ja kunst“ koostas hoopiski insener Pezotinski, sellest näiliselt kaugel seisev inimene.“

„Oskate nimetada mingeid traditsioone, mida kohtab ainult Sahhalinil ja ei kusagil mujal?“

„Oskan vastata ainult oma ameti piirides“

„Traditsiooniks nimetaksin ma liikumist, mis on püsiv ja haarab masse. Selles plaanis meil midagi lausa eripärast ei ole. Pidulik armeesesaatmine, Šikotani saarel töötav rahvateater, kus suudeti organiseerida isegi stuudio — selliseid näiteid kohtab küllap kõikjal.“

„Lektorite meisterikkus?“

„Ega varblasest õõbikut ei koolita, kuigi me ka sellel eesmärgil oma lektoritele loenguid peame. Paremad lektorid sõidavad rajooni-keskustesse kogemusi jagama... Küllap on see nii üle liidu kõikjal.“

„Palju te kasutate lektoritena loominguliste liitude liikmeid, näiteks kirjanikke?“

„Beloussov esineb, aga larva, ta on meil kirjas kui mittekoosseisuline lektor. Oblastikomitee palgal on kirjanik Kuznetsov, kes tegeleb agitaatori markmiku väljaandmisega.“

„Miks teatrit ei ole külastajaid?“

„Sellele on isegi raske vastata. Teatri viga on kehvapoolne reklaam, kuigi töötab direktori asetäitja reklaami alal. Sidemed suurte töökollektiividega neil praktiliselt puuduvad, näitfejad esinevad väljaspool teatrit rahva ees harva. Teiselt poolt võttes — teater pole halb, ma mõtlen kunstilist suutlikkust, ja vähene külastatavus pole Sahhalini omapära, vaid on iseloomulik kogu Kaug-Idale. Seda hoiduvad ju kõik omaette, kui vankri kodarad töölistel pole asja olemas juhtivate töötajate ega instituudi õppejõududega, mere-
mehed huvituvad vaid kalapüügi probleemidest ja sõjaväelased priide puutumatuses. Aga küllap on samuti igal pool mujalgi.“

„On kindlasti, on küll. Kas te ise olete elukutselt pedagoog, nagu enamik siniseid juhte?“

„Ei, ma olen hariduselt geoloog, loenguid aga pean lektori-psühholoogiast.“

„Geoloogia ja psühholoogia?“

„Oo, need on palju lähedasemad mõisted, kui osatakse arvata“

Geoloogid töötavad enamasti ju nn. suletud kollektiivides. Arvestades, et meil on suur mehi taigasse ja seal tuleb neil kiusata, on see üsna loomulikult samu nägusid. Kui juht ei tunne psühholoogiat, kujutab selline situatsioon endast mitte väiksemat ohtu kui autojuhtide praktikas on kõike ette tulnud, ka sealist, mida välja ei ole kaal-
moeldagi. Sellepärast võib küll imestada, miks geoloogist lektor
sai, aga mitte selle üle, et geoloogist psühholoog kujunes.“

7. veebruar

Üks Larissa paroolidest:

„Täna kirjutasin Moskvasse A.A.-le, et ma teda enam ei armasta. Miks ma seda tegin? Sellepärast, et ma seda tunnen. Minu ebajumal Montaigne kirjutab, et ta hoidis alati need, kellesse armus, kursis sellega, millises seisus ta armastus parajasti oli, kas kasvamas või kahanemas. Aga Montaigne on minu jaoks Armastuse Piibel. Sellepärast ei tee ma ka sellest saladust, kui ma sind enam ei armasta või sinuga koos olles kedagi teist peaksin ihaldama.“

8. veebruar

Täna lehitsen statistikat. Kohalikku infot peegeldab kogumik „Sahhalini oblast arvudes“ 1983 aastast, üleliidalist minu vana sober ja vend, aastaraamat, „Finantsid ja statistika“, samuti 1983. aastast. See täpsustus on mõeldud küll toimetajale, aga oigu pealegi.

Kõigepealt Sahhalin. Kuidas sünnime, kuidas sureme? Sünnime ühtlaselt, 1000 elaniku kohta 1965. aastal 16,4, 1981. aastal 17,3 last. Samadel aastatel sari 1000 elaniku kohta 5,4 ja 9,1. Miks? Aga sellepärast, et üha enam pensionäre jääb siia, jääb paigale egi, sõida mandrile tagasi.

Mida me 1981. aastal ostsime?

178 000 kella,

12 000 külmutuskappi,

20 000 pesumasinat,

10 000 fotoaparaati,

19 000 raadiot ja radioolat,

22 000 televiisorit,

4 000 õmblusmasinat.

Palju meil raha on?

1981. aastal oli hoiustatud 530 miljonit rubla ja keskmise hoius 1368 rubla.

Kus me elame, linnas või maal?

1982. aastal elas oblastis kokku 676 000 hinge, nendest linnaelanikke 560 300 ja maaelanikke 115 700. Oblastikeskuses elas 150 100 inimest.

Kui haritud me oleme, mida õpime?

1980. aastal töötas oblastis 94 300 kõrg- ja keskeriharidusega spetsialisti, neist kõrgharidusega 30 800. Täpselt viisteist aastat tagasi olid vastavad arvud 30 800 ja 13 100. Kasv võtab hinge kinni.

Kõrgharidusega spetsialistid jagunevad erialadelt:

insenere — 11 900,

põllumajandusspetsialiste — 1 100,

ökonómiste ja kaubatundjaid — 3 300,

arste — 2 900.

See, kes arvab, et põllumajandusspetsistid on vähevõitu ja ökonómiste-kaubatundjaid liialt, see ei tunne vastavat üldist statistikat. See disproportsioon pole Sahhalini omapära, ei hoopiski. 1982. aastal lõpetas Nõukogude Liidus kõrgkooli 840 800 noort spetsialisti. Neist lõpetas põlli- ja metsamajanduse alal 68 900, masinaehitajaid oli 87 300 ja ökonómiste 110 600. Kes suudab, see mõistab.

Larissa saatis mu raamatukogu ukseni. Lahkudes ulatas ta mulle mehe kombel käe, vaatas silma ja ütles muutes:

„Oled sa tähele pannud, kui soojalt, lausa päikeseliselt mu tuttavad tänaval naeratavad, kui nad mind sedasi sinu kaevangus näevad? Sa vist meeldid neile!“

Tegi ta nalja või ei teinud?

Laupäev, 9. veebruar

Kõige ehtsam, kõige täpsem, kõige järjekindlam, kõige põhjalikum kommunistlike, tõeliselt kommunistlike suhete mudel, tänapäeva ühiskonnas on kommunaalsaun. Olen selles veendunud ilma gasaguse peidetud iroomata, ilma vähimagi alltekstita. Nii see lihtsalt on, võtke heaks või pange pahaks.

Kommunaalsaun — see on terve kimp väga keerukaid, sajandite jooksul (millal nad siiski tekkisid?) läbi proovitud ühiskondlike, mine taitm. seks pole (enamasti) tarvis mitte mingisuguseid riiklikke sarnivanendeid ega kontrolli, mitte mingeid karistusi ega trahve, sest kodan. kad reguleerivad kõik tekkivad konfliktid ise.

Kõik teavad, kuidas saunas tuleb käituda. Kes ei tea, kes tavade (korra)-vastu eksib, seda õpetatakse. Kes ei allu, see sunnitakse kuuletuma.

Sabas ei lasta kedagi vahele, keegi ei suitseta keelatud kohas. Rietusruumis ei jäta keegi oma pingile vedelema ajalehte kuivatatud

kala jäänustega või muud sodi: igast lahkujast jääb järele puhast plats, kuhu järgmine mees võib julgelt istuda. Pingil istudes ei hakka keegi laiutama ja naabri territooriumi hõivama. Pesuruumis ei pritsi keegi oma naabrit märjaks, ei vehi ega lahutla seebise veega, ei hõigu üle sauna sõpra, ei rõvetse ega kuse, kun ainult pähe tuleb. Kui keegi jõmpsikas rikub millist tahes sauna tavadest, kutsub lähim mees poisikese sedamaid korrale. Ja papa ei pahanda, papake saab asjast aru. Või kui ei saa, ei jää teised naunalised mitte vaia, vaid papale tehakse asi ruttu ja energiliselt selgeks, pannakse täpp igale „i“-le. Ja mitte kedagi ei huvita, kes on papa oma ametiredelil või kellena töötab korralekutsuja: saunas on kõik mehed võrdsed.

Lavaruumis on tavad kõige rangemad. Kes leili nõuab, peab leili saama. See on tema püha õigus. Kellel kuum hakkab, peab alla kobima, ja arvul pole siin mingit tähtsust, hääleteenamus siin ei kehti. Kes leili nõuab, peab ise üles jääma, muidu on ta huligaan, poisike või lontrus. Kui naaber vihtlema hakkab, on see tema õigus; kui sul on kuum, siis tuleb see välja kannatada või alla ronida, aga suud pruukida pole siin millegi üle.

Helde aeg, kole mõeldagi, milline arv läheks vaja ühiskondlikke kontrolöre, saunanaisi ja igas maksumuses trahvikviitungeid, kui mehed ise korda ei peaks! Praegu aga istub saunanaine vaikselt oma pingil või kamorkas, tõmbab põranda vahetevahel kaltsuga üle ja ongi kõik, kogu lugu. Korda hoidma pole teda teps mitte vaja, nagu pole vaja „ühiskondlikke“ ega miilitsatki.

Imelik küll: kuidas me saunas saame ise oma asjad ära aetud, ilma lapsehoidjateta ja trahvideta, ja mujal kohe kuidagi ei saa?

Mida oleks kommunaalsaunast õppida?

Pühapäev, 10. veebruar

Kõnnime tänaval kolmekesi — mina, Jeanne ja Larissa. Vahel tuleb ette sedagi.

Ajalehekiosk: trükitooted ja pudipadi. Aga ka postmargid pisikeses tsellofaanpakendis, markidel peal mingid linnud. Mina ostan värskeid lehti, Jeanne uudistab marke, haarab siis emal käest ja ei palu, vaid nõuab:

„Osta mulle need siit!“

Mina

„Need on mõeldud kogujatele. Sina ju pole margikoguja?“

„Mul ükskõik, ma tahan neid lunde!“

Larissa on jälle kahe tule vahel. Larissa vaikib, võtab kott raha ja ostab margid ära, küsimata nende hinda. Laps on rahul, emal on rahul ja mina peaksin ka rahul olema — ega see mina raha

pole. Aga minu juba mulgistanud, ihne hing arwab, sinder, midagi muud ja hakkab urgitsema. Sedapuhku mõttes.

Moskvalanna Rita on üks Larissa kahest südamesõbrannast. Kui see ikka on täpne nimetus? Aga olgu pealegi Rita oppis õpetajaks. Rita pani ameti maha. Rita tahtis iga hinna eest ja tingimata Moskvast elada. Rita kolis Moskvasse ja sai ametikorteri. Koos korteriga ka ameti ühes laos, kuupalgaga 80 rubla. Ametit ei tohi Rita maha panna ega vahetada, muidu tõstetakse ta korterist välja. Korteri on kaheloaline, koos Ritaga elab veel üks noorik, viiekümnele lähenevast Ritast enam kui tosin aastat noorem. Niipalju praegu Ritast.

Leedumaal, Vilniuses, elas tore perekond, peres oli palju lapsi. Ootamatult laste ema suri ja lapsed jäid isa kantseldada. Hoolt oli õhtu, kulusid mitte vähem. Eram ei jätkunud raha poega muusikakoolis pidada, katki ja mõte veeta puhkus lõunas mere ääres koos lastega. Umbes nimmoodi kirjeldati kord tublit isa ja tema muresid meie keskajakirjanduses. Niipalju praegu leedukatest.

Nüüd tuh Larissal valida, kuhu oma hea süda suunata, kuhu oma rublade ülejääk saata?.. Vale puh! Larissa saatis Leedusse kirja ja raha. Rahasaadetised jätkuvad: 30 rubla kuus, juba kümme aastat. Rita?

„Rita tegi valesti, et ummisjalu Moskvasse tükkis. Maakooli-õpetajana teeniks ta korralikult ja tal oleks kuhjaga elulist materjali, millest kirjutada. Seal Moskvast teeb ta ainult ilusaid plaane, oma näidendid aga ei kirjuta kunagi lõpuni.“

Kahetamatult võib esjadele ka nii vaadata

Korraldab Larissa jälle Moskvasse sõita. Miks, pole meele, ju oli seal ka A. A. ga tegemist. Ta võttis kuludeks hoiukassast 1000 rubla rahagi välja, kuid sõidust ei saanud asja.

„Ma ei hakanud seda tühjandit tegast ka võtta — süda oli mu tants, ei soot hanta laks... võtsin kätte ja saatsin ta, selle raha, Habarovskisse oetütrele lihtsalt niisama. Prosfo tak.“

Aga Rita? Mis Rita? Milleks siin Rita? Egas Larissa pea sõbrannale ainult selle nimel igavest pensioni maksta, et sellele meeldib filmisõprade kinos, mis tegutseb paraku ainult Moskvast, Greta Garbot vaadata. Egas Garbo pole „Kapital“ ega Larissa Engels, kes oma sõpra tähtsa töö puhul ülal pidas.

Aga need Leedu põngerjad on juba kõrgkooli lõpetanud ja abiellus. Kui Larissa niikuinii kusagile rahkest läkitada tahab, kas poleks siis mõistlikum see Moskvasse Ritale saata? Aga naine teab, mis naine teeb, ja peab siis see, mis ta teeb, tingimata mõistlik olema?

13. veebruar

Loen dirigentide elulugusid et silm sinine, täna lõpetan kuu nenda. Uurin orkestripile ja nende paigutust, üksikute pillide omadusi ja võimalusi. Tulemuseks on midagi muusikamürgituse taolist, mida püüan muusikaga ravida. Täna kuulasin vaheldumisi Doni kasakate koori, A. Petrovi „Julma romanssi“ ja Ella Fitzgeraldi. Romaanist on üle kaheksa käsikirjalehekülje kirjutatud. Muidugi on see alles esimene mustand, mis tahab tihendamist või lahtikirjutamist, aga see on siiski juba olemas.

14. veebruar

Kas süüdimatusel on piirid? Kus lõpeb absoluutne kasvatus ja algab tahtlik totrus, millel on ainus eesmärk — olla ülemusele meelepärast — või ainus seletus — mina teen, mida tahan, ja mul on alati õigus.

Larissal kästakse tellida ajalehte „Pravda“. Loomulikult ei taha Larissa pahandusi, loomulikult ta tellibki. Õnnetuseks pole tal peenrahakotus rohkem raha kui poole aasta tellimuse vormistamiseks ja õnnetuseks unustab ta selle episoodi samas ära. NEMAD ei unusta midagi. Larissa kutsutakse välja mitte otsese ülemuse või sellest üks aste kõrgema juurde, kus sa sellega! Larissa saab valusa peapesu tippjuhi esimeselt asetäitjalt endalt. Süüdistused on rängad, etteheited meenutavad matse tulise triikrauaga, sest nad jätavad järele armid kogu eluks. Ja kõike seda õnnetu „Pravda“ teise poolaasta tellimise pärast, mis muredest koormatud naisel tegemata muines!

Instituudis korraldatakse tulevastele õpetajatele diskussiooni-õhtu, teemaks noor pedagoog või midagi seletatav. Korraldab kortsus raugake, kes õpetab filosoofiat. Õhtu lõppedes olen veendunud, et õnnestunumat näidet, kuidas diskussiooniõhtut ei tohi korraldada, ei mõtle ka parimal tahtmisel välja. Et ei tohi esinejate sõnu või teese suhu panna, ei tohi diskussioonist teha teatrit, kus räägitakse ettekirjutatud teksti. Sägavas pensionieas vana daam, selle õhtu korraldaja, polnud ilmselt midagi kuulnud NLKP seitsmest viimasest kongressist või polnud tabanud nende vaimu. Aga kohalikud noored, usinad tüdrukud, ei pidanudki farssi farsiks, ei tundnudki ära, millega on tegemist. Ja küllap hakkavad nad õpetajaina koolides omakorda korraldama selliseid diskussiooni-õhtute paroodiaid. Ükski välishääl, ükski vaenlane ei suudaks teha meile rohkem kahju kui see rumal vana naine, kes tahab ainult head.

Või, lookesed Poronaiskist, rajoonikeskusest, kus asub laste-muusikakool.

Õpilane hilineb solfedžo tundi. Ja hilineb järgmisel päeval jälle. Milles on asi? Aga selles, et terve klass jäeti peale tunde. Kui muusikakooli õpilane palub kinnipidajat lubada teda vabaks, lubada muusikakooli, vastab õpetaja külma rahuga: „Vaata veel asja, mureks sul veel mangi muusikaga jännata!”

Tüdruk saab koolis kahe. Karistuseks keelatakse tal muusika-koolis käimine ära. Teisele tüdrukule, kes klassijuhatajale meenutab, et tunnid on läbi ja teda ootab muusikakool, vastab pedagoog külmalt: „See on sinu isiklik asi!”

Näiteid provintsitobedustest oleks lõputult. Ja ometi olen veendunud, et siin ei kohta seda tihedamini kui Irkutskis või Alma-Atas või Tallinnas. Või Viljandis. Eestis on ta targemini maskeerunud ja me ei tunne teda kohe ära.

15.—16. veebruar

Larissa avab oma korteri ukse.

Tihedalt teineteise vastu surutuna mahume esikusse ära, sest kõikjal on kastid, kompsud, raamatud.

Esiku ja elutoa vaheline uks on lahti. Elutoast paistavad tiibklaver ja pianino, kummuli olev mootorpaat, vesijalgratas, pool tosinat lastejalgratast ja arvutult kompe ning kaste. Kõrk see varandus on paksult kaetud raamatutega, seetõttu on võimalik ka eksimise. Ehk see pole vesijalgratas, vaid hoopis kangasteljed? Raamatud on kaaveri peal ja klaver all, raamatud katavad kušetit ja krjutust, ja raamatute keskmine paksus põrandal uletab neid ja igasugune lähikalk nende vahel puudub.

Larissa romp krabinal virna otsa ja sirutab sealt muile käe. „Tule julgelt, ära karda, vaatame teise tupp!”

Mis mul ikka karta: ajan ka kotad jalast ja upitan enda raamatukihile. Üks kahe toa vahel on ülevaht labipäasetav ehk poole meetri võrra. Larissa heidab enda raamatuvirnale kõhuli ja roomab teise tupp. On mullegi sõjavaes roomamist õpetatud, manan põvedel-küünarnukkidel roomates minagi talle järele.

„Kas sa seda albumit oled näinud?” küsib Larissa silmade särades. Album sisaldab Ameerika moodsat-kunsti.

„Ega ei ole küll!”

„Sa vaata ainult siia! Vaata seda!” Seame end raamatuvirnale kõrvu külili, nagu oleks selline asend maailma loomulikum. Ja ega siin püsti tõusma ega sirgelt seisma ulatugi, lagi on sedavõrd madalal.

„Vaata seda siin! Või seda!”

Nii algas mu tutvus oma uue koduga. Nii nägi kõik välja nagu kui ma kraamima hakkasin.

Veerandi suuremast toast täitsid kastid mänguasjade ja nukku dega. Mida nendega peale hakata, kas kingime nad mõnele lastele?

„Ei, see ei sobi. Lasteaedades neid pealegi jätkub.”

Või viime nad prügikonteinerisse?

„Kahju nagu... Vii nad õue, las võtab, kes tahab.”

Tassisin õue 1001 eset, neist 474 karu, elevanti ja krokodilli, 248 nukku, neist 148 pehmet, ülejäänud savist, portselanist, plastmassist, klaasist, alumiiniumist või papist; tassisin õue 101 muud liguuri, nende hulgas autod, laevad ja lennukid. Lammutasin ära 18 molberti, mõeldud maalimiseks stuudios, ateljees, kaldpinnal, kuuse all, keldris ja liivarannal. Lammutasin ära ja tassisin välja panduriga sõudepaadi, kangasteljed ja jalaga ringiaetava pottsepa-kedra. Seda ma olingi tiibklaveriks pidanud pisikese nurgakese järgi, mis raamatute alt välja paistis.

„Sulle ehk tundub imelik, miks ma need asjad kord ostsin?” küsib Larissa nüüd.

Miks see peaks mulle imelik tunduma? Nüüd, kus ma teda juba pisavalt tunnen.

„Need on mõeldud Jeannele. Kui tal juhtub tekkima huvi kas klaverimängu, maalimise või savivoolimise vastu, on kõik juba ostetud ja olemas,” vastan.

„Ei, mitte sedapidi! Hoopis vastupidi: kui klaver on kord olemas, siis ta kindla peale hakkab seda sõrmitsema. Kui ta kord klaveri laga istub, võib tal tekkida huvi ka muusika õppimise vastu.”

„Aga need siin?” osutan panduriga paadile, trummikomplektile, karpaaatide karjapasunale ja kimbule fotoaparaatidele.

„Need kõik on ka laskevalmis. Lapsel peavad olema tingimused emotsionaalselt areneda.”

Õhtul puhkasime ja keetsime köögis süüa. Kiitsin Larissa ruudulist seelikut. Larissa tõusis ja keerutas end, nii et seelik lipendas.

„Pole vigagi, eks? Kogu aeg olen ma arimastanud pruuni värvi. Enamik mu kleite ja seelikuid on pruunid. Täna hommikul sorisin kapis, mida ma harilikult kunagi ei tee, ja valisin, mida selga panna, et sinu jaoks ilus olla. Sorisin seal oma pruune hulpe ja oleksin nad kõik hea meelega ära põletanud. Mul oli korraga nendest villand, nüüd meeldivad mulle hoopis teised toonid, ergas roheline või rõõmus punane. Mulle tundub, ma olen veendunud, et nendes meeldin ma sulle rohkem. Kas meeldin? Ütle ausalt, kas meeldin!”

„Meeldid küll. Ausalt meeldid. Aga ütle, miks sa panid riidele kõrvuti minu foto ja A. A. pildi?”

„Las teie kane dialoog kestab ka siin, nagu pidevalt minu ninges. Ja aktiivne võitlus.“

Larissa ei saa aru, et selline pidev lahing võib närvidele käia. Käigu see Moskva juut koera hanna alla, jätku mind kord rahule!

„Ma ei mõista, miks ma peaksin A. A. oma mälust ja mälestustest maha kanäma? Ma ju sinult ei nõua, et sa unustaksid kõik need, kes sul olid enne mind. Vastupidi — su mälestused on osa sinust ja koos nendega oled sa kindlasti huvitavam, kui oleksid ilma nendeta.“

Mida ma mõistsin selle peale kosta?

Järgmisel hommikul ärkasin sügavas videvikus, aga Larissa oli juba läinud. Padjalt leidsin ta kirja: „Maga, kallis, maga, soe söök on köögis!“

Hea, et ta pimedas lahkus, hea, et Larissa ei näinud, mis hommikul õues juhtus. Juhtus nende nukkudega, mis ma eile nii kenasti jalgupidi lumme olin torganud siiasamma õue, meie akna alla.

Hommikul nad tulid, koolieelikutest teismelisteni, plikakesed ja noormehed. Enamik nukke (hobuseid, lennukaid) vudi nagu kord ja kohus maema. Sedas, oli ju mõeldudki ja Larissa idee õige. Paras salgake poisse aga sättis end sisse sinnasamasse anebange ja kasutas head võimalust paris nuteks mängudeks.

Nukud, läh keste seeakajapatsitega punapõksed tüdrukud, valge umenarge püsti ja nende pihta hakati harjutama täpsusviskamist. Pilluti lumekamakatega, jäätükkidega ja kaigastega kõigega, mis pihku jäi.

Nukkudel torgati silmad välja, neil lõigati kõhud lahti ja topiti lund täis. Paar jõnglast tegi prügikonteineri kõrvale üles pisikesed lõkke ja nukke hakati sellel küpsetama. Nukkude peal prooviti ära vist küll kõik jõsuitide või gestaapo piinakumbrites kasutusel olnud peamismoodused peale ristilöömise. Seejuures polnud õu inimtühi ega mahajäetud. Vastupidi — elanikke tuli ja läks küll gruppidega, küll üksikult.

Kaua ei kannatanud ma seda bakhanaali välja. Ma ei suutnud näha, kuidas jõnglane, kes juba neljal mängukarul oli silmad välja torkanud, seda ka ülejäänutega teeb, mul hakka loomadest nala. Larissa hea idee ei meeldinud mulle enam põrmugi.

„Kas sul tust kahju pole? Tal on ju valus!“

„Irkse näoga poisike vaatab mind peaaegu kaastundlikult — kuidas võib üks täiskasvanu nii lolli olla.“

„Nad pole ju elavad!“

„Mis siis, valus on neil ikka!“

Nüüd on väikemees varjamatult üleolev:

„Nukud vau ei tunne.“

Vaikides hakkas Jeanne kunagisi hoolealuseid kokku kutsutud. Poisikesed jälgivad mu tegevust algul vaikides, kuni kõige suurem kuisib.

„Kas need on teie omad?“

„Jah, need on minu omad,“ vastan kindlalt. Aga poiss pole vastusega rahul.

„Ei, need pole enam teie omad. Teie omad olid nad seal, toon Sun, õuel, on nad juba eikellegi omad ja me võime nendega teha, mis pähe tuleb.“

„Ei, seda te ei või,“ vastan vaikselt ja püüan tahe silma vnadata. „Te võite nendega mängida, aga mitte neid põletada või piinata.“

„Mida tahan, seda teen!“ lõpetab poiss sõnavahetuse, kahnab maast paar nukku ja jookseb nendega minema, sõbrad oma saagiga kannul. Küllap peavad need pihkujäänud nukud välja kannatama ka mahajäänute piinad.

On need poisid süüdimatud? Ka nemad ei tea ju, mida nad teevad? Nad on kasvanud vanaisata-vanaemata, muinasjutludeta, aguvõsa matmispaiigata, on kasvanud üksikute, väsinud ja rannale olematute naiste hoole all. Korjan kokku lumel lebavad käed-jalad ja lähen tuppa tagasi. Larissa ees vaikin selle episoodi maha. Ta tuleb lõunaks, väsinud ja külmast õhetav, räägib uudiseid, sööb putru ja vaatab A. A. fotot.

„Kõik need päevad püüan ma näha unes sind, aga näen Moskva juuti. Täna nägin jälle. Ta tuli mu juurde ja ütles: ma tahaksin sõita kaheks tunniks Moskvast Sahhalinile. Milleks, küsisin mina. Ja ta vastas: et sind suudelda. Tegelikult pole me selle 17 aasta jooksul, mil ma teda armastan, muidugi mitte kordagi suudelnud.“

Õhtul sõidab õue isekallutaja ja viib minema ülejäänud, mis ma tubadest välja tassisin. Nüüd kõnnime jälle põrandal, nüüd saame tagatoas madratsid maha panna mitte raamatuvirnale, vaid vaibale.

Tõuseb kuu. Raadio lubab külma, aga tual ei tõuse ja tuba püsib soe. Tõmbame kardinad ette, künitame madratsi. Omaette mängin mõltega, kuidas ma ennast siin sisse seaksin. Sopkade ja linna vahel on aianduskooperatiiv. Lume alt palju ei paista, aga putkade ja tarade järgi otsustades on mitmed neist kasutamata. Ilma maata, ilma aiata aga ei kujuta ma elu ettegi. Palju selline krunt maksab?

Larissa viskab enda kântsti selili. Tema mõtleb muust.

„Oma suhetes A. A.-ga olin veendunud, et tarvitseb meil vaid korra lähedased olla ja mulle aitab seldest kogu ülejäänud eluks. Selles lootuses sõitsin ma igal aastal uuesti Moskvasse ja tulín igal aastal pettunult tagasi, et ikkagi edasi loota.“

Sina õpetasid mind mõistma, et see oli vaid illusioon.“

Selle peale ei mõista ma midagi kosta. Kui ehk seda, et mina tanaksin kaheks tunniks Festisse. Mitte suudlema, vaid kuulama eesti keelt. Tõuse, ja pane peale „Apelsini“ plaadi, kus Mati Nuude üürgab oma Himaalaja-laulu.

„Velo... vahel ma haudun meie ühise elu plaane. Aga selliseid mõtteid lasen endale küll üpris harva ligi.“

Mina ka. Üpris harva.

„See tundub sulle ehk veider, aga A. A. suhtes pole ma ialgi selliseid lootusi heietanud.“

Miks peaks mulle veider tunduma, et emake Venemaa ja Eesti hauduvad mõtteid heist läbisaamisest kui akna taga lõstavad tülli tsuami?

„Kas sa oled, Larissa?“

Ta lüüab ennast lanemale

„Olen siin, sinu kõrval!“

„Kas jääme nüüd magama?“

„Ärme kohe veel jääme!“

17. veebruar, pühapäev

„Täna juhtus minuga ennekuulmatu lugu. Nähtavasti olen ma üle võtnud midagi sinule omasest suhtlemiskergusest, sest kinos ei kaas minuga juttu ajama üks lihtne mutike, vist valvur. Ta kogun silitas nat pead ja mestas „Vaata kus lugu... ise on loom, ke j. j. j. ot. jaustes hali.“ Omu temaga misama viisakas ja kena, nagu oled sina selliste vanakestega juttu ajades.“

See oli üks Larissa paroole.

Täna ei tule ta enne õhtut; tuleb ka kodus olla. „Kasutan juhuks ja kirjutan ringi kord kuulnud jutut.“

„Vladivostoki kõrgemasse merekooli võeti koos minuga vastu 210 kursanti. Pärast viimase eksami sooritamist teatati meie esimese vastuse aeg ja kästi kohal olla: seiline olevat traditsioon, seal antakse kätte üliõpilasprietid. Kolm Vladivostoki poissi, kohalikud, läksid koju ja jõudsid kohale tseremoonia lõpuks, 2 tundi hiljem. Neile loeti ette kaskkiri eksmatrikuleerimise kohta distsipliini rikkumise pärast. Need olidki minu esimesed muljed meie koolist.“

Meid lõpetas 78. Vahest ehk 20 kukkus välja õppimise pärast, ülejäänute oli põhjaseks distsipliinirikkumine. Üleatsumised olid väikesed. Üks poiss heideti välja selleparast, et jai 20 minutit hiljaks. Korda rikkuma ahvatles ouukord ise... värvavas mingit kontrolli polnud, kui tahad, lipsa välja. Seda ei keelatud, kui õige aaga tagas, jõudsid. Ise olidki amus kontrolli enda üle. Poisid aga olid noored ja harjunud lasteaiaga — kõik hoolitsevad, kõik

ühberringi vastutavad, a null mitte sina ise. See... pole... mõnigi ei suutnud kohaneda. Kes ei kohanenud, see ka... lõpetanud.

Meie lõpuõhtu peeti traditsiooni kohaselt restoranis „Kuldane“... tungi on hoopis uhkema ja moodsamaid restorane. Üks meie õppejõude oli Anna Ivanovna Ššetilina, maailma esimene naiskapten, sotsialistliku töö kangelan.

Mul on surmani meeles, mis ta meile, noortele poistele, joomise kohta ütles.

„Teist saavad kaptenid suurtel laevadel ja tahes või tantumata tuleb teil elu jooksul ara juua rohkem kui üks vaat viina. Jutt tuleb igasugustes seltskondades väga erinevate inimestega, ase les... pääse te kuhugi. Sun, koolis, peate te õppima jooma... et purju ei jää. Selles ei aita teid kavalus ega tabletid, jooma tuleb õppida. Kes ei oska, see pole meremees ja ammugi mitte kapten.“

Lõpuõhtul on meil traditsioon, et iga lõpetaja joob kokku selle õppejõuga, kes talle kõige rohkem meeldis. Meie, kõik 78, jõime kokku Anna Ivanovnaga. Komme nõuab, et pidulik pits juuakse põhjani. Meid oli 78 ja Anna Ivanovna jõi meie kõigiga pits põhjani, minuga ka. Pits polnud muidugi suur, aga ikkagi ol. see meie hea naulik õppetund, kuidas asja tuleb osata. Valvetaksod loimetasid mu mõnegi lõpetaja ja õppejõu viisakalt koju, ka see on kooli traditsioon, et kedagi kuhugi tingerdama ei jäeta. Anna Ivanovnast ei saanud aragi, et ta on napsu võtnud.“

18. veebruar

Lehitsen Sahhalini kalendrit 1897. aastast. Raamatus on 231 lehekülge ja ta on trükitud kohalikus trükikojas.

Mida ma kalendrist teada saan? Tavalisest, iga-aastasest väljandest?

Venemaa ministeeriumid ja ministrite nimed. Ministeeriume ei olnud palju, ministrid jouab ära loetleda: mereminister, õueminister (kui ma ikka õigesti tolgin?), sõjaminister, siseminister, just ts... minister, valisminister, rahandusminister, haridusminister, teede... minister, põllumajandus- ja riigivarade minister. Kõik. Palju ministreid meil praegu peaks olema? Ja kuidas Eestis hoopiski ilma ministreeriumideta ära majandati?

Leheküljel 45 algavad Sahhalini juhtiva koosseisu andmed: ametid, nende täitjad ja palgad. Kokku on 21 ametikohta ja 20 inimest (sest üks koht on vakantne), alates sojakubernerast kuni lõpetades žurnalistiga, kes on samal ajal ka arhivaar. Kirp...

on kogu meditsiinipersonal ja nende palgad, nimeliselt on kirjas kõik ametnikud kogu saarel ja ka nende palgad.

Seejärel tuuakse andmed koolide kohta. Märkifakse ära sellisedki külakoolid (koos õpetaja nime ja palgaga), kus laste arv on meie arusaamade kohase t ebarentaablilt tagasihoidlik — 17, 12, 11, 14. Butanovskaja koolis oli õpilasi sel 1897. aastal ainult viis, aga kooli peeti siiski vajalikuks. Eks ole kummaline?

Leheküljelt 81 saame teada arvud sunnitöölise kohta 1896 aasta jooksul tsandus suuetele sunnitöölisele 2515 meest ja 210 naist, karistuse kandmasest vabanes 2680 meest ja 264 naist. Vabanenud jaid saarele asumisele ja kroonu järelevalve alla. Seega oli sunnitöölisi 1. detsembri 1896. aasta seisuga 5996 meest ja 778 naist.

Leheküljel 84 on pikk tabel infot, milliste kuritegude eest inimesed Sahhalini sunnitööaagritesse sattusid. Tapmine moodustas meestel 46% kõigist kuritegudest, naistel 69%. Sunnitöölise parknemisest ja nende tööst on juttu veel pikalt-laialt.

Leheküljelt 112 leiame karimoomade arvu saarel ja edasi kõikvõimalikke andmeid taimikasvatuse kohta: mida ja kui palju kasvatati, palju elanikelt kokku osteti. Andmed sündimuse-suremuse kohta. Laevade saabumise-lahkumise kohta. Ära on trükitud sõjakuberneri käskkirjad.

Kalendri järgneb 195 lehekülge pikk lisa samade kaante vahel, milles on publitseeritud tööd meteoroloogiast, metsakasvatusest, mäeasjandusest. Ja veel palju muud.

Lappan seda ja imestan, mida kõike ma oma kalli Viljandi kohta ei tea. Siit loen ma, kui palju ja milliseid kuritegusid Sahhalinil 90 aastat tagasi sooritati ja palju neist avastati: oma rajooni kohta ma seda ei tea. Ei tea ülemuste arvu ega nende parkasid. Ei tea, mitme rubla eest rajoon ostab/müüb, ei tea, palju Tallinna ja teiste linnade tsehhiid meid koorivad. Või mis seliast raakida! Ma ei tea, sedagi, kes tegi ettepaneku see, või teine tänav lakkuseks sulgeda, kes otsustas ehitada Viiratsisse vanadekodu, kes ei suuda aastast aastasse korraldada köögivilja kokkuosta jne. jne. Mitte mina pole peremees majas ega vastutaja — minu eest mõtleb keegi teine.

Kes? Kui kaua veel?

19. veebruar, teisipäev

Jälle oleme lugejatega kohtumas, seekord lasteaias „Tuhkatrüü“. Mis tore nimi ühele lasteaiale! Õnnkombel kujunes välja nii, et joutan kohale kaks tundi varem. Õnnkombel on keegi midagi sega. „Janud ja ometi kord jätkub aega maha istuda ning juttu

utada. Lasteaias käib 320 last, neid hooldab-toidab 71 erineva ametinimetusega tädi. Kolm neist, Ljudmila, Veera ja Olga, kes minuga kordamööda juttu ajavad, ei löö kuuldavasti oma ära olekuga laste juurest elurütmi mitte segi.

Alustame lihtsalt, võrkpalli maneeris:

„Kelle käes on perekonnas raha?“

„Loomulikult meie käes.“

„Kas mõni teist tunneb peret, kus raha kamandab mees?“

Vaikus. Nõutus. Siis on pall minu poolel tagasi:

„Kas Eestis on siis sedapidi, kui te kord nõnda küsite?“

Eestis? Jah, ega ma ju ei teagi, kuidas on sellega lood meil.

Nüüd lähivad Veera ja Olga kotraks tööle tagasi, mina aga saan jutule Ljudmilaga. Küsin, kas ta on abielus. On ja ei ole ka. Kuidas sedasi? Miks sedasi? Kas juba kaua sedasi? Ja Ljudmila ei häbene, ta räägib, nagu lugu on.

„Ta oli ilus mees ja esinduslik mees ja alguses ma vist armastasingi teda. Igatahes kahest esimesest abieluaastast leian ma mõndagi ilusat mäletada — igal naisel pole sedagi. Siis aga järgnes üks ja seesama: pikad komandeeringud, joomingud, üleaisalöömised. Kui ta pikalt komandeeringult tagasi tuli, kuulutas ta harilikult: mul on 600 rubla võlgu, mul on 800 rubla võlgu. Olin siis teisel tööl, teenisin hästi ja ta teadis seda suurepäraselt.

Mina maksin kinni ta võlad, mina korraldasin korterile remondi, mina ostsin oma raha eest kogu mööbli. Tema oli üles kasvanud Ukrainas, kasaka perekonnas. Kasakatel olnud igas peres ohjad seinale riputatud, et nendega naisi nuhelda. Tema mind muidugi ei peksnud, kõrgem haridus poleks lubanud, aga ohjes holdis mind mitte halvemini kui ta isa või vanaisa oma naist. Ukrainas on ta isal-omal korralik elujärg, on tare ja aiamaa. Tema aga käsutas mind, et vanemate ees laia lehte mängida: saada iga kuu mu vanematele 100 rubla! Iga kord pidin kviitungi esitama. Nii ma vana loll sinna neid sajalisi saatsingi, saatsin kakskümmend aastat järjest, mees aga ei küsinud kordagi, kui palju asjatut ja rasket tööd ma tema uhkeldamise kinnimaksmiseks tegema pidin.

Ajapikku hakkasin ometi aru saama, et elan võõra inimese kõrval. Otlesin kord vihahoos seda tallegi. Mees läks uhkelt minema ja kuulutas, et ma kutsun ta veel tagasi. Mina, loll eit, kutsusingi. Aga kui miski ei muutunud, kui kõik kordus, olin juba mina see, kes ta majast välja löi.

Palju on olnud muret ja kannatusi, mis seal salata. Siin, selle kerge elu peal, olen ma ju alles lähemat aega. Head on vähe meenutada, ometi on see kõik mitte ainult võtnud, vaid mulle ka midagi juurde andnud. Kannatus karastab ja kasvatab, õpetab ära tundma head ja halba.

Ega ma ta peale viha ei kannan. Aga ta on mulle niisama

võõras kui ükskõik milline teine mees tänavalt. Nagu inimene, kellest on meeles vaid minu ja minu. Näüd on ta allakäinud ja joob, aga mind see ei puuduta. Kui põline siberlanna armastab, siis ta ka armastab. Kui ta unustab, siis lõplikult."

Tuleb tagasi Veera ja laseb Ljudmila laste juurde. Nagu ma aru sain, on range olekuga Veera siin üks ülemusi.

"Ma märkasin, et osa lapsi on korealased. Kas vanemad pole tahtnud, et nende lastel oleksid emakeelsed grupid? Kas seda üldse korraldada annaks?"

"Korraldada annaks seda lihtsalt. Aga seda küsimust pole kanagi tõstatatud ega tõstatata."

Juhtumiseks Vee aasja. Ja millest temaga kõnelda? Ei maailm, on hukas ja mehed halvad? Aga Veera ei võta palli vastu, tema arvab hoopis muid:

"Tundub, et meie seadused on liiga humaansed emade vastu, kes oma lastest ei hooli. Naised on päris käest ära: mine millal tahes ja vaata — veel õhtul kella üheksa paiku hulguvad poisid tänaval ringi ja pole ühtegi ema, mis tähendab, mida poisike tänaval teeb. Naistele ja emadele on ilus ainult see, et mees hästi teeniks. Kui mees ei teeni, jäetakse ta maha. Aga kas mees pojaga tegeleb, see neid ei huvita. Aetakse taga luksust ja rikkust, see on nagu epideemia kohal. Oleks tarvis seadust, mis korra jälle majja tagasi paneb."

Nii noor, nii ilus ja nii kuri! Enne kui ma jõuan naiste kaitseks midagi öelda, saadetakse mulle seltsi Oljake — veel noorem ja veel ilusam, kui on kuri Veera. Naiste ilust jutt lahti lähebki. Olga arvab asjast sedasi:

"Teil Euroopas on naise loomulik ilu kui taevast sülle sadanud manna, mis tuleb tingimata võimalikult kasulikult maha ärida, patta panna."

Meil siin nii ei ole. Vaadake õhtuti tänavatel ringi: jahmatama panevalt ilusad tüdrukud ei püüa end iga hinna eest veel ifusamaks teha, vaid silkavad ringi, seljas Euroopa kaubahärradel müümata jäänud hilbud, mis saadeti siia, kaugesse provintsi, et kallilt maha müüa. Neid suundlevad intrite ustel mitte printside või filmitähtedega, vaid kõrge tavalisemate merekooli poistega. Siberis pole ilu kaup, mis tuleb rahaks teha."

20. veebruar

Larissa parool:

"Vello, kui tagasi lähed, loe kindlasti läbi kõik Shakespeare'i 36 näidendit Georg Mere tõlkes. Aga „Hamletit“ loe inglise keeles

ja pildi alt, nagu kinos, vaata omakeelseid subtiitreid. Ja muudat võrdled teksti. Usu, see on lausa stereofooniline nauding!"

Minu parool:

"Larissa, kui sa raudteejaamast juhtud mööda kõndima, siis loe kindlasti läbi mõlemad loosungid, mis uste kohale on kinnitatud. Üks selle ukse kohal, mis reisijaid teele saadab, enne jaanuarit, ja teine selle ukse kohal, mis neid ootab rongilt tulles, maja teisel küljel. Usu, nendegi lugemine on lausa stereofooniline nauding, sest neil mõlemal on täpselt üks ja seesama tekst: dobro požalovatj, tere tulemast!"

22. veebruar

Larissa korterid. Neid on koguni kolm.

Habarovskis, kus ta enne Sahhalinile tulekut elas ja 5pp s, alitatakse, broneeritakse talle 18-ndat aastat tuba. Loomulikult ei seisa see tühi, nagu seisab paljudel teistel, muidu poleks tegemist. Larissaga, loomulikult elab seal keegi sees, keegi naine, nagu ta ütles.

Tegelik elu, tegelik majapidamine kahe korteris, kus on tualet, köök ja vann. Ema korteris, mille ta suu vahetas, et tutre juurde, lütre lähedalt elada. Larissa enda korter on siit veerand tundi kõndimist eemal, on kenas kohas puhkepargi külje all, liiklusest parasjagu eemal.

"Larissa, ära mõista mind valesti, aga kui ema kord kaob, läheb ta korter kaotsi. Ja milleks sa seda Habarovski tuba hoiad? Loe üks kolmikvahetus ja saad uhke, suure korteri."

"Habarovski oma las jääb, seda pole ilus tollelt naiselt maha võtta, ta on harjunud seda ju omaks koduks pidama. Need kaks siinset võiks küll kokku vahetada. Aga mul pole aega sellega tegeleda."

"Minul on! Las ma hakkan asju ajama."

Noh, asju me ajame koos. Seintele, vastavatele tahvlitele ilmuvad ka meie kuulutused, ajalehes avaldatakse vastav teade, uksele koputavad või saadavad kirju esimesed asjast huvitatud vahetajad. Enne seda operatsiooni tegime kahetoalise sedavõrd korda, et sinu passis võõrast inimest sisse lasta.

Nüüd vahetajad ilmuvad lagedale. Millised on meie soovid?

Soovid on õigupoolest ainult emal, Larissa ja Jeanne on rahul kõigega. Ema soovid on see-eest jäigad ja rasked täita. Us korter peab olema tingimata teisel korrusel (mitte esimesel, mitte kolmandal). Miks selhsele inimesele, kes ialgi jalga trepikotta ei tõsta, õue minekust kõnelemata, oleks vastavõtmata, loom korrus? Mine ja küsi!

Korteris, seiles uues, peavad olema vannituba ja rõdu. Tingimata rõdu. Milleks? Seletusi ei jagata.

Kolmandaks punktiks on nõudmised ilmakaarte ja naabrite suhtes. Lõunapäike ei tohi suurde tuppa sisse lõosata, naabrid peavad olema vaiksed inimesed ja korter ei tohi Jeanne koolisliiga kaugel olla. Iseenesest mõistatavalt ei tohi toad olla läbi käidavad. Kas tingimusi oli veel? Ehk oligi, ei mäleta.

Noh, küllap leidub oblastikeskuses ka selliseid kortereid, muidugi mitte just palju, mis ehk vastaks kõigile neile tingimustele, aga nende omanikud millegiparast ei rutanud oma korterit vahetama. Pakkuma tulid need teised, kus korrus ei kolvanud või puudus rõdu. Või ei tundunud sümpaatsed vahetajad ise.

"Milleks meile tarvis on, et nad oleksid sümpaatsed? Vahetame korteri ära ja rohkem me nendega kokku ei puutu." Ma olin kannatust kaotamas.

"Emale nad millegiparast ei meeldi ja ta ei taha nendega vahetada. Ema soov tuleb ju austada."

See on olmedemagoogia. Tuleb muidugi, tuleb ikka.

"Non, näed siis isegi, et midagi ei tule välja."

Pakkumised saavad otsa, osa neist meile täiesti soodsad. Ma hakkasin taipama, et tegelikult olen mina ainus, kes seda vahetust tõsiselt soovib. Seda ma Larissale ka ütlen.

"Nii see ongi, aga ma ei tahnud seda sulle öelda, ei tahtnud sind soovata. See vahetamisejant teeb luga palju sekeldusi ja tühid, jäägu parem kõik nii, nagu on."

Korter jäigi vahetamata.

23. veebruar, laupäev

"Vello, mõista mind õigesti. Asi pole mitte ainult selles, et ma eniast na sena tunnen, kuigi see on meeldiv. Ma tundun endale huvitava, ihaldusväärse naisena ja see on midagi hoopis enamat. Tannen end sedasi esimest korda elus ja see on kuradi mõnus tunne!"

"Larissa, mõista mind õigesti, ma pole jumal teab kui uhke oma vanemlehtnandi pagunite üle, aga ilma vaevata, korraliku vaevata, ma neid ei saanud. Miks ma armeele ainult siis meelde tuletan, kui neil on midagi tarvis mind kuhugi saata, minult midagi nõuda? Kas oleks siis nii raske see ainuke kord aastas mind ka niisama meele pidada, et ma ennast ohvitserina tunneksin? Täna aga nulgün ma sunn teiste ohvitseride ja "ohvitseride" seas mööda tänavaid, nagu polekski mingit tähtpäeva. Üsu, see pole kuigi mõnus tunne."

24. veebruar, puhapäev

Täna on pidupäev, täna on valimised.

Valimispunktide treppidel sagib hommikust peale rahvas. Kõikjal lehvivad punalipud, saalides mürtsub puhkpillimuusika või annavad kontserte lapsed loevad patriootilisi salme, laulavad ja tantsivad. Valijad valguvad sinna-tänna kui ookeanilained, puhvetisse juustu-šoppa (tervelt 5 pakki sulatatud juustu ostjale, milline defitsiidipillamine!), siis saati kontserti kuulama või niisama tänavale jalutama — täna on ju pidupäev, täna on valimised!

Viinapoes tekib väike intsident. Üks "hea tuju" mees on nõrduinud:

"See pole kord ega midagi! Naine andis mulle peo puhul topikapealt pudeli viina raha, aga teil on ainult see kallim viin. Mida ma nüüd pean tegema, öelge ometi, head inimesed?"

Mehed naeravad ja naised viskavad nalja: hea on tunda end tugevamana ja rikkamana kui see õnnetu sellike. Kiiruga klapitakse topikad kokku ja hädas mees saab pudeli kätte.

Täna on siis ometi valimised. Enam ei pea Larissa õhtu õhtu korval kolama mööda pimedaid koridore ja helistama võõrste inimeste niste lagedele, mina olen agitaator, homme on agitpunktis laadikuga kohtumine, palun tulge teie ka. Enam ei tarvitse koridorides segada üksmeelseid meestepunkte, kes vaikselt viina viskavad. Enam ei pea ta pidevalt kartma, et järska mõni valija olub ja saadab ta peale kaebekirja. Üks juba saatis Hiljea osutus kaebaja küll lausa professionaalseks intrigandiks, kes on kaevanud kõigi naabrite peale, aga see tuli ju välja alles siis, see fakt, kaebaja isiksus, kui Larissa oli saanud juba kätte saadud. Täna on valimised ja järele saab Larissa sest jamast priiks.

Jalutame meiega mööda päikeselist peatänavat, naudime tantsu ilma ja teineteist. Aga ka vastutajaid, ka neid. Mina näitan Larissale naist, tema näitab mulle mehi. Monigi kord paneb ta maitses mu lausa jahmatama, ent ka daamid, keda mina tulin vahemalt paris kenadena välja pakun, ei leia tema poole hea suhtumist. Varsti märkan, et Larissal on jälle midagi südamele. Olen juba õppinud mitte suskima, mitte tagant torkima. Kõik, mis tuleb peab, tuleb nagi.

"Vello, ma pean sulle midagi üles tunnistama!"

"Eks sa siis tunnistad, kui just pead."

"Paar päeva tagasi kuulasin instituudis loengut. Lugesin professor Leningradist. Ta oli vana ja kalakas, aga ga lause talutlus oli tulvil elavat mõtet."

Ma jäin talle saalist summa. Pärast loengut astus ta minna juurde ja tegi juttu. Ta küsis, kas mul on aega jalutada koos temaga turismibaasi. Milles küsimus, muidugi mul oli!

Täna ma saatsin ta bussile. Oleksin ka lennuväljale kaasa läinud, aga kohe kuidagi ei saanud, valimised ju. Ärasõidu eel ta suudles mind ja praegugi veel hakkab mu veri keema, kui seilele tagasi mõtlen.

Vello, see on kummaline: kui teda vaadata, siis pole meest o.agi — vana, kilaspäine juut. Aga temas olid sellised mõttejõu, sellised hingejõu varud... Muidugi nii ma teda võtsingi, ennekoike kui isiksust, mitte kui meest. Ja ometi, kui me seal bussi ootasime ja üsna lähestikku seisime, siis ma tundsin, kuidas mind tema poole tõmbab. Siis tuli buss.

Õhtul on naaberintri luajees ball. Või disko, kuidas soovite. Igatahes paistab, et tudengid on välja ilmunud kõige kallimates, kõige ilusamates hilpudes.

Ruum on madal ja meenutab miskipärast keldrit. Publik on kaine, arvukas ja viisakas. Meessoost seltsimehi on napilt, aga see on tavaline ega sega tantsu. Kui ringis kõigutab ennast ette-taha kas või üks noormees, on see juba hea. Kui ei ühtegi, saadakse ka ilma läbi. Lae all tantsivad värvilised laigud, tuues valitsevasse hämarusse veidi virgutust. Meie Larissaga tammume teineteise ümbert kahe käega kõvasti kinni hoides ühes kaugemas nurgas. Veel mõni paarike embab muusika taktis meie kõrval. Igaüks teeb, mis tahab, ega sega teisi, nagu see olema peabki.

Nüüd istume meie puhkama, kaks tooli seina ääres jäidki just vabaks. Tõmbame hinge, vahime kargajaid ja ajame juttu. Larissa ajab. Ta on täna üldse elevil ja jutukas ja püüab olla hea. Tunneb ta ennast patusena selle Leningradi juudi pärast ja püüab nüüd „heaks teha“? Muusika üürgab, Larissa nõjatub, toetub, liubub minu vastu ja sosistab peaaegu kõrva.

„Mäletad seda näitlejat, kes mängis saates „Head ööd, mudilased“? Ma hakkasin teda kui meest pööraselt lahtma. Üleeile aga vaatasin ühte kunstialbumit „Itaalia portree renessansiajastul“. Sealt hakkas mulle samuti meeldima üks sametis, valju pilguga mees ja teda tantsin ma ka. Tahtsin hullumoodi meest, kes elas 500 aastat tagasi.“

Täna on pidupäev, täna on valimised, täna saavad patud-petmised andeks. Täna on valimised, aga mina ei välnudki. Ikka veel pole komandant mind millegipärast intrisse sisse kirjutanud, endiselt olen ma siin, puritsoonis, passirežiimi rikkuja. Siin ei ähvarda mind karistuseks mitte ainult rahatrahv, mõeldavad on muudki pahandused.

„Olgu, täna saad veel andeks,“ ütlen Larissale rangelt. „Aga et see oleks viimane kord!“

„Luban, et ma enam nii ei tee!“ Vahe! saab siberlannagi na. Jast aru. Kui mina temast aru sain.

26. veebruar 1985

Minu hädad ja kõhklused? Ei ole needki olemata. Ikka ja meest tuleb lohel mõni pea maha rauuda ja ikka ning meest kasvavad nad tagasi.

Kõige hullem on see, et Gorönõtši sitke kaela külge tikuvad kasvama päris uuedki pead. Kogemus, et mulle meelsasti pihitakse, teab sun rohkem kinnitust. Ja pihitakse ju enamasti muresid ning kannatusi. Kannatavad aga peaaegu kõik. Lõbusa, elurõõmsa või elujulge inimese leidmiseks tuleb välja kuulutada konkurss või kasutada väga võimsat lampi. Siit ka see uus pea vana lohe Gorönõtši kaelal: mille nimel ma elan, milleks ma siia ronisin, kui süda aina valutab ja rõõmu pole raasugi? „Hing“ on siin üldine parool, mis kõlbab igas kastmes. Ei, nad ei pluhvi, ise nad võtavad seda otsatut südamevalu ju vägagi tõsiselt, aga mis kurat see minusse puutub? Ja kui veel ausam olla, siis see otsatu kannatamine ja südamevalutamine kõrvuti piiritu headusega muutub vahel päris väsitavaks. Väsitavaks ehk sellegi poolest, et kogu see elektriseeritus eksisteerib rahumeeli kõrvuti kõige põhjalikuma olmesaamatuse või käegalöömisega.

Hiljuti käisime lugejatega kohtumas alaealiste koloonias, mitme luku ja riivi taga. Meid kantseldas asjalik mees, kes osutus puutöökoja juhatajaks. Õnnelikul kombel oli kohtumisel ka Larissa kaasas. Rabasin Larissal käest kinni, kutsusin meile ta otsatult vajaliku mehe kõrvale, ja ennäe — kõik laabus kui muinasjutus. Jah, nad saavad küll teha nii ja nii mitu tükki sellises ja sellises pikkuses lauda. Jah, nad saavad teha ka parajad prussid, mille külge lauad kinnitatakse. Kõike on võimalik teha küllalt ruttu ja üsna odavalt, kokkupandult aga tähendaks see Larissa tuppä tervet seinatäit riivlit. Nii läbirääkimised lõppesidki, mõne päeva pärast lubasin tuua joonised.

Veel samal õhtul hakkas möötma ja joonistama. Pakun Larissale välja erinevaid variante, kuidas riivul seinale kinnitada või kuidas ta välja näeks. Õhinal sammume (õhinas olen mina, sammume koos) turu kõrvale kodutarvete poodi ja soetame vajalikus pikkases kruvisid. Juba on mul välja rehkendatud, mitu ja millist lauda me vajame, juba jääb vaid panna „i“ peale ta kuulus täpp, kui Larissa kohmetult arvab:

„Aga ehk ei maksa hakata sellega jamama, ah? Ma ei julge mõeldagi, kui palju sekeldusi see kaasa toob. Ehk mõtleme enne veel paar päeva järele, mis?“

Muidugi jäid riivlid tellimata. Kodus ma loöksin selise jama peale niisugust lamenti, et hoia ja keela, siin jäin rahtlikult vaik. Miks nii, miks sedasi? Ei oska ise ka vastata. Või ei taha.

27. veebruar, kolmapäev

Lugejatega kohtumine Korsakovi katlamajas.

Oodatud me sin katlamaja kabinetis küll ei ole. Mees, kes istub kirjutuslaual taga, kupataks meie pundi kuhugi väga kaugele, aga ei tõi, ei saa. Esialgu polegi tal meie jaoks ei aega ega energiat. Ta tahab asja saadud peapesust toibuda, tahab pisut rahuneda. Nii ta meile ütlebki:

„Tehke nii minutit kümme siinsamas suitsu või vaadake ringi, ma pean endal auru välja laskma.“

Sobrad-kolleeegid istuvad aega parajaks tegema. Elu on nüüd nagu niisugune! M'na nihutab enda katlaalama juurde nudistama, kui tugev see toos on, mis ajas mehe täis kui lehma ristikuädalal.

Linn, see Korsakov, ja ka tema katlamaja on plaanitud 15 000 elanikule. Linn on kasvanud 40 000 elanikuni, katlamaja jäänud ka endiseks. Küll on teda lapitud ja laiendatud, remonditud ja rekonstrueeritud, aga mis liig, see liig, mis üle jõu, see üle jõu.

Allles nädal tagasi sai valmis veel kaks elamut. Orderid jagati pidulikult välja, elanikud tahtsid sisse kolida, aga katlaülem läks ja hoiatas: ärge kolige, majad jäävad külmadeks, meil ei jätku neile võimsust, niigi püsib hing niidiga kaelas.

„M's sina seepeale teeksid? Sina, Larissa, nõukogude võim?“

„Kas nad kolisid ikkagi sisse?“

„Kohsid küll.“

„Ja jäid koos lastega külma kätte?“

„Vägagi järe.“

„Sis läksid nad partesse katoama?“

„Laksid küll, kaa, mis järe sin minnakse?“

„Sina ma kutsusin katlaalama välja ja küsisin talt rahulikult, kas sa süüametanistuse raasagi alles ei ole, Pavel Petrovitš? Keda sa seal kümetada tased? Need on ju meie, nõukogude inimesed, meie vanakesed ja lapsed. Kas said ulesandest aru? Nüüd lähed tagasi ja lased majad soojaks. See on käsk!“

„Täpselt nii kõik toimus.“ Larissa aga ei jää rahule.

„Veel oleksin ma tal käskinud võtta sooja vähemaks selle kvartali arvelt, kus elan ma ise ja teised ülemad.“

„See pole kuidagi võimalik: juhtkonna majale veeti omaette otseühendus. Ja selle kraan jääb muidugi ka siis lahti, kui kõik teised on ammu kinni keetatud.“

„See pole võimalik.“

„See on vägagi võimalik.“

„Anna andeks, aga... neis kahes uues majas elavad ju tõepoolest meie, nõukogude inimesed. Neis kütmata majades. Kas siis tõepoolest enam mitte kuidagi kohe ei saa?“

Aur läks välja, katlaülem kutsus luulesõbrad kokku. Kohtumine

algas. Kohtumine, mille käigus Korsakovi katlakütjad, mitmed kolleegid, said oma kõrvaga kuulda, kui head kirjanikud Rumel, Iraat ja Unt elavad kaugel vennalikus Eestis.

Mis ikkagi neist kahest majast tegelikult sai? Ei teagi, ku kuidagi ikka sai, seda ei juhtu ju ilal, et kohe mitte kuidagi ei saa. Kui kõva käsk on taga.

28. veebruar, kuu vumane päev

Juba mõnda aega ma vaikselt valetan. Iseendale ja sellele puberile siin.

Tõde on selles, et olen kaotanud tööjärje ja perspektiivi. Need küsimused, millele sõitsin vastust saama, pole täna mulle enam olulised. Perspektiiv kadus aga sellepärast, et olen liiga sügavale vajunud. Siinne elu, siinsed mured on saanud minu omadeks. Ma ei vaata neid enam kõrvalt, vaid seest. Raamatut kirjutama mõtunud kirjaniku kuub ei sobi mulle enam, vaid ragiseb igast kandist.

Muidugi korjan ma ka edaspidi püüdliku mesilase kombel kokku iga killu, mis tundub huvitav. Kõigepealt aga pean korraldama oma taru, oma mõtlemise, pean suutma formuleerida selle, mis on tähtis täna. Korrapealt suudaksin kirja panna vaid kaks sõna — kõlblus, väärikus.

Veebruar oli raske kuu. Mõelda ma suurt ei suutnudki. Liiga palju kogunes loetud ja kirjutatud lehekülgi, liiga tugevalt puhus tuul, liiga tihedalt tuiskas lund ja liiga intensiivselt igatses olla naine roheliste silmadega Larissa, Siberi pärl.

Veel oblasti raamatukogust.

Ma istun alumisel korrusel muusikatoas ja kuulan läbi kõrvaklappide Wagnerit. Korraga algab koridoris rautatud kontsade klöbin, mille peale võpataks isegi vatti täis topitud kõrvadega kurt. Kes kurat, milline huligaan seal koridoris klabistab?! Milline tohk ei tea, et siin kuulatakse muusikat, et siin on tarvis vaikust?

Ei ole see huligaan, ei ole see tõhk, kes elurõõmsa kontsaklõbina saatel uksest sisse astub, on hoopis sümpaatne, vastutulelik daam siitsamast osakonnast, kes otsib mulle kannatlikult plaadi välja ka üsna umbmääraste andmete põhjal. Mitte midagi pole juhtunud. Ta ei ole milleski süüdi. Ta ei tee seda nimelt. Talle lihtsalt pole mitte kunagi öeldud, et sedasi ei peaks kõndima.

Virisemise isu tuli peale. Virisen.

Oblasti raamatukogus valitseb puhtus, kord ja vastutulelikkus. Tore koht.

Palun ühelt siinselt töötajalt raamatukogu kohta paari üldist arvu, mis tingimata leiduksid leatmikus, kui seltsine oleks käepärast.

Kõik laenutajad tunnevad mind ammuilma nime- kui nagupidi, olen ju igapäevane külaline. See, kelle poole ma oma palvega pöördun, vastab piinlikkust tundes ja kahetsevalt:

„Seelistele küsimustele on meil keelatud vastata. Külalistega, kirjanikega ja ajakirjanikega tegeleb ja nende küsimustele vastab ainult juhataja ise.“

Tore on. Läksin juhataja jutule. Sümpaatne ja varbaotsteni valvas daam pani dokumentidelt hoolikalt kirja kõik minu isikusse puutuva, vaatas mulle tähelepanelikult silma ja ütles: „Ma kontrollin teid. Tulge palun ühehommel, siis olen nõus teile vastama.“

1. märts

Mu Pugatšova-plaat läks rikki. Lõputult kostab sama hoiatus — edu möödub, edu möödub, edu möödub! Tuleb ta näpuga edasid aidata.

Minagi olen justkui edukas mees: teen seda tööd, mida tahan, ja elan seal, kuhu kippusin. Mul on kahetoaline korter meeldivas eeslinnas koos köögi ja vanniga mu külmkapis leidub krabi ja lõhet, Soome võid ja Uus-Meremaa juustu, seal on pool kohalikku parti ja külmkapi peal maitsvad Poola õunad. Mul on rohkem aega kui kunagi varem ja selleks piisavalt raha, et kohaliku kombe kohaselt võtta rublasid, mitte kopikaid.

Ja otsustasin ma täna tervelt kolm peatust oma pesas: noor naine, kes on pisut katanud näha õnnelikku inimest. See noor naine istus bussis esistoolil minu vastas ja lausa säras õnnest. Ta oli kehvasti ees sinu maal paistab kehvus silma. Ta oli tegevuses iseendaga, nautis ajasid, ta ikka uuesti ja uuesti vargsi naeratama, ta püüdis oma naeratust ja õnne varjata, aga see ei läinud ära. Mis loevad Jaapani „hibud“, mis loeb „Žiguli“ auto või panane kalamari, kui su elus puudub rõõm?

Märts olevat sulakuu: räästad lilguvad, jalge all lirtsud! Mina kippun saama küll. Kui ma kogu selle haleduse paberile nõristaksin, siis tänagi ninge vaevab, ei kannataks see enam lugemist. Ära väsitab, tahaks kojul.

Uudised kodu-Eestist.

Kui Viljandi KEK sai uue tippjuhi, kutsunud see spetsialistid kokku ja pidanud umbes sellise kõne: mehed, nüüd olen mina teie juhataja, nüüd hakkame uutmoogi mõtlema ja töötama! Spetsialistid peitnud muile ja mõelnud üsna vanaviisi: miks ma ainult sellepärast peaksin mädagi teistmoodi tegema, et sind juhiks pandi? Juhid tulevad ja lähevad, elu aga kaib edasi üsna vanaviisi. Ikka leidub eskimo, kes töötab Kongo elanikele välja juhendid kuumalima puhuks.

Laupäev, 2. märts

„Miks sa ei armasta kalu püüda? Tahad, ma ostan sulle õnged?“ Analoogilisi pakkumisi teeb Larissa sageli.

„Mulle meeldib kala süüa.“

„Aga meil on iga teine mees kalamees!“

Kas just iga teine, aga iga kolmas-neljas küll.

„Sa ei armasta loodust!“

Seda ka veel! Nüüd tuleks vastata armastan küll. Ja olekski lasteaed käes. Ma küsin hoopis sedasi.

„Kui mitu korjuškat tohib päevas püüda? Ja mitu navaagat?“

„Peab kalameestelt küsima.“

„Pole tarvis 150 korjuškat ja 100 navaagat. Aga miks haug mu ablas on?“

„Ei tea.“

„Sellepärast, et pärast esimese saagi allakügistamist jääb ta endiselt nälgiseks. Haug seedib väga aeglaselt ja võib tohutult kaua toiduta elada. Nälgida. Siinsamas Sahhalinil hoiti haige akvaariumis 280 päeva ilma toiduivata ja lasti siis vette tagasi, sest katsetajate närvid ei pidanud enam vastu.“

Norm — 150 kala — välja püüda pole siin mingi kunst. Kui kalu koguneb kotti 20—30, siis öeldakse sõbrale, et täna ei võtnud Larissa on vait.

„Tahad, ma õpetan sulle, kuidas särgi vinnutada? Kõigepealt tuleb kalad sorteerida...“

„Milleks mulle see? Üksi, ilma sinuta, ma ju ei lähe turu vastu õlleputkasse õlut jooma.“

Tõsi ta on.

„Larissa, mäletad ühte Jack Londoni jutustust polaarimere ääres elavast pealikust? Kui ta oli alles 13-aastane, võttis ta meeste koosolekul sõna ja ütles: liha tuleb jagada ausalt; ükski lesknaine ega väeti laps ei pea öösel nutma lihapuuduse pärast, sellal kui tugevad mehed on söönud liiga palju. Poisikesest kasvas kuulus kütt ja külavanem ning teda mäletati veel kaua pärast surmagi, sest ta sõnad ei läinud tegudest lahku.“

Ma ei salli kalamehi. Ma ei salli seda meestest mustavat järve, ei salli jahimehi ega muid logelejaid. Mitte ühelgi täismehel pole seni õigust tervet päeva järvejääl maha istuda, kuni viimasel kui pensionäril, viimaselgi vanakesel või üksikul naisel pole talveks puud saetud ja lõhutud. Kuni isatud poisid tõmbavad nurga taga suitsu ja otsivad, mida ajaga peale hakata. Kuni...“

Larissa ei lase mul lõpetada:

„Ära kurvasta pisiasjade üle! Armasta maailma nagu mina! Sellisena, nagu ta on. Vaata elu avarama pilgaga!“

Eile sai tulnud Noglikist! See on linnake siit umbes tuhat kilomeetrit põhja poole.

Oli see vast reis!

Algas kõik Olga Fjodorovna sünnipäeval, kuhu Larissa mind kaasa kutsus. Olga Fjodorovna on Larissa kolleeg, küllap saja kilone naine, meeldiva näo ja väga armsa jutuga. Tore naine Pedagoog.

Naisus peolaud. Lauas paar tosinat külalist. Palju kala, salatid, valge viin, šampus, toostid. Et lauas on ka grusün, ütleb parima toosti muidagi tema.

„Kui kõik teie õpilased, lagupeetud Olga Fjodorovna, siia akende alla kokku kutsuda koos oma perekondadega, ulatuks rahvamas kuni Lenini vä jakani, ütletaks ka valjaku üle ja valgus raudtee lamani. Ja kõik nad nõuaksid teile sedasama, mida ütlen mina: vaikselt on ainult üks Olga Fjodorovna ja teist enam ei tule!“

Larissa arvab mullegipärast, et lürike energiline Zoja („Zojamägi“) on minust huvitatud, ja vatvab hoolega, „et midagi ei jätaks“. Kõrvaltoas, pimedas, tantsitakse. Sedapuhku paaris, partia, ümbert kinni nõudes. Zoja tiribki mu tantsima, suudleb. Tüüja muu teea huvitan, see on tsirkus Larissa jaoks, kes sööda klotisuga. „Nee abki. Pärast tantsu saan käsu edaspidi ainult teiega tantsida.“ „Või kisu sind selle tümika juurde teki alla?“ Zoja on natsakavõitu kää, aga tosin aastat Larissast noorem.

O, ta kogu segab et kohe peolaudast minnakse raudteejaama, sõidetaks Noglikesse loenguid pidama. Komandeerib uuring „Teatris“, sõidab ka Larissa. Mina ei sõida, Zoja ka mitte. Sõitjaid on kolm, kõigi juha pileti taskus, kõigi ühte kupeesse.

„Täi sin ka kaasa!“ kutsus ootamatult Larissa. Eestis oleks see absurd, aga Sahhalin õhutab avantürismile.

„Mul pole ju piletit, pole midagi!“

„Pileti me sulle ostame. Kassast.“

Muidugi ma sõidan. Viiendana neljalises kupees, neljandana nende seltskonnas. Lamame Larissaga korvuti alumisel pingil. Isegi magame veidi ja mahume kénasti ära.

Noglik võtab meid vastu külma paksu lume ja ereda päikesega. On ta Paide suurune? Ju vist.

Seame end sisse hotellis „Kajakas“ ja läheb loenguteks lahti. Kolme päevaga pean kümme loengut teemal „Eesti rahvas Suures Isas sõjas“. Et loengud kestavad akadeemilise tunni, konelejaid on aga enamasti kolm, langeb mulle 10–12 minutit. Selle ajaga jõuan kuulajatele sisendada, et möödunud sõjas ei olnud meie ohvrid proportsionaalselt võttes mitte väiksemaid kui teistel liiduvabariikidel. Neile on see uudis. Miskipärast arvatakse, et meid

lasti, käed taskus, pealt vaadata, kui suur vene rahvas sõdis. Või veel hullem — et Eesti mees sõdis ainult Hulo poolt.

Noglik on Põhja-Sahhalin ja veel sügavam provintsi külaolukorras. Olen õhtul oma toas ja arutlen, kas minna kohe voodi. Siis enne veidi kirjutada, kui uksele energiliselt kolgitakse. Mandu vajutatakse sedamaid lingile, aga uks on mul alati lukus.

„Avage!“

„Kes seal on?“

„Korruse korrapidaja.“

„Mida te tahate?“

„Tehke lahti, saate kuulda.“

Uks jääb lukku, mina lõpetan vestluse, kolkimine jätkub. Nõudliku haale diapason on lai ja tekst vaheldusrikas, ähvardatakse kutsuda mulits. See olevat ennekuulmatu — kulastaja ei avastatuga avagi. Tsirkus kestab kümnepäev minutit. Hommiku otsustundugi üles direktori ja palun kaebuste raamatut. Minuga on kaasas meie kohapealne saatja, rajoonikomitee II sekretär, ja siin naljast kaugel. Hakatakse otsima, kes see oli, kes sellist agentu löi. Otsitakse ega leita.

„Vaadake te mul sin!“ ähvardab kohalik parteijuht sõrmega. Sellega on episood lõppenud. Omavahel öeldes, ma tean küll, mis sulle lamendi põhjustas — mul oli Larissa külas. See oli tavaline, ainult tavaline oopäevane kombiusvalve.

Enne ärasõitu, veel sünnipäeval, nimetasin ma Larissat Sahhalin: konge kaunimaks naiseks Olga Fjodorovna, ja mitte tema üksi, sõdis seda kuulates tagasi vaigest muist. Noglik päikesest säten-dava lume ja kolmekümne kraadilise pakase käes on aga Olga Fjodorovna ise see, kes punapõsksele Larissale imestunult otsa vaatas ja ütles:

„Aga Larissa, Vellol oli ju õigus — sa tõepoolest lausa särad!“

Tore sõit kujunes välja! Risk on suur asi.

4. märts, esmaspäev

Kohaliku rahvaga — nivhidega — toimub siin midagi kummalist. Mõllen nende keelt ja kultuuri.

Kaks nivhi, nüüd Moskvast elav kirjanik Vladimir Sangi ja Vladivostokis töötav etnograaf ning keeleteadlane Galina Olama, koostasid koos nivhi lastele nivhikeelse õpiku. Mõnedes laste sõimedes ja mõnedes internaatkoolides püütakse venekeelse üldõpetuse kõrvalt anda nivhi ja evengi lastele ka nende emakeele tunde. Keeruline on leida selleks küllalt kvalifitseeritud koolit, ka puudub vastav programm, aga midagi õpetatakse, lapsed oska-

vad üksikuid sõnu ja lauseid. Paremini jõuavad edasi need lapsed, kelie kõdus veel nihi keelt räägitakse, ent need on pigem erandid. Tegelikult on olukorras, et koolis püütakse noortele niivõrd õpetada keelt, mille omandamiseks neil puuduvad noorte eelteadmised kui huvi.

Milleks mulle keel, milles puudub kirjandus? Kellega ma tulevikus seda keelt kõnelema hakkan? Seda küsis mult Noglik internaatkoolis, nihi rahvusest õpilaste koolis, mitte see üks, koge ärksa poiss — nii mõtleb vist enamik. Ja kuidas sa sellisele sindriks selgeks teedki, et nihi keelt ja kultuuri oppides saab tast veel üks üli tuhandeaastasest teatejooksus, kus pulk antakse isalt pojale. Nende poiste pärast sin võib see pulk rahumeeli maha potsatada ja keegi ei kammardu teda ules tõstma.

Et üks väike rahvas oma keelest tõemeeli suuremat ei hooli ja rõõmsalt teisele (vene) keelele üle läheb, seda võisin ma veel ette kujutada. Aga et see suurem rahvas tões ja vaimus oma pisemale vennale ta oma emakeelt kui nämmi peaaegu vägisi suhtu topib, kusjuures vääks vastu punnib ja pead eest ära pillub, selle peale ma enne ei tulnud.

Siia juurde sobib detail, mis on ehk teisest ooperist, aga võib-olla ei ole ka.

Ka Noglikis elavad mõned nihi perekonnad. Elatakse kõrvuti venelaste, ukrainlaste ja teiste tulnukatega — nihiudega võrreldes on ju kõik nad kõik tulnukad, sisseraamunud. Nõukogude seadused, mis paudutavad looduskaitset, kaitset, kalapüügikeeldusid jne, on loomulikult rakendatud. Ometi aastavad tulnukad põlisrahva tavad, kohtumisi ja kombeid, näitaks nende harjumust puuda kala, kust nad tahavad, paljalt tahavad ja mullal tahavad. Sahhalini kalavarus sellest kuigivõrd ei karda. Seega — kui kõigile on loodud õigused ja nihi keel on kelmus, et lähe keegi tead takstama ega trahvima. Eestis ajaks selline privileeg mõne mehe naiseks ja nangeidama, aga nihi toidab oma lõhega rahulikult koeri, nihi pole äärmes ja rohkem kui uhte Ivanist sopra tal enamasti ka pole. Nii ongi kõik kenasti paigas: koerad, kombed, põlisperemees ja ta sõber Ivan.

Ristisõdjad ja ristusk nihiuudeni ei ulatunud, seepärast jõudsid nad kanekummendasse sajandisse küll Vene keisririigi alamadena, ometi sõbralike mitmenaisepidajadena.

Miks sõbralike? Kas või sellepärast, et nad tõesti polnud sõjakad. Rahulikult ja verevalamiseta lasksid nad oma saarele alguses oktoogid, aga 19. sajandi keskel ka evengid. Merd ja kalu jätkus kõigile, tulnukatega vahetati naisi.

Mitmenaisepidamine pole veel kusagil seda tähendanud, et mitu naist on igal mehel. Mõnel oli neid tõesti mitu, teine kõrval aga noopis ilma, sest naist ei kositud, naine osteti. Maksti soobli-

hikadega (umbes 20 nahka), veokoertega või majapidamistööriistadega. See, et kehvem kütt või tootamisk noopis (lasteta) jäi, oli ka looduslik valik.

Mees tõi peresse kala ja liha, see oli tema töö. Naiste töö oli laste järele vaadata, koeri ja mehi toita, riideid õmmelda, marju korjata ja kõiki muid koduseid töid teha. Jatkus neid töidust ehani.

Kuni siinsete randadeni polnud veel jõudnud ahned kaupmehed Venemaalt või Hiinast, kes töid kaasa rindekangaid, omneid, koguivad nahast. Käiku laks ka lõhenahk. Vastava töötlemise järele muutus see pehmeks kui samet ja temast õmmeldi särgeid, pluusid, õlgi suvekingad. Peahisrneteks kasutati muudugi metsloomajahi.

Samaan oli olemas igas suguvõsas ja rahva usk ta võimeesse olisaur. Aga see ei olnud elukutse. „eraelus“ oli samaan ta vahime talt või kalur nagu kõik teisedki. Kui talt palat teenet, tegi samaan oma töö ara mõõduka kositamise eest. Samaani ei kartud, aga ei kardetud. Tõsi, samaan võis olla seotud ka kurjaga joududega, aga ta peamine ülesanne oli teha head, olla kasulik.

Maa ja taeva joududega ajas iga kütt või kalur asja otses, ilma samaanita. Hing (vaim) oli igal jõel ja järvel, mäel ja metsal. Aga ta metsloomal. Kui kütt jahiretkel puhkama jäi ja lõkke süütas, viskas ta looduva kõigepealt tulle ja soovis.

„Õnnevaim, kui sa olemas oled, ära jäta mind mitte mahi!“

„Kui sa olemas oled“ — see on ni. ilus, on nii meie moodi. Iga need nihiud kusagilt kaugelt viimaks meie sugulased ole!

Kallite oletatavate kaimude arukusest annab tuumistust kas või homme naist osta. Sam vahitses range kord ja igasugune setegevus oli keelatud. Iidse traditsiooni kohaselt oli kõigil teada, milal mehe surpere milliselt endale naised toob ja keelele omakorda annab. Vahitses raudne kolmnurgaprintsiip: Tartu poiss sai naise Viljandist, Tallinna poiss Tartust ja Viljandi poiss omakorda Tallinnast. Naist tuli austada, teda ei tohtnud peksta ega ema juurde tagasata. Abielud (perekonnad) olid pusivad ja õnnelikud.

Õnnevaim, kui sa olemas oled, toeta mind veel paar kuudki!

5 marts

Larissa:

„Kui me sinuga koos oleme, tahad sa alati vaadata teid paare, kus kas mees või naine on korealane ja tema pool venelane. Lana nagin ma raudteejaamas abielupaari, näo järgi otsustades mees venelane ja naine kohalik. Neil oli kaasas ni. viisakalt ne tutar. Oli see plika nüüd nihi või korea anna, sellest ei saanud, aga elulusti oli ta täis kui tulesäde. Ta tantsis

laulis ja kallistas küll isa, küll ema, kutsus neid vene keeles „armas isa“ ja „armas ema“, aga laulis võõras keeles Vanemad, rüdes nagu töölisel, vaatasid tüdrit armastuse ja ornusega. See on sulle rahvusküsimus ja selle lahendus koos, aga sina ajad taga ei tea mida.

„Unustame perekonnad ära, Larissä, unustame kas või viivuks, mängida ju ikka võib? Saame kokku ja jäämegi kokku, meie kaks, sina ja mina, kusagil neutraalsel pinnal, olgu või Togliattis. Mis mul veel unustada tuleks?”

Suguvõsa hauad ja veel elavad sugulased. Sõbrad ja koolikaaslased. Harjumuspärased kombad, rõivad ja toidud. Ka sellega, mis justkui jääb, pole midagi peale hakata: teadmistega eesti keelest ja kultuurist või mälestustega Tartust ning ülikoolist. Ajmatov kirjutab inimestest, kellelt on võetud mälu. Kas see, kes vabatahtlikult oma kasvumullast välja astub, on ikka mäluta inimesest parem?

Võib-olla see vene mees on oma naisega õnnelik. Võib-olla oleksite ka meie õnnelikud kahekesi seal Volga kaldal, võib-olla on see tõesti võimalik. Aga need poleks enam meie ise pärast nii rohkeid loobumisi, need oleks juba teised inimesed. Ja lisaks kõigele muule poleks see mitte rahvusküsimus ja selle lahendus koos ning mina ei aja mitte taga ei tea mida.”

6. märts, kolmapäev

Imelik-imelik, mida vanemaks ma saan, seda vähem pean lugu vanadest inimestest. Liiga paljud on oma elu maha lorutanud ilma targemaks saamata. Kogemused? Kogemused iseenesest ei maksa midagi, kui me ei küsi, millised nimelt. Kogemus elust libedalt läbi tulla? Rahakappe lahti muukida? Ei. Hoopiski mitte igasugused kogemused pole väärtuslikud.

Tähtsat, peamist, ei tunta ära.

Nevelskis elab endine kapten ja praegune noortejuhendaja L. Malejev. Huvitav mees, vaata ja kadesta. Sattus merele juba 15-aastase poisina, tegi läbi pika tee jungast kaptenini ja kulutas selleks 40 aastat elust.

Noortega kohtudes õpetab kapten, tuues näiteid oma elust:

„Inimese ülesanne on elada, mitte vegeteerida. Inimelu peab olema täidetud tööga ja oma rahva teenimisega. See on võlg, mille igaüks meist peab oma kodumaale ja ligimestele tasuma.”

Kui õige see on! Aga kapteni esimene laev, see „Minsk“, on ammuilma roostest puretult vanarauaks lõigatud, kapteni laevadel püütud kalad on söödud ja kapteni enda sõidud sõidetud. Kas markab noor junga, kes mereäärsel puiesteel oma tüdrukuga

jalutab, et pikale pingile on veel üks vana mees juurde simeetunud, kes igatseva pilguga merd vaatab.

Nii see enamasti läheb. Kanges võla tasumise tuhnas unustab justkui ära, et „ilmas võita on ka muud, kui mütsitärn ja kroonipüüd“, nagu kenasti kirjutas Alver. Kapten Malejevil on harjumus, anda ei tihka hobiks nimetada. Kogu elu, kõik 40 aastat, on tal olnud varga kõrvad, kirjaniku kõrvad, keeleteadlase kõrvad, nime tagem neid kuidas tahes. Mees on kirja pannud ja säilitanud mitu hulga ruhvis kuulnud vanasõnu ja kõnekäände ja madruse laule ja muid jutte. Loodusvaatlusi. Lorilugusid. Kogunud seilist lolkloori, mis ootab kohendajat, et ilmuda raamatuna. Aga ka seni ei hoia mees küünalt vaka all, vaid jagab salvest igaale soovijale.

Kas märkab vana kapten sel sombusel sügispäeval, mil lõigatakse vanarauaks ta viimane alus, et kaotatud ei olegi nii palju? Laevad tulevad ja lähevad, mehed tulevad ja lähevad. Selline ongi laevade ja meeste saatuse — tulla, tööd teha ja jälle minna. Aga tänu kapten Malejevi vihikutele jäävad alles merd sõitnud meeste naljad ja naer, nende jutud, laulud ja lõõp, ruhvi elav hingus. Jäävad elama kapteni tagasihoidlikes vihikutes, mille väärtust ei mees ise ega ta lähikondsed täna veel küllalt hinnata ei oska.

Muidugi on inimese ülesanne elada, mitte vegeteerida. Aga kuis on vahe, mida tähendab — elada? Muidugi peab inimelu olema täidetud tööga ja oma rahva teenimisega. Aga kas ainult tööga? Kas pole kapteni vihikud juba homme hinnalisemad kui kogu tema poolt püütud kala? Muidugi peab igaüks meist tasuma kodumaale ja ligimestele võla õnne eest siia maailma sündida. Aga küsimus on selles — kuidas tasuda? Kas tingimata kalaga või piisab ka kapten Malejevi vihikutest?

7. märts

Larissa kasvatab mind.

Loen talle ette ja samas tõlgin kodust saadetud „Spordilehte“. Selles on infot ka *fair play* kohta. Tsiteerin:

„Rahvusvahelise Pierre de Coubertini nimelise *fair play* auhinna saavad Egiptuse džudomaadlejad Muhammad Ali Rashwan ja Rootsi tõstja Dariusz Zawadski. 1984. aasta olümpial jõudis Rashwan absoluutses kaalukategoorias finaali, kus vastaseks oli jaapanlane Iasuhiko Iamashita. Jaapanlane, kolmekordne maailman Meister, oli eelringis vigastada saanud ja lonkas tugevasti. Egiptlasele avanenuks võimalus tulla olümpiavõitjaks, rünnanuks ta jaapanlase

vigastatud jalga. Egiptlane märkis intervjuus, et võita, kasutades teise vigastust, olnuks autu."

Loen ette teisegi katke:

"Analüügilise teo eest sai audiplomi Ungari maadleja Janosz Migleczi. Ungari meistrivõistluste finaalmatšis oli ta punktidega taga 111; kui vastane sai nii raskelt vigastada, et ei suutnud võitlust jätkata Migleczi oleks tinnistatud võitjaks vastase loobumise tõttu, kuid sel viisil saadud kuldmedalist ütles ta ära."

"Näen, et Larissa ei mõista mind kohe põrmugi.

"Mille eest nad auhinna said?"

"Rüütelikkuse eest."

"Teil seal Läänes on sellest sõnast imelik arusaamine. Nad ei teinud ju midagi rüütelikku, vaid kätsid kõige elementaarsemate korralikkuse normide kohaselt. Vastupidiselt talitades olnuks nad lihtsalt lurjused. Mille eest te neid kiidate, sellest ma kuidagi aru ei saa. Kõige normaalsema käitumise eest?"

Me tulitseme.

Tülid ei kuku meil veel hasti välja. Tülitsedes ei ole me võrdsed. Minule on tüli või sõnelas alati olnud midagi pinnalist, mitte tõsist, midagi mängule lähedast. Minu meelest ei tohi ka korraank tüli kippuda kallale olulisele, põhilisele - sellele, millele on rajatud kahe inimese suhted.

Larissale tähendab tüli midagi muud. Šoti kuninganna Mary Stuartina on ta alati vaimis kaadule panema kõik, mis üldse hinge taga. Iga jagelise, iga arvamuste vahetas ahvardab vaikesest lõkkest talase järvekese kallale kasvada katastroofiks, kus tuli taastamata tormab mööda mändide latvu, põletades hävitades kõik elava, mis igaves teele jääb - sõpruse, väärikuse, tuleviku.

Tülitsedes samastub Larissa Venemaaga. Ja mitte ainult tülitsedes. Vaiduse puhul kahmab ta mängleva kergusega oma lurjale kogu vastutuse, mis üldse võimalik, ka vastutuse partei ja valitsuse mis tahes otsuse eest. Mitte nemad seal ei otsustanud sedasi, vaid mina ja siin. Selline hoiak on mulle harjumatu. Nii me jagelemegi juba selle üle, miks tema, Larissa, jättis saatmata oma atleedid 1984 aasta olümpiale Los Angelesis.

"Minu arvates ei teinud sa targalt, rakendades kogu propagandaaparaati, veenmaks rahvast ja avalikku arvamust, et Los Angeles on väga-vallalinn ja meie sportlaste elu seal hadaohus. Mängude käik kinnitas, et sa tegid demagoogiat."

Larissa pareerib lausa raevukalt.

"Mängude käik ei kinnita mitte midagi, sest meie sportlasi seal ei olnud. Ja väga õige, et nad sinna ei sõitnud, see oli Ameerikale paras! Lõppude lõpuks olid jänkikid need, kes esimestena boikoteerisid ja jätsid Moskvasse sõitmata."

"Siis pidanuksid sa tõe välja ütleva - see oli tagasitegemine, oli boikott."

"Milleks? Niigi said kõik, kes saama pidid, nii meil kui Ameerikas. Tõsi õigesti aru. Said aru, et me ei lase endaga mängida, vaid vastame hoobile hoobiga."

Pärast tüli kõnnime kinno. Seal leiab käsi kää, seal ei pillu ta rohelised silmad enam välke, seal ta võtab mul ümbert kinni ja kõik on jälle hästi.

8. märts

Larissa naistepäevatoost A. A.-le:

"Sa oled mu hooletusse jätnud!"

Kus ometi kondad sa need pikad aastad? Miks lõikad ja väetad oma viljatuid õunapuid? Kas sa siis ikka veel ei tea, et sinu aed ootab sind siin?"

Aastast aastasse pillad sa viljatusse kiviklibusse mehejõudu, mis õigupoolest mulle peaks kuuluma. Mina aga väsin ootamast sind, ma olen igatsusest närtsimas.

Sa oled mu hooletusse jätnud! Mu vesivõsud vohavad ja mu aed metsik. Muld mu juurtel on kõvaks tambitud kui rehepõrand, ma näen välja ropp ja kasimatu, sest sa oled mu hooletusse jätnud!

Aga tea, aed ei tohi metsistuda, aed ei tohi harumata jääda! Tea sedagi, ma pole sind reetnud. Aednik, kes kaevab mulla mu juurtel jälle kohevaks ja lõikas mu vesivõsud, tuli alles pärast seda, kui sina olid mu hooletusse jätnud.

Miks ei kaevanud sina mu aeda? Sina, keda ma ometi ootasin nii kaua ja kannatlikult?!"

9 märts

1869 aastal teatas tsaarivalitsus avalikult, et asutab Sahhalini saarele sunnitöolaagrit. Sahhalinist sai kannatuste ja pisarate maa.

1880 aastal otsustas Venemaa Geograafiaühing korraldada Sahhalinile ekspeditsiooni, et tundma õppida saare loodust. Ekspeditsiooni peakorraldaja, tolleaegne geograafiakorüfee Semjonov-Tjan-Sariski nägi aga põhiülesannet selles, et välja selgitada, millised on perspektiivid kasutada saare koloniseerimiseks oma karistuse ärakandnud, kuid asumisele määratud endisi sunnitöölisi.

Ekspeditsioonile saadeti kaks meest - just Peterburi ülikooli lõpetanud A. Nikolski ja ekspeditsiooni juht Ivan Poljakov. Viimati nimetatut, vaba kasaka ja burjaaditari poeg, oli küll võimekas leadlane, iseloomult aga äge, järsk ja kergesti haavuv.

1891. aasta 8. juuni varahommikul astusid mõlemad mehed Korskovi asula püres maale. Sellest, mida nad nägid, kirjutab A. Nikolski.

„Ühesõnaga — seegi siin on Venemaa, tõeline põlisvene maa, mis ulatub Jaapani piirini ja heidab üle suure ookeani pilgu Ameerikale.“

Nagu ekspeditsioon tööd alustas, algasid kohe ka kahe mehe vanelised riid. Venemaa ehtsa patrioodina ei suutnud Ivan Poljakov, kasaka poeg, rahulikult pealt vaadata, kuidas jaapanlased Hokkaido saare lähedal lohet püüavad. Ta asus jaapanlaste takistama, ei leidnud aga selles ekspeditsiooni ülesannetest väga laugel seisvas tegevuses abi ei Nikolskilt, ekspeditsioonikaaslaselt, ega ka ekspeditsiooni teenindama määratud allohvitserilt Šišmarevilt. Riid järgnes riidle, kaebekiri kaebekirjale ja enne kui ekspeditsioon saatis midagi ära teha, oli ta juba lagunenu. Nikolski sõitis esimese reisilaevaga „selle poolhullu“ juurest Odessasse tagasi, Ivan Poljakov aga jäi saarele ja jätkas tööd.

Ja tehtud sai mõndagi. Enne oma surma talvitamise raskuste ja toidunappuse tõttu jõudis ta kirjutada koguni kaks raamatut. Abi, mille järele ta lõpuks saatis, hilines. Surm jõudis ette. Tänapäeval kannavad Ivan Poljakovi nime raudteejaam ja asula Holmski linna lähedal ring nime Kannatuse rahes.

See on „Mayfloweri“ mehi. Või midagi sinnapoole. Kas see laev tänapäeval veel liigub, küsin ma endalt ikka ja jälle.

Üks sõjaveterane, kellega ma Sahhalinil kohtusin, on Jekaterina Iljina.

21. juunil 1941. aastal oli Brjanski oblasti ühe linna pedagoogiuses koolis lõpuõhtu. Tulevased algklasside õpetajad tantsisid ja lõutsesid, kinkisid lilli oma pedagoogidele. 18-aastane Katja kavatses töö e minna Kaug-Itta. Aga uksele pörutas sõda.

Brjanskimaa okupeeriti. Et mitte sakslastele silma hakata ja isegi äratada, tegid naised vene naised end üksmeelselt koledaiks, kasutades vanu pulste ja kottasid, parukaid ja värve. Tana vai teretades tuli Valja või Ljuba mordat nähes lausa naer peale.

Algas partisaniliikumine, Katjast sai meditsiiniõde. Üks neist, kes ründasid vaenlase garnisoni hüüdega „Kodumaa eest!“. Ründas ilma püssita, sejal punase risti pääl. Katja ei kartnud surma, kordas vaid joostes kui palvet, tapa ära, tapa silmapilksest, aga ära näkku trehva, ära must peletist tege!

Kuulid tulid. Valang kuulipildujast. Jätkus kuule ka näkku. Katja transporditi Moskvasse, raviti terveks, aga nägu jäi rikutuks. Kõik korda korrati plastilist operatsiooni — armid jäid siiski. Sõda sa. voidetud. 1946. aastal sõitis Jekaterina Sahhalinile. Töötas siin algklasside õpetajana üle 30 aasta, on armastatud

ja hinnatud. Läks pensionile, aga kodus istada ei mahtunud. Lööb sõjaveteranide kooris ja töötab valvurina Južno-Sakhalinski 2. kutsekoolis.

Ja nüüd jõuan selle juurde, miks ma kirjutan just temast, sõjaveteranist, staažikast pedagoogist.

„Meil on sageli oma kooriga esinemisi ja vahetevahel tuleb taluda valvekord ringi vahetada. Küll oli solvav, kui bagam, noor naine, ei tahtnud seda teha, vaid käratas õelalt.“

„Kellele te oma kooriga ka vajalikud olete? Mis te ise arvate, miks inimesed teile aplodeerivad ja lilli kingivad? Neil on teist teisalt hale!“

Brigadiiri repliik avaldati kohalikus ajalehes.

Mis juhtus edasi? Muidugi mitte midagi olulist.

Veteran reageeris juhtunule omamoodi:

„Ma ei usu, et meile halastusest või haledusest aplodeeritakse. Ju on meil; veteranidel, selliseid elukogemusi, mis on vajalikud, mille me peame edasi andma.“

Usun, et ka Jekaterina Iljina saabus Sahhalinile „Mayfloweril“. Et see laevuke siiski veel liigub.

10. märts, pühapäev

Reedel, naistepäeval, kui sõime pidulikku perekondlikku einet mitte minu pool, vaid täies koosseisus, kinkis Jeanne mulle tomati. Tomat oli kasvanud neil köögis aknalaua ja üksainus väike vili oli seal olnudki. Üksainus punane. Nad olid kindlasti jälginud selle kasvu ja punaseks muutumist, küllap päevast päeva, nädalast nädalasse. Viimaks sai tomat küpseks ja nemad kinkisid selle mulle. Jeanne kinkis. Kas minu lapsed oleksid oma tomati sedasi ära kinkinud?

11. märts

Täna valiti Moskvast meie riigile jälle uus tüürimees. Homme saab „Pravdast“ lugeda, kes ta selline on. Nii või teisiti, see või teine, aga minul tuleb kultuuri otsimisele lõpp teha ja veel tunda. Muidugi võiksin ma oma plaani lõpuni täita ja minna koht. ma nukuteatri rahvaga, külastada pioneerimaja, heita pilk ohvitseride majas tehtavale kultuurile ja nii edasi ja nii tagasi, aga ma ei kärsi enam. Larissal on õigus, ma olen väsinud. Ja Larissal ei ole õigus, ma ei ole väsinud. Olen väsinud sellest, mida ma lood ja otsisin, ega ole väsinud sellest, mis ees. Olen tulvil, olen pingul tahtmist asuda selle kallale, mis üha enam tallab ja rõõm

ninge juba mitu kuud. See väsitab ja ärritab ega anna rahu enne, kui jõuab paberile.

Enk on, ka sõied ja pärjad ja muu seesugune meie rahvakunsti osa, aga minu meelest algab kunst, algab kultuur sealt, kus iga päevane tarbimine saab nägusaks, saab kaunimaks, kui hädapärast vaja, kui ta ei kulub rohkem aega ja rohkem tööd, kui eseme funktsioon. Hädapärast nõuab, olgu siis tegu saani, saaniteki, kindaste, see on või pasteldega. Kas see omadus on Eestis surnud või veel suemas? Kus sa sellega! Kõndige mööda ükskoik millise ääre tänaval, astuge sisse mis tahes eramusse ja vaadake näiteks, vaadake luuke ja väravaid, vaadake valikaminate ja piirdeid. Kõik nad on kaunimad, kui hädapärast tarvis. Seda lüües, mitte siin. Aga esemeline rahvakunst on ju kogu rahvakunstist, kogu kultuurist ainult üks osa. Rahva kultuur on tema sajandite jooksul kogutud elutarkus, on ta uskumused ja pühad, kásad ja keelud, on viis naist võtta, armastada, lapsi kasvatada ja matuseid korraldada. Kõige selle kujunemine võtab väga pikka aega. Kõik see seondub kindla rahvuse või kindla paikkonnaga. Kõik see enamasti ja põhilises ei ole eksporditav. Üksikisik või väike grupp oma kultuurist ja oma rahvast irdunud inimesi, elagu nad Krimmis, Tõndas, Torontos või Kaukaasias, elagu nad võivad siiski hulgakesi ja jõukalt nagu Rootsis, selline grupp ei jää pikalt püsima. Lapsed abielluvad muulastega, omakeelsus muutub anakronismiks, mis igapäevaelu ainult segab.

See, et tõlkides, seda afuseks võttes tundub mulle, et Sahhalinil omakultuur puudub. Võib kõnelda ehk esimestest võrsetest. Need võrsed kasvaksid ja tugevneksid, kui omakultuuri poole vähemalt püütaks, kui seline eesmärk oleks tuntav. Siin on TV ja „Vremja“, on Moskva kirjastuste raamatad ja põhimõtteliselt samad arusaamad, sama kultuur mis Togliattis, Lipetskis või mis tahes uues või tormiliselt kasvavas linnas. „Ega me teistest halvemad ole“ on naib printsip. Ometi tundub see valitsevat. Andku sõbrad mulle aanceks, aga ütlesin, mis mõtlesin.

12. märts, hilisõhtu

Miline on olnud ametlik hoiak meil veel esinevate üksikute puuduste põhjuste kohta? Kas mitte umbes nii: meil on rikas maa, meil on kõike küllalt nii endale kui müügiks, meil on maailma kõige eesrindlikum, kõige efektiivsem, kõige humansem juhtimis-süsteem. Aga paraku istuvad meil mõnikord juhtivatel kohtadel ebakompetentsed seltsimehed, bürokraadid või lihtsalt tõlplased. Järeldus on eelnevast dikteeritud: valed juhud tuleb lahti lasta, pensionile saata või karistust kandma panna; uus mees paneb

ajad paika ja regi libiseb jälle kui vastlapäeval.

Kas sina, Mihhail Sergejevitš Gorbatšov, sündinud 1931. aastal (?!), jurist Moskva ülikoolist ja agronoom-ökonomist Stavropoli põllumajandusinstituudist, mõtled samuti? Et viga on valedes meestes juhtkangide taga? Või kuidagi teisiti?

Venelaslik nägu. Laubal paljak. Tugevad kulmad, huvitavad huuled — lopsakad, tahtekindlad ja... meelad? Ei, see pole kandilise näga Lääne kangelane, see on teist masti mees. Miline? Elame me

Tööde koorem seljataha jääb õhtu eel ja toas oleme kahekesi mina ja LENIN — fotoportreena. Umbes nii kirjutas kord Majakovski. On tänagi õhtu ja ka mina olen oma toas kaks ajalehefotoga. Mis mees sa oled? Kuidas sa pihta hakkad? Me oleme ju lähedased, tont võtku! Oleme peaaegu ühel ja samal ajal juurat õppinud, oleme põllumajandusökonomikaga tegelnud, vanusevahegi on neil aastakest — ma peaksin su mõtteid, su plaane mõistma.

Sul tuleb 99 meetrit pikk praam 100 meetrit laias jõelüüsis vastu voolu liikuma pöörata. Aga küllap sa tead ka ise, et õõ saab olema raske.

Mis on meie hädade põhjus? See suurim, see peamine? Minu mättalt vaadatuna see, et klassid, sotsiaalsed grupid, klikid, kind-konnad ja rühmitused veavad igaüks ise suunas nagu luik, haug ja vähk. Meie ühiskond tundub mulle kokteilina kõrges kitsas klaasis, kus raske liköör püsib kõige all (töölised? teadlased?), kergemad joogid kihili keskel (põllumehed? sõjavägi?) ja šampus (parteiaparaat? üliõpilased?) kõige peal. Meie riik on kui rusikaks kokku surumata viis harali sõrme. Kuidas sa pigistad need sõrmed rusikaks? Kuidas sa raputad kokteilil kihid segi? On see üldse võimalik?

On! Oli! Teine maailmasõda tõendas seda, muidu oleks miisopkasid tallanud Hitleri sõduri rautatud saabas. „Tee nagu mina!“ käskis komandör. „Kommunistid ette!“ käskis komandör. Nii ütleavad komandörid: „Vaenlane on seal, minge ja pekske teda!“ Kuidas sa alustad? Millest sa pihta hakkad?

13. märts, kolmapäev

Kalamees teab täpselt, mis on tegemata, kes jättis tegemata, miks jättis tegemata. Teab täpselt, et süüdi oled sina, Larissa. Kõik tuleb ju ülevalt alla, hea kui halb.

Nevelski kalurid sõidavad merele. Püügiülesande saab kapten vahetult enne väljasõitu kui purivalvur parooli ja tema mure on see meeste selgeks teha.

Kaks tilkadena sarnast kalalaeva „Laima“ ja „Skladovski“

sõidavad plaani täitma. Kala on nad püüdnud ja püüavad erinevalt „Laima“ oma naabrist tunduvalt ena m. Erinevalt täitsid nad ka viisaastaku plaanid „Laima“ ühe, „Skladovski“ aga kaks (?) plaani. Plaanitäitmisest oleneb maidugi palk. Larissa, sina oled ju „Laima“ kapten, kuidas teed sa selle fookuse oma meestele selgeks? Baasile kuuluvad elumajad on hooldamata. Kultuuritöö on soikunud. Miks, Larissa, miks? Enne korraldati kultuurimajas perekonnaõhtuid, korraldati paremate kalurite austamisõhtuid. Nüüd on see minevik. Miks? Ei korraldata talispordipäevi. Baasi pioneerilaagrit kasutatakse aastas ainult kaks kuud, aga talve jooksul lõhutakse laager sedavõrd ära, et remont nõuab 100 000 rubla. Pioneerilaagrit talispordibaasina rakendatud ei ole. Miks, Larissa, miks?

Kalapüügibaasi ehitus- ja remondivalitsust juhib sm. A. M. Strjukov. Võtame sm. A. M. Strjukovi ametist maha ja paneme asemele A. M. Sidorovi. Ütle, Larissa, vasta, Larissa, mis sellest muutub?

Koosolekul nimetati asju õigete nimedega, käratseti, räägiti suu ja süda puhtaks. Kõnelejad rahunesid: midagi sai välja öeldud. Aga edasi? Mis pärast koosolekut muutub? Ütle, Larissa, mis muutub?

„Juba kaks või kolm põlvkonda elab nii ja nii palju indiviide veel üksnes töötajatenä, mitte enam inimestena. Nende kohta ei käi enam see, mida üldiselt võib öelda töö vaimsest ja kõlbelisest tähtsusest. Tänapäeva inimese tavalise ületeotsemise tagajärjeks kõigis ühiskonnaringides on see, et vaimne alge temas kärbub. Kauuselt tabab see teda juba lapsepõlves. Tema vanemad, hõivatuna halastamatust tööelust, ei saa talle normaalse viisi pühendada. Sellega langeb ära midagi tema arengule asendamatu. Hiljem, ise ületeotsemisele allutatuna, haarab teda üha enam ja enam vajadus välise meelelahutuse järele. Talle jääva jõudeaja veetmine iseendaga tegeledes või tõsisel vestluses inimeste või raamatutega nõuab keskendumist, mis on talle raske. Absoluutne tegevusetus, iseendast eemalesaamine ja unustus on talle füüsiliseks vajaduseks. Ta tahab olla mittemõtlev. Mitte haridust ei otsi ta, vaid ajaviidet, ja nimelt sellist, mis esitab vähimaid vaimseid nõudmisi.“ (A. Schweitzer.)

„Kõigi majandusorganite kogu töö kannatab meil kõige rohkem bürokraatismi all. Kommunistid on muutunud bürokraatideks. Kui meid miski hukutab, siis just see. (...) Me mõtleme ikka veel dekreetidest, asutustest. Selles on viga. Kogu asja tuum on praegu praktikas ja praktikas. Leida inimesi teinimest (100 st 1; 1000 st kommunistist 1, ja annaks jumal sedagi); muuta meie dekreedid määratud paberitest (nii halvad kui ka head dekreedid, ükskõik) elavaks praktikaks selles on asja tuum.“ (V. I. Lenin.)

14. märts, neljapäev

Vagad soovid ja karm tugevikkus on alati kaas ise. Kes suhtes pole erandiks ka komsomolitöö. Korsakovi ookeaniblaasi kalurite — kommunistlike noorte aruandlus-valimiskoosolekul viibis NLKP Sahhalini oblastikomitee esimene sekretär P. Tretjakov. Oma sõnavõttus rõhutas parteiliider, et komsomoliorganisatsioon jõud oleneb tema praktilisest juhtimisest. Noortele tuleb sisendada vääramatut usku kommunismiideaalide võidukäiku ja kujundada neis kindel immuunsus kodanliku propaganda suhtes.

Ching „Teadus“ korraldas tööliste hulgas küsitluse. Küsitlusis teemal loengut soovilakse.

Vastused:

1) rahvusvaheline olukord	100%
2) abielu ja perekond	67,8%
3) teadus ja tehnika	41,2%
4) riik ja õigus	38,4%
5) tervishoid	28,8%
6) kehakultuur ja sport	28,8%
7) sõjalis-patriootiline temaatika	24%
8) kommunistlik kasvatus	19,2%

Komsomoli, aruandlus-valimiskoosolekust Holmski ehitusvalitsuses nr. 410 sm. Tretjakov osa ei võta, seega pole koosolek ei pidulik ega erakordne. Hoopis vastupidi. Koosoleku alguseks kuulutatud ajast on möödas juba paarkümmend minutit, kui puusepp Aleksandr Loktev kümnendat korda närviliselt kella vaatab ja nendib, et kahekümne kuuest organiseerunud noorest on endiselt kohal vaid viis. Siis avaneb üks veel kord ja neli kommunistlikku noort tuleb juurde, nende hulgas ka komsomolisekretär Sergei Grinšov. Koosolek algab.

Aruanne on pealiskaudne. Lisada keegi midagi ei soovi. Hakkatakse valima uut komiteed. Sinna satub selliseidki noori, kes käimasolevalt koosolekult ilma põhjuseta puuduvad. Ehitusvalitsuse juhtkonnast ega peaspetsialistidest koosolekul kedagi pole, aasta jooksul pole ettevõtte parteikomitee noorte kasvatamisega seotud probleeme kordagi arutanud ega ära kuulunud komsomolisekretäri aruannet.

Sahhalini kohta mul andmed puuduvad, aga vaevast nad Eesti omadest teravalt erinevad. Eestis nimelt soovib sõtsioloogiliste uurimuste kohaselt tulevikus tööliselks saada vaid 6,3% üldhariduskoolide lõpuklasside õpilastest. Tööliselukutset soovib oma last vaid 24% kutsekoolide (!) ja 4,5% üldhariduskoolide õpilaste vanematest. Noored võivad kommunismiideaalide võidukäigu vägagi veendunud olla, aga sellel teel astuksid nad kellena talve, ainult mitte töölisena.

Siia, õigupoolest küll mitte päris siia, lisab juurde TRC õppejõud Peeter Vihalemm.

„Väärastunud sahted võivad avalduda ka õppejõupoelses hinna alanduses, põhinõuetelises pettumuses noores põlvkonnas. Puutunud pidevalt kokku sellega, et keskkoolist tuleb ülikooli ikka enam pealiskaudsete liividega, süvenemispüüda ning puudulikult haritud noor, on õppejõud järjest enam valmis käega lööma: kõrgkool ei suuda parandada kõike, mis keskkoolis puudu jääb. Need hindamiskriteeriumid, mis olid loomulikud kümme ja paarkümmend aastat tagasi, kui enamik praegusi õppejõude ise oli üliõpilase rollis, tunduvad praeguste keskkoolilõpetajate suhtes rahendamiseks ülemäära ranged. Kasvab ükskõksus, mitte ainult umbitsesvõ, vaid ka iseenda tegevuse vastu, väheneb tahtmine seda tõsiselt võtta ja näst. teha, mingitest põhimõtetest ja etalonidest kinni pidada. See tähendab ka eneseväärikuse kadumist.“

See Vihalemmalt. Jargnev on Albert Schweitzerilt raamatust „Kultuur ja eetika“:

„Kogu meie vaimne elu moodub organisatsioonides. Maast-madalast täidetakse tänapäeva inimene sel maäral distsiplini-mõttega, et ta kaotab omaeksistentsi ja suudab mõelda veel ainult kollektiivi vaimus. Ideede ja ideede või inimeste ja inimeste väitlust, nagu see moodustas 18. sajandi suuruse, nüüdse ajal enam ei ole. Tolial ei tunnustatud aukartust kollektiivi arvamuste ees. Kõik ideed pidid ennast õigustama individuaalse mõistuse ees. Tänapäeval on pidev arvestamine organiseeritud ühendustes kehtivate vaadetega saanud endastmõistetavaks reegliks. Iseenda ja teiste jaoks eeldab üksikisik, et koos rahvuse, usutunnistuse, poliitilise partei, seisuse ja muude kuuluvustega on iga kord nii ja nii palju vaateid juba ette ja mõjutamatult kindlad. Nad kehtivad tabudena ja on vaastatud mitte ainult igasugusesse kriit-kast, vaid ka kõnealustest. Seda menetlust, millega me üksiteisel vastastikku mõtleva olendi kvaliteeti eitame, nimetatakse eufemist-likult veendumuse austamiseks, just nagu saaks ilma mõtlemiseta olla mingit tõelist veendumust.“

15. märts, reede

„Larissa, tahad sa kuulda, kuidas ma maad parandasin?“

„Eks räägi.“

„See oli sovhoosis „Krasnõi Tõm“. Peamelioraator märkas, et polüetüleenitorud, mis kuivendajad maasse peidavad, on ilma keer-meteta, seega täielik praak.“

Peamelioraator Aleksandr Šabaltur käskis totruse ja töö narri-tamise koheselt lõpetada. Ta naerdi välja. Mis saksad teie olete,

mestasid kuivendajad, selliste torudega töötame ja täidame me rnklikku plaani ju igal pool. Sa oled alles esimest aastat ametis, lohutati, läheb aeg ja harjud. Melioraator kontrollis ja leidis, lusi mis tõsi, neid praaktoruseid pandi tööpoolest maasse ka teistes kolhoosides-sovhoosides ja mitte esimest aastat.“

Larissa: „Neist maa ju kuivemaks ei saa?“

Mina: „Muidugi mitte. Šabaltur uuris asja edasi. Selgus, et tehases, kus neid toruseid tehakse, on seadmed täiesti käest ära ja korralikku toodangut kuidagi anda ei saa.“

Larissa: „Seadmed tuleb korda teha!“

Mina: „Sellest ajast peale, kui nad 13 aastat tagasi paigaldasid, pole neid nagu kord ja kohus kordagi remonditud, sest plaan surub peale. Aga laos seisab juba terve aasta uhiuus liin ja ootab paigaldamist.“

Larissa: „Ma ei mõista, miks siis praagitegemist ei lõpetata ja liin liini püsti ei panda?“

Mina: „See pole hädavajalik, sest selle tsehhi töötajad, kus neid praaktoruseid tehakse, konstrueerisid lisaseadmed, mis praagi välis-luksid, konstrueerisid konteineri, millega toruseid vedada, ilma et need teel puruneksid. Kõik see on paberil olemas ja uuenduste autorid on korduvalt taotlenud, et seda ka rakendataks, aga seni asjatult.“

Larissa: „Küllap seal tegutseb vaenlane. Asi tuleks avalikustada, vaenlane paljastada.“

Mina: „Sellest kõigest on korduvalt avalikult kirjutatud. Rahva-vaenlast ei ole, Larissa. Kõikjal istuvad omad, nõukogude tõlplased! Tahad, ma loen sulle lohutuseks Leninit? Kuula siis!“

„Nukaua kui sõda pole lõppenud täieliku võiduga, peame end kindlustama selliste vigade ja rumaluste eest, mida me olen-teinud rida aastaid. Ma ei tea, kui palju vene inimesel on tarvis teha rumalusi, selleks et neist lahti saada.“

Veel Lenin:

„See ülesanne nõuab suuremat süstemaatilisust, suuremat visa-dust, suuremaid organiseerimisvõimeid, organiseerimisvõimete poo-lest aga on vene inimene vahest kõige halvem inimene. See on meie kõige nõrgem külge...“

Ja veel kord Lenin:

„Kõik on meil vajunud närusesse bürokraatlikku „ametkondade“ sohu. Pidevaks võitluseks selle vastu on vaja suurt autoriteeti, mõistust, kõva kätt. Ametkonnad on sõnnik; dekreedid on sõnnik. Otsida inimesi, kontrollida tööd - selles seisab kõik.“

Larissa muutub kurvaks. Katsun teda lohutada:

„Larissa, tahad muinasjuttu kuulda?“

„Räägi. Tahan küll.“

„Kusagil kaugel-kaugel maal elas ühes metsas jõe kaldal

sepp oma sepapoistega. Nad tagasid rauda, et alasid kõlisesid. Nad keevitasid, et sademed lendasid. Ja vanad, väsinud laevad hakkasid elama uut elu, nagu oleksid nad tagasi saanud oma nooruse. Iga kuu tegid nad korda ühe laeva ja sedasi kuust kuusse, aastast aastasse.

Kord lendas sepale külla haldjas. Ma ei tea, oli see haldjas hea või kuft, aga kui ta sepa ja sepapoistega oli tükk aega raakinud, libasid need taguda rauda veel kiiremini, lubasid vahetada oma haamrid suuremate vastu ja teha laevad veel nooremateks. Aga veel lubasid nad, et hoiavad aastaks kokku nii ja nii mitu tonni sütt, naftat ja elektrit. Metshaldjas lendas rõõmsalt tagasi, kust ta oli tulnud, kaust kohustustega kaenla all, sepapoised aga istusid kändudele ja hakkasid rehkendama. Nad rehendasid ja rehendasid ja jõudsid tulemusele, et kui nad iga laeva remondiks kulutavad sütt, naftat ja elektrit nii ja nii palju vähem, saavad nad laevad remonditud ja ka kokkuhoiuullesande täis. Selle valja nuputanud, palju nad iga laeva remondiks energiat kasutada tohivad, haarasid nad pihku suuremad haamrid ning hakkasid taguma rauda kiiremini ja lõbusamalt kui kunagi varem. Nad töötasid selise hoo ja innuga, et said oma 12 laeva remonditud juba kaks kuud enne aasta lõppu. Vana sepp viskas seepeale haamri kolinal nurka ja ütles:

„Aitäh, poisid, tubli töö eest! Nüüd peame aasta lõpu pidu, pühme pili, lõõne tantsu ja taome doominot. Energia on otsas!“

Sepapoised said pahaseks:

„Habi, vanataat, kus on su südametunnistus! Laevad seisavad ja ootavad töökaid käsi, sina aga kavatsed tervelt kaks kuud sepanka vedada!“

„Ei ole ju enam energiat! Me ju võtsime kokkuhoiukohustuse ja terve aasta energia on otsas!“

„Meil on energiat küll, paneme aga haamrid paukuma!“ ei jätanud sepapoised jonn.

„Poisid, sellest tuleb paks pahandus!“ hoiatas vana sepp viimast korda, aga poisid andsid juba haamritega pihta, ikka kill ja kõll, üks mats täpsem ja tugevam kui teine. Ja aasta lõpuks lehti nooreks veel kaks laeva.

Uue aasta hakul lendas metshaldjas kui keravalk taas sepa ja sepapoiste manu, kaasas hunt ja karu, ise sünge kui äikese pilv.

„Mis saigi te olete mulle kokku keetnud, kes teil lubas sütt, naftat ja elektrit kulutada üle normi, milles me kokku leppisime?“

„Aga me tegime rohkem tööd ka,“ alustasid sepapoised reipalt, mida haldjas ei teinud kuuimagi:

„Vait! Vait! Kas te ei tea, et plaan on seadus!“ Karu mõmises,

hunt ulgus ja haldjas jätkas tähtitamist, kui sepapoised moodustasid vanal sepal oli õigus olnud: manginuks nad kaks kuud doomi polnuks ülekuulu ega pahandust.“

„Kust see jutt pärit on?“

„Holmski merekaubabaasist. Ülekuulu oli enam kui 200 000 rubla.“

„Ega nad seda ju omast taskust pidanud välja maksma?“

„Ega vist. Kuigi ma üha halvemini taipan, milline on see minu tasku ja milline eikellegi oma.“

„Et sa ka ära ei tüdinel!“

16. märts, laupäev

Kalurid teavad hästi, et kergeid reise ei ole olemas. Kui kalur vastab — oli tavaline reis —, siis tähendab see, et reis oli raske. Oli raske füüsiliselt ja raske psüühiliselt, sest psüühika väsib kiiremini ja kergemini kui lihased. Vaim väsib ja töötub kaob. Kõik on vastumeelne, kõik ärritab. Väiksemgi lisakohustus tundub raske ja ülekohtune. Selline on kord ookean ja selline on kaluri elu.

Ütlen Larissale:

„Ma olen ka merd sõitnud. Ujuvbaasis, mis on kui suur vabrik. Kalad ja koiku, koiku ja kalad.“

Filme näidati küll. Aga need elasid meil oma viimaseid päevi, need väsinud, sada korda lapitud linnid, ja see oli õnnelik õhtu, kui film katkes ainult 2—3 korda. Raamatukogu? Oli küll, nime poolest ka raamatukogu. Aga südant vaevas see, et me ei saanud ajalehti ega kirju.

Pigistasime kapteni. See saatis kaldale radiogrammi:

„Palun saata posti, pole saanud kaks kuud!“

Kirju toova laeva tulek on kalurile pidupäev. Kui ma saan sulet kirja, püüan leida vaigse nurgakese, et jääda üks iseendaga ja kuulda kirja lugedes su häält. Kujutlen ennast sinu kõrvale neis kohtades, kus me oleme koos käinud ja korraga polegi ookean enam nii hall ega ääretu. Seda kõike saadab korda su kiri.

Tuligi kauaoodatud „Išim“ ja kõik see mees kogunes kirja saama. Meile aga vastati hoopis:

„Soola me saatsime ja kotte saatsime, aga ilma muusika ja ajalehtedeta elate kuidagi ära...“ Ja kirju neil kaasas ei olnudki.

Sus saadeti meid Vladivostokki remonti. Vladivostokki rohkem nime pärast, sest ankrus olime nii kaugel, et linna naedki ei paistnud. Enne käisin baasis vaatamas ja otsimas, millist kummut inventari saan kaasa, õhtuti on ju igav. Raamatupidamises leidsime peast, ilma paberit otsimata, mis neil leidub: 6 kitarr, 100 lüüsi

korras, 2 televisorit, teine üsna lagunenud, 5 komplekti kabeli, 4 komplekti malendeid. Küsisin doominot. Ei ole. Defitsit! Doominot tegid pärast, laevas, valmis lukksepad ise — hädaga ei jäänud muud üle."

Larissa: „Aga laeval on ju vastav ametimees, kapteni abi, kes kõik selle muretseb?"

Mina: „Peab o.ema, aga ei ole. Nagu laev remonti läheb, on poliitabi laevalt kadunud, küll puhkusele, küll õppima, küll ravile."

Larissa: „Tuleks mässu tõsta ja sellised poliitabid minema peksta!"

Mina: „Ja uued mehed asemele panna?"

Larissa: „Nimelt!"

Mina: „Larissa, rehkendame veidi! Uue esimese sekretäri pilt ilmus „Pravdas" teisipäeval, 12. märtsil. Meie alustasime maailma parandamisega kotmapäeval. Kes sinu arust tuleks minema peksta ja välja vahetada? Need, kes annavad laevadele valeid plaanid, nagu „Lamale" ja „Skladovskile". Üks Need, kes Nevelskis elumaja ei hoolda ja kultuuritööd ei tee. Kaks Need, kes Holmski ehitusvalitsuses on komсомолitöö käest lasknud. Kolm Need, kes praektoridega maad narrivad. Neli Need, kes Holmski merekaubandusis energia kokkahoold ei saa välja arvutatud. Viis Need, kes kaunistele kirjadele ei saanud - kuus. Külma kõhuga poliitabid - seitse. Ja seega annuks esimese nelja päevaga! Ütle, Larissa, kust võtad sa kõige teile kohalade uued inimesed, kellel jätkuks südametunnistust, töötund ja energiat asju paremini ajada? Kui selliseid inimesi leiduks, oleks nad ammu paika, oleks ametisse pandud."

Larissa raevukalt: „Sinu arust ei saa siis üldse midagi muud teha kui käed rüpes oodata, kuni asjad aina hullemaks lähevad?"

Mina: „Vastupid! Oodatud-vaadatud on luga kaua, midagi tuleb ette võtta. Mida? Usun, et Mihail Sergejevitš seda paremini teab kui mina."

Larissa, ma loen sulle ette kirja, mille Lenin saatis 1921. aastal VK(b)P Bakurskaja valla organisatsioonile:

„Kallid seltsimehed, teie organisatsiooni sekretär sm. Turunen teatas mulle kirjalikult, et talipoegade palvel otsustasite teie tema kaudu informeerida mind mõnede teie valla tootlusala töölajate kontrrevolutsioonilsest tegevusest, kes mõnitavad kehvikuid, rüüvad isikliku kasu saamise huvides, ergutavad puskari ajamist, purutavad, vägistavad naisi, provotseerivad noutkogude voimu jne. Te palute likvideerida sel Moskvas see kontrrevolutsiooniline tegevus. Kuid võidete kohapeal kõigi oma jõududega kontrrevolutsiooni vastu, see on partei kohalike organisatsioonide üheks kõige tahtsamaks ülesandeks."

Mitte Moskva kuller valgel ratsul, mitte „Pravda" korrespondent ega ministeeriumi kontroll, mitte mingisugune varjaag ei suuda midagi korda majja panna. Selleks on tarvis endil asi käsile võtta. Mil kombel? Küllap saame varsti näha."

18. märts, esmaspäev

Täna sai siis saunas käidud, nagu esmaspäeviti ikka. Aga täna oli teistmoodi saun, kaks sauna ühekorraga.

Mu vihad on otsas. Seisan siis niisama soojas lavaruumi teisel trepiastmel, kui mulle ulatatakse viht. Kõigepealt vaatan, kes ulatab, ja südame alt lööb külmaks — see on tema, mu vihamees vedurijuht. Vahin teda nagu juhm ega märka kätt tõsta, et vihla vastu võtta.

„Võta-võta, ära häbene!" muigab vedurijuht ja juhatab, kuis ta tuleb, et teaksin viha tagasi anda. See, kuidas ma vihtlesin võitlusel, pole tahtis ja ega ma pesemisele mõelnudki, vaid eelseisva eesmärgi saavutamiseks. Põgeneda ei olnud kuhugi, põgeneda pole mitte kuhugi kuhugi, ja pärast rindehoius läksin ise tema juurde.

Saame jutule. Saunast ja lehist ja ilusast ilmast ja siis tuleb see, mis loomulikult tulema pidi:

„Mille eest õieti te tookord mind mõnitasite?"

Püüan asja seletada nii täpselt, kui oskan.

„Kättemaks? Mitte ei saa aru! Mille eest te kätte maksite, mida ma teile tegin?"

Seletan uuesti, mille eest, aga kuulaja ei kuula. Talle on juba vana lugu üsna vahetähtis ja minu seletus igav.

„Kas te ka teate, et oma tottrusega te tookord lihtsalt päästsite minu?" ütleb vedurijuht korraga. Nüüd ei saa mina aru, aga varske tuttav kordab:

„Jah, lihtsalt päästsite. Sel päeval oli meil olnud koosolek, kus mind rängalt ja ulekohtuselt peksti. Sauna tülles olin kindel, et lähen otse saunast tööle tagasi ja annan lahkumisavalduse. Olin veendunud, et suuremaid idioote kui meie kallis kollektiiv pole olemas tervel maakeral ja et selles ahvikaarjas ma enam ei toota. Siis aga ilmusite lagedale teie kui juutide jumala kirgetus ja ma mõistsin, et on võimalik veelgi suurem tottus kui see, mida ma töölin pidanud taluma. Kõige mu viha pöördus te vastu, kandus üle teile, ja avaldus järele õnneks andmata. Nüüd on see hull vanamutt, see auruvedur, kaelas teistel ohvitel, kottu korgemal, ja meie töölin on teine jume."

Sellise avameelsuse peale ei mõista natta ega naerda. Loomulikult polenud mu tookordne käitumine mingil moel eepiline

aga ka vedurijuht oli olnud hoopis teine mees. Kogu lugu tundub askumatu, säämatu valjamõeldisena.

„Mis teil siis tol päeval juhtus, kui see saladus pole?“

Ja vedurijuht hakkas rääkima. Polnud ta ühti vedurijuht, oli hoopis psühholoog ja teaduste kandidaat (veel üks!). Oli elanud ja töötanud Leningradis. Elaks ja töötaks tänase päevani, kui tütar poleks sedasi mehele läinud, et polnud kusagil elada. Tütar ol. küllaltki küpses eas, juba 32 täis, ja ka teaduste kandidaat. Minu psühholoog ei murdnud kaua pead, ta jättis korteri tütrele ja väimehele, ise aga pörutas Sahhalinile koguma raha kooperatiiv-korteri jaoks. Vahepeal sai tütar lapse.

Sahhalinil läks kõik ladusalt kui leppe reega, kuni korraldati atesteerimine, kas seltsimehed kandidaadid on ka poliitiliselt küpsed. Kontrollijaks oli jube komisjon, mida juhtis suure kisaga turuei, kes pidanuks parem kalaga kauplema. Psühholoog luges läbi, mis kästud, kirjutas nõutud ettekande valmis ja pörus raginal läbi. Pörus ja jäi atesteerimata.

Selgus, et Leningradi jäänud tütar, see noor ema ja teaduste kandidaat, oli saatnud Sahhalinile oma isa kohta kaebekirja. Kirja sisu oli selline: isa jättis küll korteri meile, mis oli täiesti loomulik, aga mis sest korterist tolku, kui õnnetu tütar istub lapsega kodus ja kannatab karjuvat puudust, rasket raha teeniv isa aga teda materiaalselt ei toeta. Veel kirjutas tütar: häbematuse tipp on see, et suvila jättis isa ikkagi endale ega andnud seda mitte koos korteriga meile, nagu õige isa oleks pidanud tegema.

„Milles teid siis süüdistati?“

„Kuidas milles? Amoraalsuses loomulikult. kuidas ometi võivat lihast last abita jätta! Ja siit edasi järeldus — millisest poliitilisest küpsusest võib üldse juttu olla amoraalse inimese puhul? Nüüd on see muudagi hea näli, aga tookord olin ma naljast kaugel.“

Õngi kogu lugu.

22. märts, reede

Enne ma Sahhalini juurde tagasi tulla ei saa, kuni ma pole ennast lõpuni välja kirjutanud.

Ei, mul pole kaasas V. I. Lenini kogutud teoseid eesti keeles. Aga möödunud talvel ma lugesin (ja kohati konspekteerisin) nad läbi ning konspektid on mul kaasas. Moskvast lugesin läbi (ja osaliselt konspekteerisin) meie partei kõigi kongresside ja konverentside stenogrammid. Ka neist märkimetest on mul osa kaasas. Ideeline reiv tuleb hoida haljas, teda ei tohi unarusse jätta! Alltoodu on pärit sealt.

ÜK(b)P Keskkomitee pleenum. Moskva. 23. II — 5. III 1937 aastal:

„Partei põhikirjas kehtestatud kord, mille kohaselt kõrgematel osvad parteiorganid peavad parteiorganisatsiooni poolt valitud sekretäri kinnitama, on reas parteiorganisatsioonides tegelikult muudetud kohalemäramiseks. Parteikomiteedes toimub sekretäri nimetamine tihtipeale enne seda, kui ta on kohalikes organisatsioonides sekretäriks valitud. See viib praktikas nähtusenl, et kohalikud parteiorganisatsioonid ei oma võimalust soovitatud töö-laja kandidatuuri läbi arutada.“

Nii pannakse paika varjaagid. Mina elan-töötan pärast TRÜ lõpetamist juba 25 aastat Viljandis ja selle aja jooksul on mul olnud 5 esimest sekretäri, küll Rakverest, küll Valgast, küll Haapsalust. Tuleb selline „uus“ ennast tööliste tutvustama ja lalle öeldakse: me olime siin enne sind, me jääme siia pärast sind. Sina oled siin ajutine inimene, nii aastaks viieks-seitsmeks. Ütle, mida sa tahad selle ajaga ära teha? Ja miks sind siia toodi?

Jah, ma olen ajutine, olen üheks viisaastakuks, selline on kord partei kaadripoliitikas. Miks just mind ja just teile toodi, seda ei tea ma ise ka, kostab sekretär ausalt.

Mihhail Sergejevitš, ole mees, aja asi korda, et see 1937. aasta veebruari-märtsipleenumi säte jälle ausse tõuseks!

Veel lõik sama pleenumi materjalidest:

„Mis puutub parteiorganite valimisse, siis ikka veel kehtib praktika, mille kohaselt kandidaatide nimekirja arutatakse ainult ettevalmistavatel nõupidamistel, vanemate nõukogudes ja delegaatide kokkutulekul, kusjuures pleenumitel ja konverentsidel üldreeglina kandidatuuride arutamist ei avata ja hääletamine toimub nimekirjade alusel, mitte personaalselt; sellega muudetakse valimisprotsess lihtsaks formaalsuseks.“

Mis parteis tehakse, seda ma ei tea, partei liige ma ei ole, ja iga mees ajagu oma asju. Aga kohalike nõukogude või ametiühingukomiteede valimised on tõepoolest tänapäevani suuresti formaalsed. Mihhail Sergejevitš! Ka see parteipleenumi tark säte väärriks kord elluviimist.

Ja kolmas lõik samalt pleenumilt:

„Kõik need demokraatliku tsentralismi rikkumise faktid tekitavad parteile kahju, sest pidurdub parteiliikmete aktiivsuse kasv; partei aktiivilt, kellel on meie partei elus erilise poliitiline lähtsus, on võetud võimalus osaleda partei juhtimises; parteiliikmetelt on võetud nende seaduspärane õigus parteiorganite tegevuse kontrollimiseks; sellega rikutakse ka õigeid vastastikuseid suhteid parteilaste massi ja juhtide vahel.“

Ei, ei ole siiski õige öelda, et iga mees ajagu oma asju. Parteilaste massid — need on ju ka minu töökaaslased saevanklad

või katlamajast, ma teen sama tööd mis nemad ja me saame võrdselt palka, meil on ühised mured ja ühised rõõmud ja mul pole hoopiski mitte ükskõik, kas nende sõnal on kaalu või ei. Nende vabadust piirates puratakse ka minu vabadust, nende õigusi kärpides kärbitakse ka minu õigusi või ma saan millestki väga valesti aru.

VK(b)P Keskkomitee kiri 27. juulist 1921. aastast:

„Ajapikku on kujunenud olukord, mille kohaselt „jõuda inimeste hulka“, teha karjääri, saada endale tükike võimu on võimalik ainult, astudes teenima nõukogude võimu. See asjaolu tõukab meie partei ridadesse palju väikekodanlikku elementi, kes kõigile tema teele seatud takistustele vaatamata ikkagi suudab meist kavalusega läbi tungida ja astuda parteisse olulisel hulgal.“

Siia lisaksin juurde ühe V. I. Lenini mõtte:

„Elustada nõukogusid, tõmmata kaasa parteituid, kontrollida parteitute abil parteilaste tööd — see on absoluutselt õige. Siin on tohutu hulk tööd. Puutumata tööpõld.“

Mis tõsi, see tõsi: tööpõld on puutumata ja töö hulk tohutu. Ometi jõuab ka tänapäeva väikekodanlane „inimeste sekka“ ainult partei kaudu. See oleks mu kolmas palve, Mihhail Sergejevitš võta ka see as. käsile. Võitlustee näitas kätte juba Vladimir Iljitš.

Sedas! Nüüd on süda puhas ja võib Sahhalinile tagasi tulla. Tõttam pedakate intrisse (hiskook). Larissa juurde.

Larissa, kuhu sa vahepeal kadusid?

„Ma olin siin, sinu juures! Aga sina olid halb, aina kirjutasid ja ei teinud minust väljagi!“

23. märts, laupäev

Kirjanik kas mõtleb mõttekesi või maalib pildikesi, on kõvasti arvanud Mihkel Mutt. Kumba küll mina teen? Ja kumba teeb Mutt?

Seekord asun pildikese kallale.

On õhtu. Sinine videvik, oeldakse vist. Seisame grupis oblasti raamatukogu ees — mu parim sinine sõber Aleksandr, vagrlase vaimuga kohalik luuletaja, kellele ma olen otsatult palju tänu võlgu, Larissa loomulikult, Natalja ja veel grupike „meie omi“.

„Teeme midagi? Laiali kan kahju minna.“

Paneme rahad kokku, käime poes ära. Söödavat ostame ka; see, kellele soolaleivate läheme, on vaba ja vallaline noorsand, algaja poeet Valgevenemaalt, kes siia korrespondendiks tuli (määrati?) ja poole aastaga korteri sai.

Poeet on oma kahes peaaegu tühjas toas kodus kui viis kopikat. Laua kombineerime. Istmed ka. Nurgas on põrandalamp. Kümme-kond ootamatut külalist pole siin kes teab kui suur üllatus, kui

neil kõik vajalik endal kaasas on. Külalised katavad laua, peremees kreedab ainult teed.

Istume, ütleme tooste. Akendel veel kardinaid pole, viskame põrandalambile kellegi räti pahe ja arvame, et selles videvikus pole meid väljast näha. Ega tänavalt ehk olegi, ikkagi neljas korrus (või kolmas? või viies?), aga naabrid las vaatavad ja kadestavad.

Ütleme veel tooste ja kuulajaid jääb rääkijatest vähemaks jälle imestan, et vene vada jõuab minuni niisama otse kui eesti vadagi, ilma tõlgita. On see saavutus? Vaevalt. Selleni jõuab küllap iga Siberis aega teeniv eesti poiss. Grammofonile pannakse mingid romansid. Ljudmila üritab nende järgi tantsida. Jah, koguni muuslastantsu, suurrätt puusadele seotud. Ljudmila ei tunne end tüki nooremate seas vanana, mina ei tunne end tüki nooremate seas vanana, panen käe Natali põvele, Larissa hoiab mul silma peal. Natali laulab kõvasti ja valesti „Santa Lucia, Santa Lucia!“ ega tõuka kätt mitte ära. Larissa paneb oma käe minu käe peale. Palju tänu, palju tänu, aga siin saan küll üksi hakkama. Siin puudub selles mängus erootika — mida ei ole, seda ei ole —, puudub ka häbematus, meil vist ilma läbi ei saaks, kui pole üht, olgu teinegi.

Ei, seda intervjuud ei võtnud ma mitte täna, aga saagu ta läna ja siin kirja. Natalja Kapustjuk, veetlev daam kolmekümne-aastates, on mitme luuleraamatu autor, aga on ka noorte tehnikute jaama direktress.

Noorte tehnikute jaam! Fantaasia, löö kepsul!

Kartautod ja mootorisport! Saab poisil käsi õliseks, hakkab ta kord mootorit armastama, jääb see eluks ajaks külge.

„Ei, sellega jaam ei tegele.“

Purjetamine ja purilaud! Kus veel, kui mitte saarel? Saab poiss kord merel kõikuda, saab ta kord soolase tuule kopsu, jääb ehk mereigatsus verre ja

„Ei, sellega me ei tegele.“

Deltaplaan on see sõna! Sopkad paistavad linna kätte, elu läib lohus sopkade vahel — kus veel, kui mitte siin? Mis arendaks paremini täpsust ja käeosavust, mis...

„Ei, sellega me ei tegele.“

„Miks te siis sellega ei tegele, tont võtku?“

„Kui ma hakkaksin seletama, mitu korda ma olen peaga vastu seinu jooksnud kümme korda väiksemate murede lahendamisel, siis...“

„Miks Sahhalini klassiteadlik tööline teie selles ürituses appi ei tule?“ See oli ülearune küsimus. Siin sellised naljad ei löiku. Ja miks on see üldse nali?

„Palun vabandust. Ma enam ei tee. Millega te siis tegelete?“

Iaevamudeleid ehitab 75 õpilast (kirjas), automudeleid 30 raadioasjandust õpib 30, fotondusega tegeleb 6, disaini õpib 60 (??) last ja rõivaste modelleerimist 150 tüdrukut. Noorte tehnikute jaani on poolenisti õmbluskool.

„Santa Lucia, Santa Lucia!“

Natali märkab mu kätt. Ka Larissa oma.

„Lähme, Velloke, tantsime parem! „Santa Lucia, Santa Lucia!““

Kui mitte väga nõudlik olla, võib seda küllap ka tantsimiseks nimetada. Larissa teeb näo, et ta meid ei vaata. Joodav on otsa saanud, söömist jätkub veel ohtralt. Nagu alati, nagu ikka.

Lohutuseks loetakse luuletusi. Korrapealt on sumin lõppenud, korrapealt ollakse kenad ja kained. Järjekordselt ei suuda ma ära imestada, kui palju nad mäletavad peast vastastikku üksteise värsse.

Kõlm tundi lendas kui lipsti looja karja. Erilisi mõttekesi me seal ei mõelnud, erilist pildikest ma sellest klunkerist ei maalinud. Aga trepil ütleb Larissa:

„Küll on hea, et ma kaasa tulín, muidu oleksid sa oma õrna südamega kindlasti läinud kaasa seda Kapustjucki lohutama. Või mõnda teist. Meile meeldib ju kangesti lohutatud saada ja sina oled maailma parim lohutaja.“

„Minul on õrn süda? Mine nüüd!“

Tänaval on kümmekond külmakraadi ja maailma värskeim õhk. Kuid? On omal kohal. Kuhu ta ikka kaob? Larissa haarab kindlamalt mu kää alt kinni:

„Õrn muidugi. Ära tee nüüd nägu, et see sulle uudis on!“

24. märts

Kolin välja. Larissa poole. Intriis pidavat see sektsioon, kus ka mina elan, remonti minema. Ehk läheb tööpoolest, kust mina tean.

Hämmastav, kui palju on mul kogunenud varandust! Mida mul kõike ei ole!

Televiisor? On. Igorilt sain, kui ta välja kolis. Uus televiisor, laia ekraaniga.

Külmutuskapp? On. Igorilt sain. Kodus Viiratsis on mul kehvem. Sellel siin on suur sügavkülmuti ka.

Toiduvaru? Issand hoidku, miks ja millal ma jõudsin kõik selle kokku tassida? Hea küll, rohelist hernet ja kalakonservid, mida iga päev ei osta, neist saan ma veel aru, aga milleks porgandid, naideks kartulid ja sibulad? Varjendis peaksin ma oma toiduvarudega lähedalt kuu-poolteist vastu.

Larissa tassib ega ütle midagi. Mina tassin ja häbenen. Eestlane on üks hull loom, ta kohe peab varusid soetama, tema kohe ei oska muidu. Või mida ma nii väga imestan, Moskvast elasin

ju samamoodi. Et olgu homsest või kõik poed kinni, mina olen varustatud!

Loll on loll. Kas panna siia küsimärk või punkt?

Sama päeva hilisõhtul

Mulle saadetute hulgas on ka paar reklaamilehte.

83-kilone Silvia, 34 aastat vana, on emotsionaalne, siltras, rõõmus ja tundlik. Noh, paksukesed on enamasti ikka rõõmsa meelsed. Mida meie Silvia soovib? Mees olgu vähemalt 180 cm pikk (Silvia 164 vastu), mehelik, lihtne ja tore, tal olgu otsustusvõime ja soovi hoida oma head naist.

Miks peaks selline pärl valima just Silvia, kel on kodus poeg ja kes ei saa kaalu hoitud?

Ene kaalub 79 kilo. 40-aastase naise kohta palju. Mida Ene endast arvab? „Olen heatahtlik, sõbralik, teisi mõista püüdev, armastan väga loodust, kirjandust, kultuurilisi meelelahutusi.“ Millised need on? Ja miks sa, kõrgharidusega Ene, selline kullatükk, endale muidu partnerit ei leia kui selle lehe kaudu? Kus on siin konks?

Mida kirjutaks (tahaks?) Nadežda? Kas tõesti sedasi:

„Tahan, et mul oleks hommikul kellelegi kohvi keeta ja õhtul kedagi töölt koju oodata. Keegi koos sauna minna. Keegi koos saunast tulla. See juba oleks õnn!“

Kodumaa algab koduõuest. Kui paljud, kui mitmed on sellest lina? Vaesed väikesed kodumaatud!

Suur patriotism algab väikesest patriotismist. Kui neid tohib sedasi jagada. Minu mets minu kodu taga. Minu allikas. Minu aed. Minu kool. Minu linn.

Ja siit edasi: eestlase tehtud raadio, Tallinnas tehtud kingad, Viljandis kootud kampsun — kes tohib, kes julgeb öelda midagi halvasti meie TÕÕ kohta?

See on eesti mehe, see on eesti naise tehtud, see ei nõua mingit märki, meie juba tööd ei narri. On see suur või väike patriotism? Aga kolklusega siin tegemist küll pole, selle koha pealt pidage lahkelt moka maas!

Esmaspäeva hommik

Täna tahaksin alustada nädalat millegi ilusa kirjanekuga. Selleks sobib ka eilne õhtupoolik.

Bussipeatus. Päeval on soe, öösel veel külm, veel saab kelguga soita. Ka siinsamas laial kõnniteel.

Noor-ema kahe lapsega; noorem, tüdrukutirts, nii paariaastane. Emal on seljas hinnaline kasukas, peas veel kallim müts. Daam! Mis te nüüd! See on elurõõmus ja hilpudest rikkumata noorik, kes hekiseva maha kükitab ja lumes lapsega hullab, mõtlema kasukasaba. Nüüd jõuab ka isa kohale ja haarab kelgunööri. Ema krapsab lapsed kaenlasse ja istub koos nendega kelgule. Kõnniteel on päevasest sulast nii tore jäide, kelk saab hooga liikuma, emal on siidised põlved püsti ja... siis teeb isa nõksaku. Mauhtil... paiskub kelk ümber. Summdi, on seltskond külili lumes. Kas sa kallis kasukas kannatada, kuhu lendas sooblinahkne müts, ega lapsed muhku ette saanud? Jumal temaga, selle kasukaga see on ainult mäng, midagi välist, mandrilt tulnut, mida eriti tõsiselt ei võeta. Sukad? Ostame uued! Peaasi, et nalja saaks, et me heli koos oleme, et meil on lõbus olla.

Veel killuke samast ooperist. Ooperist — mina ja hilbud. Jutt on Korsakovi noorte paaride klubist „Sina ja mina“.

Kokku tulles võetakse lapsed kaasa. Sel ajal kui ema ja isa klubitavad, näidatakse lastele omaette ruumis filme, jutustatakse muinasjutte, mängitakse. Kena komme igatahes.

Isale-emale räägivad arst, pedagoog, jurist. Kulub ära. Aga kokkutulekute ajal müüakse-vahetatakse vastastikku neid laste hilpe, mis kõlbavad veel kasutada küll, mis on vaid väikeseks jäänud. Veel on avatud raamatute ost-müük. Ei, nad pole pillajad, ka nemad püüavad kokku hoida... või kust neid ilusaid hilbukesid võtta, poest küll mitte, vähemalt alati mitte. Aga seegi on mäng. Lapsel peab ju midagi seljas olema. Meie mäng Balti mere kaldal on teine: minu imik olgu teistest imikutest ilusam ja ilmtingimata uhkelt riides. Niisugune mäng pole siia veel jõudnud.

Reede, 29. märts

Teatavatel põhjustel tuli mul vahepeal öö jälle hotellis elada. Järjekordselt osutus mu toakaaslasteks väga huvitav (ja väga karske) inimene, pikk ja habemik kunstnik Moskvast.

„Ma olen hea inimene!“ tutvustas ennast Leonid. Ja seda oli ta tõepoolest. Minul oli pipraviin kaasas, toakaaslane keeldus joomast, palju sa üksi ikka võtad, nii saidki jutud aetud kainelt, aga põhjalikult sellegipoolest. Kui minu mure sai läbi arutatud („Sa ei tunne vene naisi!“, „Ma ei tunne keegi omasidki!“) rääkis Leonid endast.

„Elan koos naisega Moskvast Puškini väljakul. Mul on seal ateljee, keldrikorrusel, niiske ja ebamugav. Kõrd sadas aknast selline paduvihm sisse, et põrand oli paarkümmend sentimeetrit vee all (ta näitab vee kõrgust põrandast käega). Joonistused, eskiisid

kõik ujus. Pärast ma ehitasin välja telistest valli ette, see on lavalisele vihmale vastu pidanud.“

„Miks teil paremat korterit ei ole?“

„Mul oli Malaja Bronnaja kolmetoaline korter, aga tütar abiellus ja see jäi tütrele. Nüüd on neil laps ka, vnekesi ei mahuks me sinna kuidagi ära.“

Ajame muud juttu vahele, kuni kunstnik jätkab:

„Praegu on mul teine naine, minust kaksikümmend aastat noorem, ka kunstnik. Naine ütleb ikka, et mina olen üks õnneseen. Ütleb ega märka, et mina näen vaeva ja jooksen mööda kirjastust, püüdes oma töid maha müüa, tema aga teeb tööd rohkem oma rõõmuks, endale.“

Kunstnik on pikk ja nooruslik. Kui vana? Kusagil 55—60 vahel ehk?

„Mu esimene naine, kes ära suri, ei käinud ka tööl nagu praegune. Ka tütar ei käinud tööl, kuni ma leidsin talle tütre raamatukogusse kunstiringi juhendaja koha. Seal on tarvis 90 rubla vest kord-kaks nädalas kohal käia ja kedagi juhendada, aga tütrele tundub seegi koormav. Ta ju elas ema kõrval ja nägi, et saab ka igasugustest kohustustest hoopis vaba olla. Küllap olen teda, ainsat last, valesti kasvatanud. Aga paljude mina temaga tegelesin, see oli rohkem naise hool... Küll ma veenan tüdart, et hoia oma 90 rublast kinni, aga ta ei taha sellest aru saada.“

„Ehk saab mees nii head palka, et 90 rubla on korraks muusata?“

„Mis head! 150 rubla ja kõik.“

„Sis on ta vist valesti kasvatatud jah. Aga ma ei saa sellest aru: teil on Moskva südalinnas kolmetoaline korter — kas seda on tõesti võimatu vahetada kahetoalise ja ühetoalise vastu, kaks neile ja üks teile?“

„Oma südames ma sellist ettepanekut tütrelt ootasingi, kuigi leidsin ette, et ootan asjatult.“

„Ta ei saanudki aru, et keldris on teil halb elada?“

„Ei. Ta ei mõista sedasi mõeldagi. Eluaeg on ta kõik parema endale saanud, on teinud, mida on tahtnud... midagi seesugust ei tule talle pähegi.“

Habemik kunstnik on südamlilik. Seda ta kinnitab enda kohta õigesti: mina olen hea!

„Kas see pole ülearune altruism teie poolt ja puhas egoism tütre poolt?“

„Mis sinna enam parata!“

„Miks te Sahhalinile sõitsite?“

„Teate, ma olen käinud 22 välisriigis, Lõuna-Ameerika ja Austraalia kaasa arvatud, ja aja kulgu arvestan sõitude järgi. See aasta jääb mulle Sahhalini-aastaks. Vanus pole enam see ja

pole neid rahasku, mis oli varem. Kui ma aasta jooksul mitte kusagil ei käi, ei jäägi meelde midagi muud kui joonistamine, artiklid ja igapäevane sebumine. Ma olen ju Ajakirjanike Liidu liige ka ja kirjutan tihti oma piltidele ise tekstid juurde.

Leonid, ole mees! Küllakesed ja kallikesed sel jumalast õnnistatud saarel nõudke oma meestelt ja armsamailt, et ka nemad mehed oleksid! Sest lisaks kõigile muudele piiridele peaksid olema omad piirid ka otsatul vene headusel. Ja miks mitte pista sellele piirile paar eestlasest piirivalvurit?

30. märts, laupäev

Mihhail Gorbatšovil tuleb otsustada, on ikka nii suur risk juhitav ühest punktist või ei ole mitte. Tuleb tegudes anda kohalikule initsiatiivile rohkem õigusi, tuleb tegudes keskuse võimu vähendada. Kui ta üldse selle tee valib.

Seni on ju aina istunud kahel toolil korraga ja hoolega iseennast petetud. Sõnades (ja kirjas) on justkui kohalikkude initsiatiivi suurendatud, aga keskorganite rolli pole vähendatud. Sõnades püütakse töökollektiivide osatähtsust suurendada, aga nendesamade kallite töökollektiivide liidrina parteisekretärid ja ametühingukomitee esimehed on ju endiselt üalt määratud, kinnitatud või heaks kiidetud. Milliseist töökollektiivide osatähtsuse kasvust saab nukkaua juttu olla, kuni tõelised liidrid, kes alat ja ilmtingimata on igas kollektiivis olemas, surutakse formaalsete liidrite poolt kõrvale, kuni me ise ja vabalt ei saa endale vanda ei ametühingukomiteed ega parteisekretäri?

Jah, ma olen selle vastu, et külanõukogude ja rajooninõukogude saadikute valimine ei selgita välja tõelisi liidreid, et saadikute ülesseadmine töökollektiivide poolt on formaalsus, on demokraatia mängimine, et tegelikult tehakse saadikukandidaatide nimekirjad valmis kabinettide vaikuses, töökollektiividest üsna kaugel.

31. märts, pühapäev

Kirjutatud on: mees peab olema rõõmus oma tegevuse juures. Või on see nii: mees olgu! Olgu rõõmus oma tegevuse juures? Ja miks mitte rõõmus ollagi, kui läheduses pole ainsatki ülemust, kes käsutaks või suunaks, kui valida-otsustada saad kõrges ise. Ja kui igal õhtul tuleb Larissa, kummaline segu gooti arhitektuurist ja Siberi sibulkupiiga kirikust. Gooti arhitektuuri elemente on reastatud järgmiselt:

- 1) metsikus,
- 2) muutlikkus,
- 3) naturalism, loomutruudus,
- 4) grotesk,
- 5) jäikus,
- 6) külluslikkus.

Sellest loetelust sobib Larissale ehk pool. Teist poolt tuleb Sahhalinilt otsida. Aga jutt pole Larissast, jutt on piltidest. Raamatu juurde käivatest illustratsioonidest.

Missugused peavad ühed korralikud Sahhalini-raamatu illustratsioonid olema, seda teavad loomulikult kõik. Mina muidugi nende hulgas. Ookean. Merelöö. Sopkad. Loodus. Ilusamad tänavad ja majad. Näputäis eksootikat — turg, korealased. Teine näputäis hinge — ema lapsevankriga, selili lamav kuusirp tähistaevas. Mis on siin keerutada, mis on siin keerulist? Mine tee ainult klopsud ära!

Aga ma ei saa sedasi.

Kõik teadsid hästi, milline peab olema film Viljandist. Pea-kangelaseks võis leida 50 toredat viljandlast, mina aga jätsin nad kõrvale ja valisin Kandle Oti.

Piltidel, illustratsioonidel, peab olema mingi iseväärtus, nad peavad elama iseseisvat elu. Nende side tekstiga ei tarvitse hoopiski olla üks ühele, et näiteks tekst räägib loosimüüjast (veteranist, Larissast) ja siin ongi ta foto. Illustratsioonid võivad tekstis and vihamisi olevat võimendada, nad suudavad allteksti nähtavaks muuta. Selle, millest otsesõnu ülepea ei räägita või peaaegu ei räägita. Illustratsioonid ei ole mitte teksti ülerääkimine, vaid peaksid olema ka ise terviklik kunstiteos, kirjutatud avardavalt sellega vaidlevgi. Küllap pole mina esimene, kes selleni välja jõuab, küllap on seda juba enne mind mõeldud-kirjutatud. Sedasi. Teoreetiliselt on asi justkui paigas, aga minul tuleb ka pildid teha. Välja valida. Ja ritta panna. Täna ja praegu aga minna ja pildistada.

1. aprill

Kelle tsitaat see on, kes ütles nii:

„Sel ajal kui ametlik filosoofia ainult taldu lakub, kõbavad ka isehakanud.“

Kes ütles?

Arvo Valton? Vale! Vello Lattik? Vale!

Vladimir Lenin.

Siia juurde tahaks ohata, mida Lenini puhul muidugi teha ei passi: kui õige see on!

2. aprill

On üks selline tore raamat, rõõmsalt ülekujutatud värvilise esikaanega ja pealkirjaga „Maa, mida ma armastan“, kohalik toode ja kauplustest kadunud. Esikaanele on mahutatud tükike maakaarti Sahhalini saare ja Kuriilidega, paar purjede all sõitvat paati, tuldpüskav vulkaan, suur punalipp sirbi ja vasara ja vusnargaga, mingi linna kontuur, hülged ja kajakad, moodne laev ja kompass. Kõik suures plaanis, kõik eri värvi taustal. Ah-jaa, veel on kaanel sinise mere kaldal kasvav lehis, sakutatud-sasitud kui Eestimaa rannamänd. Kõik, mis poes leidub — vaateaknalet! Raamatul endal, ta sisul, pole aga vigagi.

Tunnen huvi, mida ses raamatus teatakse **n i m e d e s t**.

Saar või mägi või laht või jõgi, millel puudub nimi, ei ole isegi mitte nimetu. Sest „Nimetu“ on juba nimi. Kuni saar, riik või rahvas pole saanud endale nime, seni pole teda lihtsalt olemas. Konkreetset seda saart või rahvast. Või jõge või mäge. Temast ei saa rääkida, talle ei saa osutada ega viidata. „Jõgi nende kolme mäe taga“ on ju juba nimi. Selle jõe nimi. Jõest-järvest, mi. üldse nime pole, saab ainult mõelda ja sedagi üksnes see inimene, kes on ise seda jõge näinud. Siit — kes paneb nimed? Kust said nime siinsed lahed ja neemed, orud ja jõed?

Vene esmaavastajate ja esimeste uurijate nimesid leidub oblasti kaardil üle kaheksakümne. Nende hulgas on vaprad kasakad Atassov, Nassedkin ja Kozõrevski; tsaar Peeter I poolt saadetud kartograafid Jevreinov ja Lužin; Beringi-Tširikovi ekspeditsiooni liikmed Valton, Krašeninnikov ja Španberg.

Sahhalini kaardil on ka neem ja väin, mis kannavad esimese Vene ümbermaailmasõidu juhi Adam Johann von Krusensterni nime. Jäädvustatud on mitmete ohvitseride nimed, teiste hulgas Fabian Gottlieb Bellingshauseni oma. Kohanimedeks on saanud ka vaprate noorte kaptenite Hvostovi ja Davõdovi nimed, kes laevadel „Junona“ ja „Avos“ uurisid Sahhalini ning Kuriili saari. Mida kõike siin teada ei saa — seni olin kuulnud-lugenud ainult selle nimeisest menutükist Moskva Komsomoli-nimelises teatris.

Vene poliitikategelaste ja õpetlaste nimed on teine suur varamu, kust jõed ja lahed, mäed ja orud endale nime on saanud. Aga ka asulad ja tänavad ja kes teab, mis kõik veel. Kindlalt on oma nime kaljusse raiunud Romanovite dünastia kantsler Rumjantsev, kes organiseeris koguni kolm ümbermaailmareisi Ettenägelik kantsler, pole midagi öelda! Kõrgametnikest ja kõrgeadlast on kindlalt paigas Ida-Siberi kindralkubernerid Muravjov ja Korsakov, senaator ja admiral Mordvinov, aga millegipärast ka hetman Bogdan Hmelniitski. Alates 1946. aastast kannab kuulsa hetmani nime üks siinsetest vulkaanidest. Teadlaste nimesid leiab kaardilt

üle kolmekümne, nende hulgas loomulikult aukohal Lomonossov ja Mendelejev.

Revolutsionäärid on samuti ohtralt rikastanud oblasti nimepilti. Olid ju siin sunnitööl ja asumisel 17 poolakat parteist „Proletariaat“, kõik süüdi mõistetud ühel protsessil, olid Aleksandri Uljanoviga samal kohtuistungil süüdimõistetud, olid kuulsa „Ohuli hovi kaitsmise“ juhid.

1905. aastal saatsid jaapanlased Lõuna-Sahhalinile dessandi Jaapanlastele astus vastu endistest sunnitööldest, tolleaegsetest asumiselemõistetuist koosnev rahvakaitseväge tsaariarmee kaadri-ohvitseride Bõkovi, Artsõševski ja Slepikovski juhtimisel. Vaprate ohvitseride nime kannavad nüüd Bõkovi asula ning Artsõševski ja Slepikovski neem.

Laialdast kasutamist on leidnud ka **nõukogude poliitikategelaste ja teadlaste nimed**. V. I. Lenini nime kannavad ligikaudu kahekümne linna peatänavad, nende hulgas loomulikult oblastikeskus Južno-Sahhalinsk, kannavad mitmed külad ja kolhoosid. Unustatud ei ole ka V. I. Lenini ustavaid võitluskaaslasi Kalininit, Kirovit ja Kuibõševi. Jäädvustatud on Tškalovi ja Tšapajevi nimi, küllap teenimatult on unustatud Petka. Kuriili saartel kannab 12 tegutsevat vulkaani väljapaistvate nõukogude akadeemikute nime, nende hulgas Berg ja teised.

Üsnagi tihe kammiga tõmbas kohaliku nimeregistri läbi Teisele maailmasõjale järgnenud periood. Vene NFSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 15. oktoobrist 1947 nimetati korraka ümber 363 asustatud punkti. Ümbernimetamise kampaania haaras ka hulgaliselt muid geograafilisi nimesid. Selle Heraklese vägitööga, selle tallide puhastamisega tuli toime põhiliselt üks inimene — tollal tuntud (ja usaldatud) geograaf-kirjanik J. Jefremov. Siin kohe ei teagi, milline hoiak võtta — kas kadestada või kaasa tunda.

Nimepanekul **pole unustatud ka kirjanikke, kunstnikke ja heliloojaid**. Loomulikult on peamine tähelepanu Anton Tšehhovil. Kirjaniku nime kannavad linn, mäetipp ja mäekuru, tänavad ja koolid paljudes linnades ning oblasti teater. Oblasti kaardilt aga leiab teistegi kirjanike nimesid: Bažov, Belinski, Brjussov, Gontšarov, Aleksandr Grin, Katajev, Lermontov, Majakovski, Nekrassov, Nikolai Ostrovski jne. Kunstnikest on kasutatud Aivazovski, Vrubeli ja Vološini nime, kirjanduslikest kangelistest näiteks Ilja Murometsi ja Sadkod.

Tagasihoidlik osa kohanimedest on seotud **välismaa meresõitjatega** — hollandlastega, inglastega, prantslastega. Sellega tunnusatakse nendegi panust Sahhalini saare ja Kuriilide tundmaõppimisse.

Kirju kaanega raamatuke teeb sügavamõttelise kokkuvõtte geograafiliste nimede tundmaõppimine veenab meid, et Sahhalini

ning Kuriilide avastamise ning tundmaõppimise prioriteet kuulub venelastele. Sellega info lõpeb. Kas on kuigivõrd säilinud ka põliselanike pandud nimesid, seda tuleb mul otsida teisest allikast.

3. aprill, kolmapäev

Ma ei mahu siinsete heade inimeste milte mingisse lahtrisse. Sõta suu sügisel ja elada kevadeni, suveni, jumal teab, kui kaua ainult selleks, et raamatuks materjali koguda? Aga nometi ei tehta, kus seda enne on nähtud?! Ja head inimesed hakkavad delikaatselt huvi tundma, millal ma ära sõidan. See huvitab mind ennastki. Täna homme tuleb Tallinnast info, sain ma ikka tuusiku Pitsundasse ja kui sain, siis millal see algab? Ja siis hakkab lugema päevi!

4. aprill, neljapäev

Üks tänapäeva Eesti (kultuur?) põnevamaid ja mõistatuslikumaid nähtusi on laialt levinud mälumäng. Aastakümnetesse küündiv traditsioon on viinud selle harrastuse minu arvates küllalt lähedale täiuslikkusele. Sellisele täiuslikkusele, millele on liginemas osa kirjanduskriitikast või naiteks (naiste) iluuisutamine. Kirjanduskriitika, mis tegeleb ainult iseendaga, mille sihiks ongi kriitika ise ja mille eesmärgiks ei ole mitte mõjutada lugejat või autorit. Iluuisutamine, naiste iluuisutamine, mille eesmärgiks on iga aastaga järjest enam ainult tsirkus, ainult hüpped, ainult pöörete ja poolpöörete lugemine. Mälumäng, kus vastused enamasti ei sisalda infot, mis laia auditooriumi meelest vääriks teadmist või meelepidamist, ja kus TV vaatajal jääb üle ainult imestada, kuidas nad seda kõike teavad, kuidas (ja miks ometi!) nad selle (jama) pähe ajavad.

Õigupoolest tahtsin ma täna lunastada võla ja kirjutada midagi Sahhalini ning Kuriilide loodusest. Lehitsen kokkukorjatud märkmeid ja leian imestusega, et kanagi oluline tundunu on tegelikult (ehk) kergekaaluline, et olen oma märkmed kirja pannud mälumängu või „Noorte Haäle“ analoogilise rubriigi (mis ta nimi oligi? selet, kus igat masti infot trükitakse ühel veerul ülalt alla?) eeskujul.

Aga tühja kahl! Niisiis — kiirde oblasti loodusest. Ka mälumängijatele.

Sahhalini oblastis on rohkem tegutsevaid vulkaane kui Kamtšatkal. Seal on neid 28, aga Kuriilidel üle 40. Pluss veel 60 kustunud. Sahhalini saart ja Kuriile ümbritsevat vetes on kohatud

kuni 15 vaalaliiki, nende hulgas sinivaal, gröönimaa vaal, kašelott ja delfiin.

Kõige soojem paik Kaug-Idas on Kuruli saarestiku lõunapoolsemad saared. Kõige külmema kuu keskmised temperatuurid on Išukotkal miinus 23 kraadi, Kamtšatkal miinus 17 kraadi, Sahhalini lõunaosas miinus 13 kraadi, aga Kuriilskis kõigest 7 kraadi alla nulli.

Paljud Kuriilide järved on tuntud oma ilu poolest. Kuulsaim neist on Onekotani saarel asuv Osseni järv. See ümmargune järveke on ümbritsetud 600—700 meetrit kõrgetest kaljudest.

Oblastis leidub nii soolase kui mageda veega järvi. Naftaleiupaikade lähedal asub ka asfaltjärv. Kunaširi saarel asuval Ponto järve nimetatakse keevaks järveks: veest tõuseb mulle ja nuru. Seda kutsuvad esile maapõuest kerkivad gaasid.

Kuulsad on Sahhalini ja Kuriilide joad. Neist tuntumad on „Vanamehe habe“ ja „Kaunitari juuksed“. Iturupi saarel asub NSV Liidu kõrgeim juga „Ilja Muromets“, mille vesi kukub 141 meetri kõrguselt.

Väga liigirikas on Sahhalini taiga: siin kasvab enam kui 200 lüki puud, põõsaid ja liaane. Kunaširi saare lõunaosa on niinus paik NSV Liidus, kus loomulikult ja looduslikult kasvavad magnooliad. Need magnooliad, mida me tänapäeval imetleme Kaukaasias või Krimmis, on sinna sisse toodud.

Sahhalinil kasvab põhjapoolsem aktiniidiatest — südajas aktiniidia, kohapeal kutsutud kišmišiks. Selle viljad sisaldavad C-vitamiini 10 korda enam kui mustsõstar.

„Kas teda aedades ka kasvatatakse?“ uurin.

„Milleks? Lihtsam on sõita bussiga ükskõik millisesse metsa ja noppida sealt, palju soovid,“ ütleb kohalik inimene.

Hiidkalmaari võib jõult võrrelda kašelotiga. Tema haagned kasvavad kuni 16 meetrit pikaks. NSV Liidu vetes võib hiidkalmaari lisaks Barentsi merele kohata ka Kuriili saarte lähivetes.

Kalaan (merisaarmas), kelle nahka peetakse ilu ja vastu pidavuse etaloniks, paistab silma sellega, et ei mõista inimest karta, armastab muusikat, tunnetab muusika rütmi ja vahel üritab mängitavas rütmis kaasa tantsida.

Siinsete vete suurim elukas on sinivaal. Üksikud eksemplarid on olnud kuni 33 meetrit pikad ja 120-tonnised.

Kõige originaalsema pesavalikuga paistab silma lunn (papa-goialk), kes pesitseb Moneroni saarel. See lind uuristab endale maa-aluse käigu pikkusega kuni 2 meetrit ja muneb selle lõppu ainsa muna.

Tirk muneb ka korraka ühe muna ja haub seda 30–33 päeva. Kui asi millegipärast untsu läheb, muneb lind uue muna ja hakkab uuesti hauduma. Läheb asi jälle mokka, katsetab lind vee kolmas või neljaski kord.

Kurali saartele on omased suured linnulaadad ja pesilad. Loeti kokku, et Kuriilidel pesitseb aastas 1,5 miljonit tirkki, umbes miljon jääormilindu ja 200 000 kormorani.

Teadlaste tähelepanu äratasid pisikalade valkküred spurdid. Selgus, et asi vääris uurimist. Pisikalad saavutasid maksimaalkiiruse 1/20 sekundiga! Üks kahekümnendik sekundit! Seejuures pole see maksimaalkiirus väga suur. 10 kehapikkust sekundis.

Kõige tugevam tsunami Vaikses ookeanis vumase 2000 aasta jooksul sündis 1. aprillil 1946. aastal maa-alusest tõukest Unimaki saare lähistel. Hiidlaine kastis majakat, mis seisab 34 meetrit ookeanist kõrgemal, jõudis 16 meetri kõrguse veeseinana Hava saartele. Seejärel, olles 18 tunniga läbinud peaaegu kolmandiku maakera ümbermöödust, jõudis 1. aprilli õllatus poolteisemeetrise lainena Tšiili rannavetesse.

Sisaldavad sellised killud infot? Näib, et jah. Kujuneb nende põhjal väja mingi tervik? Ehk kujunebki. Eks otsita Hiiumaalt seniajani tundi kuid ja õllekappasid ja rahvariideid ja mida kõike veel. Ei, loodusest tuleb veel kirjutada.

6. aprill, laupäev

Sergei Jurski esneb Sahhalinil. Öhtu nimi on „Minu Puškin“. Lesiide ette tuleb peanäitejuht, nimetab lavastust eksperimentiks. Tehtavat kohalike noortega. Lahkub.

Ilmub Jurski. Ta on mõjuv. Külaline kõneleb, kuidas temast, Leningradlasest, sai moskvalane. Kiidab kolleeg Pljatti, kiidab pikalt Rajevskaia, kes „oli vaba igasugustest materiaalsest kaalutlustest“ ja kes 84-aastasena laskis etenduse proove teha oma korteris, muidu nakkavat ta püü perenaiseta igav.

„Minu Puškin!“ tehakse kahes jaos. Alustavad kohalikud, kaks härrat ja kaks daami mustalaval ja punktvalguses. Loetakse kirju ja pikka proosapala. Head tahtmist on tagajärjest enam. Teises osas, pärast vaheaega, ilmub siis Jurski. Lava on valge, mööbel stiilne, mees ise väga efektne.

Ja saal rahvast puupüsti täis.

Või teine külaline — Leningradi koorikapell. Kuuleme dirigendi küllaltki pikast eelkõnest, et koori asutanud Ivan III ja ta olevat Venemaa vanim. Kuuleme, et Saksamaa Liitvabariigis seistud nende kontserdile pileti saamiseks juba poolest ööst sappa. Dirigent tutvustab koori ja esitatavaid laule ka kontserdi keskel, kõneleb vaikumata, ent pisut pikalt.

Saal jälle pilgeni täis, publik on lahke plaksutama, kõik on kaunit riides. Kes, nad ometi on, kes siia märkasid tulla ja miks nad muidagi teatris ei käi? Kohalikud snoobid? Kunst sünnib

ainult metropolides? Miks nad ei mõista, et arenevas Siberis on tähtsamaid ülesandeid kohaliku kultuurikliima loomine, et kultuuri ei saa siia igavesti Moskvast-Leningradist ekspordida nagu tehnikuid või samovare. Kuidas, mil kombel panna kohalikud snoobid seda mõistma?

7. aprill, pühapäev

Mina tuln võimule, mind valiti rüki tüürima. aitab, melhed, nalja on küllalt tehtud, hakkame nüüd tööle!

Miks? Miks me ainult sellepärast peame nüüd tööle hakkama, et sind peasekretäriks valiti?

Kokteil eri kihtide erihuvid tuleb mikserisse panna, segi segada. Mil moel? Kas Nikita Sergejevitši moodi, seaduse abil? Või kõlbluse kaudu, Mihhail Sergejevitši moodi? Sest kõlblus on majanduslik mõiste.

Mingi seisukoht ei osutu ju tõeks ainuüksi seetõttu, et mõni väga kõrge isik seda väidab ning tribüünilt alla ütleb ning et seda hiljem ajalehtedes korratakse, ka mitte seetõttu, et see seisukoht kõige lõpus esitatakse või et koosolijate enamik selle kinnituseks käe tõstab. Igal konkreetsetel etapil, igas konkreetsetes situatsioonis on õige, mõeldne ainult see seisukoht, mis tagab a r e n g u.

9. aprill, teisipäev

Larissa: „Kui mina ütlen kord „ei“, siis see ka on „ei“. Kui mina ütlen korra „jah“, siis see ka on „jah!“

Mina: „Kas see pole veltveebli tarkus? Kas pole olulisem, millises tujus, millises eelmisest jutust assilatsioon, ärritatuna, sa oma „ei“ ütlesid? Kõige jäigemad oma ei-sõnas kinniolijad on fanaatikud, aga fanaatikud on ohtlikud inimesed.“

„Sina oled Baltikumi ehtsa elanikuna muidugi kõigepealt kasu peal väljas.“

„Seekord olen küll. Ja minu kasu on rahu. Ma ei taha sinuga alailma kiskuda.“

„Õige! Anna käsi, lepime ära!“

Larissale anti käsikiri tagasi Raamatuke jääb ilmutamata. Larissa on mõistagi maruvihane ja valmis duelliks. Mina:

„Saa aru, et te sin saarel keete kõik koos, praete rohkem või vähem rõõmsalt kõrvuti ühesainsas pisikeses potis. Teid on nii vähe, et te lihtsalt ei tohi omavahel kiskuda või hakata tänaval tere ütlemata üksteisest mööda käima. Teid, numantaareslasi, sest geoloogid ja muud teadlased ei tule arvesse, nendega puudab teid ju

kontakt. Tema, 'kelle' peale sa vihane oled ja kirjalikku seletust nõuad, on sunnitud üks nelgema päid, on üks paremaist olgu tal ka omad vead või eelarvamused, need on ju meil kõigil. Tead, mida ma sinu asemel teeksin? Ma korraldaksin mingi otsitud põhjuse väikese istumise, paneksin pudeli lauale ja laseksin tal suu puhtaks rääkida. Ja ütleksin ise talle suu sisse, mida ma asjast või tema arvamusel arvan. Aga ütleksin nii, et te lahkuksite sõpradena, mitte vaenlastena. Sinusse isiklikult suhtub ta ju lugu pidavalt, jutt on ainult käsikirjast. Miks tahad sa nõuda talt mingeid kirjalikke seletusi ja teha see mõstlik mees oma vaenlaseks? On su tõesti sõpru nii palju või vaenlasi vähe, et sa sõpru tulde pillud?"

Larissa näitab mulle trääsa: „Seda sulle! Tema sülitab mulle näkku ja mina pean temale pudeli välja tegema? Selle jutuga võid sõita... Sellist nõu ma sinult ei oodanud!”

Kolmapäev, 10. aprill

Tatjana Fimofujevna õppis kutsekoolis krohvijaks. Õppis küll, aga katsed saada ei tahtnud, sest töö ei meeldinud: suvel palav ja talvel külm... Et suunamisest pääseda, pani Tanjake kuu aega järjest „pausi”, hullas ja lõbutses poistega, seda just enne lõpuksameid. Nii ei saanudki Tanjake tunnistust, sai vaid õiendi, kus kenasti kirjas, et sellest ajast selle ajani püüti Tanjale õpetada seda ja seda.

Täna ei ole Tanjal ei sissekirjutust, töökohta ega elamispinda, aga selle eest on tal põngerjas Petja ja on sõbranna, kelle juures ta ühiselamus juba kuus kuud pesitseb. Ja on vanem õde, kes vajaduse korral mehele-lastele käega lööb ja õele appi pöörab Holmskist oblastikeskusse.

„Millega Tanja päevast päeva tegeleb?”

„Magan, kuni jätkub und. Siis keedan midagi ja jalutan lastega enda ja sõbranna omaga – kauplusest ja tagasi. Vaatan televiisorit. Raamatuid loen. Ajalehti meil ei käi, ei ole raha tellida.”

Jah, üheainsa palga eest pole kahel täiskasvanul ja kahel lapsel lihtne ära elada. Aga Tanjakest toetavad ka õed. Ja Tanjake ei muretse, Tanjake naeratab. See, et elu käib külakorda, et ta istub teistel inimestel kaelas ja kuritarvitab nende headust, seda Tanjake ei mõista kohe sugugi.

„Aga Holmskis pakutakse tööd ja tuba ühiselamusesse?”

„Krohvijaks ma ei hakka, tuleb ka tervisele mõelda. Mida seal Holmskis pealegi hakata linn on pisike ja igav. Ei, Južnõis on huvitavam.”

„Aga mis tööd sa teha tahaksid?”

„Rõivaid modelleerida.”

„Kas sa oskad siis hästi õmmelda?”

„Ei, õmblemist ma õppima ei hakka, tahan hakata kohe modelleerijaks.”

Unistused on kenad asjad. Kas ka siis, kui anistaja ise nende läitmiseks maast kõrt ka ei kergita?

„Aidake mind ometi! Kas ma pean oma lapsega kuuse all elama ja ise kerjama minema?” kirjutab Tanja ajalehele.

„Millega sind aidata, Tanja, millega?”

„Kui ma omal ajal tegingi vigu, kas see siis tähendab, et mulle võib käega lüüa? Aga „Komsomolka” kirjutas kord, kuidas minusugusele anti kahetoaline korter ja leiti töö.”

„Milline töö, Tatjana?”

„Ma olen ainult modelleerimisest unistanud. Nüüdki vahel televiisorist näidatakse — küll see on ilus töö!”

„Sa rääkisid siin veast — milles sinu viga seisneb?”

„Aga selles, et ma õigel ajal ei kohanud head inimest, kes oleks mind toetanud, oleks mu jalule aidanud.”

Tanja peab silmas suurt armastust. Aga selle loo järg ei ole mitte paks armastus, vaid on hoopis küsimus, selline asjalik ja argine — mis sai edasi? Mis juhtus pärast seda, kui Tanja lugu ära trükiti?

Juhtus see, mida ma loomulikult oleksin pidanud ära arvama Venemaal ja Sahhalinil elamise kogemuste põhjal, ent mis sadas mulle ikkagi kaela kui kibutäis külma vett — kõik olid Tanja poolt! Kus olid selle ja tolle ja kolmanda silmad, miks ei aidanud ametiühing ning see ja teine!? Küll on lollil ja laisal Larissa kõryal hea elada! Küll on raske siin elada sel, kelle kohta kujuneb arvamus: kas sa tahad ennast meist targemaks (töökamaks, viisakamaks, paremaks) pidada? Noh, seda me sulle ei kingi!

Käisin eile väga tähtsa asutise infoosakonnas uurimas, millal väljub-saabub Korsakovi või Holmskisse järjekordne laev. Osakonnas töötas kolm ilusat ja mõistvat naist, kes jalamaid taipasid, et ma ei vaja ei töökangelasi ega kuulsaid kapteneid, vaid lahkumispisaraid, viimaseid suudlusi ja nukraid käevilpeid eemalduvale laevale. Vajan kui slaide, kui värvipilte, kui illustratsioone: külma meri ja hõõguvad suudlused, kalk metall ja kodusoojus.

Mind saadeti osakonna juhataja, tragi noormehe jutule. Seegi mõistis jalamaid, et tegu pole sedapuhku tonnide, vaid tunnetega.

„Jah, teil veab: homme kell 10 läheb Korsakovist laev merele.”

Ta nimetas ka laeva nime. „Seal saate kätte kõik, mis vajate.”

Muidugi olin ma õigel ajal kohal. Muidugi ei väljunud sadamast mingit laeva. See, mida mulle nimetati, oli otsad juba öösel lahti andnud. Saan jutule kullas ja karras noorepoolse mehega, kes

ukse taga suitsu teeb. Ja seekord mul tõesti veab: mündimees on tõepoolest informeeritud ja ehtvenelaslikult vastutulelik.

„Ega meil midagi seesugust ei ole, nagu seda kinos näidatakse suudlasi ja lehvitamist. Niipalju kui mina olen merele sõitnud, oleme ikka kodus hüvast. jätnud. Ja meil on kinnine sadam, sa ei lastaks lehvitajaid sissegi. Ma olen küll rääkinud, et vastuvõtt võiks tõesti pidulikum olla, praegu me ajame puhk-pilliorkestri kaile ainult eesrindlaste vastuvoluks, aga pole saanud asja sellestki. Te ei kujuta ettegi, kui palju eluliselt tähtsamaid asju meil kaelas istub, et laev merekorda saaks, nii et vastu võtule pole olnud aega mõelda.“

„Ja ometi ei vajaks see ei defitsiitseid osi ega muud selle-täolist ainult senisest rohkem tähelepanu.“

„Ma olin Lätis praktikal, teie seal Baltikumis olete selles suudlemise ja lehvitamise asjas jalad maha saanud, aga meie sunnime. Nii et hiline mist kahetseda teil ei tasu, ühtegi suudlust kail ei vahetatud.“

„Suits saab otsa, jutt ei saa. Tema meeldib mulle küll, küllap mina suitse talle ka. Laon välja, mis mulle infoosakonnas öeldi.“

„Oo, seal on kõik head inimesed, nad teavad suurepäraselt, kuidas meil asjad tegelikult käivad, aga nad ei raatsinud teid karvastada.“

Kurat ise võtaks seda piiritut vene headust!

12. aprill, reede

Albert Schweitzer „Kultuur ja eetika“:

„Kultuuripärssivalt mõjub ka meie avalike olude üleorgani-seerimine.“

Niisama kindel kui see, et korrastatud olud on kultuuri eeldus ja ühtlasi tulemus, on ka see, et teatavast punktist alates hakkab väline organiseerimine käima vaimse elu arvel. Tsiksused ja ideed muutatakse siis institutsioonidele, selle asemel et nad institutsioone mõjutaksid ja seesiselt elus hoiaksid.

Kui mingil alal on loodud hõlmav organisatsioon, siis esialgu on tulemused hulgavad, mõne aja pärast nad aga kahanevad. Esialgu pandi maksma juba olemasolev rikkus, pärastpoole saab oma tagajärgedes märgatavaks elava ja algupärase kahjustamine. Mida järjekindlamalt organisatsioon ennast välja arendab, seda tugevamini avaldub tema pidurdav toime produktiivsele ja vaimsele.“

Korsakovi ookeanipüügi baasi loodi muuseum.

Muidugi on hea, et aukirjad ja diplomid kokku korjatakse, et ajaloo jaoks tänast päeva salvestataks.

Muidugi on hea, et muuseumi materjalid on aruseks noortele kaluritele patriotismi ja leninlike ideaalide sisendamisel.

Ehk on hea ka see, et muuseumis hakatakse neilt laevastiku lipu juures võtma lubadust hoida kõrgel Nõukogude kaluri au? Aga ma kujutan juba ette, kuidas see tegelikkuses korraldatakse, kuidas see hakkab välja nägema.

Keegi hoiatab komsorgi:

„Ära, Vasja, muuseumi unusta! Poistel tuleb lubadus anda.“

„Ei unusta, ei unusta!“

Vaene väike Vassili! Kuidas ta poisid kokku saab? Millega ta nad muuseumi meelitab? Kuidas ta leiab selle, kes kõigi nimel lubaduse annab? Ei, otsustab Vassili tõenäoliselt, kergem on see lubadus endal ära anda kui hakata kedagi välja õpetama. Ja üritus toimub. Lubadus saab antud. Võib ette kanda.

Miks head ideed alati pea peale pöörduvad, ah?

13. aprill, laupäev

Õigupoolest olen ma liiga kaua, liiga pikka aega liiga tubli olnud. Nii tähtsult tubli, nii otsatult tubli.

Sõber, sõida Kohtla-Järvele elama ja raamatut kirjutama! Tõsi, seal on veerand elanikest eestlased, kuid ära nendega suhtle. Ära kuula nende eesti keelt bussis, kaupluses või tänaval, ela omaette. Ela nii, et sa kellelegi korda ei lähe, kellelegi vajalik ei ole, et sa pole mitte kusagil seotud, absoluutselt mitte kusagil. Viiratsist olen ma välja kirjutatud, siin elan ilma sisse kirjutamata. Isegi sõjaväe arvel pole ma kusagil, mind pole üldse olemaski.

Tahaks söimelda, söimata, räusata, tülitse! Ära on väsitatud see koogutamine. Kõik sel jumalast õnnistatud saarel tohivad olla nii lollid kui jõuavad, ainult mina ei tohi. Sest mina pean olema ettevaatlik. Mind hoiatati Tallinnas ja mind hoiatati siin ja hoiatajad olid head inimesed —, et ma hoolega ette vaataksin. Parviseb vaid korra komistada ja sedamaid lintšitakse mind ära. Parviseb kellelgi suu saada oma paskvillile keskmiselt vastutava töötaja allkiri ning see oblastikomiteesse saata, kui ma hahitun õhku. Siis saadetakse kindlasti teele veel üks kiri meie lütsesse imekaunisse Tallinna, milles vastutavalt seltsimehelt küsitakse: kallid Eesti sõbrad, miks te siiski saatsite siia Sahhalinile Eesti kirjannikke esindama just selle vääriru tegelase, kes lubab endale jämedaid ideoloogilisi vigu? Selliseid kirju ei tohi ringlusse sattuda, suu tuleb kinni hoida ka siis, kui karjuma peaks. On olnud neidki juhtumeid, on küll.

15. aprill

Mäletatavasti sai seilest varemgi midagi kirjutatud, küllap sai, aga meteoroloogide andmeil mölab akna taga magnetorm ja see magnet trib münd vägevalt tagasi. KOHTUMISTE teema juurde Kirjanike (või kirjanduse ümber kiibitsete) kohtumised lugeja tega, kehest enamik pole neilt kirjanikelt eladeski midagi trükitult lugenud.

Kes tahab või soovib, võib neid grupiüritusi julgelt haltuuraks nimetada. Kolm-neli kohtumist päevas, asi aetud ja jooksupääd edasi, kolm-neli kirjaniku korraga topitud kuuekümmne minuti, neljakümmne minuti sisse! Värssse loetakse kitsukestes punanurkades, sealarm. puhkeruumis või poolvaimis elamu õuepoolses soojakus. Mingile kahepoolsel kontaktne kumbki pool ei püüdlegi: kirjanikud ei huvitu eriti, kuhu nad on sattunud, ja kuulajad ei esita asjasse mittepuutuvaid küsimusi. Tõsi, keegi kirjanikest alati tutvustab koleegi, seda, kes hakkab värssse lugema — nimi, ilmunud kogud (ku. neid on). Kogu see trall annab esinejatele pideva ja küllaltki arvestatava (100—200 rubla kuus) palgalisa. Seda kuust kuusse ja aastast aastasse. Haltuura? Haltuura. Ja mina tantsisin, muidugi tagasiinoidlikuma tempoga, seda tantsu rõõmsalt kaasa. Sest minu meelest on võimalik ka täiesti vastupidine hoiak ja seegi ei tarvitse vale olla.

Umbes kolmandik esinemistest peetakse tasuta. Koolidel pole ju raha, et maksta... Mitte liialgi, mitte kordagi ei tajunud ma mingit erinevust rahaliste või tasuta esinemiste vahel. Et esimesi oleks eestatud või tõsi vältitud. Või siiski, erinevus ehk oligi: esimesi koolides võeti alati kõige tõsisemalt, seal püüti anda oma parim. Ka neil väljasõitudel, kus esineti ainult õpilastele, ei olnud kaua ainsatki repliiki heategevusest või tasuta loost.

Või võtame näite Noglikist, kus Larissa esineb küllalt arvukale töölisauditooriumile teemal „Pablo Neruda, poeet ja kommunist“. Esineb seekord täiesti üksi, sest mulle jääb vaid tutvustaja roll.

Õelgem ausalt: sellel inimesel peab ju midagi viga olema, kes päris omal vabal tahtel tuleb lõunavaheajast (pikendatud lõunavaheajast loomulikult) kuulama sellise pealkirjaga loengut. Vaatan kokkukäsitatud kuulajate vaevatud, ägavlevaid nägusid ja tunnen juba ette Larissae kaasa.

Larissal on kõike muud, aga võime groteski ära tunda tal puudub. Nä ta kõnnibki reipalt ridade vahel ringi, näitab kaasa võetud raamatutest pite ja aina pajatab Tšili poeedi üsna mitme palge isest boheemlaseelust ja ta suurest armastusest. Larissa esitab ponevat küsimusi, juba ta vaidleb ühe varruka mehega. Larissa on kui tulesäde ja saabki rahva elama. Tuimust pole nägudel enam

ollagi, kuulatakse, kui kaunilt öelda, suisa särasilmil. Ja kui kukub kell, on kõigil siiralt kahju ning aplaus saab vägev.

Siinsed esinejad ei tee haltuurat. Neis pole blaseerumise, iroonia ega ahnuse kübetki. Vana rindemees, elegantne Repin, artistlik igas olukorras, paneb mängu kõik, mis tal on. Larissa, Kolja Tarassov — kõik räägivad enda tühjaks, kõik on hingega asja juures. Sel hetkel on nad narodnikud, on rahvavalgustajad, kes armastavad luulet ja ilma eranditeta loevad värssse peast. Samal ajal on nad muidugi ka vaimse töö proletaarlased, võrdsed neid kuulavate maalriplikadega, ja sellistena lasevad endile maksta.

Rohkem kui kord sai kuulnud:

„Trusti partorg (või a/ü komitee esimees) pole veel kordagi meie punanurgas (puhketoas) käinud ega tulegi siia mingi hing eest, aga näe, teie tulite!“

Mulle on see teema õrn ka võrdluse pärast Eestiga. Meil muutuvad sellised kohtumised üha pompoossemateks, nagu ilmuks kirjaniku näol Kristus Jeruusalemma templisse kuulutama viimase ajastme tõdesid. Küllap esindavad Sahhalin ja Eesti siin kahte äärmust nagu geograafilises mõtteski ja ju on tõde kusagil keskel, Alma-Ata või Tjumeni kandis.

16. aprill. Sõidan Pitsundassel

Mis mul on? Ja mida ma ei tahagi?

Mul on võimalik vabalt valida elukutse ja elupaik. Muidugi mu võimetele vastav. Ma võin sõita tuhandeid kilomeetreid itta või lõunasse ega tarvitse peljata, et mind hakatakse mõnitama sellepärast, et olen eestlane (grušlin) ega usu (usun) jumalat.

Ma olen Larissaga hulkunud mööda öiseid tänavaid Moskvast ja Astrahanis, Buhhaaras ja Batumis. Ja veel kümnes linnas. Kunagi pole ma kartnud röövimisi ega kallaletunge, kordagi pole mu tekkinud mingeid konflikte. Mu lapsed saavad emakeelse hariduse ja võivad õppida, kuni pea võtab. Ma võin oma telgi panna püsti, kuhu tahan (mõistuse piires), ja keegi ei tule mind ära ajama.

Mida ma ei tahagi? Oo, seda on hästi palju! Ma ei taha isiklikku toapoissi või toatüdrukut, ei taha kallist maalikogu ega perekonnaehteid, ei taha imekaunist lossikest Lõuna-Prantsusmaale, ei taha valget tiibklaverit, ei taha isiklikku jahtlaeva Vahemerele. Seda jada annaks pikendada mitmele leheküljele.

Mida mul ei ole, aga tahaksin küll?

Rohkem raha. Mitte liiga palju, sest raha on ontlik sõber, aga niipalju küll, et ma tööd valides ei pruugiks palgale mõelda. Liiga väikesele palgale, mis ei lase ära elada. Tahaksin osata akordioni mängida (kuigi olen ebanusikaane). Tahaksin osata

paari võõrkeelt* (kuigi mul on halb mälu), tahaksin sobilikku väimeest ja miniat. Ja ongi justkui kõik.

Kes ütleb selle ankeedi põhjal, olen ka mina *homo soveticus*? Või, pole, siis miks ei ole? Seda oleks isegi huvitav teada

17. aprill

Mis on ilus ja mis on inetu? Kes teab, kes vastab? Kõrbepojale on ilus kõrb, mägilasele on ilusad mäed, mulle on ilus Lõuna-Eesti, mulle on ilus männimets. Mets maantee ja Hõpassaare vahel, kõige ilusam Eesti metsadest, mida minu silm on näinud.

Sahhalini sopkad on mulle ilusad ka mingi äratundmisrõõmu tõttu. Võimsamad-kõrgemad küll kui Haanjamaa, aga milleski ka sarnased.

Meie justkui vaene Maarjamaa osutus geoloogide visade uurimiste tulemusena ootamatult nii rikkaks, et teda ähvardab põhjalik segituhnimine. Ka siinsed geoloogid on tragid olnud ja üha enam tuhandeid tonne naftat ja kivisütt lastitakse laevadele. Aga palju jääb ka paigale, mitte kõik ei lähe veel müügiks, kõike pole veel üleski leitud.

Näiteks mineraalvesi. Sahhalinil ja Kurilidel on avastatud enam kui 50 allikat või mineraalvee leiukohta, kus vett võib pudelisse panna või vannideks kasutada. Vähesel määral seda tehaksegi. On üle Liidu kuulsad vesiravilad.

Ravimuda on Sahhalinil leitud enam kui kahekümnes paigas. Mitmete leiukohtade muda näitab paremaid raviomadusi kui Parnu või Haapsalu oma. Ka selle varanduse kasutamine on esialgu tagasihooldlik.

Saarel leidub ka merevaiku. Eks seegi tee meid kuidagi lähedasemaks. Mulle oli see üllatus. Esimesed merevaigutükid* korjas Sahhalinilt juba Amuuri ekspeditsioon, mida juhatas G. Nevelski. Kõige suuremad, kuni poolekilosised merevaigutükid on leitud Kannatuste lahe kaldalt. Moskva geoloogid on kive uurinud ja kinnitavad, et sinne merevaik on kõrge kvaliteediga.

Merevaigu tööstuslikku tootmist ega süstemaatilist kogumistki pole veel (õnneks?) korraldatud. Asjahuvilised amatoörkorjajad ootavad tormi. Pärast seda kui veed on taas vaikselt jaanud, tuleb lihtsalt, kepp käes, mööda randa kõndida ning tormi poolt kaldale uhutud vähiliste ja sodi hulgaist päikesekivi välja otsida. See nõuab õnne ja viinud silma, aga õppimine tasub ennast ära, sest kive jätkub täna veel kõigile.

Teisiti on lagu Sahhalini kullaga. Jah, siin kaevandatakse ka kulda. Tööstuslikult, mitte panniga. Toodetud kuld sulatatakse kangideks ja saadetakse konteinerites... kuhugi mandrile. Kulla-

alavik? Panniga kullaotsijad juba avastatud leiupaiga naabruses? Ei, neist ma pole kuumud. On asi selles, et Sahhalin on ikkagi põhjalikult valvatud piirirajoon, või selles, et saak ei õigusta riski, või inimeste kõrges teadlikkuses — kulla omanik on riik, sellele ma ei mõista vastata.

Esialgu jääb Sahhalinil midagi ka lastele ja lastelastele: metsad, turvas, ravimuda ja merevaik. Kas Eestis ka?

20. aprill, laupäev

Enam ei saa ma akent ei lahti ega kinni hoitud: oleks ju lausa patt seda lõhnavat kevadet akna taga hoida, aga avatud, aken toob tuppa ka vaevumärgatavat suitsulõhna. See lõhn ei sega, vaid teeb rahutuks. See lõhn tuleb üle tanava korealase last, kes seal rämpsuga põletab nagu aiapidajad muiste ja mullu. Ja ma ei julge enam välja vaatama ka minna, aia taha seisma ja pilluma, kooluma üle plangu, nagu ma tegin veel eile. Korealane ei mõista, mida ma vahin, ja muidugi kardab halba, kahtlustab mind jumal teab milles.

Eestis on küllap maa sulanud ja vantramahla lasta hilja. Aga kasesse auku puurida on ehk õige aeg? Ma ei tanagi teab mis amet — kevadel kasemahla juua, nadal enne jaani vihtu teha, sügisel seeni korjata ja vahetevahel tuld teha. Selleks, et näha elavat leeki ja tunda suitsu lõhna, sügisel, kartulivotti ajal ka seileks, et tahes kartuleid küpsutada. Kõik see kokku on mu kevad ja suvi ja sügis. Seda pole ju palju tahetud? Mahl, vihad ja seened. Aga ka neid ei pea ma saama ja mahlata olen kevadest ilma, mahlata on ta vähemalt poolik.

Kui mitte mahl, siis loke onet on ka sin võimalik? Noh, ma võtsin abinõud tarvitusele ja me soitsime linnast välja, mingi jõekese äärde: mina, Larissa ja Jeanne. Tegime loket, muidugi sõime ja ma, jõin ära pudeli õlut. Õllega, täpsemalt selle õlle tühja taaraga see ilus piknik ka lõppes. Nimelt lasksin ma pudeli külma jõevett täis ja viskasin ta seejärel keset jõge. I putasin jökke ära. Sellest piisas täiesti, jäi veel oltralt ülegi. Aktsioonid olid mõlemad, ema ja tütar.

„Sa ei armasta loodust, vaid rüvetad seda!“

„Kas te kodus samuti käitute? Loomi te ei armasta, seile te tegite meile juba selgeks, nüüd selgub, et te ei armasta loodust ka.“

„Kui loodusearmastuseks pidada kahte puuris elavat kanaari-lindu ja kolmeliitrisel purgis elavat rott, siis selisel kujul ma küll loodust ei armasta.“

„Te ei tunne hamstrit ka ära! See pole rott, vaid hamster.“

„Pudeli uputasin ma muidugi ära ilmaaegu. See tulnuks tõe poolest linna tagasi viia ja esimesse prügikasti pista.“

Hiljal Hilja tuli aru pähe, vastavad ema ja tütre pilgud. Mis tõsi, see tõsi, hilja muidugi. Mu ainus vabandus on see, et ma tõepoolest olen analoogilisi kuritegusid sooritanud ka Eesti looduse vastu — uputanud ülearused pudelid näiteks mõnda metsajärve. Selle pikniku reaalne, tõeline tagajärg on see, et ma juba neljas päev järjest käin ära saatmas Moskva lennukit — pool tundi bussisõitu lennuväljale (või veidi vähem), pool tundi tagasi. Ohku tõusev hiiglane sisendab veendumust: tee siit ära on olemas ja täiesti lahti

21. aprill

On päikesepaisteline pühapäev. Mul on taskus lennukipilet Pitsundasse järgmiseks pühapäevaks. Algab viimane nädal.

Kõik on imehästi, kõik on ropult sandisti.

Mind võeti siin kenasti vastu, täitsin kõik endale võetud kohustused ja enamgi veel, mind ootab tuusik sooja ja sinise mere äärde — miks ma siis ei rõõmusta?

Ma tegin kõik ära, mida tulin tegema, ma pidasin vastu, ma sain tuttavaks suurepäraste inimestega: Olga Fjodorovnaga ja Juri Prokloviga ja Natalja Kapustjukiga ja Denissoviga ja kõigepealt Aleksandriga. Oleks sel kaunil saarel paarsadagi tema- taolist meest, näeks Sahhalin välja puhtam ja lõbusam.

Olen ma tehtuga rahul? Olen küll. Olen ma endaga rahul? Olen ja ei ole.

Larissa.

Helde aeg, ma pole ju Belmondo ega Stirlitz! Et selles veenduda, tarvitseb mul vaid astuda esimesse kohvikusse või esimesse viisakamasse WC-sse ja heita pilk peeglisse. Millesse on siin armuda? Mida on mul jagada, pakkuda? Siin, Larissa, pole mul mingeid illusioone

Kõik me satume sellesse kaunisse maailma palja tagumiku ja suurte lootustega. Kõiki meid kantakse siit kalmistule, ümber kuus lauda ja seljas peoriided. Nii tullakse ja nii minnakse.

Mina lendan Sahhalinilt ära rikkamalt, kui ma siia tulin. Ega mu rikkus ei tule sinu arvelt?

Sina tead ja mina tean, et see oli vaid ilus mäng. Mäng, mida ma südamesse võtsin. Mäng, mida sinu südamesse ei võtnud, aga vaga täpselt kaasa mängisid.

Larissa, see on ju ebaõiglane, et rahvakunstniku aunimetust antakse ainult kutselistele näitlejatele! Kas me tõepoolest neile milleski alla jääme?

22. aprill

Algab, algas viimane nädal. Viimane nädal uurida elu. Võib vist ka nii öelda?

Näiteks kohanimesid.

Kunagi ammu-ammu jõudis üks nivhi kütt jõeni, kus vee asemel voolasid kalad, ikka kala kalas kinni: oli lõhede kudemise aeg. Kütt andis jõe nime Tõm (tõlkes umbes „kudemisjõgi“). Jõgi kannab tänini selle küti pandud nime ja mitte ainult jõgi, vaid ka asula ja rajoon.

Kui nivh leidis suure põdrakarja või kalarikka järve (siis, kui oli veel leidmise aeg), ei hoidnud ta seda endale, vaid kutsus ka sõbrad jaole. Nii sai üks järv endale nimeks Ksõsatšf — „heade uudiste järv“.

Leidus nivhidegi hulgas valgeid vareseid, kes eelistasid sõpru mitte saamale kutsuda, vaid hoida leid oma teada. Nii sai nime teine järv Itõ-Gerlatšatšf — „järv, mille olemasolu hoiti kaua saladuses“. Nad oskasid end vanade roomlaste kombel pagana lühidalt väljendada, need nivhi kalurid ja kütid!

Tõmi jõe orus tehti kõige paremat jukolat, kuivatatud kala, talvist põhitõitu. Ja see pole ka ime, sest Tõmi jukola tehti lõhest. Kevaditi tavatsesid Tõmi kanti tulla külalised mere äärest, kaasas vahetuseks mereande — rasva ja nahku. Vastu sooviti kuulsat Tõmi jukolat. Sedasi sai endale nime üks siinsetest küladest Poto-Oo — „küla, kus tehakse jukolat“.

Uudised liikusid külast külla. Uudiste vahetamine Larvo ja Tšaivo küla vahel (neid lahutas kilomeetrit kolmkümmend) käis saare kaudu, kuhu sõitsid kala püüdma mõlema küla mehed. Sellest ka saare nimi Ker-Ivlang-Ur — „saar, kus on uudiseid“.

Veel kohanimesid:

Ntšarmuf — „koht, kus on palju sulgi“.

Horikof — „meeldiva puhkuse koht“.

Titšlaf — „keelatud koht“.

Kui paljud neist on veel käibel, seda ma öelda ei tea.

25. aprill, neljapäev

Paastumaarjapäeva ma magasin maha. See oli 25. märtsil, täpselt kuu aega tagasi. Mida sel kaunil päeval vanad eestlased siis tegid? Viidi mõni hangutäis sõnnikut põllule (kus on minu sõnnik, minu põld ja minu hang? Viiratsi kooperatiivelamu ühisaias?), alustati kevadist kalapüüki ja naised lõpetasid kangakudumise. Karjaõnne nimel söödud hästi suuri pannkooke, neid ma täna Larissale teengi.

Asi pole päästumaarjapäevas. Jumal temaga, selle paastuga, ja jumal temaga, selle Maarjaga, kooke tehes sattus mulle näppu paar nädalat vana ajaleht reportaažiga kohalike põlisrahvaste traditsioonilistelt karumängudelt. Ajalehe järgi kujutab see pidu endast midagi Narva eestlaste jaanipäeva või Võrtsjärve mängude taol. Side on katkenud, aga midagi peab ju olema ja kuidas sa jaanipäeval jätad lõkke tegemata.

Sunsetele, põlisrahvastele nivhidele, okoroogidele ja ainudele oli karu kõige ohtlikum vaenlane, oli kõige rikkalikum jahisaak. Karu tapmine tähendas noorukile meeste hulka vastuvõtmist. Karu kardeti ja karu austati. Karujahile mindi enamasti üksi, kaasas ainult vibu ja puss. Teravilja ei kasvatatud, kartulit ei tuntud ja pikad talvekuud oli põhitoiduseks jukola, kuivatatud kala. Tõsi, nalsed korjasid ja kuivasid talveks ka mingeid juurikaid, marju ja taimi, aga see polnud niivõrd kõhutaiteks, kui skorbuudivastane profülaktika. Aina kala ja kala võis ära tüüdata muidugi ja sus tuli meelde karu. Kodune karu, oma karu.

Metsas tapetud karuemat jäid tihti pojad maha. Need toodi ühes, pandi puuri ja kasvatati üles. Neid toideti peamiselt kalaga, kuni loom kasvas suureks ja võimsaks ega olnudki nii väga metsik, oli poolenisti koduloom. Karupeo ajal kutsuti kokku külalised, aeti karu puurist välja ja kõige lugupeetum meeskülaline pälvis au vagur loomake ära tappa. Seda tuli teha üheainsa noolega ja loom ei tohtinud piinelda, see oli laskjale tõeline eksam. Kui loom nülitud, hakati sööma. Sest mida rikkalikum on laud, seda uhkem on pidu. On ju nii? On küll.

Kas kõik on tehtud? Mis jääb maha, jääb pooleli? Praegu ma küll öelda ei saa, et ärasõit mulle rõõmu teeks. Ma ei kipu selle sinise-sinise mere äärde ega oma Viiratsi aeda. Miski, mida ma sõnastada ei mõista, ei ole veel valmis. Vara, vara on ära sõita, ma ju lausa põgenen! Kelle eest? Mille eest? Kuhu?

26. aprill, reede

Kaulan praegu hommikust õhtuni sama plaati ja sama lugu Pugatšovalt. Laulu juut Aleksandr Gertsevitšist ja sellest, et itaallannade kontsakriõhin KODU üles ei kaalu.

Ära! Minema!

Albert Schweitzer „Kultuur ja eetika“:

„Üksikisiku ja kogususe vahekorid on mitte ainult intellektuaalses, vaid ka eetilises mõttes häiritud. Isiklikust arvamusel loobudes loobub tänapäeva inimene ka isiklikust kõlbelisest otsustusest. Et pidada heaks seda, mida kollektiiv sõnas ja teos selle

pähe välja pakub, ja hukka mõista seda, mida ta halvaks kuulutab, surub ta endas tärkavad kahtlused maha. Nii teiste kui ka iseenda ees ei anna ta neile sõnaõigust. Pole ühtegi tõrget, mille üle tema kuuluvustunne lõpuks ei võidutseks. Niiviisi kaotab ta oma otsustuse ja oma kõlbelisuse massi omadele.“

Pärast Sahhalini-reisi ajavad mind meie ideoloogiajuhtide muretsesemised selle üle, et propaganda päralt ei jõua, ei tee oma tööd, lihtsalt naerma. Sest see ei ole nii. Meie riigi propagandaaparaat ja tema mõjutusvahendid on head, on ajakohased, on tegusad ja efektiivsed. Et see nii on, märkab igal sammul. Ka kõige paremad, kõige mõtlemisvõimelisemad, kõige targemad inimesed on tööpoolest südamest veendunud, et elavad vabal maal, mille valitsus taotleb rahu ja oma kodanike hüvaolu. Tehtud vead on ühised vead ja targem on vaadata ette, tänasest kindla peale helgemasse päeva, kui sorida vigades. Jah, jah, seda nad mõtlevad tööpoolest, sellised ongi nende põhilised veendumused. See sai mulle küll selgeks.

Pühapäeval läheb sõiduks!

27. aprill

18. kutsekõskkooli poistelt küsitakse, mida tähendab olla tänapäeval revolutsionäär? Mida tuleb teha, mille vastu võidelda? Poisid vastavad üliteadlikult.

Aleksei Rajeovski:

„Tänapäeva revolutsionäär on aktiivne võitleja rahu eest, sotsialismi eest, kommunismi eest.“

Andrei Tšaban:

„Tänapäeval on revolutsionääri ülesanne kaitsta nõukogude võimu. Ta peab olema valmis võitlema mitte ainult oma kodumaa tuleviku eest, vaid vabaduse ja sõltumatuse eest millisel maal tahes. Ta peab elama nii, et olla ühiskonnale võimalikult kasulik.“

Pavel Gaponenko:

„Kõik tõelised revolutsionäärid võitlesid õnne ja vabaduse eest mitte ainult oma kodumaal, vaid kogu maailmas. Ja meie peame seda üritust jätkama, peame aitama arenevatel maadel kätte võita tee sotsialismile.“

Aleksandr Buhtujev:

„Olla revolutsionäär tänapäeval tähendab viia ellu meie partei poliitikat. Me peame võitlema selle vastu, et kapitalistlikes maades seniajani on säilinud inimese ekspluateerimine inimese poolt.“

Ievgeni Šaibuginov:

„Me peame andma vastulöögi neile, kellele avaldab mõju

kodanlik ideoloogia. Tuleb avada nende silmad, kes usuvad nagu said jutte „vaba maailma“ elulaadist.“

Ütlen, Larissale:

„Need poisid ajavad mulle hirmu nahka. Et neile kõik nii selge on! Nende naiivne ja usaldav käsutäitlikkus: „Me oleme valmis! Mida tuleb teha?“ See on ju lausa kohutav.“

Larissa kehitab õlgu:

„Mina küll aru ei saa, milles sa neid tublisid poisse süüdistad.“

„Selles, et nad tõtt ei otsi. Ise ja iseendale.“

„On ikka mõtet päikesepaistel oma petrooleumilampi süüdata ja nakata selle valgusel tont teab mida otsima? Seda, nagu mäletad, on tehtud ju ennegi, see poleks isegi originaalne.“

„Need tublid poisid küll tõde ei otsi, nad teavad seda. Nad on teadnud seda lastesõimest peale. Seda, mis on hea ja mis halb, mis on tõde ja kus on vale. Neid on talutatud käekõrval lasteaias ja koolis, pioneerimalevas ja komsomolis. Kogu aeg on nende kõrval seisnud heasoovlikud ja südamlikud lasteaiatädid ja pioneeri-juhid, pedagoogid ja komsorgid. Ja kogu aeg on õiged rajad ja valed rajad neile täpselt kätte näidatud. Seetõttu pole neil tulnud piinelda ega sammuda mööda valesid radu, otsida ja eksida ja mitte leida. See tee, vaevade ja eneseleidmise tee, on jäänud ja jääbki neil käimata. Usun, et sellepärast ongi nad just niisugused, nii eksimatult orienteeruvad, nii sotsiaalselt optimistlikud, patriootlikud ja üksmeelsed. Üksmeelsed kõiges, mis puudutab sise- ja välispoliitikat, partei direktiive ja suuniseid, meie riigi strateegiat ja taktikat. Neil pole iialgi tulnud kaitsa oma tõde mingi teise, vaenuliku tõe vastu, pole tulnud oma tõde proovile panna.“

See, mis mind Sahhalinil lausa hirmutab, ongi valmisolek käske täita. Me oleme valmis! Mida on tarvis teha?“

Mutrikonveier ei tooda iialgi TIPPmutrit.

28. aprill, pühapäev

28. aprill on Toini sünnipäev. Tütar saab seitseteist.

28. aprill on viimased tunnid Armastuse Saarel. Enne uksest väljaastumist küsin Larissalt:

„Kui sina ära sõidaksid, pikaks ajaks või igaveseks, ja tahaksid mälestuseks peotäie mulda kaasa võtta, kust sa selle peotäie võtaksid?“

„Aga mul pole plaani kuhugi sõita. Ma elan siin ja jäängi siia, välismaale põgeneda ei kavatse.“

Just selline ta ongi.

„Aga näiteks — kosmosesse.“

„Kui kosmosesse, siis ma võtaksin mulla kaasa mitte siit, vaid Moskvast.“

„Aga kui on käsk võtta muld kaasa siit?“

„Tead, ma olen mitmel pool elanud. Primorjes ja Ukrainas ja pikka aega Habarovskis, veel Moskvast kolm aastat ja kaks aastat Juudi autonoomses oblastis. Sahhalin ei ole mulle selline koht nagu koduküla on talumehele, kes seal sündis ja kasvas.“

Nii see paraku on. Siiaigi sattus ta juhusekult, täitma vaba kohta. Jätan jutu pooleli, tunnen Larissale kaasa. Aga Larissa jätkab:

„Kui üldse kaasa võtta, siis ainult mulda oma vanemate haualt. Kõik muu on rumal ja mõttetu.“

Kunagi oma mullale mõeldes ma vist selle peale ei tulnud. Ei märganud seda mõelda. Aitäh, Larissa!

„Aitäh, Larissa!“

„Mille eest?“

„Selle eest, mis sa ütlesid.“

Siis tuli autobuss, siis tuli ootamine, siis tuli hüvastijätt ja siis tuli lennuk. Kui sellest ootamisest ja hüvastijätust üldse kirjutada, siis hiljem, mõni teine kord. Siis tõusis lennuk õhku ja mina jäin ilma Larissata.

3. mai, reede. Pitsunda

Kirjanike Loominguline Maja. Omaette tuba 7. korrusel vaatega „Pravda“ majale.

Julged käivad juba ujumas, mina esialgu alles päevitan. Teisi eestlasi veel ei ole.

Sedasi. On Sahhalini reis lõppenud? Ei ole. Mu süda, mu mõtted on alles seal. Iga päev on tunne, et istun lennukisse ja sõidan tagasi.

Miks pole see ilus ja rikas saar õnnelike ja ilusate inimeste turvaline kodu? Miks pole see Armastuse Saar nende inimestele, kes sinna sõitsid, küllalt ahvatlev, et jäädagi?

Larissa:

„Täna öösel äratas mind sinu hää. Sa kutsusid mind ja ma ärkasin. Ja pärast seda jälitas su hää mind kogu päeva, kuni meie kohtumiseni. Aga enne seda viirastusid sa mulle tänaval iga posti takka.“

Pitsunda

Tahad, ma jutustan sulle sellest, kuidas ma Južnõs lennupileti saatasin? Oo, see on ilus ja õpetlik lugu! Ega sul külm ei ole? On sul mugav? Kuula sus:

Kassa avatakse kell 10.00, mina läksin kohale kella seitsmeks ja olin umbes kümnes ootaja. Kell kümme, avamisel, võitles sõimles ukset umbes 40 lõvi ja 50 tiigrit. Kõõned krõpimas ja kihvad välkumas. Muidugi olin viimane siseneja. Töötas neli kassat, järelikult olin sabas umbes kahekümnes. Ei, täpselt kahe kümnes.

Rehkendasin, et kui kassiir igale ostjale ka kümme minutit kulutab, saan kolme ja poole tunni pärast ikka pileti.

Seisin kaks tundi sabas ja lugesin uuesti üle, mitmes ma olen. Selgus, et kahekümne kuues, kuigi kassiir tegutses loodetust kiiremini.

Järgmisel hommikul olin kohal kell kuus, märkmik näpus, ja hakkasin nimekirja koostama. Iga saabuja ütles ontlikult nime ja kuulis, mitmes ta on.

„Niikui nii teil midagi välja ei tule,“ kaheldi üksmeelselt.

„Tuleb!“ vastasin mina ja kell 9.00, tund enne avamist, organiseerisin oma karjakese ühte ritta. Nad tulid ja seisidki. See oli midagi nii hämmastavat, et igahommikused möödunud seisma jäid, uskumata oma silmi. Saab siis tõepoolest ka trügimise ja loomingu?

Noh, oma kassas olin järjekorras esimene ja pileti sain veterani järel teisena. On, on võimalik korda luua! Kui on olemas asjast huvitatud isik.

Pitsunda ja Sahhalin

Tõepoolest — avantürism on mulle eluaeg niisama vähe omane olnud kui näiteks, kui näiteks... Olaf Utile. Üti ma valin tema tuntuse pärast ja sellepärast, et oma „Sirbi“-arutlustes esindab ta mõistmist ja mõõdukust. Aga asi pole Utis, vaid avantürismis.

Tõepoolest — tõusta peolauast mitte purukainena (et mitte ausamalt öelda), istuda rongi ja sõita tont teab kuhu, tont teab milleks ja üsnagi kaugele — Eestis ei tuleks selline tobedus mulle mingil juhul pähe!

Tõepoolest — minul oleks Eestis lausa absurdne pidada loenguid teemal „Eesti rahvas Suures Isamaasõjas“. Miks? Väga lihtsalt — mul puudub piisav ettevalmistus. Aga Sahhalinil, kus millegipärast arvatakse, et eesti mees sõdis vaid ühel poolel, nõukogude võimu (ja venelaste) vastu, seal on lugu teine. Kas või mitte kõige täpselt, kas või siin-seal vassides tuli see asi paika panna.

Tõele au andes leiduks ka paremaid näiteid sealsest avantürismilembesest õhust, aga aitab-aitab, midagi peab alati ka endale jääma.

See oli sissejuhatus, ehk küll veidi pikk, loole teist laadi kõrvalekaldest, mida nimetatakse gigantismiks. Täpsemalt, Sahhalini gigantismiks. See on botaaniline termin.

Üle maailma on teadlaste huvi äratanud mõistatus, miks justkui tavaline taim, tatar, võtab Sahhalinil kätte ja kasvab inimeses kaks korda pikemaks. Või meilgi kasvav karuputk, millest poisikesed veepritse teevad — see virutab Sahhalinil 2—3 korda inimesest pikemaks hiiglaseks. Ka sealne metsik hernes kasvab kahe meetrini. Või Sahhalini luhad — nende rohi võib varjata ratsaniku.

Gigantism on puudutanud ka kultuurtaimi. Kõõslauku on seal saadud kuni 350 tsentnerit hektarilt, rohkem kui meil kaftulit, suurimad kohalikud kapsapead kaaluvad 30 kilo. Huvitaval ja kahetsusväärse kombel pole see omadus pärilik ega eksporditav. Mandrile viidud seemned säilitavad gigantismi parimal juhul üheks aastaks. Mandrilt Sahhalinile toodud seemned omakorda ei omanda gigantismi mitte jooksujalu. Millega on tegemist? Miks on gigantism lokaalne nähtus, millel pole ekspordiperspektiivi?

Tänase (?) seisuga arvatakse, et gigantismi kutsub esile nähtuste kompleks. Mina arvan, et kohaliku, mitteeksporditava avantürismi samuti. Gigantismi põhjustavat looduslikud tingimused: pinnas, päeva pikkus, päeva-öö temperatuuride suur erinevus, päikesespektri omapära, õhu hapnikusisaldus ja muu.

Tänase seisuga arvan mina, et Sahhalini avantürismi põhjustab samuti nähtuste kompleks: sinna sõidavad erilised inimesed, mujal peksa saanud või elujõust pakatavad; või nagu Klondikele sõideti — kiiresti rikastuma; või nagu kord Eestist pageti — igal pool on parem kui meil. Normaalse psüühikaga reakodanik juba asju pakkima ei hakka, et Sahhalinile sõita, enne peab olema midagi juhtunud, sündinud, nihkunud, nikastunud.

Niipalju gigantismist, mis pole Sahhalini monopol. Seda tuntakse maailmas ühes kohas veel — Aafrikas, Ugandas, Ruwenzori mäemassiivis, 3—4 kilomeetri kõrgusel alpiaasadel. Kas gigantism ka seal toob kaasa avantürismi, seda ma muidugi ei tea.

Päevast päeva ma muud ei teegi, kui jälgin ajavahet: siin on kell kaheksa õhtul, kohe-kohe algab film — SEAL saabub varsti hommik, varsti tõuseb päike. Meil on kell üksteist, kas tantsida veel või minna magama — SEAL ärkavad inimesed tööle või on juba tõusnud ja pesevad hambaid. Ja sedasi päevast päeva: mina siin, nemad seal. On seegi internatsionalism? Miks mitte?

Lesin rannas päikesepaistel. Krunt on all, võin seda jälle endale lubada. Olen ikka veel Sahhalinil. Mõtlen su eilsele kõnele. Need kõned ja nende ootamine on mu elu peamine sisu, ehk peamine mõtegi. Siin, luvarannal.

Mäletan su eilset kõnet peaaegu sõna-sõnalt:

„Tere, Vello!...“ ja muud sõnad, mis jäägu meie kahe teada.

„Lugesin eile Enn Vetemaa „Monumenti“, mulle see kirjanik meeldib. Raamatus on episood, kus mees läheb õhtul restorani, tutvub seal naisega, tantsib temaga ja kutsub naise oma lauda. See tulebki. Nüüd kutsub mees kelneri ja tellib veini ning kompvekke. Kelner toob kõige kallimad kompvekid, mis tal pakkuda on. Valjul häälel käsib mees kallid kommid tagasi viia ja tuua asemele kõige odavamad. Naine kuuleb kõike pealt, ei tee teist nägugi ja läheb pärast mehega kaasa.

Mind see stseen vapustas. Ja ma kuulen kõrvus su häält:

„See oli pesuehtne eestlane. Ta teab, mis ta väärt on, teab oma hinda. Käitumise eest paneksin ma talle 5+. Ja daamile ka.“

Vello, endale pean ma küll 2— panema, sest mina oleksin seal restoranis kõrval küljest häbenenud ja poleks sellise mehega ealeski kaasa läinud.“

Sahhalin

Kui Lõuna-Aafrika rassist juhtub midagi kuulma Rootsi pensionäride rongkäigust apartheidisüsteemi vastu (või tudengirahutustest samal teemal — ükspuha), siis see rassist kindlasti mõtleb:

„Mis Rootsi, kus see asub? Ja mis kuradi pärast topivad nad oma nina asjadesse, mis neile teps korda ei lähe? Miks need heilahingelised vanamehed (*resp.* — nolgid) ei tegele oma asjadega, miks nad arvavad, et teavad meist paremini, kuidas me siin omal maal peame neegreid kohtlema? Ikka leidub hull eskimo, kes õpetab Kongo neegrit, kuidas end kaitsta kuuma eest!“

Sahhalinil olen see eskimo mina.

Minu arvates on peamine, mida see jumalast õnnistatud saar kohe ja ennekõike vajab, oma ülikool. Selline ülikool, mille teaduskondadest võiksid kunagi välja kasvada nii polütehniline instituut kui põllumajanduse akadeemia. Jah, ma pean siin silmas Tartu ülikooli näidet. Ülikool ja ainult tema suudab säästa saarele kõige parema, kõige väärtuslikuma, mis siin leidub — tema nooruse, tema noorte kõige targema osa. Teist teed ma ei näe ja teist teed ei saagi olla. Sedasi arvab kongolasi armastav eskimo ja arvab siiralt.

Alles eile (justkui eile) oli samal teemal juttu sir Newtoniga või Kongo kroonprintsiga või nimetame teda kuidas tahes. Mees on tehnikateaduste doktor ja õppejõud, ta naine samuti. Oo, see on huvitav paar! Muidugi pealinlased, aga täiesti omapärase rollijoonisega. Värsked vanaisa-vanaema on väga sportlikud, tõeliselt vaimukad, oma töö entusiastid ja väga peidetult asjast määrgatult kõrguselt üle. Ei, nad mängivad kaasa ja mitte alati täismaskis, aga provintsimured on neile tsutike naeruväärsed. Paljud siiasõitnud püüavad ihust ja hingest mitte kohalike plärilõugade hammaste vahele sattuda, mitte halvasti silma jääda, plaanitud aeg vastu pidada. Sir Newton abikaasaga on sellest üle.

Küsin neilt arvamust tulevase Sahhalini ülikooli kohta.

„Ülikool pole hooned ega ühiselamud, ülikool on eelkõige professorid. On õppejõudude potentsiaal. Siberis juba on mitu kerget käel avatud ülikooli, mis silani ei vasta oma nimele — on siis mõtel neid juurde rajada?“

Maailm on täis mehi, kes teavad suurepäraselt, et võimatu on võimatu. Tänu neile püsib maailm toredalt sellisena paigal, milline ta täna just on.

„Ja öelge, kes oleks sellest huvitatud? Kas praegune instituut? Mis te nüüd! Instituut saaks juurde vägeva võistleja, aga meil on praegugi komplekteerimisega raskusi. Instituut teeb kõik endast sõltuva, et vajkselt või mitte vajkselt sellele ideele vastu töötada.

Kes sellest veel võib huvitatud olla? Oblastikomitee? Aga sealsed tippjuhid on valdavalt varjaagid, on rentnikud, kelle peamine siht on viie-seitsme valitsusaasta jooksul oma rendimõisast võimalikult rohkem välja pigistada. Sel ajal kui ülikool esimesi vilju kannab, on tänased juhid tont teab kus, Moskvast või Alma-Atast. Sedasi on ülikooliga lugu.“

Aga eskimo ei väsi. Ta lööb sir teaduste doktorile käega, sööb rutuga paar kala ja hakkab juhendama Vladivostoki kirjastuse Sahhalini osakonna juhatajat, kuidas õigemini kirjastusasju ajada. Võimalikult viisakalt küll, aga intensiivselt. Et omaette kirjastus oleks osakonnast parem.

„Polügraafiline baas on selleks liiga nõrk.“

„Trükkige oma raamatuid mandril! Vladivostokis näiteks.“

„Ega seal lugu parem ei ole. Ja kust me paberit saaksime?“

„Oblastis on ju paberivabrik, see teeb kvaliteetset paberit.“

„Meie paber veetakse mandrile ja osa läheb ekspordiks, meie ise ei saa sealt midagi.“

„Kust teie oma paberi saate?“

„Mandrilt veetakse.“

„See on ju jama!“

„Jama muidugi. Me oleme mitu korda püüdnud neid asju ajada, aga midagi ei tule välja. Ja kui tulekski, ega ette teaks, kuidas

päris parem on, kas praegune süsteem või omaette kirjastus. Praegu me saame oma autorite teoseid ka mandril levitada, siis aga jääks meie turuks ainult oma oblast.

„Miks nii? Mandrimeestega annaks ju kaupa teha — mina sulle, sina mulle.“

„Tomskis prooviti asi ära, midagi head välja ei tulnud. Ja pealegi ei jätku meil oma kirjastuse tarbeks küllalt autoreid.“

„Siis, kui teil see oma kirjastus oli, omad autorid selle najal ju üles kasvasidki ja loodi Kirjanike Liidu kohalik osakond.“

„Oma autoritega me jääksime pankrotti. Väikesed tiraažid ei tasu ennast ära, nad annavad ainult kahjumit. Oleme ju isemajandavad.“

Kui veel edasi mõelda — kas tänastele kirjastajatele endile oleks oma kirjastus kasulik? Neile kolmele mehele, kes praegu istuvad Komsomoli tänavas 188 korteris nr. 1, kus ongi nende kontor? Sellest muidugi juttu ei tulnud, eskimo nii sügavale ei ujunud. Ole siis siin tark ja jaga Kongo elanikele juhendeid perspektiiviga kolm viisaastakut!

Aga eskimo ei taltu, talle on sellest veel vähe, selleparast ta eskimo ongi, ja kolm on kohtu seadus. Eskimo läheb õpetama oblasti spordikomitee esimeest sm. Tuljakovi, kuidas perspektiivselt unistada.

„Aga kui visata vikerkaar üle kolmandiku maakera, kui sõlmida sõprusleping Eesti ja Sahhalini sportlaste vahel?“ Muidugi mõtlen ma asja laiemalt — miks mitte ka kultuurisilda. Küllap tuleksid kõne alla teadus ja majanduski.

Must mees Angoolast ei saa muidugi aru. Tuleb mõtet selgitada:

„Hi-jati Lahti maailmameistrivõistlustel sõitis NSV Liidu naiskond meie Pärnu vabriku suuskadel. Ega ma täpselt tea, aga ju on meil pakkuda muud liikigi spordivarustust. Kui Sahhalin ja Eesti sõlmiksid ametliku sõpruslepingu, oleks teil neid tihtsam hankida. Ja teil on kindlasti selliseid baase, mis meie sportlasi huvitaksid.“

„Me saatsime kaks Sahhalini neidu Tartu ülikooli spordiarstiks õppima, aga kumbki ei tulnud tagasi, mõlemad abiellusid. Nii et praegu olete saajad teie.“

Sellega, ühise mõnusa naeruga, on viljaka ettepaneku arutelu lõppenud ja võib siirduda päevakorra teiste punktide juurde. Üldine seis kujuneb 3:0 musta mehe kasuks.

Aga ehk on neil õigus? Ehk eksibki loosungiga mööda tänavaid marssiv rootslane, äkki ongi õigus Lõuna-Aafrika rassistil? Ära õpeta nivhi lugema, ilma on ta õnnelikum! Ära sõida Austriasse, seal näed sa kõige muu kõrval ka seda, millest Viiratsis ilma oled — kuni sa seda ei teadnud, oli su süda rahulikum. Kõnni Larissast mööda, ära vaata tema poolegi, sest kui te hiljem

lahkute, olete rohkemast ilma, kui olite enne kohtumist. Kes tahab, las tapab ja vägistab, võib-olla oli tal raske lapsepõlv või on ta sedasi kasvatatud? Hoia, eskimo, oma tarkus endale, mis sa topid oma ülikooli, kirjastust või sõpruslepingut, kellele neid vaja on! Siin on ju kõik ajutised.

Kas sedasi? Ei ja ei! Mina ei ole ajutine ja Sahhalin pole ajutine ja Larissa ammugi mitte. Kus on see kirjas, et eskimo alati eksib?

Pitsunda

Homme sa helistad jälle ja jälle ma kuulen su häält, sellist reibast ja madalat:

„Privet, Vello, see olen mina, Larissa!“

No muidugi oled see sina, kes muul Täna aga siin päikese käes pirisevad mul peas paar su parooli:

„Elada tuleb lihtsamalt!“ Tore soovitus inimeselt, kes seda ise kohe sugugi ei oska.

„Vaata maailma avarama pilguga!“

Mäletan meie jalutuskäiku kunagi märtsi lõpus ja kuulen kõrvus su haält:

„Nüüd, jääpurikate ja sulavete aegu näen ma meeste ilu veel teravamalt kui talvel. Mitte ühelgi kevadel, mitte iialgi varem pole mehed mulle ilusad tundunud, aga tänavu nad on seda lausa valu tegevalt.“

Sellele vaidlen ma vastu:

„Pärast läheme jalutama ja sa näita siin mulle kas või ühte-ainustki mehist meest. Ilusat meest, nagu sina ütled.“

„Sa näed asju liiga kitsalt. Sinu arvates on ilusad ainult noored ja tugevad mehed, aga see pole hoopiski nii. Mina leian ilu nii noortes kui vanades, nii tüsedates kui kõhnades ja silmade või juuste värv pole siin hoopiski oluline. Või nina kuju... Ilu on kõikjal mu ümber, on alati olnud, aga varem ma ei märganud seda, kõndisin tänavatel ringi kui pime koer. Nüüd aga on mul selline tunne, et ma mõistan lindude keelt — ja kõik tänu seilele, et naine minus on ärganud. Vaata maailma avarama pilguga!“

Pitsunda

Aga ikkagi, aga siiski, küsib vingus ja umbusklik eestlane — kumb on siiski parem, kas Kongo neeger või eskimo? Küsib-küsib, kuigi see on jama, kuigi nii ei saa küsida. Me oleme erinevad. Aga me kõik oleme Maa lapsed ja tahes või tahtmata tuleb

meil kõrvuti vähemalt rahuldavalt läbi saada sellesama Päikese all. Kui erinevad me ka poleks, kui erinevalt me ka ei mõtleks.

Mind pöörab ajavahe: mina heidan magama, Larissa ärkab tööle. Larissa heidab magama, mina süüa alles lõunat. Ja siis tundub, et asi pole kaheksa tunnis ajavahe, vaid milleski hoopis enamas. 8 tundi on kolmandik ööpäevast, ja kolmandik maakerast ja mitte ainult seda. Selles on ka meie erinevus.

Miks ma nii kangesti õpetama kipun? Miks ma nii kriitiline olen? Miks teab Viiratsi mees tingimata paremini, kuidas istuda ja astuda, kuidas süüa ja käituda?

Ehk on hoopis nemad meist tervelt kaheksa tundi ETTE jõudnud? Ehk on neil see hüpe tehtud, see 1/3 maakera tulevikust, mis meil ees seisab? Ehk liigub areng nende ja mitte meie suunas? Nii see paistab ju olevat.

Näited? Olge lahked: Tallinna uued „mäed“, Narva, Jõhvi ja Kohtla-Järve, küllap ka Sillamäe, seal ma pole käinud. Mardid-Kadrid ei oska tantsida, jaanipäeval tule ümber pole meil midagi teha, kui just õlut ei müüda. „Ugala“ näiteseltskonnast on ainult üks näitleja, ainult Arvo Raimo, sünnilt viljandlane. Ja ma isegi olen sisserännanud mulk ja mu lapsed esimest põlve viljandlased, kes pärast kooli lõpetamist tõenäoliselt minema lendavad. Siin värskes lilledõhnas, kus akna all pinkidel tasakesi vene keeles lauldakse, siin mahedal kevadõhtul ei taha kõigele sellele mõeldagi, peale tuleb must masendus. Paremini lähen ujuma.

Pitsunda

Larissa:

„Tänapäeval ei pääse enamik naisi üksildasest vanadusest, sest mehed surevad varem. Ja sellisel juhul on üks elanud naised ootamatult eelistatud seisundis, võrreldes seniste abielunaistega. Meil on olemas treening, kogemused, kuidas mehi kõita ja kinni hoida, aga abielunaistel see puudub. Selle võimaluse olete neilt ära võtnud, selle treeningu neile ära keelanud. Kuidas aga käib see keeld kokku mehe töötusega oma naise eest hoolt kanda, kuni naine seda vajab? Surm ei tee sellest hoolet püüki.“

Kell neli õhtul ta helistab, nagu siiani iga päev.

„Kuidas sa koju saad? Kas sa üksi ei karda?“

„Ma pole ju üksi. Sa oled siin, minu kõrval, ja see annab mulle julguse vastu hakata kellele tahes.“

„Kui sa vastu hakata tahad. Kui sinna neegrit ei juhtu.“

Ta naerab. Ta mäletab.

„Kui minu teele juhtub kord plastiline, rühikas-neeger eebenipuu värvi nahaga, siis, olen kindel, ei hakka sa ometi mulle seda

väikest rõõmu keelama. Muidugi ma armastan ainult sind, aga eksootika on eksootika.“

„Ole kindel, ei hakka. Ja sina muidugi ei hakka mulle keelama seda väikest rõõmu, et ma selle neegri pärast ära lütsin.“

Larissa jätkab rõõmsalt ja selgelt, justkui kõneleks kõrvaltoast:

„Mine nüüd tagasi päikest võtma! Homme ma helistan jälle. Kas jah?“

Jah! jah! Ja ma ei ütle talle, et ilm on täna vihmane. Et ilm oli hall kuni Larissa kõneni. Aga pärast ta kõnet pole ju üldse tähtis, mida päike täna teeb — ma tean, et ta on olemas.

Minu lemmikkirjanik? Elavatest eestlastest Mats Traat.

Minu lemmiklaulja? Georg Ots ja Alla Pugatšova.

Minu lemmikpoliitik? Aga nii ometi ei küsita! Mis siis, et ei küsita, vastata ikka võib: Nikita Hruštšov.

Jah, ta mängis nii mõnigi kord valedele hobustele. Jah, ta ei tundnud alati ära sõpru ega vaenlasi. Aga see, mida ta ära tegi, mida ta suurt korda saatis, seda on pikk nimekiri:

1) tõi päevavalgele isikukultuse, nimetas asju nende õigete nimedega;

2) andis Venemaa maarahvale passid, senise külanõukogu tõendi asemel NSV Liidu kodaniku passi;

3) seadis kolhoosides normipäevade asemel sisse rahapalga;

4) kaotas kolhoosides ära isiklikel maalappidel kasvatatud saaduste riigile müügi kohustused;

5) likvideeris kolhoosi-sovhoosi kurnama hakanud MTJ-id ja müüs nende tehnika majandele;

6) võttis käsile uudismaade ülesharimise;

7) korraldas silikaat- ja klotsmajade ehitamise;

8) laskis armeest realselt ja tegelikult koju miljon meest (!), vähendas sõjaväes teenimise aega.

Küllap pole mul kõike meelesti, aga seegi on kokku terve revolutsioon!

Õeldakse, et areng on seadustest sõltumatu. Õeldakse, et õiguslikud aktid võivad arengut vaid kiirendada või pidurdada. Ehk see ongi nii, et areng toimetas põhiliselt sedasi, nagu ta ise tahab, aga kui kiirenduse asemel auto pidurdub või, vastupidi, pidurdus asendub kiirendusega, on need aariad eri ooperitest. Jah, auto liigub edasi mõlemal juhul, aga tänapäevase elutempo juures võib kiirus, s. o. hea seadus, otsustavaks kujuneda.

Minu lemmikpoliitik Nikita Sergejevitš andis olulisi seadusi. Kiirendus toimus, muutus reaalsuseks. Mida teeb teine Sergei poeg, meie uus liider Gorbatšov? Millised seadused saame temalt?

Saan selle kohvipaksujutu paberile, aga süda rahu ei saa.

Midagi peab muutuma, juhtuma! Ja siis hakkan laulma. Laulan keskmiselt kõva häälega läbi kõik ropud laulud, mida ainult mäletan: „karvase“, surnu toomise meie linna „über ritterstrasse“... ..mis neist loetleda! Loodetavasti võtavad naabrid päikest ega konuta nii ilusa ilmaga toas, loodetavasti pole lähikonnas eestlasi ja kui siiski on, siis loodetavasti vähemalt daame mitte.

Läks süda kergemaks? Justkui läks. Ammu pole nii toredasti ropendada saanud. Kurat, midagi peab juhtuma hakkama, kui nii noor mees on võimul, elu peab lahti minema!

Pitsunda

Larissa:

„Ise sa olid see, kes mulle elu sisse puhus ja sellest sinu süüdatud sädemest aitab viieks aastaks kindlasti, kui mitte enamgi veel. Kord naise elule äratatuna mulle meeldib meeldida, inimestega suhelda, meestega eriti. See pakub mulle lausa naudingut ja pole hoopiski tarvis alati voodisse jõuda.“

Larissa:

„Sinuga suhtlemine kingib mulle kogu rõõmude spektri ja samal ajal on mul võimalus igal ajal nagu ennegi loota ainult iseendale, saada läbi ka ilma sinuta. Sest sa võid ju iga hetk minust ära tüdida või endale uue leida.“

Larissa:

„Ma ei saa sind armastada, nagu armastasin A. A.-d. Siis laseksid sa minu juurest kohe jalga, vastu uutele võitudele. Mina oleksin sulle üks võit juures ja kõik, aga mulle tähendaks see hirmsat üleelamist, tähendaks sellist lüüasaamist, mida ma ei saa endale lubada.“

Larissa:

„Sinu hing annab mulle ometi rohkem kui su keha. Ma püüden instinktiivselt nende sinu omaduste ja joonte poole, mis minul endal puuduvad.“

Pole mul hinge, Larissa, pole vist kunagi olnudki. Selle kidura taima, mille Sahhalin välja meelitaski, küpsetas Kaukaasia päike tolmuks.

Larissa, asi pole ju minus ja me mõlemad teame seda. Kusagil salaja-salaja, kas või ses olematus hingesopis. Keegi pidi tulema ja su ballile viima. Mina ei olnud parim variant, aga siiski midagi reaalselt. Aga ärme seda kellelegi ütlege, eks? Selle jätame vaid meie kahe teada.

Pitsunda

Kõige keerulisem on kirjutada ideaalidest.

Ideaalid on meie kõige hellem, kõige haavatavam, kõige enam kaitstud koht. Ideaali all mõtlen ma siin riigi ühist suurt eesmärki, mis meid seoks ja vaimustaks, kui erinevad me ka pole.

Ideaale on raske sõnastada, vahel ka ohtlik sõnastada.

Aga ideaalid ju olid, olid! Oh aegu ammuseid... rahvavaenlane tuleb paljastada, kontra tuleb lõmastada, kulak kui klass likvideerida! Paljastati. Likvideeriti. Anti au Pavlik Morozovile.

Ohine mure liidab, hädas pole tarvis eesmärki otsida: Hitler tuleb puruks peksta, varemetes linnad tuleb taastada! Parimad kommunistid käskisid: tee nii nagu mina!

Peksime puruks. Taastasime linnad. Saime kõhud täis ja saapad jalga. Hoidsime kõik kokku. Niipalju, kui hirm laskis. Stalin ei hoidnud käsi rüpes, õised koputused ustele ei vaikinud.

Edasi? Edasi õised hirmud kadusid ja meile kuulutati pidulikult: tänasele põlvkonnale saab osaks elada kommunismi ajal! Ei tulnud välja? Ei tulnud. Aga ilus ideaal ikkagi.

See kõik oli. Mis saab edasi, mida me tahame täna?

Kommunismist kui lähedasest tulevikust enam ei räägita. Loomulikult lõõtame ja pingutame me lõppkokkuvõttes just selle nimel, aga tänase eesmärgina, mis seoks ja pingutama sunniks, jääb kommunism ehk abstraktseks.

Internatsionalism kui eesmärk jääb loomulikult ka, aga selles mõttes oleme tõepoolest hällist alates nii hea kasvatuse saanud, et see justkui polegi probleem. Pole ideaal, mis seoks või mille poole püüdlamine ühist pingutamist nõuaks.

Töö?

Kapitalismile pole probleemiks, et tööd tegev inimene töötab kogu jõust ja hästi. Et ta teeks ainult head tööd, et ta ei viiliks. Meile on see kujunenud kõige suuremaks probleemiks, lausa rahvuslikuks nuhtluseks. Looderdamine ja lohakas töö. See on meie paise, sellest tuleb alustada, siin on meie eesmärk, mida pole tarvis välja mõelda ega otsima hakata.

Formuleerime siit ideaali, eesmärgi:

„Tee rohkem ja paremini tööd, siis hakkad paremini elama.“

Lihtne, selge ja saavutatav. Tee rohkem ja paremini tööd ja meil on rohkem liha, rohkem vorsti, rohkem kingi ja kortereid, mida keegi just parajasti vajab. Me hakkame rohkem tarbima, meil saab olema rohkem asju ja palju rohkem süüa. Mitte nii, nagu kunagi — siis me sööme kõhud täis. Ei, nüüd on teisiti — me sööme rohkem ja paremini. Ostame autosid. Käime moodsamalt riides. Kas sedasi? Ja see ongi kõik?

Aga Albert Schweitzer ometi hoiatab:

„Meil kujuneb välja madaldatud ettekujutus inimesest. Nii teiste kui iseendagi juures otsime veel ainult töötegija tublidust ja lepime sellega, et muud enamat me peaaegu polegi.“

Õige. Eesmärgiks ei saa olla tarbimise üliküllus. Mitte kõigil pole veel kõhud täis, mitte kõigil pole veel poes vorsti, kuigi sellest avalikult ei räägita. Mitte nalja pärast ja meelt lahutama ei sõida päevast päeva Moskvasse sajad tuhanded „kotimehed“ vaid sel lihtsal põhjusel, et oma poe lihalett on lage. Esialgu tuleb töepoolest kas või selleks paremini töötada, et kõik söönud saaks.

Töötasime. Saime söönuks. Vorst ja liha on igas poes. Mis nüüd edasi?

Edasi läheme tagasi Marxi juurde. Niipalju kui mina mäletan, pole kommunismi ideaal mitte võidutarbimine, mitte võidujooks tarbimise alal või defitsiidi järele, vaid isiksuse vaba areng. See ja ainult see saab olla minu meelest eesseisev ideaal.

Ma muidugi ei tea, millise tee Gorbatsšov valib. Teid, mis ma tippu viivad, võib mitu olla ja teel tippu tuleb vahel ka sammuke allapoole astuda, sirgelt märkeviivaid teid pole olemas. Aga siht, ideaal, kui soovite, saab olla ainult see — isiksuse vaba areng.

Pitsunda

Larissa mäletas mind Moskvast, oma aspirandiajast. Me olime ilusad ja vaesed. Kui mitte ilusad, siis noored vähemalt. Temal ei olnud ülearust raha ja minul ei olewat olnud ülearust raha, temal ei olnud esinduslikke hilpe ja ka minul mitte, aga me olime noored ja Moskvast ja tahtsime esimest korda elus mõnes noobli restoranis lõunastada.

Ime, et meid „Pekingisse“ üldse sisse lasti. Istusime. Ootäsimisega ligi pool tundi ettekandjat. Viimaks ta tuli, tõi meile menüü ja lahkus vaikides. Lugesin sulle menüü ette. Mäletad ju veel? Lugesin mitte toitude nimetusi, vaid hindasid. Kõige odavam praad maksis viieka. Tõusime ja hiilisime uksest välja.

Restoranis „Berliin“ leidsime ometi midagi ka meie tasku kohast. Omlett maksis poolteist rubla. Arvet kasseerides küsis ettekandja:

„Kas tasus selleks meile tulla, et siin omletti süüa?“

„Aga muidugi tasus, nüüd me olime „Berliinis“ lõunastanud!“ vastanud mina julgelt ja naerdes.

Larissa, see ei olnud mina! Ja Volga deltas minu telgis ei olnud tookord sina. Või ehk olid siiski, sul on ju sada nägu: hele helevalged kased ja sügiskuldsed lehised, põlised päjud Volga delta väikestel saartel ja Dudinka ümbruse tundrad... Jah, see olid sina

tookord minu telgis ja see olin mina tookord Moskvast, „Pekingis“ ja „Berliinis“!

Pitsunda

Mitte keegi ja mitte kordki ei püüdnud mind Sahhalinil alandada, solvata mu väarikust. Ometi olin ma võõras ja rääkisin vigaselt, küllap eksisin enam kui kord kohalike tõekspidamiste vastu. Mõned korrad pandi mind järsult ja kindlalt paika, aga selles polnud ilukumist ega viha. Mind koheldi lihtsalt nagu kedagi endi hulgast. Aitäh, sõbrad!

Larissa, loen tunde, loen minuteid, et jälle kuulda telefoni häält.

Millised oleksid su kolm soovi kuldkalakesele?

„Et mul oleksid sina ja et Sahhalinil näeks ilmavalgust mu luulekogu. Aga mida sina tahaksid?“

„Sind siia, täna ja kohe!“

„Nõrk inimene, ma luban sul uuesti soovida!“

„Ma tahaksin, et Sahhalin saaks ülikooli, saaks omaette kirjastuse ja saaks kirjandusliku kuuajakirja. Seda on nii vähe ja kõik see tuleb kunagi, tuleb liiga hilja.“

„Vello, mine päikest võtma!“

„Kus sa oled, Merikajakas?“

„Olen siin, sinu kõrval!“

Lattik, V.

L23 Kus sa oled, Larissa?: Sahhalini päevik. — Tln.: Eesti Raamat, 1988. — 240 lk., ill., 16 l. ill. — (Maailm ja mõnda). ISBN 5-450-00090-1

Sahhalini saare ja seal elavate inimeste konkreetse tutvustamise joutest võtab kirjanik lugeja kaasa ka oma mõtterännakutele, jättes talle õhtul võimaluse käppenäidatud radu pidi iseseisvalt edasi minna. Teejuhina on mõeldud ka lisatud fotovalimik.

L 1905020000-396 77-89
901(15)-88

84.3E

Серия „Мир и что в нём есть“

Велло Латтик

ГДЕ ТЫ, ЛАРИСА? САХАЛИНСКИЙ ДНЕВНИК

На эстонском языке. Художник-оформитель Ю. Каарма. Таллин, изд-во „Ээсти раамат“. Тоimetaja S. Laud. Kunstiline toimetaja K. Haarde. Tehniline toimetaja M. Suvi. Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm.

ИБ № 6290.

Laduda antud 18. 01. 88. Trükkida antud 29. 08. 88. MB-07037. Formaati 60×90/10. Ofsetpaber nr. 2. Kiri: literaturnaja. Ofsettrükk. Trükipoognaid 15,0+2,0 (kleebis). Tingtrükipoognaid 17,0. Tingvärvilõmmiseid 38,63. Arvestuspoognaid 18,09. Trükiarv 60 000. Tellimus nr. 16. Hind 1 rbl. 40 kop.

Kirjastus „Eesti Raamat“ 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tallinna Raamatu trükikoda, 200108, Tallinn, Laki t. 26